

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE
AND LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Անահիտ Թումանյան

Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքի» կիրառելիությունն արդի
ժամանակներում.....3

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Նոնա Քամայան

Մասնավոր սեփականության իրավունքի սահմանադրաիրավական
ամրագրման ընդհանուր բնութագիրը Հայաստանում..... 18

Արման Գրիգորյան

Վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքի իրավագործ.
տուժած երրորդ անձանց հիմնահարցեր.....28

Չոհրակ Ապրեսյան

Ժառանգելու երաշխավորված իրավունքի
սահմանափակումները..... 43

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Քրիստինե Գաբուզյան

Հայցային վաղեմության կիրառումը իրավունքների պաշտպանության
յուրիսդիկցիոն միջոցների պարագայում 52

Նարինե Ավագյան

Անբարեխիղճ մրցակցության հարաբերակցությունը դելիկտների,
հակամրցակցային իրավունքի և մտավոր սեփականության
իրավունքների հետ..... 62

Դավիթ Օհանյան

Պայմանագրի մեկնաբանման «Contra Proferentem» կանոնի
կիրառման դաշտն ու սահմանները..... 72

Աննա Հակոբյան

Տուժանքը՝ որպես պատասխանատվության միջոց
քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում. տուժանքի
պակասեցման իրավական հնարավորությունը և կարգը 82

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Արսեն Սարգսյան

Քրեական գործերով պատժի նշանակման կանոնների խիստ որոշակիացման հիմնախնդիրներ.....93

Մարիամ Բաղդասարյան

Առանձին դաժանությունը՝ որպես գնահատողական կատեգորիա 101

Սևակ Պողոսյան

Հանցակիցների քրեական պատասխանատվությունը չհաջողված հանցակցության դեպքում..... 116

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Գ.Մ. Григорян

Уголовно-процессуальные особенности расследования дел о привлечении к ответственности представителей военно-политического руководства азербайджанской республики за совершение военных преступлений в контексте международно-правовых регулирований.... 120

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/
THEORY OF INVESTIGATIVE ACTIVITIES/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Ազատ Բազրախյան

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրավական հիմքերը...131

**ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

Вероника Петросян

Концепция репродуктивного насилия в международном уголовном праве.....137

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 144

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE
AND LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

ԱՆԱՀԻՏ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ
*ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր*

ANAHIT TUMANYAN
*Judge of the Court of General
Jurisdiction of Syunik, The Republic of Armenia,
Kapan, The Republic of Armenia (RA)*

АНАИТ ТУМАНЯН
*Судья суда общей юрисдикции
Сюникской области Республики Армения,
г. Капан, Республика Армения (РА)*

**ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇԻ «ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔԻ» ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ**

**THE RELEVANCE OF MKHITAR GOSH'S "THE LAWCODE" IN OUR
TIME**

**АКТУАЛЬНОСТЬ «СУДЕБНИКА» МХИТАРА ГОША В НАШЕ
ВРЕМЯ**

Մխիթար գոշի «Դատաստանագիրքը» 12-րդ դարի վերջին՝ տվյալ ժամանակի հայկական պետականության և անկախության կայացման ուշ կազմավորման հրամայականով կազմված հայ իրավական մտքի գլուխգործոց է, որի իրավական արժեքն ու մի շարք դրույթների հրամայականը պահպանվում է առ այսօր: Դատաստանագիրքը, որի ճիշտ անվանումն է «Գիրք դատաստանի», տվյալ ժամանակաշրջանի առաջատար կողմնակցված հավաքածու էր: Դրա վկայությունն է տվյալ ժամանակաշրջանի այլ իրավական հուշարձանների հետ նրա համեմատությունը: Բավարար է ծանոթանալ տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական հուշարձաններին, որի արդյունքում առանց բարդության հնարավոր է տալ նշված գնահատականը՝ (Ասլյան օրենք՝ 6-րդ դար, Սաքսոնական դատաստանագիրք՝ 8-րդ դար, անգլիական Կնուտ թագավորի օրենքները՝ 1017-1035 թթ., Սաքսոնական հայելի՝ 1224-1230 թթ., Մագդեբուրգյան օրենքներ՝ 12-14-րդ դարեր, «Դոն

Ալֆոնս թագավորի յոթն օրենքները՝ 1256-1265 թթ., Բովեզիի սովորույթները՝ 1232 թ., Կոնրադ Օտտոնի ստատուտները՝ 12-րդ դար, «Ռուսական պրավդան»՝ 11-13-րդ դարեր և այլն), ինչպես նաև շարիաթի օրենքների վրա հիմնված մահմեդական իրավունքին, որոնք հիմնականում կարգավորում էին Առաջավոր Ասիայի երկրների ընտանեկան և քաղաքացիական հարաբերությունները, իսկ հասարակական բազմաթիվ այլ հարաբերություններ կարգավորվում էին սովորույթային իրավունքի նորմերով:

Գոշի Դատաստանագիրքն առաջին անգամ օրենքի ուժ է ստացել 13-րդ դարում Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում: 16-րդ դարում այն ընդունվել է Լեհաստանի թագավոր Սիգիզմունդ I-ի կողմից հայկական Լվովի, Կամենեց-Պոդոլսկի և այլ քաղաքների գաղութների համար¹: Դատաստանագրքի առանձին հատվածներ թարգմանվել են լատիներեն, լեհերեն, թաթարերեն լեզուներով և կիրառեցին Ղրիմի թաթարները: 18-րդ դարի կեսերին Աստրախանի հայ համայնքը դրա հիմքի վրա կազմեց նոր օրենսգիրք, որը հաստատվեց ցարական կառավարության կողմից: 18-րդ դարում Մխիթար Գոշի դատաստանագիրքը մտել է վրացական օրենքների մեջ, դրանք հայտնի են իբրև Վախթանգյան օրենքների ժողովածու (օրենքների ժողովածու, որը կազմվել է Վրաստանի Վախթանգ թագավորի կողմից), ժողովածուն շարունակում էր գործել նույնիսկ այն ժամանակ, երբ Վրաստանն անցավ Ռուսաստանի կազմի մեջ: Այն կիրառվել է նաև Հնդկաստանում, Սուդանում:

Դատաստանագիրքը պահպանվել է բազմաթիվ հայկական ձեռագիր աղբյուրներում, որոնք այժմ պահպանվում են Երևանի մատենադարանում, Վենետիկի, Վիեննայի, Բեյրութի, Փարիզի ու այլ հայտնի գրադարաններում և մատենադարաններում:

Հայտնի են դատաստանագրքի Ա, Բ, Գ խմբագրությունները: Ա խմբագրությունը բաղկացած է նախադրությունից և բուն դատաստանագրքից (251 հոդված): Բ խմբագրությունը բաժանվում է աշխարհական (130 հոդված) և եկեղեցական մասերի (124 հոդված): Գ խմբագրությունը նույնանում է Ա-ի հետ, սակայն համառոտ է և տարբերվում է ըստ էության:

Դատաստանագրքի աղբյուրներն են՝ ա) «բնավորական» օրենք, բ) մահմեդական օրենքներ, գ) զանազան քրիստոնյա ազգերի օրենքներ և իրավաբանական ավանդույթներ, դ) Աստվածաշունչը՝ Հին և Նոր Կտակարանները, ու նամանավանդ մովսիսական Հնգամատյանը, ե) հայ կանոնական իրավունքը:

Դատաստանագիրքն ընդգրկում է ֆեոդալական իրավունքի բոլոր ճյուղերն ու ինստիտուտները, հասարակական հարաբերությունների բազմապիսի բնագավառները:

Գոշը կողմնակից էր շատ օրենքների սովորույթային ուժով կարգավորմանը, եթե դրանք հնարավոր է իրականացնել, իսկ անհնարինության դեպքում նա

¹ Տե՛ս Կամենեց-Պոդոլսկ քաղաքի Հայկական դատարանի արձանագրությունները (1559-1575 թթ), 1-631 արձանագրություններ, Հայկական ՍՍԻ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1963 թ.:

առաջարկում էր օգտագործել այլ երկրների փորձը, փաստորեն դրանով Գոշն առաջ է քաշել իրավունքի անալոգիայի կիրառելիությունը:

Դատաստանագրքում Գոշն առաջնորդվել է իր իսկ հոչակած «օրենքները մարդու համար են, ոչ թե մարդը՝ օրենքների համար» սկզբունքով:

Մխիթար Գոշի իրավագիտական ուսմունքը կառուցված է անձի, ազգի և պետության ինքնիշխանության գաղափարի հենքի վրա:

Գոշի **պետական ինքնիշխանության մասին հայեցակարգի** բովանդակությունն արտահայտվում է հետևյալում. առաջին՝ ըստ Գոշի՝ ինքնիշխանության կրողը թագավորն է, քանզի թագավորն է պետության գլուխը, երկրորդ՝ Գոշն ինքնիշխանության կարևոր հատկանիշներ է համարում պետության գերիշխանությունը հպատակ ժողովրդի նկատմամբ և անկախությունը՝ արտաքին հարաբերություններում. «ուրիշ ժողովուրդներից (պետություններից) պետք է հարկ վերցնել կամ հարկ չտալ»: Սակայն պետական ինքնիշխանությունն անսահմանափակ չէ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտաքին հարաբերություններում: Թագավորին օժտելով պետական ինքնիշխանությամբ՝ Գոշը որոշակի իրավանորմերով սահմանափակում է նրա իշխանությունը. «Դատաստանաւ վարեսցի յամենայն իրք եւ ի գործս հաւատացեալ թագաւոր»: Օրենքին ենթարկվելը պարտադիր է բոլորի, այդ թվում և թագավորի համար, որովհետև քանի դեռ գործում է օրենքը, այն պետք է պահպանվի «զի օրէնք է եւ պահէլիե»²: Ուրեմն՝ պետությունը բացարձակ սուվերեն չէ: Ավելին՝ Մխիթար Գոշը սահմանում է, որ եթե ինքնիշխան թագավորը անարժանաբար վարի թագավորությունը և անհարկի խախտի խաղաղությունը, ապա այդպիսի թագավորը գահընկեց պետք է արվի:

Ուժեղ միապետության երաշխիքներից մեկը գահաժառանգման կայուն կարգն է: Նա սահմանում է գահի փոխանցում ուղիղ գծով՝ հորից որդուն՝ քաջ գիտակցելով երկրի ղեկավարի դերն ու նշանակությունը պետական կառավարման գործում: Գոշը սահմանում է որ գահն անցնի ոչ թե անպայման անդրանիկ որդուն, այլ որդիներից առաջադեմին: Գոշը սահմանում է, որ եթե թագավորն եղբայր ունի, ապա գահաժառանգ կարող է դառնալ թագավորի եղբայրը, որը պայմանավորված էր տվյալ ժամանակի քաղաքական անցուդարձով (Գոշը ի նկատի ուներ Ջաքարյա և Իվանե եղբայրներին):

«Իսկ եթե թագավորը եղբայրներ ունենա, թող նրանք նստեն գահին, քանզի իրավացի չի լինի, երբ մինչ եղբայրները կենդանի լինեն, որդիները նստեն գահին, այլ, որդիները գահին նստեն՝ եղբայրների մահից հետո միայն: Իսկ եթե արքան դուստր ունենա, նա կես եղբոր մաս վերցնի: Իսկ եթե մեռնեն թագավորներն ու նրանց որդիները եւ թագավորի որդին որդիներ ունենա եւ դուստրն էլ որդիներ ունենա, ապա որդու որդիները աթոռը ժառանգեն եւ ոչ թե դստեր որդիները եւ որքան ծննդյամբ որդիներ ունենա կամ որդու որդիներ, դստեր զավակներից արքա չվերցնել, իսկ եթե վերցնեն՝ վերցրածները օտար թող համարվեն, եւ ոչ

² Մխիթար Գոշ, Դատաստանագիրք հայոց, աշխատությամբ Վ. ծ.վ. Բաստամյանցի, Վաղարշապատ, 1880, էջ (այսուհետև՝ տեքստում Դատ. և էջը):

իսկական ժառանգորդե»³:

Թագավորությունները, համաձայն Գոշի, քարացած և հավիտենական կատեգորիաներ չեն, այլ ինչպես ամեն բան, այն նույնպես անցողիկ է և փոփոխական: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ, ըստ Գոշի թագավորությունները, պետք է համապատասխանեն իրենց ժամանակների պահանջներին, հակառակ դեպքում նրանք դատապարտված են կործանման:

Պետական ինքնիշխանության մասին Գոշի սահմանումից միայն մի քանի դար հետո Ֆրանսիացի նշանավոր մտածող Ժան Բոդենը, (1530-1596 թթ.) Եվրոպայում առաջինն իր՝ «Վեց գիրք պետության մասին» (1576 թ.) գրքում ձևակերպեց պետական ինքնիշխանության մասին ուսմունքը: Այնուհանդերձ, համաշխարհային իրավագիտությունը որպես պետական ինքնիշխանության ուսմունքի հիմնադիր ճանաչում է Ժան Բոդենին:

Դատաստանագրքի ամենակարևոր դրույթներից մեկը մարդկանց **բնական հավասարության իրավունքն է**: Մարդկանց բնական հավասարության գաղափարը հայտնի է մարդկությանը վաղ ժամանակաշրջանից: Սակայն շատ մտածողներ թե՛ Գոշից առաջ, թե՛ նրա ժամանակակիցները և թե՛ հետագա մի քանի դարերում, գործունեություն իրականացնող, իրականում գոյություն ունեցող անհավասարությունը փորձում էին բացատրել պատերազմի և գերության, ֆիզիկական և մտավոր ունակությունների տարբերության, ընչաքաղցության, խորամանկության, նախանձի հետևանքներով: Մխիթար Գոշը, հակառակ իր դարաշրջանի գաղափարախոսությանը, մարդկանց սոցիալական անհավասարությունը հիմնավորում է տնտեսական պատճառներով:

Գոշը նշում է, որ գյուղացիները կախման մեջ են ընկել, քանի որ կորցրել են իրենց ապահովող հիմնական միջոցը՝ հողը: Հողային հարաբերությունների կարգավորման համար նա սահմանափակում է ավատատերերի իշխանությունը: Անհավասարության առաջացման պատճառի բացատրությունը և դա լուծելու անհրաժեշտության խնդրի բարձրացումը նորություն էր ողջ միջնադարի իրավական համակարգի համար:

Գոշից մի քանի դար հետո՝ միայն Վերածննդի դարաշրջանում, հայտնի գիտնականները սկսեցին խոսել մարդկանց իրավահավասարության անհրաժեշտության մասին. և՛ Վերածննդի, և՛ Ռեֆորմացիայի ժամանակաշրջանի խոշորագույն մտածողներ Թոմաս Մորը և Թոմազո Կամպանելան ևս մարդկանց անհավասարությունը բացատրեցին սոցիալ-տնտեսական պատճառներով:

Գոշի դատաստանագիրքը, թեև ոչ դասակարգված, սակայն կարգավորել է բազմաթիվ հասարակական հարաբերություններ՝ ամուսնաընտանեկան, գույքային, ժառանգական, կրթության և այլն : Ուշագրավ է, որ դատաստանագիրքն առանձնացնում և պարունակում է դատավարական, և՛ նյութաիրավական նորմեր:

Ըստ «Գիրք Դատաստանի»-ի դատավարական նորմերի՝ գործերը պետք է

³ Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001 թ, գլուխ Բ, էջ 36:

քննվեն «դատաստարանում»: Դատաստարանը բացատրվում է դատ, այն է՝ դատել, քննել, իսկ դատարանը այն վայրն է, որտեղ քննում են, այն է՝ դատարան կամ քննարան: «Միայն քննելով է, որ իմաստուն դատավորը պատասխանատվության է ենթարկում մարդկանց»⁴: Դատական համակարգը հետևյալն էր՝ պետական դատարաններ (թագավորական, թագավորին առընթեր, իշխանական, իշխանին առընթեր, ստորին), ֆեոդալական (տերունական, դասային), կորպորատիվ (համայնքային, համքարային, եղբայրությունների), եկեղեցական (կաթողիկոսական, եպիսկոպոսական, վարդապետական, քահանայական) և արտակարգ: Դատավարությունը մեղադրական-մրցակցական է, առանց ծայրահեղ ձևապաշտության: Դատավարությունն սկսվում է, երբ կա մասնավոր մեղադրող (հայցվոր), դատախազ, իշխանության մարմինները դատ են սկսում եզակի դեպքերում:

Առաջնահերթ սահմանվել է դատավորների անաչառ, անկաշառ և արդար լինելու պահանջ: Առավել ուշագրավ է, որ դատավորների համար պարտավորություն է սահմանվել իրենց կողքին ունենալ 2 կամ 3 փորձառու այր (օգնականներ), որոնք հավատարիմ լինեն աստծո գործարքներին, վստահելի և վկայած լինեն բոլոր բնակիչների կողմից: Նրանց դերը սահմանել է ոչ միայն բնակիչների անունից վկա լինելու, այլև կրթելու և կրթվելու, հմտանալու և հմտացնելու համար:

Գոշի այս կարգավորումներն իրենց արդիականությունը չեն կորցրել առ այսօր: Ավելին՝ մերօրյա ժամանակներում դրանք իրավական կարգավորում են ստացել շատ ավելի ուշ և տարբեր կերպ: Այսպես՝ ՀՀ դատական համակարգում դատավորի օգնականի, ինչպես նաև գործավարի հաստիք սահմանվել է 1999 թ., ի դեպ առաջին ատյանի դատարաններում սահմանվել են մեկական հաստիք: Ավելին՝ ներկայումս էլ դեռևս այս դրույթը շարունակում է հրամայական լինել, քանի որ շրջանառվում է դատավորի օգնականի կամ գործավարի լրացուցիչ հաստիքներ ավելացնելու հարցը⁵, քանի իրավահարաբերությունների զարգացման այս փուլում, նախորդ ժամանակաշրջանների համեմատ գործերի մի քանի տասնյակ անգամ գերազանցող քանակի դեպքում, ակնհայտ է, որ առաջին ատյանների դատարանում դատավորի 1 օգնականի և գործավարի հաստիքները բավարար չեն, դեռևս Գոշի «Դատաստանագրքի» հիմքում դրված սկզբունքներն՝ դատավորի կողմից արդարադատության պարտավորությունը պատշաճ իրագործելու համար:

Դրա հետ մեկտեղ Գոշի դատաստանագրքում սահմանվել է նաև ոչ միայն դատավորի այլև դատական ծառայողի վարքագծի կանոններ⁶, ըստ որոնց՝

- «հույժ կարևոր է, որ դատավորները լինեն իմաստուններ՝ ուսման և հանճարի մեջ, որպեսզի Աստծո կամքը կատարողներ լինեն և հոգևորների և մարմնավորների համար, որպեսզի դատաստանները ճշմարիտ կատա-

⁴ Տե՛ս Մխիթար Գոշ, «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001 թ., գլուխ Ե, էջ 21:

⁵ Տե՛ս ՀՀ Բարձրագույն Դատական խորհրդի 14.12.2020 թ. թիվ ԲԴԽ-81-Ո-177 որոշումը:

⁶ Տե՛ս Մխիթար Գոշ, «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001 թ., գլուխ Զ, էջ 21-23:

րեն, նաև լինեն բարեմիտներ, որ ոչ երես առնեն և ոչ էլ հարկ համարեն ամաչել»:

- «դատավորները մարդկանց վրա չհպարտանան, քանզի մեկն է դատավորը ամենքի էլ, որն է ամենքի Աստված, որպես որ գրված է, թե դատավորներից որևէ մեկը մտքով հպարտանա, թող իր մտքով անցկացնի Ամբակում մարգարեի խոսքերը, որ կոչեց Աստծուն՝ վրեժխնդիր լինել անիրավ դատավորներից»:
- «դատավորները պետք է իրենց սպասավորների համար զգույշ լինեն, որպեսզի նրանք վարձ չվերցնեն և թյուրինը խոսեն»:

Ներկայումս էլ դատավորների էթիկայի և վարքագծի կանոններ սահմանվել են ՀՀ դատական օրենսգրքում⁷, իսկ դատական ծառայողների վարքագծի կանոններ սահմանվել են 07.07.2006 թ. ընդունված և 01.07.2018 թ. ուժը կորցրած ճանաչված «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով⁸, իսկ հետագայում ավելի լայն կարգավորում է ստացել 23.03.2018 թ. «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով⁹ :

Առավել ուշագրավ և մերօրյա արդիական կարգավորում է նաև դատաստանագրքում դատավորների վարձատրության մասով թագավորների համար սահմանված պարտավորությունը. «Պարտավորություն է, որպեսզի դատավորները գովեստ և պարգևներ ստանան թագավորից, որպեսզի չձանձրանան դատը վարելուց»: Փաստորեն 12-րդ դարում սահմանված նշված կարգավորումը, նույնիսկ հիմա՝ 21-րդ դարում, մնում է ամենաարդիական հարցերից մեկը, և ինքնին վկայություն այն անժխտելի դրույթի, որ դատավորներին ներկայացված անաչառության, անկաշառելիության և արդարության պահանջների ապահովման պայմաններից կարևորագույն պայման է սոցիալական երաշխիքները՝ այդ թվում վարձատրությունը:

Ի տարբերություն հռոմեացիների, որոնք սահմանել էին 72 այրերով դատաստանը, Գոշը սահմանել է 12 իմաստուն այրերով քննություն անելու կարգ, ինչպես 12 առաքյալներն են, որպես դատավորի օգնականներ: Սրանով ըստ էության սահմանվել է դատավարության ժամանակ երդվյալ ատենակալների ինստիտուտ:

Դատաստանագրքում սահմանվել է դատավարական մի շարք սկզբունքներ՝ հավասարության և մրցակցության, ըստ որոնց՝ դատաստանագրքի կանոնները վերաբերվում են ոչ միայն աղքատներին, այլ նաև ամենքին: Դրա հետ մեկտեղ սահմանվել է «քննության ընթացքում խոսեն երկու կողմերից էլ, խոսքը տալ նախ մի կողմին, ապա մյուս կողմին, որպեսզի ճշմարիտը երևա» (Ա. Դատ., Գլուխ «2»):

Դատաստանագրքում դատական ապացույցներ էին համարվում խոստովա-

⁷ Տե՛ս ՀՀ դատական օրենսգիրք, Սահմանադրական օրենք 68-70 հոդվածներ, ՀՕ-95-Ն ընդունվել է 07.02.2018 թ. ուժի մեջ է 09.04.2018 թ.:

⁸ Տե՛ս «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդված, ընդունված 07.07.2006 թ. և 01.07.2018 թ. ուժը կորցրած ճանաչված:

⁹ Տե՛ս «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ և 6-րդ գլուխներ ընդունված 23.03.2018 թ.:

նությունը, վկաների ցուցմունքները, երդումը¹⁰ (առանձին դեպքերում), գրավոր փաստաթղթերը և գիտակ անձանց (փորձագետների) եզրակացությունը: Բացի դրանից՝ սահմանվել է վճիռ կայացնել բոլոր ապացույցները հետազոտելուց հետո, երկու կողմերին և վկաներին լսելուց հետո, և ոչ թե միայն դատախազին լսելուց հետո, իսկ այն կողմը, որը վկա չունի, մյուս կողմի երդմամբ վճիռ կայացնել:

Սահմանվել են նաև վկայի կարգավիճակի մասին նորմեր, ըստ որոնց՝ վկաները չպետք է լինեն դատախազի ազգականները, իսկ եթե ազգական է, ապա բազում մարդկանց վկայությամբ թող հաստատվի նրա հավատարմությունը: Որպես վկա կարող է լինել 25 տարին լրացած անձը, այդ տարիքի որոշման համար հիմք է հանդիսացել անձի որպես քահանա ձեռնադրվելու թույլտվության տարիքը: Ավելին նախընտրելի էր տարիքով մեծ (ծեր) վկաների ցուցմունքները: Կանայք չէին կարող վկա լինել, բացառությամբ որոշ դեպքերի, երբ քննվում էր կնոջ հարց, և կինն առաքինի էր, որի դեպքում էլ նա կարող էր այրերա միջնորդությամբ միջնորդավորված ցուցմունք տալ:

Հետաքրքրական և կարծում եմ նաև արդիական են վկաների ձևով ցուցմունքների գնահատման համար սահմանված այն կանոնը, որ վկաների ցուցմունքների առումով սահմանվել էր ոչ պակաս քան 2-3 վկայի ցուցմունք, որպեսզի եթե մեկը սուտ ասի, մյուսի միջոցով բացահայտվի: Ավելին՝ առավելություն էր տրվում ականատես վկայի ցուցմունքին հետևյալ ձևակերպմամբ. «Լավ է տեսնելը, քան լսելը»:

Դատաստանագրքում որպես ապացույցի տեսակ սահմանվել է նաև երդումը: Ընդ որում՝ երդման ձևով ապացույցը սահմանվել է այն դեպքերի համար, երբ անձը վկա չուներ: Դրա հետ մեկտեղ սահմանվել է երդման կարգը, որը հետևյալն է. անձը ձեռքը դնում էր Ավետարանին և ասում. «Գիտի Աստված, և վկան են իմ սրտի խաչն ու ավետարանը, որ այսպես է, ինչպես ասում եմ և չեմ ստում կամ ասում են Փառք սրանց և զորության, որովհետև ճշմարիտ է ինչ-որ ասում եմ և չեմ ստում»¹¹: Սահմանվել է նաև, որ երդվել կարող են 25 և բարձր տարիքի մարդիկ, ավելին Գոշն ընդունելի չի համարել հետևյալ անձանց երդումը՝ 1) չարագործների (հանցագործների), 2) մաքսավորների և հարբեցողների, 3) ապաշխարողների երդումը, վերջինիս հիմքում նշել է նրանց մի մեղք էլ չավելացնելու պատճառը:

Ապացույցների վերաբերյալ ուշագրավ է վկաների քանակի վերաբերյալ կարգավորումը, որի ներմուծումն մերօրյա օրենսդրություն ևս անհրաժեշտ է ապացույցների գնահատման գործընթացն առավել օբյեկտիվ լինելու համար: Ավելին երդման ձևով ապացույցի սահմանումը առավել ևս քաղաքացիական դատավարությունում կողմերի՝ հայցվորի և պատասխանողի համար ևս արդիական եմ համարում, քանի որ գործին մասնակցող անձանց՝ կողմերի (հայցվորի և պատասխանողի) և վկաների դատավարական կարգավիճակն ու դատավարական

¹⁰ Տե՛ս Մխիթար Գոշ, Դատաստանագիրք, Երևան, 2001 թ., գլուխ Ը, էջ 30:

¹¹ Տե՛ս Մխիթար Գոշ, Դատաստանագիրք, Երևան, 2001 թ., գլուխ Ը, էջ 28:

շահերն տարբեր են, հետևաբար ցուցմունքի ձևով ապացույցի սահմանումը նաև կողմի համար, այն էլ որպես վկայի, ճիշտ չեմ համարում, որպիսի կարգավորումը նոր է քաղաքացիական դատավարությունում¹² (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 67-րդ և 72-րդ հոդվածներ): Ավելին, այս դեպքում ցուցմունք տալուց հրաժարվելու պարագայում կողմի համար բացասական հետևանքի կիրառումը հակասում է ՀՀ գործող սահմանադրության 65-րդ հոդվածին, որով անձանց համար սահմանվել է հետագայում ողջամտորեն ենթադրվող իրենց և մերձավոր ազգականների դեմ օգտագործվող ցուցմունք տալու պարտավորությունից ազատվելու իրավունք:

Դատաստանագիրքը պարունակել է նաև այն ժամանակների համար բավականին առաջադիմական դրույթներ դատավարական կարգ ու կանոնը պահպանելու անհրաժեշտության վերաբերյալ: Այսպես սահմանվել են հետևյալ կանոնները¹³

- Դատավորները լինեն երկայնամիտ և ներող, որովհետև բազում անգամներ անհայտ դիպվածներ են լինում, որ կարճամիտ չլուծեն հարցերը, պահեստավորեն փաստերը և իրողությունը տեսնելով, վերստին լուծեն ատյանի միջոցով,
- Ոստիների բանակռվությունը սաստեն, որ դատաստանը չխափանվի,
- Ատյանի ժամանակ մի կռվեք և մի նախատեք միմյանց,
- Դատախազները թող իմանան, որ վիճելու համար չէ, որ Պետք է գան ատյան, այլ վշտակցաբար, աժանի վճիռ հանելու,
- Խոսեն ըստ կարգի, լռությամբ, լսելով խոսողին, խոսք տան նախ մի կողմին, ապա մյուս կողմին:

Փաստորեն նշված կարգավորումները ոչ միայն առաջադիմական են եղել միջնադարում, այլև մերօրյա ժամանակներում: Ավելին, կարծում եմ, մեր դատավարական օրենսգրքերում հրամայական է դարձել սահանելու դատական նիստերի կարգ ու կանոնն ապահովող ինչպես սահմանող, այնպես էլ արգելող հստակ իրավական նորմեր, քանի որ դրանց բացակայությունը ոչ միայն կասկածի տակ է դնում դատավորի կողմից նշված խախտումների գնահատման և պատասխանատվության միջոցի կիրառման օբյեկտիվությունը, այլև հնարավորություն է տալիս նշված նորմերի տարատեսակ կիրառման և խոչընդոտում է դատական նիստի բնականոն ընթացքը: ՀՀ-ում այդպիսիք սահմանված են «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքով (գլուխ 10) և դատավարական օրենսգրքերով (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 144-րդ հոդված, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314-րդ հոդված, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 100-րդ հոդված)¹⁴: Ընդ որում՝ նշված դատավարական

¹² Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-110-Ն, ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է 09.04.2018 թ.:

¹³ Տե՛ս Մխիթար Գոշ, «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001 թ., գլուխ 2, էջ 28:

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ դատական օրենսգիրք, Սահմանադրական օրենք, գլուխ 10, ՀՕ -95-Ն, ընդունվել է 07.02.2018 թ. ուժի մեջ է 09.04.2018 թ., Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք,

օրենսգրքերով ձևական առումով թեթևակի տարբերություններով, այդուհանդերձ բովանդակային առումով սահմանվել են միատեսակ կարգեր, որոնք սահմանափակվել են հիմնականում հետևյալ դրսևորումներով՝

1. Դատական նիստերի դահլիճ դատավորի մտնելու պահին դահլիճում ներկաները ոտքի են կանգնում, այնուհետև նիստը նախագահողի հրավերով զբաղեցնում իրենց տեղերը,

2. Դատավարության մասնակիցները և այլ անձինք դատարանին դիմում են «պատվարժան դատարան» կամ «Հարգելի դատարան» արտահայտությամբ,

3. դատական նիստում դատարանի և մյուս կողմի հետ հաղորդակցվում են հոտնկայս, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նախագահողը թույլատրում է հաղորդակցվել նստած,

4. Դատական նիստն անցկացվում է այնպիսի պայմաններում, որոնք ապահովում են դահլիճում ներկաների անվտանգությունը, ինչպես նաև պատշաճ կարգուկանոնը:

Իսկ արդեն ինչպես դատավարական օրենսգրքերով, այնպես էլ ՀՀ դատական օրենսգրքով նախատեսվել է պատասխանատվություն՝ դատական սանկցիա, ինչպես վերը նշված կարգի խախտման, այնպես էլ դատարանի նկատմամբ դատական նիստի դահլիճում անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու համար: Ավելին, նույն արարքը «Դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը» ՀՀ քրեական օրենսգրքի 343 հոդվածով որակվել է որպես քրեորեն պատժելի արաք և նախատեսվել քրեական պատասխանատվություն: Մինչդեռ ոչ ՀՀ դատական օրենսգրքը, ոչ դատավարական օրենսգրքերը, և ոչ էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքը հստակ չեն սահմանել դատական նիստի ընթացքում դատավարության մասնակիցների վարքագծի կանոններ, ինչպիսիք, օրինակ, սահմանվել է Գոշի «Դատաստանագիրքում»¹⁵:

Կարծում եմ՝ դատավարական օրենսգրքերով ևս պետք է սահմանվեն նմանօրինակ կարգավորումներ, այն է՝ յուրաքանչյուր դատավարության մասնակից խոսի, երբ իրեն տրվել է ձայնի իրավունք, առանց տվյալ պահին խոսողին ընդհատելու:

Պետք է սահմանել արգելող նորմեր, օրինակ՝ արգելել դատական նիստերի դահլիճում որևէ մեկի կողմից գոռալով, բարձրաձայն և ոչ քաղաքավարի դիմելաձևով արտահայտությունների կիրառումը, քանի որ շատ հաճախակի դատավարության մասնակիցն բարձրաձայն, զայրացած ձևով և գոռալով, սակայն առանց որևէ վիրավորական բնույթ պարունակող բառապաշարի, այդ թվում «հարգելի դատարան» կամ «պատվարժան դատարան» դիմելաձևով խոչընդո-

ՀՕ-110-Ն ընդունված 09.02.2018, ուժի մեջ 09.04.2018 թ.:

Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-248-Ն ընդունված 01.07.1998 թ., ուժի մեջ 12.01.1999 թ.

Տե՛ս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-139-Ն ընդունված 05.12.2013 թ., ուժի մեջ 07.01.2014 թ.

¹⁵ Մխիթար Գոշ, «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001 թ., գլուխ Ե, էջ 28:

տում է նիստի բնականոն ընթացքը: Հստակ սահմանել դատավորի իրավասությունը ձայնի իրավունք ստացած անձին ընդհատելու, եթե նա այդ իրավունքն իրացնում է չարաշահմամբ՝ թույլատրված դատավարական գործողությունից և տվյալ նիստի ընթացքում քննարկվող հարցից շեղվելով: Ավելին՝ հարկ է հստակ սահմանել «դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի» քրեաիրավական բովանդակությունը, հանցակազմը՝ մասնավորապես հանգակազմի սուբյեկտն ու օբյեկտիվ կողմը, սահմանազատել նշված արաքի քրեաիրավական և կարգապահական հատկանիշները:

Դատաստանագիրքը տվել է նաև հանցագործության հասկացությունը, և հանցակազմի տարրերի մասին կարգավորումներ: Ըստ որոնց՝ հանցագործություն է համարել ամեն մի գործողություն՝ (օբյեկտիվ կողմ) ուղղված գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունների, պետության, հանրային կառավարման, սեփականության, անձի կյանքի ու առողջության, եկեղեցու, տիրող գաղափարախոսության դեմ:

Մինչև միջնադար հանցագործություն կատարող (սուբյեկտ) են համարվել նաև միջատները, կենդանիները, նույնիսկ՝ անշունչ առարկաները, իսկ «Գիրք դատաստանի» համաձայն՝ միայն մարդիկ: Բացի դրանից՝ դատապարտության ենթակա է համարում ոչ թե վտանգավոր արարքը ընդհանրապես, այլ այն արարքը, որը կատարվել է մեղքով (սուբյեկտիվ կողմ): Ըստ «Գիրք դատաստանի»-ի՝ անմեղսունակությունը դատական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք է:

Դատաստանագրքում մեղքն ընկալվում է երկու իմաստով՝ կրոնական և իրավական, առաջինը որպես աստվածադիր, մյուսը՝ մարդադիր օրինականության խախտում: Ընդունելով, որ մեղքն իրավական իմաստով միաժամանակ մեղք է կրոնական իմաստով (հակառակ իմաստով՝ ոչ միշտ)՝ Մխիթար Գոշը համապատասխանաբար նախատեսում է երկու բնույթի պատիժ՝ հոգևոր-եկեղեցական և մարմնական: Առաջինը նշանակում է միայն եկեղեցական, երկրորդը՝ աշխարհիկ դատարանները: Մխիթար Գոշն ընդունել է հետևյալ պատիժները՝ հոգևոր-եկեղեցական (բանադրանք, նզովք, ապաշխարություն իր տեսակներով, աստիճանազրկում, պաշտոնազրկում), մարմնական-նյութական՝ մահապատիժ, մարմնական պատիժներ (ծեծ, անդամահատում), ազատությունը զրկող կամ սահմանափակող, գույքային-դրամական: Գտնելով, որ պատժի ներգործությունը չի որոշվում խստությամբ՝ Մխիթար Գոշն ընդունում է հանցանքի ու պատժի համամասնության, իր ժամանակի համար առաջադիմական սկզբունքը, «իսկ պատիժն ըստ վնասուն համեմատ լիցի»:

Գոշն իր «Դատաստանագրքում» կարգավորել է ամուսնալնտանեկան նորմերը՝ հիմքում ունենալով հայ ազգային ինքնության պահպանումը: «Դատաստանագրքի» առաջադիմական դրույթներից կարևորվում է ամուսնալուծությունը և փոխադարձ համաձայնությամբ ամուսնությունը, որը պետք է պարտադիր լիներ «փոխադարձ հաճությամբ», նա, ով առանց համաձայնության էր ամուսնանում, պետք է տուգանք վճարեր: Դատաստանագրքով թույլատրվում էր ամուսնալու-

ծությունը, որն այդ ժամանակաշրջանում բավականին արտառոց երևույթ էր. Եվրոպական շատ երկրներում ամուսնալուծությունը թույլատրվեց միայն 20-րդ դարում: Անգամ մինչև 2011 թ. Եվրամիության անդամ Մալթայում ամուսնալուծությունը արգելված էր, իսկ Ֆիլիպիններում, Վատիկանում այժմ էլ արգելված է և Կաթոլիկ եկեղեցին դեռ քննարկում է ամուսնալուծության թույլատրելու հարցն ու պայմանները.

- եթե տղամարդը նշանված է կնոջ հետ, ապա չպետք է թողնի նրան, այլ կին առնի, տղամարդը կարող է թողնել կնոջը միայն նրա անբարո վարքագծի կամ ֆիզիկական թերության համար,

- եթե տղամարդը թերանում է իր ամուսնական պարտականություններում, ապա միայն կնոջ համաձայնությամբ կարող էր ամուսնությունը շարունակվել, հակառակ դեպքում կնոջը թույլատրվում էր ամուսնալուծություն, իսկ ամուսնալուծությունից հետո զավակները պետք է մնային հոր մոտ (սա գուցե կնոջ իրավունքների սահմանափակում է, սակայն մեկ այլ տեսանկյունից՝ այս դեպքում կինը կարող էր կրկին ամուսնանալ, չունենալով երեխաներին միայնակ դաստիարակելու խնդիր: Նշենք, որ մեր օրերում հաճախ ամուսնալուծությունից հետո երեխաները մնում են մոր մոտ, մենակ հոգալով երեխաների դաստիարակության ողջ դժվարությունները, և միայնակ դաստիարակելու խնդիրը հաճախ հնարավորություն չեն տալիս կնոջը կրկին ամուսնանալ),

- հայ կինը բռնության ենթարկվելու դեպքում, կարող էր դիմել դատարան, ամուսնու դեմ բողոք ներկայացնել, նույնիսկ իրավունք ուներ նյութական հայց ներկայացնել,

- պսակադրության ժամանակ մաքրություն էր (կույս լինել) պահանջվում թե՛ տղամարդուց, թե՛ կնոջից, իսկ կնոջ առևանգման համար պատիժներ էին սահմանված՝ տուգանք, ապաշխարություն,

- նորապսակ տղամարդը 4-7 տարի չպետք է բանակ գնար և պետք է «ուրախացներ կնոջը»,

- տղամարդը պետք է կնոջ հետ հաշտ ապրի, մարմնական վնասվածքներ չպետք է հասցնի, կնոջ արժանապատվության համար ամուսինը պատասխանատվություն է կրում,

- եթե օրինական կինը ամուլ էր, ապա տղամարդուն թույլատրվում էր օրինական կնոջ հետ նաև ունենալ կենակից կին, սակայն երկկնությունն օրինական չէր, միայն զավակներ ունենալու համար նա կարող էր պահել կենակից կին և ունենալ զավակներ, սակայն ոչ միևնույն վայրում, նաև տղամարդը կենակից կնոջը իրավունք էր տալիս ամուսնանալ,

- եթե կինը կամ տղամարդը հիվանդանում էին ամուսնության ընթացքում, ապա 7 տարի պետք է ամուսինները հոգ տանեին միմյանց համար, սակայն եթե մինչ ամուսնությունն էր հիվանդությունը եղել ու թաքցրել էին, ապա կարող էին ամուսնալուծվել,

- չէր թույլատրվում մերձավորների ամուսնությունը՝ մինչև 4-րդ զարմը:

Կնոջ և տղամարդու միջև ամուսնական հարաբերությունների հաստատումը

կարևոր գրավական էր իրավունքի զարգացման տեսանկյունից: Համաձայն Գոշի՝ կնոջ ամուսնական տարիքը 15 տարեկանն է: Եթե ամուսնությունը տեղի էր ունենում նրա կամքին հակառակ, ապա համարվում էր, որ կինը հարկադրվել է ամուսնությանը, և այդպիսի ամուսնությունը համարվում էր ստիպողական, ուստի կինը կարող էր ամուսնալուծվել: Մոտեցումն ուներ սկզբունքային նշանակություն, քանզի ամուսնությունը կամովին միություն էր և կինը չէր կարող հարկադրվել:

Ամուսնաընտանեկան հարաբերություններում Գոշը ելնում էր մենամուսնության սկզբունքից՝ պատժելի համարելով երկկնությունն ու բազմակնությունը: Այնուամենայնիվ ինչպես տղամարդուն, այնպես էլ կնոջը թույլատրվում էր ամուսնանալ երկրորդ, իսկ բացառիկ դեպքում նաև երրորդ անգամ:

Ըստ նրա՝ արգելվում էր բռնությունը կանանց նկատմամբ: Ամուսինն իրավունք չուներ մարմնական վնասվածքներ հասցնել կնոջը, հակառակ դեպքում պետք է պատժվեր այդ արարքի համար նախատեսված տուգանքի կրկնակիի չափով: Եթե ամուսինը կրկներ իր արարքները տուգանվելուց հետո և վտանգեր կնոջ առողջությունը, կինը իրավունք ուներ ամուսնալուծվելու:

Ակնհայտ է, որ դեռևս 12-րդ դարից առաջադրված այս պահանջները չեն դարձել արդիական լինելուց, քանի որ առ այսօր էլ կանանց հանդեպ բռնությունն ու ընտանեկան բռնությունը միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում է, որի վկայությունն է «Եվրոպայի խորհրդի կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան, որի վավերացման գործընթացը դեռևս շատ պետություններում դեռևս ավարտին չի հասել: Հայաստանի կառավարությունն այն ստորագրել է 2017 թ. դեկտեմբերի 28-ին:

Դատաստանագիրքն ուշագրավ դրույթներ է արտահայտում նաև ամուսինների անձնական և գույքային հարաբերությունների կարգավորման բնագավառում: Տղամարդը տան գլուխն է, նրան են ենթարկվում ընտանիքի բոլոր անդամները, նաև կինը: Սակայն տղամարդու իշխանությունը բռնակալական կամ անկաշկանդ կամայական չէ: Ինչպես տղամարդու, այնպես և կնոջ իրավունքները զուգորդվում են ամուսնու և ընտանիքի մյուս անդամների նկատմամբ ունեցած որոշակի պարտականություններով: Ամուսինը պարտավորվում է հարգել կնոջը, նրա նկատմամբ լինել մարդկային, հոգալ նրա կարիքները, ապահովել նյութական բարեկեցությունը, հիվանդանալիս խնամել, պահանջել ամուսնական հավատարմություն և այլն: Կնոջը ծեծելու համար ամուսինը ենթակա է դատական պատասխանատվության: Մխիթար Գոշը կնոջ իրավունքների հարաբերական հավասարությունը պայմանավորում է գույքային հարաբերություններով:

Մխիթար Գոշը եզակի խնդիր բարձրացրեց, որը չենք գտնի այլ միջնադարյան աղբյուրներում, այն է՝ գույքային իրավահավասարություն սահմանել տղամարդու և կնոջ միջև:¹⁶ Կնոջն իրավունք էր վերապահվում ինքնուրույն տնօրինել իր գույքը: Նա կարող էր իր սեփականությունը կտակել՝ ըստ իր հայեցողության:

¹⁶ Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք», Երևան-2001 թ., Գլուխ ՃԱ, ՃԲ, ՃԳ, ՃԴ- էջ 89-94:

Երեխաները նրա ունեցվածքը ժառանգում էին անկախ հայրական ժառանգությունից: Նման մոտեցումը կնոջ նկատմամբ հերթական առաջադիմական քայլն էր այդ ժամանակաշրջանի համար: Կանայք նաև իրավունք ունեին զբաղվել բիզնեսով և այդ բիզնեսի համար հարկ վճարել: Ամուսինների մինչամուսնական շրջանի գույքը նրանց առանձին սեփականությունն է, ամուսնության ընթացքում ձեռք բերածը՝ համատեղ սեփականությունն է: Ամուսնանալու պահից կինն ուներ նյութական-գույքային հենարան, որը ամուսնու հանդեպ և ընտանիքում կնոջ իրավունքների երաշխիքն էր: Նշանված ժամանակ կնոջ ստացած նվերները համարվում էր նրա սեփականությունը, եթե ամուսնալուծությունը հիմնավորված էր, ապա կինը պետք է իր հետ տաներ նվերները, եթե ամուսնալուծությունը կնոջ անբարո վարքի պատճառով էր, ապա՝ ոչ: Աղջիկը հայրական տնից իր բաժինն ուներ, իրավունք ունեին հայրական տնից հավասար ժառանգություն ստանալ: Կնոջ տարած բաժինը կոչվում էր մայրենիք, իսկ տղամարդու ունեցածը՝ հայրենիք և նրանց զավակները հավասար իրավունքներ ունեին թե՛ մայրենիքի, թե՛ հայրենիքի նկատմամբ:

Մխիթար գոշը, անդրադառնալով **ժառանգման իրավունքին**, առանձնացրել է երեխաների ժառանգման իրավունքը, հատուկ ուշադրություն է դարձրել հաշմանդամ երեխաների վրա: Նա առանձնացնում է հաշմանդամության երկու տեսակ՝ մտավոր և ֆիզիկական¹⁷: Առաջինները զրկված են բանականությունից և ի վիճակի չեն տնօրինել ժառանգությունը, հետևաբար չեն կարող լինել ժառանգորդներ:

Մտավոր արատի պատճառով բանականությունից, այն է՝ իր գործողությունների իմաստն հասկանալու և իր գործողությունները ղեկավարելու հնարավորությունից զրկված երեխայի մյուս երեխաների, այդ թվում՝ ֆիզիկական արատ ունեցող հաշմանդամների հետ հավասար ժառանգման իրավունքը սահմանափակող Գոշի այս դրույթը մտածելու տեղիք է տալիս, և այն նորովի կիրառելու անհրաժեշտություն, քանի որ անկհայտ է, որ նշված ժառանգները չեն կարող իրենց իրավունքներն իրացնել ինքնուրույն: Նրանք ենթակա են անգործունակ ճանաչման, որի պայմաններում նրանց իրավունքները կարող է իրացնել խնամակալը, որը կարող է լինել ինչպես ժառանգատուի այլ ժառանգ, այնպես էլ ժառանգատուի որևէ հերթի ժառանգ չհանդիսացող անձ, որի պայմաններում հավասար ժառանգման իրավունքն և ձևի տեսակետից և բովանդակության տեսակետից կխախտվի, կամ ավելի ճիշտ այդ իրավունքը կտրվի օրենքի ուժով ժառանգման իրավունք չունեցող անձի, հետևաբար առաջարկում եմ մեր օրենսդրությամբ ևս ժառանգատուի ժառանգների կազմի մեջ մտնող (յուրաքանչյուր հերթի) անգործունակ ժառանգի համար սահմանել ժառանգման պարտադիր բաժնի իրավունք՝ անկախ ըստ օրենքի ժառանգությունը տվյալ հերթի այլ ժառանգների կողմից ընդունելու հանգամանքից, որը սահմանել այդ բաժնի կեսի չափով, որը նա կստանար ըստ օրենքի ժառանգման ժամանակ, ինչպես որ ներկայումս սահմանված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1194-րդ հոդվածով:

¹⁷ Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք», Երևան -2001 թ., Գլուխ ԾՁԲ, էջ 128:

Եզրակացություն

Դատաստանագիրքը՝ որպես հասարակական հարաբերությունների նորմատիվ կարգավորիչ, Մխիթար Գոշը համարում էր կատարյալ, բայց ոչ վերջնական և ավարտուն: Դատաստանագրքի հետագա կատարելագործման հարցը թողնում էր գալիք սերունդներին ուղղելու և լրացնելու այն. « Եվ արդ, թեպետ համարձակվեցինք եւ գիրքը գրեցինք, սակայն ե- թե հանդիպի իմաստուն մեկը եւ թերություն գտնի, աղաչում ենք, պակասը լրացնի, քանզի ամենայն գիրք ոչ թե մեկ ժամանակի մեջ է գրվում, այլ տարբեր ժամանակներից հավաքած պտուղներով: Նույնպես եւ այս (գիրքը), որ սկիզբ լինի իմաստունների համար, եւ մեր մասին բարին հիշվի»¹⁸:

Փաստորեն, Գոշը դրանով դրել է իրավունքի և ժամանակաշրջանի հարաբերակցության հարցը, գտնելով, որ յուրաքանչյուր Դատաստանագիրք, որ կոչված է կարգավորելու իր ժամանակաշրջանի կոնկրետ հասարակական հարաբերությունները, բնականաբար, չի կարող լիովին բավարարել ապագայի պահանջները և անհրաժեշտ է համարել հասարակական հարաբերությունների բնույթի փոփոխվելուն համապատասխան այդ հարաբերությունները կարգավորող իրավական նորմերի փոփոխության կատարումը:

Փաստորեն Գոշի դատաստանագիրքը, լինելով 12-րդ դարի միջնադարյան Հայաստանի հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչ, 9 դարերի ընթացքում ոչ միայն չի կորցրել իր իրավական-տեսական արժեքը, այլև շարունակում է գործնականում կիրառելի մնալ՝ իրավունքի գերակայության, պետական ինքնիշխանության, օրենքի և դատարանի առջև բոլորի հավասարության, դատական իշխանության ինքնավարության, արդար ու անաչառ դատաքննության, դատավորների վարքագծի կանոնների և այլ հարակից հարցերի վերաբերյալ իր մի շարք դրույթներով:

Annotation. The purpose of the article is to present the legal value of Mkhitar Gosh's "The Lawcode" (Datastanagirak) in the 12th century, and its relevance to various fields of law in the 21st century. Our task is to reveal the legal norms highlighted in the work, their reflection in the current legislative norms.

In the course of the study, both scientific (analysis, synthesis, the principle of historicity) and special (formal-logical, comparative-legal) methods were applied.

As a result of the study, the following conclusion was formed: "The Lawcode" is still applicable in modern times, albeit with some alterations and changes, shows that public relations, with its changes and development, contain constant elements and values, i.e. human and human rights.

Аннотация. Цель статьи – изучить юридическую ценность «Судебника» Мхитара Гоша в XII веке и его актуальность в XXI веке в различных областях права. Наша задача – раскрыть правовые регулирования, освещенные в работе, и их отражение в действующих законодательных нормах.

¹⁸ Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք», Երևան -2001 թ., նախ. Գլուխ Ժ էջ 33:

В ходе исследования были применены как научные (анализ, синтез, принцип историзма), так и специальные (формально-логические, сравнительно-правовые) методы.

В результате исследования было сформировано следующее заключение: «Судебник» все еще применяется в наше время, хотя и с некоторыми изменениями. Это показывает, что общественные отношения, с их трансформациями и развитием, содержат постоянные элементы и ценности, которыми являются человек и права человека.

Բանալի բառեր - «Գիրք դատաստանի» կամ «Դատաստանագիրք», իրավական նորմեր, իրավական սկզբունքներ, երդում, օրենսդրություն, դատարան:

Keywords: “Girk Datastani” (The Book of Judgement) or “Law Code”, Legal norms, Legal principles, oath, Legislation, court.

Ключевые слова: «Гирк датастани» (или «Судебник»), правовые нормы, правовые принципы, присяга, законодательство, суд.

Ա. Թումանյան - ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ antumanyan@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 12.08.2020 թ., տրվել է գրախոսության 21.02.2021 թ., երաշխավորվել է Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դոցենտ Տարոն Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ՆՈՆՆԱ ՔԱՄԱԼՅԱՆ

Երևան նոտարական տարածքի նոտար

NONNA KAMALYAN

Yerevan notarial territory notary public

НОННА КАМАЛЯН

Нотариус нотариальной территории Ереван

**ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

**GENERAL CHARACTERISTICS OF CONSTITUTIONAL AND
LEGAL STIPULATION OF THE PRIVATE PROPERTY RIGHT IN
ARMENIA**

**ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО
ЗАКРЕПЛЕНИЯ ПРАВА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В
АРМЕНИИ**

Իրավական համակարգերի ձևավորման վաղ պատմական շրջանում սեփականության ձևերի հարցում չկար հստակ տարանջատված մոտեցում, և սեփականությունն ուղղակի դիտվում էր որպես նյութական աշխարհի առարկաների պարզ տիրապետմանն ուղղված ինստիտուտ: Այնպիսի զարգացած պատմական իրավական համակարգում, ինչպիսին հինհռոմեականն էր, սեփականության իրավունքի հասկացությունը կապված էր «dominium»-ի (լատ.՝ տիրապետում) հասկացության հետ¹: Ժամանակակից իրավական ընկալումներով՝ սեփականության իրավունքը չի դիտարկվում միայն որպես պարզ տիրապետման իրավունք. սեփականության իրավունքի ինստիտուտն ընկալվում է որպես բարդ իրավական կատեգորիա, որի տարրերից մեկն է դիտարկվում նյութական արժեքների տիրապետումը: Իրավունքի տեսության մեջ ընդունված է, որ տիրապետում դա գույքը տիրելն է (գույքը փաստացի իշխանության տակ ունենալն է), երբ գույքը տիրող անձը գիտակցում է գույքն իր կողմից տիրելը և ցանկանում է այդ գույքը տիրել:

¹ Sfnu *Барон Ю.*, Система римского гражданского права: В 6 кн., СПб, 2005, էջ 343:

այսինքն՝ տիրապետելն անձի կողմից գույքը գիտակցաբար տիրելն է: Այդ մասին ուղղակիորեն նշում էին գերմանացի մեծ մտածողներ՝ Հ. Հեգելը², Ռ. Իերինգը³:

Վերադառնալով «սեփականություն-տիրապետում» հինհռոմեական միասնական ընկալումներին՝ հարկ ենք համարում նշել, որ որևէ տարբերակում չէր դրվում, թե ով էր տիրապետում (հետևաբար նաև՝ ով էր սեփականատերը)՝ մասնավոր անձինք, թե պետությունը: Այս առումով պետք է նաև արձանագրել, որ հինհռոմեական իրավական համակարգում, ինչը բնորոշ էր նաև հին աշխարհի մյուս բոլոր պետությունների իրավական համակարգերին, չկային այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք էին՝ «մասնավոր սեփականության իրավունք» և «հանրային կամ պետական սեփականության իրավունք»: Այսպես՝ հինհռոմեական իրավունքի համակարգը բաժանված էր երկու իրավական ենթահամակարգերի՝ մասնավոր իրավունք (jus privatum) և հանրային իրավունք (jus publicum)⁴, որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ իրեն հարիր ինստիտուտների կազմը: Եվ այս պայմաններում հինհռոմեական իրավունքում հայտնի չէր սեփականության իրավունքի ինստիտուտի ընկալումը երկու տարբեր ասպեկտներով՝ մասնավոր սեփականության իրավունք և հանրային սեփականության իրավունք:

«Մասնավոր» տերմինը (private - անգլ., privee - ֆրանս., privat - գերմ.) իրավագիտական շրջանառություն մտավ միայն 16-րդ դարում՝ որպես տնտեսական գործունեություն իրականացնող անհատին բնութագրող տերմին, որն անհատի տնտեսական գործունեությունը պետք է տարբերակեր հանրային սուբյեկտի տնտեսական գործունեությունից: Եվ այստեղից էլ տրամաբանորեն՝ առաջ է եկել «մասնավոր սեփականություն» տերմինը, որը տնտեսական շրջանառության նոր պայմաններում բնութագրում-տարանջատում էր մասնավոր անձանց (ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց) պատկանող սեփականությունը նախկինում միահեծան՝ պետական կամ քվազիպետական սեփականությունից: Այս կապակցությամբ, օրինակ, ռուս հայտնի ցիվիլիստ Ե. Ա. Սուխանովը գրում է. «Անհրաժեշտ է նշել, որ սեփականության հասկացությունը և սեփականության իրավունքի հասկացությունը ռուսական իրավունքում կիրառվել ու շրջանառվել սկսել են Եկատերինա 2-րդի ժամանակներից՝ 18-րդ դարի 2-րդ կեսից, այն էլ հիմնականում կիրառվել են կալվածատերերի նկատմամբ: Սոցիալական մյուս բոլոր շերտերի նկատմամբ այդ հասկացությունները սկսել են կիրառվել ավելի ուշ՝ 19-րդ դարի 60-ականներին: Իսկ ինչ վերաբերում է «մասնավոր իրավունք» և «մասնավոր սեփականություն» հասկացություններին, ապա Ռուսաստանում այս երկու հասկացությունների կիրառումը վերագրվում է 20-րդ դարի 20-ական թվականներին: Ստացվում է, որ մեզանում մասնավոր իրավունքի և մասնավոր սեփականության ինստիտուտները, որպես այդպիսին, կեսդարյա պատմություն ունեն»⁵: Ասվածն ըստ էության՝ վերաբերում է նաև Հայաստանի իրավական մշա-

² Տե՛ս Гегель Г.В. Ф., *Философия права*, М., 1990, էջ 60:

³ Տե՛ս Иеринг Рудольф *Теория владения* (сокращ. перевод Е.В.Васильковского), СПб, 1895, էջ 6:

⁴ Տե՛ս *Макеев В.В., Головки А.Г.*, *Частное право древнего Рима*, Ростов н/Д, 2002, էջ 59:

⁵ Տե՛ս *Суханов Е.А.*, *Право собственности в современной России /Сб. материалов международной*

կույթին, քանի որ պատմական նշված ժամանակահատվածում Արևելյան Հայաստանն արդեն գտնվում էր Ռուսական Կայսրության կազմում, Կայսրության օրենքները տարածվում էին նաև Արևելյան Հայաստանի վարչական տարածքի վրա, և բնական է, որ հիշյալ ժամանակաշրջանում ռուսական իրավական զարգացումներն իրենց ազդեցությունն էին թողնելու հայկական իրավաբանական գիտությունների և իրավամտաճողության վրա⁶:

Հայ հասարակության զարգացման խորհրդային փուլում տնտեսական համակարգը հենված էր մասնավոր սեփականության բացառման սկզբունքի վրա: 1922 թ. ՌՍՖՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունման ժամանակ Վ. Ի. Լեւինինը հայտարարեց. «Տնտեսության բնագավառում մենք ոչ մի մասնավոր բան չենք ճանաչում: Մեզ համար ամեն ինչ հանրային է»⁷: Մասնավոր սեփականությունն ասոցացվում էր մարդու կողմից մարդու շահագործման հետ. դա էր պատճառը, որ հասարակական-տնտեսական հարաբերություններում հիմնական «սուբյեկտը» հանրությունն էր կամ պետությունը, իսկ մասնավոր անձը, որպես «սուբյեկտ» մղվում էր հետին պլան⁸: Եվ ի արտացոլումն այս ամենի՝ խորհրդային ժամանակաշրջանի և ոչ մի սահմանադրություն չամրագրեց «մասնավոր սեփականության» ինստիտուտը:

Հայրենական իրավական համակարգում մասնավոր սեփականության իրավունքի ինստիտուտի վերածնունդը պայմանավորվեց խորհրդային հանրայնացված համակարգի փլուզմամբ և Հայաստանի Հանրապետության անկախացմամբ: Ինչպես նշում է Ա. Մ. Հայկյանցը, Հայաստանի Հանրապետությունը, խորհրդային ամբողջատիրական համակարգի փլուզումից և քաղաքական-իրավական անկախություն ձեռքբերելուց հետո, կանգնեց դժվարին, սակայն կենսական բարեփոխումների անհրաժեշտության առջև: Այդ բարեփոխումների առանցքն էին կազմում տնտեսության վերականգնման և զարգացման հարցերը: Նորանկախ հանրապետությունն ընդունեց տնտեսության շուկայական զարգացման կոնցեպցիան: Շուկայական հարաբերություններն առաջին հերթին հասարակական հարաբերություններ են, որոնք հիմնված են մասնակիցների ազատ կամքի, նրանց կողմից իրենց իրավունքների անարգել իրականացման, մասնավոր գործերին չմիջամտելու, սեփականության անձեռնմխելիության սկզբունքների վրա: Շուկայական հարաբերությունների զարգացումը պահանջում էր հասարակական հարաբերությունների ողջ կոմպլեքսի նկարագրի փոփոխություն՝ հիմնված արդեն նոր արժեքների ու արժեքային կողմնորոշումների վրա⁹: Իրավական համակարգում ներդրված կարևորագույն ինստիտուտներից մեկն էլ հան-

научной конференции, Собственность в 20 столетии (социально-экономические, политические и правовые аспекты), М., 2001, էջ 769:

⁶ Նշված ասպեկտով՝ հարցերը մանրամասն վերլուծվել են, մասնավորապես, պրոֆ. Ա. Հայկյանցի կողմից (մանրամասն տես *Այկյանց Ա.Մ.*, *История развития частного права в Армении*, Ե., 2006, էջ 163-175):

⁷ Տես *Алексеев С.С.*, *Гражданское право в современную эпоху*, М., 1999, էջ 9-10:

⁸ Տես *Այկյանց Ա.*, նույն տեղում, էջ 22:

⁹ Տես *Այկյանց Ա.*, նույն տեղում, էջ 19:

դիսացավ հենց մասնավոր սեփականության իրավունքի ինստիտուտը: Այս ինստիտուտի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, իրավական նշանակության ու հիմնարար դերի մասին էր վկայում վերջինիս նախատեսումը երկրի հիմնական օրենքով՝ Սահմանադրությամբ:

Հայաստանի իրավունքի համակարգում մասնավոր սեփականության իրավունքի ինստիտուտի զարգացումն անցել է էվոլյուցիոն դասական ճանապարհ: 1995 թ. խմբագրությամբ՝ ՀՀ Սահմանադրությունը, որն առաջինն էր խորհրդային համակարգի փլուզումից և հայոց անկախացումից հետո, սահմանում էր. «Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը¹⁰: Պետությունը երաշխավորում է սեփականության բոլոր ձևերի (ընդգծ. - Ն. Ք.) ազատ զարգացումը և հավասար իրավական պաշտպանությունը, տնտեսական գործունեության ազատությունը, ազատ տնտեսական մրցակցությունը (8-րդ հոդված): Ինչպես նկատեցինք, նորանկախ պետության Սահմանադրությամբ ուղղակիորեն չէր կիրառվում «մասնավոր սեփականություն» տերմինը, սակայն սեփականության բոլոր ձևերի տակ նկատի էր ունեցվում նաև մասնավոր սեփականությունը: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2005 թ. փոփոխություններով տեքստում նկատում ենք հետընթաց այն ասպեկտով, որ 8-րդ հոդվածում սահմանվում էր. «Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը (ընդգծ. - Ն. Ք.): Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում են տնտեսական գործունեության ազատությունն ու ազատ տնտեսական մրցակցությունը»: Եթե սույն ձևակերպումը համեմատելու լինենք ՀՀ Սահմանադրության նախորդ ձևակերպման հետ, ստացվում է, որ պետությունն «այլևս չի երաշխավորում սեփականության տարբեր ձևերի ազատ զարգացումը և հավասար իրավական պաշտպանությունը»: Հասկանալի է, որ խնդիրն այստեղ ավելի շուտ խմբագրական էր, և իրականում պետությունը նույնկերպ երաշխավորում էր սեփականության տարբեր ձևերի ազատ զարգացումը, սակայն մինևույն ժամանակ պետք է ընդունել, որ նման ձևակերպումը հետընթաց էր նախորդ ձևակերպման համեմատությամբ: ՀՀ Սահմանադրության 2015 թ. փոփոխություններում արդեն սահմանվում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը (10-րդ հոդված): Հայաստանի Հանրապետությունը Սահմանադրության 2015 թ. փոփոխություններով ոչ միայն վերադարձավ 1995 թ. սահմանադրական կարգավորմանը, այլև ավելին զարգացրեց և 11-րդ հոդվածով սահմանեց, որ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության (ընդգծ. - Ն. Ք.), տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պե-

¹⁰ Նախքան 1995 թ. ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրելը՝ սեփականության իրավունքի և սեփականության բոլոր ձևերի պաշտպանության սկզբունքը նախատեսվում էր նաև «Սեփականության մասին» ՀՀ օրենքով (1990թ.): Սակայն այս սկզբունքը սահմանադրական մակարդակով՝ ՀՀ-ում նախատեսվեց 1995 թ. ընդունված ՀՀ Սահմանադրությամբ:

տական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը:

Այսպիսով՝ Հայաստանի իրավական համակարգում մասնավոր սեփականության իրավունքը սահմանադրաիրավական ամրագրման ամուր դիրքեր ապահովեց Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. Սահմանադրության փոփոխություններով:

«Մասնավոր սեփականություն» ինստիտուտի ամրագրմամբ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը բարձրագույն՝ սահմանադրական մակարդակով արձանագրեց, որ Հայաստանում այլևս կայացած իրողություն է մասնավոր իրավունքը, մասնավոր շահը, մասնավոր և հանրային իրավունքի ու շահի միասնության և հավասարակշռության վրա հիմնված իրավական համակարգը:

Մասնավոր սեփականության իրավունքը հանդիսանում է մարդու ֆունդամենտալ իրավունքներից մեկը: Ինչպես նշում է Վ. Վ. Մելնիկովը, սեփականության իրավունքը պետք է ճանաչվի մարդու բնական և անքակտելի իրավունքներից մեկը¹¹: Հայտնի տեսաբան Ջոն Լոքը նշում էր, որ մարդու կողմից իր իսկ աշխատանքով ձեռքբերվող մասնավոր սեփականությունը մարդու բնական իրավունքներից մեկն է¹²: Իսկ 1793 թ. Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրով հստակ, առանց երկիմաստությունների սահմանվում էր, որ սեփականության իրավունքը համարվում է մարդու բնական իրավունք. «Հասարակության նպատակն ընդհանուր երջանկությունն է: Կառավարության առաքելությունն այն է, որ մարդուն ապահովի իր բնական և անքակտելի իրավունքներից օգտվելու հնարավորությամբ: Այդ իրավունքներն են հավասարությունը, ազատությունը, անվտանգությունը, սեփականությունը»¹³: Սեփականության իրավունքը, հռչակագրում ամրագրված մյուս իրավունքների համատեքստում դիտարկելով, ընկալվում էր այն մեկնաբանությամբ, որ յուրաքանչյուր ոք իր հայեցողությամբ իրավունք ունի տիրապետել և օգտվել իր գույքից, դրանից ստացված եկամուտներից, իր ֆիզիկական և մտավոր աշխատանքի արդյունքներից: Ոչ ոք չի կարող վաճառվել, յուրաքանչյուրի անձն անօտարելի է և անձեռնմխելի: Ոչ ոք չի կարող որևէ կերպ՝ առանց իր համաձայնության զրկվել իր սեփականությունից՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ անհրաժեշտությունը նախատեսված է օրենքով: Պետության կողմից սահմանված հարկերը պետք է լինեն ողջամիտ և սահմանվեն միայն հանրության շահերից ելնելով: Վերլուծելով սեփականության մասին Հռչակագրի դրույթները՝ հայտնի տեսաբան Լ. Դյուգին նշում էր. «Երբ 1789 թ. հռչակվեց բոլորի հավասարության սկզբունքը, նպատակն այն էր, որպեսզի հաստատվեր, որ բոլոր քաղաքացիների անձը և սեփականությունը օրենքի առջև պաշտպանվում են հավասարապես, որ նրանցից յուրաքանչյուրը մեկը

¹¹ Տե՛ս *Мельников В.В.*, Конституционные основы регулирования экономических отношений в России, М., 2011, էջ 35:

¹² Տե՛ս *Фоя В.В.*, Понимание права собственности в философии Дж. Локка // <https://www.rae.ru/forum2010/pdf/article827.pdf>:

¹³ Տե՛ս Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII-XIX вв.: Сборник документов /под ред. П.Н. Галанзы, М., 1957, էջ 330:

մյուսի նկատմամբ որևէ արտոնություն չունի: Այսպիսով, յուրաքանչյուր անհատ իրավունք ունի սեփականատեր լինել, սակայն յուրաքանչյուր կոնկրետ անհատ կլինի սեփականատեր թե ոչ, կախված կլինի անհատի հնարավորություններից և ունակություններից: Դրանով հանդերձ մեկ բան պարզ էր, որ թե խոշոր սեփականատերերը, և թե մանր սեփականատերերն օրենքի առջև պետք է ստանային հավասար պաշտպանություն»¹⁴:

Սեփականության իրավունքը, որպես մարդու իրավունք, ամրագրվել է մարդու իրավունքների պաշտպանության ժամանակակից բոլոր միջազգային-իրավական փաստաթղթերում: Այսպես՝ 1948 թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 17-րդ հոդվածով սահմանվում է. «1. Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ունեցվածք ունենալու ինչպես միանձնյա, այնպես էլ ուրիշների հետ համատեղ: 2. Ոչ ոք կամայականորեն չպետք է զրկվի իր ունեցվածքից»¹⁵: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի՝ փոփոխված 11-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանվում է. «Յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել նրա գույքից, բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

Նախորդ դրույթները, այնուամենայնիվ, չեն խոչընդոտում պետության՝ այնպիսի օրենքներ կիրառելու իրավունքին, որոնք նա անհրաժեշտ է համարում ընդհանուր շահերին համապատասխան, սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կամ հարկերի կամ մյուս գանձումների կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար»¹⁶:

Աներկբա է, որ մասնավոր սեփականության իրավունքը մարդու բնական իրավունքներից մեկն է, որն իրավական պետությունում ամրագրվում է բարձրագույն՝ սահմանադրական մակարդակով: Մասնավոր սեփականության իրավունքը մարդու իրավունքն է իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրեն պատկանող նյութական և մտավոր արժեքները. մասնավոր սեփականության իրավունքը մարդու ազատության իրավունքն է՝ իրեն պատկանող նյութական և մտավոր արժեքներով հասնելու՝ իր պահանջունքների բավարարման, հետապնդվող նպատակին, ցանկությունների և իդեալների իրականացման: Եվ եթե դա այդպես է, իսկ դա իսկապես այդպես է, ուրեմն պետությունը պետք է ճանաչի մասնավոր անձի այս ազատությունը, սահմանի մասնավոր անձի այդ ազատության սահմանները, նախատեսի մասնավոր անձանց ազատության այդ սահմանները պաշտպանելու գործուն մեխանիզմներ: Եվ քանի որ նույնպիսի ազատության իրավունք ունի նաև հենց ինքը՝ պետությունը, ուրեմն սահմանադրական գերխնդիր է դառնում սահմանելու ոչ միայն մասնավոր

¹⁴ Տե՛ս Хрестоматия по всеобщей истории государства и права /под ред. З.М.Черниловского, М., 1994, էջ 245:

¹⁵ <http://www.arlis.am/>.

¹⁶ <http://www.arlis.am/>.

անձանց ազատությունների փոխհարաբերակցության սահմանները, այլև հանրային (պետության) և մասնավոր անձանց՝ միմյանց հանդեպ ունեցած ազատության սահմանները՝ կապված նյութական և մտավոր արժեքները տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և դրանցից օգուտներ քաղելու հետ:

Ասվածի լույսի ներքո ստորև հակիրճ դիտարկենք, թե Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ինչպես է ամրագրվել մասնավոր սեփականության իրավունքի ինստիտուտը:

Մասնավոր սեփականության իրավունքը, որպես մարդու բնական և անքակտելի իրավունք, ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության 60-րդ հոդվածում:

ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի դրույթների վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնելու հետևյալ ասպեկտները:

ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը նախ տարբերակում է մասնավոր սեփականության երկու դրսևորում՝ 1) մասնավոր սեփականության իրավունք նյութական սեփականության արժեքների նկատմամբ¹⁷, 2) մասնավոր սեփականության իրավունք մտավոր սեփականության նկատմամբ:

Նյութական աշխարհի առարկաների նկատմամբ մասնավոր սեփականության իրավունքի կապակցությամբ ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին կետում (Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք) ամրագրված է սեփականության իրավունքի բացարձակության սկզբունքը, երբ սեփականատերն ինքն է իր հայեցողությամբ որոշում, թե ինչպես տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել գույքը. նրա այս իրավունքին համապատասխանում է անխտիր՝ բոլորի պարտականությունը չխանգարելու, չխոչընդոտելու սեփականատիրոջը: Սեփականության իրավունքի բացարձակության սկզբունքն է այն հենքը, որի վրա խարսխվում է անձի՝ սեփականատիրոջ ազատությունը: Սեփականության իրավունքի բացարձակության սկզբունքից բխում է նաև սեփականության անձեռնմխելիության սկզբունքը, երբ ոչ ոք իրավունք չունի ոտնձգել սեփականատիրոջ իրավունքների դեմ¹⁸: Իսկ սեփականության անձեռնմխելիության սկզբունքն էլ իր հերթին ապահովում է ոչ միայն սեփականության հարաբերությունների կայունությունը, այլև հասարակական հարաբերությունների ողջ

¹⁷ Սեփականության իրավունքն ի սկզբանե ծագել է հենց որպես նյութական առարկաների նկատմամբ իրավունք: Այդ մասին են վկայում իրավակարգավորումները դեռևս հինհռոմեական իրավունքում // ավելի մանրամասն տես *Барон Ю.*, Система римского гражданского права: В 6 кн. СПб, 2005, էջ 343-345//: Սակայն ՀՀ Սահմանադրությունը «սեփականության» հասկացությունը հավասարապես տարածվում է թե նյութական, և թե մտավոր արժեքների նկատմամբ, և այս մոտեցումը համապատասխանում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներին //տես *Ենգիբարյան Վ.*, Սեփականության իրավունքը մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում, Եր., 2008:

¹⁸ *Stin Сагдеева Л.В.*, Принцип неприкосновенности собственности в актах конституционного суда Российской Федерации // file:///C:/Users/USER/Downloads/printsip-neprikosnovennosti-sobstvennosti-v-aktah-konstitutsionnogo-suda-rossiyskoy-federatsii.pdf:

կոմպլեքսի, ներառյալ սոցիալ-տնտեսական շրջանառության կայունությունը¹⁹:

Մտավոր սեփականության նկատմամբ մասնավոր սեփականության իրավունքի կապակցությամբ նախատեսվում է բացառիկության սկզբունք, որը, սակայն, ուղղակիորեն սահմանված է ոչ թե սահմանադրությամբ, այլ ընթացիկ օրենսդրությամբ: ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 7-րդ կետում սահմանվում է. «Մտավոր սեփականությունը պաշտպանվում է օրենքով»: Այնուհետև մտավոր սեփականության նկատմամբ իրավատիրոջ իրավունքները սահմանվում-կարգավորվում են ընթացիկ օրենսդրության ակտերով, մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով: Այստեղ անհրաժեշտ է հատուկ նշել, որ մտավոր սեփականության ուղղությամբ՝ իրավատիրոջ իրավունքները կրում են ոչ թե բացարձակ, այլ բացառիկ բնույթ: Բացառիկության հասկացությունը բացահայտված է ՀՀ քաղ. օր. 1104-րդ հոդվածի 1-ին կետում, որում նշվում է. «Մտավոր գործունեության արդյունքների կամ քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների, ապրանքների և ծառայությունների անհատականացման միջոցների (այսուհետ՝ անհատականացման միջոցներ) նկատմամբ գույքային իրավունքների տիրապետողը մտավոր սեփականության այդ օբյեկտն իր հայեցողությամբ ցանկացած ձևով և եղանակով օրինաչափ օգտագործելու բացառիկ իրավունք ունի»: Բացառիկությունը համանման է բացարձակությանը, որն ուղղակի կիրառվում է մտավոր սեփականության նկատմամբ՝ ընդգծելով մտավոր սեփականության և նյութական սեփականության ֆունդամենտալ տարբերությունը, սակայն իրենց էության մեջ՝ բացարձակությունն ու բացառիկությունը նույնն են, որոնք հավասարապես ապահովում են սեփականատիրոջ և իրավատիրոջ ազատությունը՝ իրենց պատկանող մտավոր և նյութական արժեքների նկատմամբ:

ՀՀ Սահմանադրությունը սեփականատիրոջը (նյութական սեփականության պարագայում) և իրավատիրոջը (մտավոր սեփականության պարագայում) օժտում է նաև ազատությամբ՝ համապատասխանաբար որոշելու իր գույքի կամ մտավոր արժեքի ճակատագիրը սեփականատիրոջ/իրավատիրոջ մահվան դեպքում: Այդ ազատությունն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 2-րդ կետում՝ «Ժառանգելու իրավունքը երաշխավորվում է»:

Մասնավոր սեփականության, որպես անձի ազատության, իրավունքի իրականացումն ունի իր սահմանները, որոնք մի կողմից՝ առկա են մասնավոր անձանց հետ առնչություններում, մյուս կողմից՝ առկա են պետության հետ հարաբերություններում: Մասնավոր անձանց կողմից սեփականության իրավունքը որոշակի սահմաններում իրականացնելու սկզբունքները սահմանվում են ընթացիկ օրենքներով. գործող Սահմանադրությունը սահմանում է միայն պետության և մասնավոր սեփականատիրոջ փոխհարաբերությունների սկզբունքները: ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածում դրված են մի շարք սահմանափակումներ, որոնք իրավական տեսանկյունից՝ համարվում են մասնավոր անձի սեփականության

¹⁹ Տես՝ *Козлов Л.В.*, Социально-политическое и правовое значение принципа неприкосновенности собственности в решениях конституционного суда Российской Федерации // http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/2011_tom_11.2.24.pdf:

բացարձակ իրավունքի ընդհանուր կանոնից արվող բացառություններ: Այսպես ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածում սահմանվում է, որ.

- Սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով (3-րդ կետ):

- Ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի (4-րդ կետ):

- Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ (5-րդ կետ):

- Հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի (6-րդ կետ):

- Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է մուծել օրենքին համապատասխան սահմանված հարկեր, տուրքեր, կատարել պետական կամ համայնքային բյուջե մուտքագրվող պարտադիր այլ վճարումներ (8-րդ կետ):

Բոլոր թվարկված սահմանափակումներն ու բացառությունները վկայում են այն հանգամանքի մասին, որ ժամանակակից աշխարհում սեփականության իրավունքի բացարձակությունը, որն ընդհանուր կանոն է համարվում, չի կարող չունենալ բացառություններ, այսինքն՝ շեղումներ ընդհանուր կանոնից, և դա նշանակում է, որ սեփականությունը որքան էլ որ կարող է գտնվել մասնավոր շահերի տիրույթում, այն չի կարող դուրս գտնվել նաև հանրային շահերի տիրույթից, որ պետությունը հանրային շահերից ելնելով կարող է սեփականատիրոջից պահանջել կատարելու նաև սոցիալական գործառույթ: Այստեղ կամա թե ակամա խնդիրն առնչվում է անցումային հասարակություններում առկա գերխնդրի հետ, որպիսին է հանդիսանում մասնավոր և հանրային շահերի հավասարակշիռ, ներդաշնակ զուգակցումը²⁰: Եվ իրավական համակարգի համար օրակարգային է դառնում իրավական համարժեք մեխանիզմների ընտրությունը, որոնք կապահովեն այդ շահերի զուգակցումը: Այդ ընտրությունը, որպես կանոն, պայմանավորված է մի կողմից տնտեսական հարաբերությունների բնույթով, մյուս կողմից՝ անհատի անհատական զարգացման և ինքնագիտակցման աստիճանով²¹:

Annotation. The right to private property is a natural human right (jus naturalis) and one of the basic prerequisites for the insurance of human freedom. Amendments made in 2015 to the Constitution of the Republic of Armenia contributed vastly to constitutional and legal development of the institute of private property right in Armenia. The Constitution of the Republic of Armenia

²⁰ Տե՛ս *Кабанова И.Е.*, Принцип баланса частных и публичных интересов в доктрине и правоприменительной практике // <http://xn----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/22500>:

²¹ Տե՛ս *Проблемы развития частного права в период глобализации* (материалы международной научно-практической конференции «Экономическое и международное пространство в период глобализации»), 25-26 апреля, 2002 года, Самарская государственная экономическая академия, 2002, էջ 44-47:

establishes the principle of absoluteness of the right of private property, which, however, is a general rule and cannot but have exceptions, i.e. deviations from the general rule. It derives from the above said that no matter how much a property is in the sphere of private interests, it cannot stay beyond public interests as well, and that the state, based on public interests, may in some cases require the owner to perform also a social function. It turned out that the problem here relates to a basic problem of a balanced and harmonious coexistence of public and private interests, which is so peculiar to transitional societies.

Аннотация. В данной статье рассматривается право частной собственности, которое является естественным правом человека (jus naturalis) и одной из основных предпосылок обеспечения свободы человека. В результате внесения изменений в Конституцию Республики Армения в 2015 году институт права частной собственности в Армении подвергся существенному конституционно-правовому развитию. Конституцией РА закреплён принцип абсолютистности права частной собственности, который, однако, является общим правилом и не может не иметь исключений, т.е. отклонений от общего правила. Это значит, что сколько бы собственность не находилась в сфере частных интересов, она не может оставаться также вне сферы публичных интересов и что государство, исходя из публичных интересов, может потребовать от собственника осуществления также социальной функции. Следовательно, проблема здесь соприкасается с присущей переходным обществам базовой проблемой сбалансированного и гармоничного сосуществования публичных и частных интересов.

Բանալի բառեր - մասնավոր սեփականության իրավունք, տիրապետում, օգտագործում, սնորհում, սահմանադրություն, անձեռնմխելիություն, սահմանափակում, մասնավոր և հանրային շահեր, հավասարակշռում:

Keywords: the right of private property, possession, use, disposition, constitution, inviolability, restriction, private and public interests, balance.

Ключевые слова: право частной собственности, владение, пользование, распоряжение, Конституция, неприкосновенность, ограничение, частные и публичные интересы, равновесие.

Ն. Քամալյան - Երևան նոտարական տարածքի նոտար, էլ. հասցե՝ notarkamalyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 01.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 01.02.2021 թ., երաշխավորվել է Ի.գ.դ., պրոֆեսոր Վ. Ստեփանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ԱՐՄԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

*Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի ասպիրանտ*

ARMAN GRIGORYAN

*PhD Student at the Chair of Law of the
European University*

АРМАН ГРИГОРЯН

*Аспирант кафедры юриспруденции
Европейского университета*

**ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԻՐԱՎԱԶՈՐԸ. ՏՈՒԺԱԾ ԵՐՐՈՐԴ ԱՆՁԱՆՑ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ**

**HOLDERS OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO COMPENSATION.
ISSUES CONCERNING INJURED THIRD PARTIES**

**ПРАВОПРЕЕМНИК КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА
НА ВОЗМЕЩЕНИЕ УЩЕРБА:
ПРОБЛЕМЫ ТРЕТЬИХ ПОТЕРПЕВШИХ ЛИЦ**

ՀՀ սահմանադրության 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք: Վնասի հատուցման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:*

Նշված նորմն անձանց օժտում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ վարքագծի (օրենքով հատուկ սահմանված դեպքերում նաև իրավաչափ վարքագծի) հետևանքով կրած վնասի դիմաց հատուցում պահանջելու իրավունքով:

Սույն հոդվածը նվիրված է նշված հիմնական իրավունքի իրավագործեր հանդիսացող անձանց շրջանակի ներկայացմանը: Գտնում ենք, որ այս հարցի պարզաբանումն ունի զգալի գիտակազործնական նշանակություն, քանզի մի կողմից հնարավորություն է ընձեռում հստակեցնել հիմնական իրավունքի կրողներին, իսկ մյուս կողմից խուսափել անձանց սահմանադրական իրավունքների խախ-

¹ Վարդան Պողոսյան, Նորա Սարգսյան, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը. համառոտ պարզաբանումներ, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016, էջ 168:

տումներից՝ պայմանավորված օրենսդրությամբ կամ իրավակիրառ պրակտիկայում նրանց որպես վնասի հատուցման հիմնական իրավունքի կրողը չճանաչելու հանգամանքով:

Վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքի սուբյեկտին այլ կերպ կարելի է կոչել «տուժող», այսինքն՝ անձ, որը տուժել է հանրային իշխանության ոչ իրավաչափ, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև իրավաչափ վարքագծի արդյունքում՝ կրելով վնասներ:

Ինչպես ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության վերը ներկայացված 62-րդ հոդվածի 1-ին մասում՝ **յուրաքանչյուր ոք ունի ... ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք:**

Այս նորմում գետեղված ձևակերպումներից տուժողին վերաբերող հարցերի մասով կարելի է գալ հետևյալ եզրահանգումներին.

Առաջին՝ յուրաքանչյուրն օժտված է վնասի հատուցման իրավունք ունենալու կարողությամբ, ինչը նշանակում է, որ ցանկացածը կարող է համարվել այս հիմնական իրավունքի իրավազորը:

Երկրորդ՝ վնասի հատուցման հիմնական իրավունքի իրավազոր են բոլոր նրանք, ովքեր հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ վարքագծի, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքում նաև իրավաչափ վարքագծի հետևանքով կրել են վնաս:

Վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքի իրավազորի հարցերին անդրադարձ է կատարել նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 10.12.2010 թվականին կայացված թիվ ՍԴՈ-929 որոշմամբ՝ նշելով, որ « ... «տուժող» հասկացությունն ունի ընդգրկուն բովանդակություն և ներառում է ոչ միայն քրեական, այլև քրեադատավարական, վարչական, քաղաքացիաիրավական ու այլ հարաբերություններից և իրենց կամրից անկախ տուժած ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց: Ուստի ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված «տուժող» հասկացությունը նշանակում է նաև հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործողություններից (անգործությունից) վնաս կրած անձ²:

Այս կապակցությամբ ցանկանում ենք նշել, որ թե՛ սահմանադրական նորմում տեղ գտած ձևակերպումներից, թե՛ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի հայտնած դիրքորոշումից հետևում է, որ առաջին հերթին շեշտը պետք է դնել հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործողությունների կամ անգործության արդյունքում անձի կողմից վնաս կրելու փաստի, այլ ոչ՝ անմիջապես իրեն պատկանող որևէ սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման հանգամանքի վրա:

Որպես կանոն՝ անձին վնասի պատճառումն ածանցվում է նրան պատկանող

² ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից 10 դեկտեմբերի 2010 թ.-ին կայացված թիվ ՍԴՈ-929 որոշում, կետ 6, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=64043>: (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

սուբյեկտիվ իրավունքի խախտումից՝ հանդիսանալով դրա հետևանքը, սակայն կան դեպքեր, երբ անձը կարող է վնաս կրել՝ չհանդիսանալով սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման առաջնային զոհ: Օրինակ, խախտման հետևանքով կերակրողի մահանալու դեպքում վերջինիս խնամքի ներքո գտնվող անձանց պարբերական վճարումների տեսքով տրվում է հատուցում՝ պայմանավորված մահացածի կողմից նախկինում տրամադրվող համապատասխան միջոցներից այլևս զրկվելու (պատճառված վնաս) հանգամանքով: Խոսքն այստեղ խնամքի տակ գտնվող անձի իրավունքների խախտման մասին չէ, քանզի առաջնային տուժողի մահվամբ դրանք դադարում են:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ *Դատարանը կարող է գանգադներ ընդունել ցանկացած անձից, հասարակական կազմակերպությունից կամ անձանց խմբից, որոնք պնդում են, թե դարձել են սույն Կոնվենցիայով կամ նրան կից արձանագրությամբ ճանաչված իրավունքների՝ որևէ բարձր պայմանավորվող կողմի թույլ տրված խախտման զոհ*³:

«Զոհ» (անգլերեն բնագրում՝ «victim») եզրույթը մեկնաբանելիս ՄԻԵԴ-ը նշել է հետևյալը. «Կոնվենցիայի 34-րդ հոդվածի իմաստով զոհ բառը նշմարում է անձին կամ անձանց, որոնց վրա ենթադրյալ խախտումն ազդել է ուղղակի կամ անուղղակի կերպով: Այսպիսով՝ 34-րդ հոդվածը վերաբերում է ոչ միայն ենթադրյալ խախտման անմիջական զոհին, այլև անուղղակի զոհերին, որոնց ենթադրյալ խախտումը կարող էր վնասել (անգլերեն բնագրում՝ *to whom alleged violation would cause harm*) կամ ովքեր այն վերացնելու հարցում ունեն վավեր անձնական շահագրգռվածություն»⁴:

ՄԻԵԴ դիրքորոշումից նույնպես բխում է, որ վնասի հատուցման իրավունքի կրողը կամ սուբյեկտը լինելու հարցում առաջնային նշանակություն ունի ոչ այնքան անմիջապես սեփական կոնվենցիոն իրավունքի խախտման, որքան հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողությունների կամ անգործության արդյունքում փաստացի վնաս կրած լինելու հանգամանքը, քանզի Դատարանին կարող են դիմել նաև անձինք, ովքեր կոնվենցիոն իրավունքի խախտման հետևանքով տուժել են անուղղակի կերպով:

Արդեն Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ *Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարա-*

³ Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին 04.11.1950 թ. ընդունված եվրոպական կոնվենցիա կից արձանագրություններով, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf: (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

⁴ *Vallianatos and others v Greece* [GC], applications no. 29381/09 and 32684/09, §47, ECHR, 2013 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128294>: (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

ցի փոխհատուցում տրամադրել⁵:

Նշված նորմից հետևում է, որ եթե կոնվենցիոն իրավունքի խախտման արդյունքում տուժած անձը ներպետական մակարդակում պատշաճ հատուցում չի ստանում, ապա Դատարանն ինքը կարող է նրան շնորհել այդպիսինը:

Վնասի հատուցման հիմնական իրավունքի իրավագործի վերաբերյալ ներկայացված ընդհանուր դրույթների լույսի ներքո՝ հետագա շարադրանքում անդրադարձ կկատարենք իրավախախտման հետևանքով տուժած երրորդ անձանց կողմից վնաս հատուցման սահմանադրական իրավունքից օգտվելու հարցերին:

Վնասի հատուցումը հանդիսանում է իրավախախտման հետևանքների վերացման միջոց, որի կիրառումը նպատակ է հետապնդում հնարավոր առավելագույն չափով ապահովելու այն դրության վերականգնումը, որը առկա կլիներ խախտումն առհասարակ տեղի չունենալու պարագայում:

Անվիճելի է, որ իրավունքն անմիջապես խախտված անձին (առաջնային տուժող) վերագրելի բացասական հետևանքները բոլոր դեպքերում այնչափ զգալի են, որ դրանց դիմաց հատուցման տրամադրումը միշտ իրավաչափ է: Որևէ մեկի սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման արդյունքում արդեն երրորդ անձանց հասցված բացասական հետևանքները ոչ միշտ ունեն ազդեցության նույն ուժգնությունը, և հետևաբար վերջիններիս փոխհատուցում տրամադրելու հարցը կարող է բարձրանալ այն դեպքում, երբ դրանք այնչափ նշանակալից են, որ իրավախախտման հետևանքները հարթելու համար անհրաժեշտություն է առաջանում առանձին փոխհատուցում տրամադրել նաև հիշյալ անձանց:

Որպեսզի բացառվեն երրորդ անձանց կողմից անհիմն հարստացման դեպքերը (այդպես կլինի, երբ հատուցման տրամադրումը չի բխի դրա սահմանման իրավաչափ նպատակից), օբյեկտիվ իրավունքը վերջիններիս պետք է դիտարկի որպես «վնաս» կրած սուբյեկտ, եթե միայն առաջնային տուժողի իրավունքների խախտմամբ անմիջապես նրանց պատճառված բացասական հետևանքները այնքան զգալի են, որ դրանց դիմաց փոխհատուցում տրամադրելը արդարացի է: Այդ պարագայում երրորդ անձինք նույնպես կհանդիսանան ՀՀ Սահմանադրության 62-րդ հոդվածով սահմանված վնասի հատուցման իրավունքի լիարժեք կրողները: Հակառակ դեպքերում իրավախախտման դադարեցումը, առաջնային տուժողի իրավունքների լրիվ ծավալով վերականգնումը բավարար են երրորդ անձանց վերագրելի տհաճությունները նույնպես հարթված դիտելու համար:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունն ընդհանրապես ճանաչում է սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման հետևանքով երրորդ անձանց պատճառված վնասի հատուցման հնարավորությունը:

Օրինակ, և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքը պարունակում են համապատասխան դրույթներ կերակրողի մահվան հետևանքով վնաս կրած անձանց կողմից

⁵ Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին 04.11.1950 թ. ընդունված եվրոպական կոնվենցիա կից արձանագրություններով, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, (վերջին այցելության ամսաթիվ՝ 01.12.2020 թ.):

հատուցում պահանջելու իրավունքի մասին, ինչի հիմքում դրված է այն գաղափարը, որ առաջնային տուժողի մահվանից հետո անձինք, ովքեր գտնվում էին նրա խնամքի ներքո, այլևս չեն ստանալու այն գումարը, որը մահացածը կենդանության օրոք նրանց հատկացնում էր: Երրորդ անձինք, փաստորեն, առաջնային տուժողի կյանքի իրավունքի խախտման պատճառով կրում են վնաս և ձեռք բերում դրա հատուցման իրավունք: Ասվածն իր արտացոլումն է գտել նաև ՄԻԵԴ պրակտիկայում, երբ դատարանը նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցում է շնորհել մահացածի հարազատներին՝ պատճառաբանելով, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտման արդյունքում վերջիններս զրկվել են մահացածի կողմից իրենց տրամադրվող միջոցներից⁶:

Մեկնաբանելով վնասի հատուցման իրավունքը սահմանող վերը ներկայացված նորմը՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը թիվ ՍԴՈ-1497 որոշմամբ նշել է, որ «Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի բովանդակության վերլուծությունը վկայում է, որ վնասի հատուցման իրավունքի էության հիմքում «վնաս» եզրույթն ունի ընդհանրական իրավական բովանդակություն, և Սահմանադրության մակարդակում վնասի նյութական և ոչ նյութական տեսակները տարբերակված չեն»⁷:

Սահմանադրական մակարդակում «վնաս» եզրույթն ունի ընդհանրական բովանդակություն և իր մեջ կլանում է դրա բոլոր դրսևորումները: Եթե օրենսդիրը ճանաչում է խախտված սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը չհանդիսացող երրորդ անձանց պատճառված նյութական վնասի հատուցման հնարավորությունը, ապա հավասարապես նույնը պետք է երաշխավորել պատճառված ոչ նյութական բնույթի վնասի համար:

Այսպիսով, եթե արձանագրվում է, որ խախտված սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը չհանդիսացող երրորդ անձանց պատճառվել է որևէ բնույթի (նյութական կամ ոչ նյութական) վնաս, ապա համաձայն սահմանադրության՝ սկզբունքորեն այն պետք է ենթակա լինի հատուցման:

Նյութական վնասը հնարավոր է հաշվել, և հետևաբար դրա չափին ստույգ համապատասխանող հատուցում տրամադրելն արդարացված է ամեն պարագայում, քանզի դրանով վերականգնվում է անձի ունեցած այն գույքային դրույթունը, որը խարխլվել էր: Նրան հատուցում տրամադրելը, ում գույքային դրույթունը վատթարացել է իրավախախտման արդյունքում, արդարացի և իրավաչափ է՝ անկախ նրանից վերջինս հանդիսանում է խախտված սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը, թե ոչ:

Իրավիճակն ավելի բարդ է ոչ նյութական վնասի դեպքում: Առաջնային տուժողի իրավունքների խախտման արդյունքում երրորդ անձանց վերապրած ոչ նյութական բնույթի անբարենպաստ ազդեցությունը (տագնապ, լարվածություն,

⁶ *Islamova v Russia*, application no. 5713/11, §§ 81-82 ECHR 2015, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154025>, (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.)

⁷ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից 17.12.19 թ.-ին ընդունված թիվ ՍԴՈ-1497 որոշում, կետ 4.4, <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2019/pdf/sdv-1497.pdf> (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

անհանգստություն և այլն) հաճախ դիտվում է որպես ածանցյալ, ինքնըստինքյան տեղ գտնող երևույթ, որը առանձին ուշադրության կարիք չունի, և տուժողին պատճառված վնասի լրիվ ծավալով հատուցմամբ համարվում է, որ հարթվում են նաև հիշյալ հետևանքները: Երրորդ անձանց առանձին փոխհատուցման տրամադրումը անհրաժեշտություն է դառնում այն դեպքում, երբ իրավախախտման՝ նրանց վրա ունեցած ազդեցությունն այնչափ ուժգին է, որ առանց դրա հնարավոր չէ խոսել իրավախախտման հետևանքների լիարժեք վերացման մասին:

Վերը ներկայացվածով պայմանավորված՝ փոխհատուցում ստանալու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը որոշակիացնելու համար գործնական կարևորություն է ձեռք բերում երրորդ անձանց վրա ունեցած ոչ նյութական բնույթի բացասական ազդեցության ուժգնության աստիճանի գնահատման հարցը, որը հաջորդիվ կփորձենք պարզաբանել մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայի վերհանման, ինչպես նաև եվրոպական որոշ երկրների փորձի վերլուծության միջոցով:

Keenan v United Kingdom գործով ՄԻԵԴ-ը փաստել է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների խախտման պարագայում դրանից բխող ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցման տրամադրումը սկզբունքորեն պետք է հասանելի լինի⁸:

*Paul and Audrey Edwards v United Kingdom*⁹ գործով մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն, անդրադառնալով Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված կյանքի իրավունքի խախտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի դիմաց հատուցման տրամադրման հնարավորության հարցերին, ամրագրել է, որ **կորուստը սզացող ծնողներին կամ ամուսնուն** փոխհատուցման տրամադրումը (կրած տառապանքների դիմաց) **Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի շրջանակում նրանց հասանելի իրավական պաշտպանության միջոցների էական տարրն է:** *Bubbins v United Kingdom*¹⁰ գործով ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ ոչ նյութական վնասի հատուցումը՝ որպես պաշտպանության միջոց պետք է հասանելի լինի նաև մահացածի քրոջ համար:

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք, ում սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք*¹¹:

Հաշվի առնելով այն, որ ՄԻԵԴ-ին դիմելու իրավունք ունի նաև այն անձը, որը

⁸ *Keenan v United Kingdom*, no. 27229/95, § 130, ECHR, 2001-III, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59365>, (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

⁹ *Paul and Audrey Edwards v United Kingdom*, no. 46477/99, §§ 101,106, ECHR, 2002-II; <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60323>. (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

¹⁰ *Bubbins v United Kingdom*, no. 50196/99, §§ 171-173, ECHR, no. 50196/99, ECHR 2005-II, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68548>. (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

¹¹ Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին 04.11.1950 թ. ընդունված եվրոպական կոնվենցիա կից արձանագրություններով; https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, (վերջին այցելության ամսաթիվ 01.12.2020 թ.):

կոնվենցիոն իրավունքի խախտման արդյունքում տուժել է անուղղակի կերպով (այդ թվում՝ Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի ուժով դատարանի առջև հանդես գալով արդարացի հատուցման պահանջով, երբ համարում է, որ ներպետական մակարդակում արդարացի հատուցում չի ստացել)՝ ներպետական մակարդակում պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու իրավունքը սահմանող Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը տարածվում է նաև հիշյալ անձանց վրա: Հարազատի կորուստը սգացող անձանց կողմից ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցման տրամադրումը ՄԻԵԴ-ը համարում է ներպետական մակարդակում նրանց հասանելի պաշտպանության միջոցների կարևոր տարր, իսկ նման փոխհատուցում ստանալու հնարավորության բացակայությունը հանգեցնում է Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի խախտմանը:

Dudayeva v Russia գործով ՄԻԵԴ-ը գտավ, որ պետությունը խախտել է դիմումատուի որդու և ամուսնու կյանքի իրավունքի նյութական կողմը, ինչպես նաև այդ կապակցությամբ չի երաշխավորել արդյունավետ քննության իրականացումը (կյանքի իրավունքի վարույթային կողմի, պաշտպանության արդյունավետ միջոց ունենալու իրավունքի խախտում): Ավելին, իշխանությունների կողմից դիմումատուի անհայտացած (հետագայում մահացած ճանաչված) ամուսնու ճակատագրի բացահայտման համար պատշաճ քննություն չիրականացնելու հանգամանքով պայմանավորված տևական ժամանակ նրա մասին տեղեկություններ չունենալու, այդ կապակցությամբ անորոշության մեջ գտնվելու պատճառով ծանր հոգեվիճակում լինելը ՄԻԵԴ-ը դիտարկեց որպես պետության կողմից դիմումատուի նկատմամբ դաժան և անմարդկային վերաբերմունքի դրսևորման հիմք և արձանագրեց նաև Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված դիմումատուի իրավունքի խախտում: Այս գործով ՄԻԵԴ-ը դիմումատուին շնորհեց դրամական փոխհատուցում՝ նրա կողմից կրած ոչ նյութական վնասը պայմանավորելով այդ թվում ամուսնու և որդու կյանքի իրավունքի խախտման հանգամանքով¹²:

Nagmetov v Russia գործով ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների դեպքում խախտմանը համարժեք պաշտպանության միջոցներ են հանդիսանում քննությունը, որը կապահովի մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկելը, և դրամական փոխհատուցման տրամադրումը: Այս գործով ՄԻԵԴ-ը, արձանագրելով Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտումը, փաստել է նաև, որ դիմումատուին՝ մահացածի հորը, դրա կապակցությամբ դրամական փոխհատուցում չի տրամադրվել: Առաջնորդվելով Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի դրույթներով՝ Դատարանը ինքը մահացածի հոր կրած ոչ նյութական վնասի դիմաց նրան դրամական փոխհատուցում տրամադրելու մասին որոշում կայացրեց¹³:

Kontrová v. Slovakia գործով ՄԻԵԴ-ը արձանագրել է դիմումատուի երեխաների կյանքի իրավունքի խախտում այն հիմքով, որ պետությունը ձախողել է այդ

¹² *Dudayeva v Russia*, no. 67437/09, §§ 88-89, 94, 116, ECHR 2015, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159048>, (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

¹³ *Nagmetov v Russia* [GC], no. 35589/08, §§ 45, 47, 89,92, ECHR 2017, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172440>. (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

իրավունքը պաշտպանելու իր պոզիտիվ պարտականությունը: Արձանագրված խախտման կապակցությամբ՝ Դատարանը եզրակացրեց, որ դիմումատուն (մայրը), զավակների մահվան հանգամանքով պայմանավորված, կրել է ոչ նյութական վնաս, որի դիմաց սահմանեց դրամական փոխհատուցում¹⁴:

Ներկայացված որոշումները թույլ են տալիս ուրվագծել այն պայմանները, որոնք արդարացնում են սուբյեկտիվ իրավունքների խախտմամբ երրորդ անձանց կրած ոչ նյութական բնույթի անբարենպաստ ազդեցության դիմաց վերջիններիս առանձին փոխհատուցում տրամադրելը: Այդ պայմանները էական են կրած ոչ նյութական բնույթի անբարենպաստ ազդեցության ուժգնությունը գնահատելու հարցում, ինչն էլ երրորդ անձանց փոխհատուցում տրամադրելու առանցքում գտնվող հանգամանքն է:

Այդպիսիք են մարդու իրավունքների հիմնարար խախտումները՝ դրանից բխող ծանր հետևանքներով (մասնավորապես անձի կյանքի իրավունքի խախտում), ինչպես նաև իրավունքը խախտված անձի ու երրորդ անձանց միջև սերտ անձնական կապերի (զավակ, ծնող, քույր կամ եղբայր, ամուսին և այլն) առկայությունը: Այս երկու հանգամանքների համախումբն էլ հենց սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման ունեցած դրամական չափման չենթարկվող ազդեցությունը երրորդ անձանց վրա այնչափ զգալի է դարձնում, որ առանց առանձին փոխհատուցման տրամադրման՝ դրա հետևանքների հարթումը հնարավոր չի համարվում:

Տուժողի մերձավորներին փոխհատուցման տրամադրումը նրանց հարստացնելու նպատակ չի հետապնդում, այլ բխում է այն իրողությունից, որ իրենց մերձավորների կորուստը կամ վնասվածքը այդ անձանց պատճառում է զգալի տառապանքներ, որոնք արժանի են փոխհատուցման¹⁵:

Ներկայացված միտքը հատկապես ճշմարիտ է, երբ խոսքը գնում է իրավախախտմամբ տուժողին մահ պատճառելու դեպքի մասին: Տառապանքները, որոնք անձը կրում է իր մերձավորի կորստի (նրա մահվան) հետևանքով, նույնքան իրական և շոշափելի են, որքան այն դեպքերում, երբ փոխհատուցում է շնորհվում սեփական սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման արդյունքում ոչ նյութական վնաս կրած անձին: Իրոք եթե, ասենք, անձին զրպարտելու հետևանքով նրան պատճառված հոգեկան տառապանքները ենթակա են փոխհատուցման, ապա մերձավոր հարազատին կորցնելու հետևանքով անձի կրած ապրումներն անհետևանք մնալ չեն կարող և արժանի են փոխհատուցման:

Ոչ նյութական վնասի դիմաց դրամական հատուցման սահմանումը նպատակ է հետապնդում սփոփելու տուժողին, հնարավորինս չեզոքացնելու կրած բացասական ազդեցությունը: Նույն նպատակը դրված է նաև մահացածի մերձավորներին փոխհատուցում տրամադրելու գաղափարի հիմքում, քանզի սրանով փորձ է արվում հնարավորինս հարթել իրավախախտման առանձին ուշադրության ար-

¹⁴ *Kontrová v. Slovakia*, no. 7510/04, §§ 65, 72, ECHR 2007-VI, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80696> (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

¹⁵ *Janno Lahe, Irene Kull*, Compensation of non-pecuniary damage to persons close to the deceased or to the aggrieved person, *International comparative jurisprudence* 2 (2016), p. 2.

ժանի հետևանքներից մեկը՝ այս անձանց կրած հոգեկան տառապանքները:

Ներկայացվածի կապակցությամբ ցանկանում ենք մեջբերել տեսական աղբյուրներում մեզ հանդիպացած հետևյալ միտքը. «Անձի առողջությանը վնաս պատճառելիս, հատկապես, երբ այդ վնասը թողնում է նաև իր հետքերը սպիի, հաշմության կամ այլ տեսքով, և կամ, ասենք, անձի հարազատի կորստյան դեպքում, առաջին հերթին անձը կրում է բարոյական վնաս, հոգեկան ցնցումներ, որոնք իրենց չափերով անհնար է համեմատել կրած նյութական վնասների հետ: Ճիշտ է, հատուցելով բարոյական վնասը, անհնար է վերականգնել խախտված առողջությունը, վերականգնել մահացածին, սակայն բարոյական վնասի հատուցումը կարող է մխիթարանք և սփոփիչ հանգամանք հանդիսանալ տուժողի համար՝ տալով նրան ապրելու լրացուցիչ ներուժ»¹⁶:

Քննարկվող հարցի վերաբերյալ առավել համապարփակ պատկերացում ձևավորելու նպատակով, կարծում ենք, տեղին կլինի նաև իրականացնել որոշակի իրավահամեմատական վերլուծություն:

ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե քաղաքացուն պատճառվել է բարոյական վնաս (հոգեկան կամ ֆիզիկական տառապանքներ) նրա ոչ նյութական իրավունքները խախտող կամ քաղաքացուն պատկանող ոչ նյութական բարիքների դեմ ոտնձգող գործողություններով, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքում, դատարանը կարող է իրավախախտի վրա դնել նման վնասի դրամական փոխհատուցման պարտականություն¹⁷:

Այս ձևակերպումից հետևում է, որ ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքը հնարավոր է համարում միայն իրավունքը խախտված անձին պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցումը: Երրորդ անձանց մասին խոսք չի գնում:

Սրան զուգահեռ, օրինակ, ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումի 20.12.1994 թ. թիվ 10¹⁸ որոշման մեջ դատարանի կողմից տրվել է ոչ նյութական (բարոյական) վնասի դրսևորումների ոչ սպառիչ ցանկը: Այդպիսի դրսևորումները նկարագրելիս նշվել է, որ ոչ նյութական (բարոյական) վնասը, մասնավորապես, կարող է արտահայտվել հոգեկան ապրումներով՝ պայմանավորված հարազատների կորստով, ընտանեկան կամ բժշկական գաղտնիքի հրապարակմամբ, պատվի, արժանապատվության կամ գործարար համբավի արատավորմամբ, որոշակի իրավունքների սահմանափակմամբ և այլն:

Այսպիսով՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում օրենսդրական մակարդակով ընդունելի է միայն իրավունքը խախտված անձին պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցումը, սակայն հարազատի կորստյան կապակցությամբ վերապրած

¹⁶ Գրիգոր Բերմեյզան, «Արտապայմանագրային հարաբերություններ», Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2009 թ., էջ 18:

¹⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации, от 30 ноября 1994 года N 51-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/ (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

¹⁸ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 20.12.1994 N 10 (ред. от 06.02.2007) «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда», пункт 2; http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5677/ (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

հոգեկան ապրումները հետխորհրդային վաղ շրջանում արդեն դատական իշխանության կողմից ամենաբարձր մակարդակում ճանաչվել են որպես անձի կրած ոչ նյութական վնասի դրսևորում, որն էլ արժանի է փոխհատուցման:

Ուկրաինայի քաղաքացիական օրենսգիրքն արդեն ուղղակիորեն նախատեսում է անձանց իրավունքների խախտմամբ նրա մերձավորների կրած հոգեկան ապրումների դիմաց փոխհատուցման տրամադրման հնարավորությունը: Այսպես, հիշյալ ակտի 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետում սահմանված է, որ *բարոյական վնասը, մասնավորապես, կազմված է հոգեկան ցրտապանքներից, որոնք ֆիզիկական անձը կրում է իր, իր ընտանիքի անդամների կամ մերձավոր հարազատների հանդեպ դրսևորած հակահրավակական վարքագծի հետևանքով*¹⁹:

Էստոնիայում վնասի հատուցման հարաբերությունները կարգավորվում են «Պարտավորությունների մասին» ակտով (“Law of obligations” act): Այս իրավական ակտի 134-րդ հոդվածի 3-րդ կետից հետևում է, որ թեև բացառիկ հանգամանքների առկայության պայմանով, սակայն տուժողի մահվան, մարմնական լուրջ վնասվածքի կամ առողջությանը պատճառված այլ էական վնասի ձևավորման պարագայում ճանաչվում է այդ կապակցությամբ նրա մերձավորի կրած ոչ նյութական վնասի դիմաց վերջինիս կողմից հատուցում պահանջելու իրավունքը²⁰:

Եթե Ուկրաինայի օրենսդրությունը մերձավորի հանդեպ ցանկացած հակիրավական վարքագծի դրսևորմամբ պատճառաբանվող հոգեկան ապրումները դիտում է որպես անձին փոխհատուցում տրամադրելու հիմք, ապա էստոնական օրենսդրությամբ նման փոխհատուցում տրամադրելու համար անհրաժեշտ է հաղթահարել ավելի բարձր իրավական շեմ, պետք է արձանագրվի տուժողի մահը, լուրջ մարմնական վնասվածքը կամ առողջությանը պատճառված էական այլ վնասը:

Իրավախախտման բնույթը և դրա հետևանքները հանդիսանում են երրորդ անձանց կրած բացասական ապրումների ուժգնության, դրանց նշանակալիության գլխավոր ցուցիչներից մեկը, և ցանկացած խախտման դեպքերում չէ, որ դրանք այնչափ զգալի են, որ արդարացնեն առանձին հատուցման տրամադրումը: Այս առումով գտնում ենք, որ տուժողի մահը բոլոր դեպքերում, իսկ այլ ծանր հետևանքները, ելնելով գործի առանձնահատկություններից, կարող են համարվել երրորդ անձանց ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցում տրամադրելու բավարար հիմք:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 844-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ պատասխանատվության ենթակա անձը պետք է սպանվածի իրավահաջորդներին, որոնք նրա հետ գտնվել են անձնական սերտ հարաբերությունների մեջ, վճարի փոխհատուցում՝ նրանց

¹⁹ Гражданский кодекс Украины от 16 января 2003 года № 435-IV, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30418568&doc_id2=30418568#pos=6;-98&pos2=6960;-100 (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

²⁰ Law of Obligations Act, passed 26.09.2001, entry into force 01.07.2002, article 134; <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/520052014003/consolide>. (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

պատճառված հոգեկան տառապանքների դիմաց: Նույն դրույթը ամրագրում է մահացածի հետ անձնական սերտ հարաբերությունների առկայության կանխավարկածը, երբ խոսքը գնում է նրա ամուսնու, զավակների կամ ծնողների մասին²¹:

Միացյալ Թագավորությունում քննարկվող հարցերը կարգավորվում են 1976 թվականի «Մահացու պատահարների մասին» ակտով (Fatal Accidents Act 1976)²²: Նշված արդյուրը կարգավորում է անձի մահվան հետևանքով ի հայտ եկած վնասների հատուցման հետ կապված հարաբերությունները: Ի թիվս այլոց, որպես պատճառված վնաս է դիտարկվում նաև մահացածի կորուստը սգալը (damages for bereavement):

Մատնանշված ակտի 1 (A) հոդվածի 2-րդ կետում սահմանվում է, որ մահացած չափահաս անձի ամուսինը (նաև քաղաքացիական ամուսինը), իսկ մահացածի անչափահաս լինելու դեպքում նրա ծնողները կարող են պահանջել ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցում: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ վճարվող փոխհատուցման չափը կազմում է 15.120.00 ֆունտ ստերլինգ գումար. եթե փոխհատուցումը վճարվում է երկու ծնողներին, ապա նշված գումարը վերջիններիս միջև բաժանվում է հավասարապես:

Ներկայացված բոլոր դեպքերում անձի մահը անառարկելիորեն դիտվում է որպես իրավախախտման այնպիսի հետևանք, որի դիմաց նրա մերձավորներին փոխհատուցում տրամադրելը անհրաժեշտ է և արդարացված: Ամեն դեպքում, կարծում ենք, որ այլ ծանր հետևանքները նույնպես կարող են որոշ դեպքերում արդարացնել տուժողի մերձավորներին ոչ նյութական վնասի համար փոխհատուցման տրամադրումը: Օրինակ, մանկահասակ երեխայի չչտկվող մարմնական խեղման փաստը վերապրող ծնողի հոգեկան տառապանքների կամ կյանքի համար վտանգավոր վնասվածքների պատճառման հետևանքով երկար ժամանակ գիտակցության չեկած, ծանր վիճակում գտնվող անձի մերձավորի՝ այդ կապակցությամբ ունենացած հոգեկան ապրումների դիմաց առանձին փոխհատուցման շնորհումը արդարացի է:

Կասկած չի հարուցում այն հանգամանքը, որ մերձավորի մահվան պատճառով անձի ունեցած հոգեկան ապրումներն այնչափ ուժգին են, որ արժանի են փոխհատուցման, և հետևաբար կարելի է սահմանել օրենսդրական կարգավորում, որը փոխհատուցման տրամադրումը կապում է կյանքից ապօրինի զրկելու փաստի հաստատման հետ:

Միաժամանակ իրավունքը անմիջապես խախտված անձի մերձավորներին դրամական հատուցում շնորհելու նպատակը նրանց պատճառված զգալի ապրումները փոխհատուցելն է: Նման պայմաններում հանգում ենք նրան, որ ելնելով փոխհատուցման սահմանման նպատակներից՝ անհարժեշտ է նախատեսել բա-

²¹ § 844(3), German civil code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [*Bundesgesetzblatt*] I page 42, 2909; 2003 I page 738) (BGB).

²² Fatal Accidents Act (1976), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/30/data.pdf>, (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.)

վարար չափով ճկուն իրավակարգավորումներ, որոնք մահվան դեպքում ցանկացած պարագայում կերաշխավորեն փոխհատուցման տրամադրումը և միաժամանակ իրավակիրառին հնարավորություն կտան առանձին դեպքերում շնորհել համապատասխան փոխհատուցում նաև ի հայտ եկած այլ ծանր հետևանքների համար, որոնք արժանի են հատուկ ուշադրության:

Ասվածի վկայություն կարող է հանդիսանալ վերը նշված *Keenan v United Kingdom* (Application no. 27229/95, § 138) գործով Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման զոհի մորը իր կրած ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցում շնորհելու հանգամանքը: Այս գործով դատարանն արձանագրեց մահացած անձի՝ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքի խախտում՝ պայմանավորված նրան անազատության մեջ պահելու ընտրված պայմանների հետ: Մինևույն ժամանակ կյանքի իրավունքի խախտում գործով չարձանագրվեց: Դատարանը Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման զոհ հանի դասադրող մահացած անձի մորը որոշեց տրամադրել առանձին փոխհատուցում, մասնավորապես, որդու պահման պայմանների կապակցությամբ վերջինիս կրած հոգեկան ապրումների դիմաց:²³

Ներկայացվածի լույսի ներքո՝ ցանկանում ենք անդրադառնալ նաև քննարկվող հիմնախնդիրների իրավական կարգավորմանը ՀՀ օրենսդրությամբ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 106-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով անձի մահվան դեպքում նրա առաջին, իսկ վերջիններիս բացակայության դեպքում՝ երկրորդ կարգի ժառանգներին վճարվում է միանվագ հատուցում՝ նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկից ոչ պակաս չափով*²⁴:

Այսպիսով, ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով անձի մահվան դեպքում նրա մերձավորներին (առաջին կամ երկրորդ կարգի ժառանգներ) վճարվում է միանվագ հատուցում: Վերը ներկայացվածի հիման վրա՝ կարող ենք պնդել, որ դրա նպատակը հարազատներին պատճառված ոչ նյութական վնասը (կորստով պայմանավորված հոգեկան ապրումները) հարթելն է, նրանց որոշ չափով սփոփելը:

Ինչպես հետևում է նշված կարգավորումից, փոխհատուցման իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի որոշման հիմքում դրված է ձևական-իրավական չափանիշը: Սրանք այն անձինք են, որոնց հետ մահացածի ընտանեկան կապերը ճանաչված են օրենքով: Ստացվում է, որ օրինակ քաղաքացիական ամուսինը, ում հետ մահացածի ամուսնությունը պետության կողմից ճանաչված չէ, չի կարող հավակնել փոխհատուցում ստանալուն:

Գտնում ենք, որ շեշտը պետք է դնել անձանց միջև առկա փաստացի կապերի ուժգնության և խորության վրա, քանզի փոխհատուցման սահմանման հիմ-

²³ *Keenan v United Kingdom*, no. 27229/95, §§ 116,131,138, ECHR 2001-III, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59365> (վերջին այցելություն 01.12.2020 թ.):

²⁴ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին 18 փետրվարի 2004 թ. ընդունված թիվ ՀՕ-41-Ն» օրենք:

քում դրված է այդպիսի իրական կապերի առկայության փաստով բացատրվող հոգեկան տառապանքները հարթելու նպատակը: Այս հանգամանքի վրա են շեշտադրումը կատարում օրինակ Գերմանիայի և Էստոնիայի օրենսդրությունները, որոնց համապատասխան դրույթները վերը արդեն ներկայացրել ենք: Ընդամենը պետք է արձանագրել, որ մահացածի և երրորդ անձանց միջև օրենքով ճանաչվող ընտանեկան կապերի առկայությունն ինքնին ենթադրում է (որպես կանխավարկած) վերջիններիս կողմից փոխհատուցման արժանի հոգեկան տառապանքներ կրելը, քանզի ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ անձի օրենքով ճանաչված և իրական կապերը համընկնում են:

Ի տարբերություն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը չի պարունակում դրույթներ, որոնք ուղղակիորեն սահմանում են իրավախախտման անմիջական զոհի մերձավորների կողմից կրած ոչ նյութական վնասի դիմաց հատուցում ստանալու իրավունքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝

1. *Սույն օրենսգրքի իմաստով ոչ նյութական վնասը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք է, որն առաջացել է անձին ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող նյութական կամ ոչ նյութական բարիքների դեմ ուրնձգող կամ նրա անձնական գույքային կամ ոչ գույքային իրավունքները խախտող որոշմամբ, գործողությամբ կամ անգործությամբ:*

2. *Անձը, իսկ նրա մահվան կամ անգործունակության դեպքում նրա ամուսինը, ծնողը, որդեգրողը, երեխան, որդեգրվածը, խնամակալը, հոգաբարձուն իրավունք ունեն դատական կարգով պահանջելու պատճառով ոչ նյութական վնասի հատուցում, եթե «...» խախտվել են այդ անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով երաշխավորված հեղինակալ հիմնարար իրավունքները:*

1) *կյանքի իրավունքը «...»²⁵:*

Այսպիսով՝ ոչ նյութական վնասը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքն է, որն առաջացել է անձին պատկանող բարիքների կամ իրավունքների խախտման արդյունքում: Ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցում կարող է պահանջել անձը, ում իրավունքը խախտվել է, իսկ նրա մահվան կամ անգործության դեպքում նույն դրույթով նշված անձինք:

Տրված օրենսդրական ձևակերպումից մեզ մոտ տպավորություն է ստեղծվում, որ երկու դեպքում էլ խոսքը պատճառված միևնույն վնասի մասին է. երբ առաջնային տուժողը բացակայում է (մահացել է կամ անգործունակ է) հատուցում պահանջելու իրավունքը տրվում է նշված անձանց: Իրավունքը խախտված անձի

²⁵ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք ՀՀՊՏ 1998.08.10/17 (50):

մերձավորին առանձին փոխհատուցում շնորհելու մասին ուղղակի նշում չկա:

Միաժամանակ կյանքի իրավունքի խախտումը դիտվում է որպես ոչ նյութական վնասի հատուցում պահանջելու հիմք, իսկ արդեն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կյանքի իրավունքի խախտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի դիմաց փոխհատուցման առավելագույն չափը կազմում է 3.000.000 ՀՀ դրամ:

Անձը, ում իրավախախտման արդյունքում կյանքից զրկել են, դրա հետևանքով ոչ նյութական վնաս կրել չի կարող: Անգամ եթե որոշ դեպքերում մահն ակնթարթային չէ, մահաբեր ուժի կիրառման հետևանքով անձի ունեցած վերջին զգացումները չեն կարող դիտվել որպես նրա կողմից կենդանության օրոք կրած ոչ նյութական վնաս, քանզի դրանք մահանալու ընթացքի մաս են կազմում: Եթե փոխհատուցում է սահմանվում կյանքի իրավունքի խախտմամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի համար, որը պահանջելու իրավունքը տրված է օրենքով նշված անձանց շրջանակին (փաստացի տուժողի մերձավորներին), ապա ողջամիտ է պնդել, որ օրենսդիրը ճանաչում է հարազատի կորստյան փաստով պայմանավորված տառապանքները որպես իրավախախտման՝ փոխհատուցման արժանի առանձին հետևանք:

Շեշտենք, որ քննարկվող փոխհատուցումը ստանալու հնարավորության բացակայությունը ՄԻԵԴ-ը դիտում է որպես Կոնվենցիայի խախտում: Իր հերթին, ՀՀ սահմանադրության 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումները թույլ են տալիս պնդել, որ սահմանադրական մակարդակում քննարկվող փոխհատուցումը ստանալու իրավունքը երաշխավորված է: Ավելին, ելնելով ՀՀ սահմանադրության 81-րդ հոդվածի կարգավորումներից՝ հիմնական իրավունքները մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել նաև ՄԻԵԴ ձևավորած պրակտիկան:

Նման պայմաններում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածի դրույթները պետք է մեկնաբանել այնպես, որ մահացածի մտերիմների համար երաշխավորվի իրենց կրած տառապանքների դիմաց փոխհատուցման ստացումը: Բոլոր դեպքերում, կարծում ենք, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածն ունի որոշակի վերախմբավորման կարիք, որի արդյունքում պետք է ուղղակիորեն ճանաչվի իրավախախտման հետևանքով ոչ նյութական վնաս կրած երրորդ անձանց իրավունքը ստանալու արդարացի հատուցում:

Annotation. The article is devoted to the presentation of issues concerning the holders of the constitutional right to compensation.

The particular subject matter of this article is the possibility to treat people not being direct victims of an offence as holders of that fundamental right. For that purpose, an attempt has undertaken to present the relevant practice of ECHR and make some comparative analysis.

Аннотация. Данная статья посвящена представлению вопросов, касающихся носителей конституционного права на возмещение вреда.

Отдельным предметом обсуждения статьи является возможность считать лиц не являющихся

прямыми потерпевшими от правонарушения, обладателями этого основного права. Для этой цели в статье была предпринята попытка представить соответствующую практику ЕСПЧ и провести некоторый сравнительно-правовой анализ.

Բանալի բառեր - վնաս, հետևանք, սուղորդ, մերձավոր հարազատ, փոխհատուցում:

Keywords: *damage, consequence, victim, close relative, compensation.*

Ключевые слова: *вред, последствие, потерпевший, близкий родственник, компенсация.*

Ա. Գրիգորյան - Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ armangrgoryan1996@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 21.01.2021 թ., տրվել է գրախոսության 21.01.2021 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Եվրոպական համալսարանի դասախոս Վարդուհի Պողոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ԶՈՀՐԱԿ ԱՊՐԵՍՅԱՆ
*Եվրոպական համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ*

ZOHRAK APRESYAN
*PHD student
European University, Chair of Law*

ЗОРАК АПРЕСЯН
*Аспирант кафедры права
Европейского университета*

**ԺԱՌԱՆԳԵԼՈՒ ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ**

**THE RESTRICTIONS OF THE GUARANTEED
RIGHT TO INHERIT**

**ОГРАНИЧЕНИЯ ГАРАНТИРОВАННОГО
ПРАВА НАСЛЕДОВАНИЯ**

ՀՀ Սահմանադրության (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է՝ *ժառանգելու իրավունքը երաշխավորվում է՝*

ժառանգելու իրավունքի մասին Սահմանադրությամբ նախատեսվում է միայն տվյալ համառոտ նորմը: Հետևապես, անհրաժեշտություն է ծագում նախ բացահայտելու, թե ինչ է իրենից ներկայացնում ժառանգելու իրավունքը, այնուհետև՝ պարզելու պետության կողմից դրա երաշխավորման պարտականության էությունը և սահմանները՝ վերհանելով այդ իրավունքի հնարավոր սահմանափակումները:

Համեմատության համար միայն նշենք, որ, օրինակ, Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրությունը նախատեսում է, որ օրենքով սահմանվում են ըստ օրենքի և ըստ կտակի ժառանգման կարգն ու սահմանափակումները, ինչպես նաև պետության իրավունքները ժառանգման ժամանակ²:

2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության տեքստում ժառանգելու իրավունքի փոխարեն խոսվում էր կտակելու իրավունքի մասին և այն ներառվում էր սեփականության իրավունքի բովանդակության մեջ: Այսպես՝ նախ-

¹ ՀՀ Սահմանադրություն (ընդունված՝ 05.07.1995 թ., կատարված փոփոխություններ՝ 27.11.2005 թ. և 06.12.2015 թ.):

² Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված՝ 22.12.1947 թ.):

կին խմբագրությամբ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածը սահմանում էր՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և **կտակելու իր սեփականությունը**: Ընդ որում՝ վերոնշյալ նորմում ուղղակիորեն խոսք չկար հենց ժառանգություն ստանալու մասին: Ամենայն հավանականությամբ դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ հենց ժառանգությունը ստանալուց հետո անձը կարող է որպես սեփականություն տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել ժառանգված գույքը:

Բայցևայնպես, մինչ Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխությունները՝ Սահմանադրական դատարանը թիվ ՍԴՈ-917 որոշմամբ անդրադառնում է նաև ժառանգման իրավունքի բովանդակությանը՝ մասնավորապես նշելով. **«պետությունը ճանաչում է նաև ժառանգման իրավունքը, որը ներառում է ոչ միայն ժառանգություն տրալու, այլ նաև ժառանգություն ստանալու իրավունքները**:

ժառանգական իրավունքն ապահովում է սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանությունը նաև նրա մահից հետո՝ հնարավոր դարձնելով նրա սեփականատիրական իրավագործությունների հաջորդայնությունը: Միևնույն ժամանակ, այն ժառանգի համար առաջացնում է ժառանգատրոփ սեփականության հանդեպ իրավահաջորդության սահմանադրորեն պաշտպանված հնարավորություն»³:

Տվյալ հոդվածում նախ կանդիդատանք անձի կտակելու իրավունքին և դրա նկատմամբ սահմանված սահմանափակումներին:

Նախևառաջ անհրաժեշտ է նշել, որ ժառանգություն տալու իրավունքի սուբյեկտ կարող են լինել միայն ֆիզիկական անձինք, քանի որ ժառանգության դեպքում տեղի է ունենում մահացած անձի սեփականության իրավունքի փոխանցում այլ անձանց:

Ընդ որում՝ կարելի ասել, որ ժառանգատուն ստեղծում է «ժառանգություն», հանդիսանում իրավունքների և պարտականությունների կրող, որոնց կապակցությամբ առաջանում են իրավահարաբերություններ, սակայն չի հանդիսանում այդ իրավահարաբերությունների մասնակից, քանի որ իր մահով դադարում է վերջինիս իրավասուբյեկտությունը: Ժառանգատուին հնարավոր կլինե՞ր համարել ժառանգական իրավահարաբերությունների սուբյեկտ, եթե ազգային օրենսդրությունը թույլ տար ժառանգական պայմանագրի կնքման հնարավորությունը, որի իմաստը կլինե՞ր գույքի բաժանումը կյանքի ընթացքում⁴:

Ժառանգման իրավունքի կարևորությունն այն է, որ սեփականատերը համոզված լինելով, որ իր ստեղծած միջոցները իրենից հետո անցնելու են իր ժառանգներին՝ աշխատում է պահպանել և բազմապատկել դրանք, կուտակել իր ժառանգների համար⁵:

Ադամ Սմիթը նշում է, որ չկա բացատրելու համար ավելի բարդ բան, քան

³ Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԴՈ-917 որոշում:

⁴ *Попова О. П.*, Наследственное право, Тихоокеанский государственный университет, Хабаровск 2012, с. 25.

⁵ *Այվազյան Վ.*, Մարդու իրավունքներ, ուս. ձեռնարկ, «Տիգրան Մեծ» հրատ., Երևան 2002, էջ 120:

պատկերացնելը, որ մարդիկ պետք է տնօրինեն իրենց ունեցվածքը մահից հետո: Հռոմեական իրավունքը, այնուամենայնիվ, բավականին զարգացած էր այն տեսանկյունից, որ անձին շնորհում էր իր սեփականությունը կտակի միջոցով տնօրինելու իրավունք⁶: Ընդ որում՝ Հռոմում, հատկապես սոցիալապես ապահով խավի մոտ, բավական տարածված էր կտակի ինստիտուտը:

Կտակն իր իրավական բնույթով հանդիսանում է միակողմանի գործարք, որն առաջացնում է իրավունքներ և պարտականություններ ժառանգության բացվելուց հետո⁷:

Անհրաժեշտ է նշել, որ կտակելու իրավունքը հանդիսանում է գույքի տնօրինման իրավագործություն, քանի որ ժառանգատուն կտակի միջոցով որոշում է իրեն պատկանող սեփականության ճակատագիրը: Հետևապես՝ ինչպես սեփականության իրավունքի մյուս իրավագործությունները, սեփականատերն **իր հայեցողությամբ** ազատորեն կարող է իրականացնել կտակելու իրավունքը: Սակայն այդ իրավունքը ենթակա է որոշակի սահմանափակման այլ անձանց իրավունքների պաշտպանության համար: Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերվում է ժառանգատուի պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգների մասին, որոնց ժառանգություն ստանալու իրավունքը ևս ենթակա է պաշտպանության պետության կողմից:

«Հ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 1194-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտադիր բաժին է համարվում ժառանգի իրավունքը, անկախ կտակի բովանդակությունից, ժառանգելու այն **բաժնի առնվազն կեսը**, որը նրան կհասներ՝ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում⁸:

Օրենսգրքով սահմանվում է նաև, թե ովքեր են հանդիսանում պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցողներ՝ ժառանգության բացման ժամանակ ժառանգատուի անչափահաս երեխաները, հաշմանդամ կամ անգործունակ ճանաչված կամ 60 տարեկան դարձած ժառանգատուի երեխաները, ամուսինը և ծնողները:

Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով վերոնշյալ նորմին, արձանագրում է, որ նման ժառանգների շրջանակը սպառիչ է, և այդ բաժնի իրավունքը կախված չէ այն ստանալու համար մյուս ժառանգի համաձայնությունից, ինչպես նաև նրանից, թե անհրաժեշտ ժառանգն ապրել է ժառանգատուի հետ համապետ, թե՛ առանձին: Ավելին, օրենսդիրը, սահմանելով ժառանգության պարտադիր բաժնի չափը որոշելու կարգը, նշելով, որ պետք է հաշվի առնել այն ամենը, ինչ նման բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգը որևէ հիմքով կարող էր ստանալ ժառանգությունից՝ ներառյալ նման ժառանգի օգտին սահմանված կրակային հանձնարարության արժեքը⁹:

Վերոնշյալից հետևում է, որ ժառանգատուի պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգների ժառանգություն ստանալու իրավունքը հանդիսանում է սե-

⁶ Edited by Johnston D., The Cambridge companion to Roman law, Cambridge University Press 2015, page 199.

⁷ Под ред. Садикова О.Н., Гражданское право: Учебник, том 2, изд. дом ИНФРА-М, Москва 2010, с. 500-501.

⁸ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք (ընդունված՝ 05.05.1998 թ.):

⁹ Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԴՌ-1321 որոշում:

փականատիրոջ կտակելու իրավունքի սահմանափակում, քանի որ այդ ժառանգների պարտադիր բաժնի մասով պարտատիրոջ կտակի մասը կարող է չկատարվել, եթե այդպիսի ժառանգները, օգտվելով իրենց ժառանգություն ստանալու սահմանադրական իրավունքից, Օրենսգրքով սահմանված կարգով ընդունեն իրենց հասանելիք ժառանգությունը:

Ընդ որում՝ պարզաբանման կարիք ունեն նաև սեփականատիրոջ կտակելու իրավունքի սահմանափակման և պարտադիր բաժնի ծավալները, քանի որ Օրենսգրքով սահմանվում է, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգները կարող են ժառանգել այն բաժնի **առնվազն** կեսը, որը նրանց կհասներ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում: Ընդհանուր կանոնի համաձայն, այն է՝ եթե կտակով որոշվել է ժառանգական գույքի ամբողջ ճակատագիրը, և վերջիններիս որևէ գույք չի փոխանցվել, կամ փոխանցվել է այն բաժնի կեսից պակաս, որը նրանց կհասներ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում, ապա պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգները ընդհանուր առմամբ կստանան այն գույքի ուղիղ կեսը (հանելով ստացածը), որը կստանային ըստ օրենքի ժառանգություն դեպքում:

Իսկ եթե պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգի՝ որևէ հիմքով ժառանգությունից ստացած գույքը (ներառյալ՝ նման ժառանգի օգտին սահմանված կտակային հանձնարարության արժեքը) գերազանցում է այն բաժնի կեսը կամ հավասար է այդ բաժնի կեսին, ինչը վերջինս կստանար ըստ օրենքի ժառանգության դեպքում, ապա վերջինս ստացածից ավելին այլևս չի ժառանգում: Տվյալ դեպքում նման ժառանգը փաստացի ձեռք է բերում այն բաժնի կեսից ավելին (կամ հենց այդ բաժնի կեսը), ինչ վերջինս կստանար ըստ օրենքի ժառանգության դեպքում:

Հենց վերոնշյալ սահմաններում էլ սահմանափակվում է սեփականատիրոջ իր հայեցողությամբ իրեն պարկանող սեփականությունը կտակելու իրավունքը և միաժամանակ երաշխավորվում է պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգի ժառանգություն ստանալու իրավունքը:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ տեսության մեջ առկա է նաև կարծիք, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը սահմանափակում է ոչ թե ժառանգատուի կտակելու իրավունքը, այլ մյուս ժառանգների կտակով նախատեսված իրենց բաժինը ստանալու իրավունքը¹⁰:

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ստանալու իրեն հասանելիք ժառանգություն: Ընդ որում՝ ժառանգն է որոշում ընդունել ժառանգությունը թե ոչ՝ հաշվի առնելով այն ընդունելու իրավական և տնտեսական հետևանքները: Իսկ տվյալ դեպքում տնտեսական ասպեկտն առավել մեծ կարևորություն ունի, քանի որ ժառանգության ընդունումը կապված է անձի համար գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հետ: Հետևապես, ժառանգի սեփականության

¹⁰ *Абраменков М.С., Чугунов П.В.,* Наследственное право, учебник для магистров, Издательство Юрайт, Москва 2013, с. 195.

իրավունքի պաշտպանության տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, թե ինչից է կազմված ժառանգության զանգվածը: Օրենսգրքի 1186-րդ հոդվածի համաձայն՝ *ժառանգության զանգվածի մեջ է մտնում ժառանգության բացման օրը ժառանգատուին պատկանող գույքը՝ ներառյալ դրամը, արժեթղթերը, գույքային իրավունքները և պարտականությունները*: Բայց թեև պարտականությունը չի հանդիսանում գույք, այնուամենայնիվ այն իր արտացոլումն է ստացել տվյալ նորմում ցույց տալու համար, որ ժառանգությունն ընդունած ժառանգը ժառանգության զանգվածի շրջանակում կրում է ժառանգատուի պարտավորությունները կատարելու պարտավորություն: Ընդ որում՝ տեսության մեջ կա տեսակետ, որ պարտավորությունները չեն մտնում ժառանգության զանգվածի մեջ, այլ ծանրաբեռնում են այն¹¹:

Ռուսական իրավական գրականության մեջ ժառանգության զանգվածի տարր են համարում ոչ միայն գոյություն ունեցող գույքը (գույքային իրավունքները), այլ նաև իրավունքները, որոնք պետք է անխուսափելիորեն ծագեին ժառանգատուի մահից հետո: Այսպես՝ եթե իրավունքի ծագման պահը, կապված հանրային որոշակի ընթացակարգ անցնելու հետ, պետք է անխուսափելիորեն առաջանար, սակայն դրան խոչընդոտել է քաղաքացու մահը, ապա ծագելիք իրավունքը կարող է ներառվել ժառանգության զանգվածի մեջ: Հարաբերությունների զարգացման համար մահը պատահական գործոն է, իսկ իրավունքն ուղղված է բացառելու պատահական գործոնների ազդեցությունը¹²:

Ժառանգությունն ստանալու համար ժառանգը պետք է այն ընդունի: Դրա ընդունման կարգը և ժամկետները նախատեսված են Օրենսգրքով: Այդ կարգի և ժամկետների պահպանման դեպքում ժառանգները ժառանգված գույքի մասով դառնում են ժառանգատուի իրավահաջորդները: Ժառանգության ընդունման կարգի և ժամկետների պահպանման դեպքում պետությունն ապահովում վերջիններիս ժառանգություն ստանալու իրավունքի իրականացումը: Օրենսգրքով սահմանված ժամկետի բացթողնման դեպքում ժառանգն այլևս չի կարող ընդունել ժառանգությունը՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի¹³:

Օրենքով սահմանվում են նաև ժառանգության ստացման սահմանափակումներ: Այսպես՝ Օրենսգրքի 79-րդ գլխով նախատեսվում են գույքի առանձին տեսակների ժառանգման առանձնահատկությունները, որի 1249-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *վճարման ենթակա, սակայն քաղաքացու կյանքի օրոք որևէ պատճառով չվճարված՝ աշխատավարձի, թոշակների, նպաստների և կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման գումարները սրանալու իրավունքը պատկանում է մահացածի ընտանիքի անդամներին, ինչպես նաև նրա խնամքի ներքո գտնվող անաշխատունակ անձանց*: Իսկ վերոնշյալ գումարները վճարելու վերաբերյալ պահանջները պետք է ներկայացվեն ժառանգության բացման օրվանից վեց ամսվա ընթացքում:

¹¹ *Ответственный редактор Е.Ю. Петров*, Наследственное право, М-Логос 2018, с. 59.

¹² *Ответственный редактор Е.Ю. Петров*, Наследственное право, М-Логос 2018, с. 61.

¹³ Այդ բացառությունը սահմանվում է Օրենսգրքի 1228-րդ հոդվածով:

Այսինքն՝ հաշվի առնելով վերոնշյալ գույքերի տեսակները, դրանց նշանակությունը և դրանք ստանալու օրենքով սահմանված անձանց շրջանակը՝ նման գույքերի մասով **ժառանգություն ստանալու իրավունքը սահմանափակվում է** օրենքով՝ այլ անձանց իրավունքների պաշտպանության հիմքով: Բայցևայնպես, որոշակի դեպքերում վերոնշյալ նորմով սահմանված գումարները ժառանգելու հնարավորություն սահմանվում է օրենքով: Մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ այդ *անձանց բացակայության կամ նրանց կողմից այդ գումարները սահմանված ժամկետում վճարելու պահանջ չներկայացնելու դեպքում տվյալ գումարները ժառանգվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր հիմունքներով:*

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է անդրադառնալ Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածի սահմանադրականությանը ժառանգատու-սեփականատիրոջ՝ **իր սեփականությունը կրակելու իրավունքի տեսանկյունից:** Այսպես՝ Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածի 1-ին մասը կրում է իմպերատիվ բնույթ, քանի որ դրանով նախատեսված չեն իրավահարաբերության սուբյեկտների (տվյալ դեպքում՝ սեփականատիրոջ) կողմից այն փոփոխելու հնարավորություն: Այսինքն՝ վերոնշյալ նորմի տրամաբանությունից հետևում է, որ բոլոր դեպքերում, երբ սեփականատերը մահանում է, Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածով նախատեսված գումարները կարող են ստացվել սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամների կողմից:

Սակայն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը սահմանում է սեփականատիրոջ իրավունքը **իր հայեցողությամբ** տնօրինելու, արդյունքում և՛ **կտակելու իր սեփականությունը:** Ընդ որում՝ սեփականությունը կտակելու իրավունքից Օրենսգրքով նախատեսված է սահմանափակում պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգների բաժնի չափով: Իսկ Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված **իմպերատիվ նորմից** երևում է, որ առաջ է գալիս սեփականությունը կտակելու լրացուցիչ սահմանափակում:

Գտնում ենք, որ նման իմպերատիվ սահմանափակումն էականորեն նվազեցնում է *սեփականատիրոջ՝ սեփականությունն իր հայեցողությամբ տնօրինելու (կրակելու) իրավունքը:* Սեփականատերը պետք է առնվազն հնարավորություն ունենա վերոնշյալ նորմով նախատեսվածից այլ կերպ որոշելու իր գույքի ճակատագիրը: Հետևապես, կարծում ենք, որ սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության նպատակով Օրենսգրքի 1249-րդ հոդվածի 1-ին մասը պետք է ունենա դիսպոզիտիվ բնույթ, մասնավորապես՝ նորմի վերջում պետք է ավելացվի «եթե այլ բան նախատեսված չէ կտակով» դրույթը:

Նման մոտեցումը հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ կենդանության օրոք ժառանգատուն ինքն էր որոշում իր աշխատավարձի կամ կենսաթոշակի ծախսման ուղղությունները, հետևապես հենց ինքն էլ պետք է հնարավորություն ունենա սեփական հայեցողությամբ որոշելու դրանց ճակատագիրն իր մահվան դեպքում:

Ժառանգություն ստանալու իրավունքի տարբերվող սահմանափակում է նախատեսված ՀՀ հողային օրենսգրքով, որը պայմանավորված է ժառանգ-

ման ենթակա հողամասի նպատակային նշանակությամբ: Այսպես՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ նախադասության համաձայն՝ գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը չի բաժանվում ժառանգների միջև, այլ տրվում է ցանկացած հերթի այն ժառանգին, որը պարտավորվում է զբաղվել գյուղատնտեսական արտադրությամբ¹⁴:

Վերոնշյալ նորմի բովանդակության մեկնաբանությունից հետևում են հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը չի բաժանվում ժառանգների միջև, այլ տրվում է մեկ ժառանգի,
2. Այդ ժառանգությունը ստանալու համար ժառանգը ստանձնում է գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու պարտավորություն:

Անդրադառնալով վերոնշյալ առաջին առանձնահատկությանը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ այն **սահմանափակում է ժառանգների՝** գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը **ժառանգություն ստանալու սահմանադրական իրավունքը՝** հնարավորություն տալով այն ձեռք բերել ժառանգներից միայն մեկին: Նման նորմը սահմանափակում է ժառանգության դեպքում գյուղատնտեսական նշանակության հողամասի նկատմամբ ընդհանուր բաժնային սեփականության ծագումը ժառանգների միջև: Ի լրումն դրան՝ վերոնշյալ նորմն ունի իմպլետիվ բնույթ, ինչը սահմանափակում է նաև ժառանգատուի՝ սեփականությունը իր հայեցողությամբ տնօրինելու (կտակելու) իրավունքը, քանի որ վերջինիս կտակի բովանդակությունը չի կարող տարբերվել օրենքի իմպլետիվ նորմերից:

Ընդ որում՝ հնարավոր է, որ գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու ցանկություն հայտնեն միանգամից նույն հերթի մի քանի ժառանգներ: Օրենսգրքի 95-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ նման վեճի դեպքում հարցը ենթակա է լուծման դատական կարգով: Սակայն անհասկանալի է, թե ինչ չափանիշներով պետք է առաջնորդվի դատարանը գյուղատնտեսական նշանակության հողամասի սեփականատիրոջն ընտրելու հարցում, ինչը նման վեճը գործնականում դարձնում է անլուծելի: Նման անորոշ կարգավորման պայմաններում ոչ իրավաչափորեն սահմանափակվում է անձի՝ սեփականության իրավունքի պաշտպանության երաշխիք հանդիսացող արդար դատաքննության իրավունքը:

Մինևույն ժամանակ օրենքը նախատեսում է նման գույքը բոլոր ժառանգների կողմից կառավարելու այլ հնարավորություն: Այն է՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *ժառանգները կարող են իրենց բաժինների ներդրմամբ հիմնադրել իրավաբանական անձ*:

Նման կերպ ժառանգները կարող են իրենց ներդրումների չափին համամասնորեն մասնակցել իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում առկա գյուղատնտեսական նշանակության հողամասի կառավարմանը: Սակայն հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքն արդեն պատկանում է իրավաբանական անձին, ժառանգները ձեռք են բերում իրավաբանական անձի մասնակ-

¹⁴ ՀՀ հողային օրենսգրքի (ընդունված՝ 02.05.2001 թ.):

ցի կարգավիճակ՝ իրավական տեսանկյունից չունենալով հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք: Արդյունքում՝ ժառանգներից ոչ մեկը ձեռք չի բերում հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ առանձնահատկությունն այն է, որ այն նախատեսում է սեփականության իրավունքի ձեռքբերման նախապայման, այն է՝ ժառանգատուն պետք է ժառանգությունը ստանալուց պարտավորվի զբաղվել գյուղատնտեսական արտադրությամբ:

Նախ, անհրաժեշտ է նշել, որ որևէ նորմատիվ իրավական ակտում չհայտնաբերվեց նման պարտավորության ստանձնման կարգ: Հետևապես, ենթադրվում է, որ այն համարվում է ստանձնված գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը ժառանգություն ստանալու պահից՝ թեև նորմի տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ պարտավորության ստանձնումը պետք է նախորդի ժառանգության ստացմանը: Այնուամենայնիվ, նույնիսկ ժառանգությունը ստանալուց հետո գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու պարտավորությունը չկատարելու համար օրենսդրությամբ նախատեսված չէ որևէ սանկցիա, հետևապես՝ ստանձնած պարտավորությունը խախտած անձը չի կրի պարտավորության չկատարման համար բացասական հետևանք:

Ընդ որում՝ նախատեսված չէ, թե տվյալ անձն ում առջև է ստանձնում գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու պարտավորություն: Հաշվի առնելով պարտավորական հարաբերությունների բնույթը՝ մյուս կողմում պետք է հանդես գա նաև պարտատեր, ով կարող է պահանջել պարտավորության կատարում: Հիմք ընդունելով տվյալ սահմանափակման **ենթադրյալ հանրային նշանակության նպատակը**, այն է՝ գյուղատնտեսության զարգացում և անուշադրության մատնված գյուղատնտեսական նշանակության հողամասերի օգտագործման խթանում, նման հարաբերություններում պարտավորությունը կատարելու պահանջ ներկայացնելու իրավունքը պետք է վերապահվի պետությանը կամ համայնքին: Իսկ նման կարգավորումների բացակայությունը օրենքի նման սահմանափակումը դարձնում է անորոշ, արդյունքում նաև՝ Սահմանադրության 79-րդ հոդվածին հակասող:

Մինևույն ժամանակ ժառանգություն ստացած գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը գյուղատնտեսական արտադրությամբ օգտագործելու պարտավորությունն ուղղակիորեն սահմանափակում է նաև սեփականության իրավունքի իրավազորությունների իրականացումը: Պատճառն այն է, որ սեփականատերը կարող է ինչպես տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իր սեփականությունը, այնպես էլ իրականացնել այդ իրավազորությունները պասիվ կերպով, այսինքն՝ չկատարել որևէ գործողություն սեփականության օբյեկտի նկատմամբ: Իսկ գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու պարտականությունն առնվազն սահմանափակում է սեփականատիրոջ գույքը իր հայեցողությամբ օգտագործելու (**չօգտագործելու**) իրավունքը: Իսկ նման սահմանափակում նախատեսելիս պետք է գոնե սահմանված լինեն դրա նպատակները:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ ՀՀ հողային օրենսգրքի 95-րդ

հողվածով նախատեսված սահմանափակումը պետք է հանվի, կամ էլ պետք է ուղղակիորեն նախատեսվեն այդ սահմանափակման նպատակները, այդ թվում նաև՝ ժառանգներից միայն մեկի կողմից գյուղատնտեսական նշանակության հողամասը ժառանգելու հնարավորության սահմանման նպատակը, այնպես էլ ժառանգի՝ գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվելու պարտավորության ստանձնման կարգը, պարտավորության կատարման պահանջ ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտները, պարտավորության չկատարման բացասական հետևանքները: Այսինքն՝ սահմանադրական և հիմնական իրավունք հանդիսացող սեփականության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող օրենքը պետք է լինի որոշակի:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գալիս ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

1. Ժառանգելու իրավունքն իր մեջ ներառում է ինչպես ժառանգություն տալու, այնպես էլ ժառանգություն ստանալու իրավունքները,
2. Պետության կողմից ժառանգելու իրավունքի երաշխավորման շրջանակը որոշվում են այդ իրավունքի իրականացման նկատմամբ սահմանված սահմանափակումներով,
3. Օրենսդրությամբ սահմանված ժառանգելու իրավունքի սահմանափակումները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով սահմանված չափանիշներին:

Annotation. This article discusses the essence of the right to inherit provided by the Constitution of RA, and the borders of its guarantees. In order to reveal those borders the article investigates the restrictions of the right of inheritance provided by the legislation of RA, as well as their compliance with the Constitution of RA.

Аннотация. В статье рассматриваются сущность права наследования, предусмотренного Конституцией РА, и границы его гарантии. Для выявления этих границ исследуются ограничения права наследования, предусмотренные Законодательством РА, а также их соответствие Конституции РА.

Բանալի բառեր - սեփականության իրավունք, ժառանգելու իրավունք, կտակելու իրավունք, իրավունքի սահմանափակում, ժառանգություն:

Keywords: right of ownership, right to inherit, right to bequeath, restriction of right, inheritance.

Ключевые слова: право собственности, право наследования, право завещания, ограничение права наследования, наследство.

2. Ապրեսյան - Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ zohrak.apresyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 19.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 19.02.2021 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Եվրոպական համալսարանի դասախոս Վարդուհի Պողոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԳԱԲՈՒՋՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ արդարադատության նախարարության
աշխատակազմի խորհրդական*

KRISTINE GABUZYAN

*PhD Student at YSU Chair of Civil Law,
Advisor to the Staff of the RA Ministry of Justice*

КРИСТИНЕ ГАБУЗЯН

*Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,
Советник аппарата Министерства юстиции РА*

**ՀԱՅՅԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԻՍՊԴԻԿՑԻՈՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ**

**THE APPLICATION OF LIMITATION PERIODS IN
JURISDICTIONAL METHODS OF THE PROTECTION OF RIGHTS**

**ПРИМЕНЕНИЕ ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ ПРИ
ЮРИСДИКЦИОННЫХ СПОСОБАХ ЗАЩИТЫ ПРАВ**

Քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՔՕ²)՝ հայցային վաղեմության հասկացությունը սահմանող 331-րդ հոդվածից (հայցային վաղեմություն է համարվում իրավունքը խախտված անձի հայցով իրավունքի պաշտպանության ժամանակահատվածը), այնպես էլ հայցային վաղեմության կիրառման կանոնները

¹ Իրավունքի տեսության և պրակտիկ իրավագիտության մեջ «յուրիսդիկցիա» եզրույթն օգտագործվում է որպես դատական, վարչական, հասարակական կամ խառնակազմ այս կամ այն մարմնին (այդ թվում՝ արբիտրաժային տրիբունալին) կամ կազմակերպությանը տրված իրավազորություն, որն ուղղված է նրա կողմից իրավահարաբերությունների որոշակի բնագավառում տվյալ մարմնին կամ կազմակերպությանը յուրահատուկ մեթոդով (մեթոդներով) իրավապաշտպան գործունեություն իրականացնելուն: Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր., 2010, «Իրավունք», 1086 էջ, էջ 215, հղում 15:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50), ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ.:

սահմանող 335-րդ հոդվածից ուղղակիորեն բխում է, որ հայցային վաղեմությունը միայն հայցի նկատմամբ, միայն դատարանում և միայն դատարանի կողմից կիրառվող ինստիտուտ է:

Սակայն, նկատի ունենալով, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունը չի սահմանափակվում միայն դատական պաշտպանությամբ և կարող է իրականացվել նաև մի շարք այլ ձևերով, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ ներկա ժամանակներում գնալով աճում է վեճերի լուծման արտադատական եղանակների կիրառումը, հարց է ծագում՝ արդյոք արդարացի է հայցային վաղեմության ժամկետների կիրառության ոլորտը սահմանափակել միայն դատական պաշտպանության դեպքերով:

ՀՀ-ում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության արտադատական եղանակների ընդլայնման միտումը նկատելի է նամանավանդ վերջին տարիներին: Այսպես, ՀՀ-ում ներկայումս առկա են վեճերի այլընտրանքային լուծման տարբեր մեխանիզմներ. կան մշտական գործող³ և ad hoc արբիտրաժներ, գործում է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի ինստիտուտը⁴, ներդրվեց հաշտարարության ինստիտուտը⁵:

Բացի դրանից՝ առանց դատարան դիմելու իր պահանջների բավարարում ստանալու հնարավորություն է ընձեռում նաև 2016 թվականին «Նոտարիատի մասին» օրենքում ներդրված կատարողական մակագրության ինստիտուտը⁶:

³ Համաձայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին», «Առևտրաարդյունաբերական պալատների մասին» ՀՀ օրենքների դրույթների՝ ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի նախագահության 2007 թ. ապրիլի 3-ի թիվ 04/2007 որոշմամբ հիմնադրվել է «Հայաստանի Հանրապետության առևտրաարդյունաբերական պալատին կից մշտապես գործող արբիտրաժային դատարան» հիմնարկ, https://armccci.am/?page_id=2949, <http://www.arbitrage.am/>:

⁴ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի ինստիտուտը ներդրվել է 2008 թվականի հունիսի 17-ին ընդունված «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՕ-123-Ն օրենքով, որը կարգավորում է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից ֆինանսական կազմակերպությունների դեմ սպառողների կողմից ներկայացված պահանջների քննության կարգը և միտված է ֆինանսական ոլորտում սպառողների իրավունքների պաշտպանությունը, նրանց բողոքների արագ, արդյունավետ և անվճար քննությունը, ֆինանսական համակարգի նկատմամբ հանրության վստահության բարձրացումը և ֆինանսական միջնորդության ավելացումը երաշխավորելուն, <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=2905&Reading=0>:

⁵ Հաշտարարության ինստիտուտը ՀՀ-ում ներդրվեց 2015 թվականին (07.05.15 թ. ՀՕ-44-Ն օրենքով մինչև 09.04.2018 թ. գործող ԲԴՕ-ն լրացվեց 22.3-րդ գլխով) <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=98067>, հիմնավորումը՝ <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=7445&Reading=0>:

Ընդ որում, հաշտարարն իրավունք ունի իր գործունեությունն իրականացնել ինչպես անհատապես (ներկայումս արտոնագրված հաշտարարների ռեեստրում հաշվառված հաշտարարների թիվը 13-ն է, <https://www.moj.am/page/582>), այնպես էլ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատությունում (օրինակ՝ ԷյԴիԱր Փարթներսը, <http://www.adr.am/content/overview/am>):

⁶ 2016 թվականի հոկտեմբերի 19-ին ընդունված ՀՕ-180-Ն օրենքով կատարված փոփոխությամբ «Նոտարիատի մասին» օրենքը լրացվեց «Կատարողական մակագրությունը» վերտառությամբ նոր՝ 18.1-ին գլխով, որի 82.1-ին հոդվածի 1-ին մասի համաձայն պարտապանից դրամական գումարներ բռնագանձելու կամ գույք (իր) կամ փաստաթուղթ հանձնելու կամ սեփականության իրավունքը փոխանցելու՝ պարտատիրոջ պահանջը կատարելու համար նոտարն իր վավերացրած, այդ թվում՝ էլեկտրոնային եղանակով, գործարքի վերաբերյալ կատարում է կատարողական մակագրություն, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=96305>, հիմնավորումը՝ <http://parliament.am/drafts.php>

Վերջիվերջո օրենքով նախատեսված դեպքերում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացվել նաև վարչական կարգով (ՔՕ 13-րդ հոդված, մաս 3):

Այսպիսով, վեճերի լուծումն իրականացվում է նաև մի շարք այլ մարմինների միջոցով, որոնք թեպետ ունեն հարկադրանք կիրառելու իրավասություն, սակայն միայն օժանդակ դեր են կատարում մարդու իրավունքների պաշտպանության պետական կառուցակարգերի համակարգում և չեն իրականացնում արդարադատություն⁷:

Ուստի հարց է ծագում՝ արդյոք վաղեմության ժամկետը, լինելով դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքը սահմանափակող ինստիտուտ⁸, պետք է սահմանափակի նաև պաշտպանության մյուս միջոցներից օգտվելու իրավունքը, թե այդ սահմանափակումը վերաբերում է միայն արդարադատության մատչելիությանը:

Իրավաբանական գրականության մեջ քիչ է անդրադարձը նշված հարցին և հիմնականում վերաբերում է վարչական կարգով իրավունքների պաշտպանությանը:

Այսպես, Տ. Կ. Բարսեղյանը նշում է, որ խախտված իրավունքների պաշտպանության արտադատական եղանակների ժամանակ, այդ թվում նաև՝ վարչական, պաշտպանությունն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ղեկավարվել հայցային վաղեմության քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ժամկետներով, եթե այդ իրավունքների պաշտպանության համար այլ ժամկետ սահմանված չէ⁹: Նույնպիսի դիրքորոշման ենք հանդիպում նաև Ա. Պ. Սերգեևի և Յու. Կ. Տոլստոյի մոտ¹⁰: Իսկ հայցային վաղեմության մասին ՄԱԿ-ի 1974 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի e) կետը հստակ ամրագրում է, որ վարույթ եզրույթը վերաբերում է դատական, արբիտրաժային և վարչական վարույթներին¹¹:

?sel=showdraft&DraftID=8308&Reading=0:

⁷ Այս մասին (մասնավորապես իրավունքների պաշտպանության մյուս ձևերի տարբերությունը դատական պաշտպանությունից) առավել մանրամասն տես Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր., 2010, «Իրավունք», 1086 էջ, էջեր 215, 902-903:

⁸ Դատարանի մատչելիության իրավունքը կարող է որոշակի պայմաններում ենթարկվել նաև այնպիսի իրավաչափ սահմանափակումների, ինչպիսիք են վաղեմության ժամկետները: Տես Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (civil limb), Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2020, Updated to 30 April 2020, կետ 109, https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf, Stubbings and Others v. The United Kingdom, 36-37/1995/542-543/628-629, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 October 1996, կետ 50, <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6191c.html>:

⁹ Տես Բարսեղյան Տ. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, 4-րդ հրատ., դասագիրք, «Տիգրան Մեծ» հրատ., Երևան, 2014, էջ 279:

¹⁰ Տես Гражданское Право, учебник, переработанное и дополненное, том 1, под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого, М., Изд. Проспект, 2005, էջ 357:

¹¹ Տես Convention on the Limitation Period in the International Sale of Goods, Date of adoption: 14 June 1974, date of adoption of amending protocol: 11 April 1980, entry into force: 1 August 1988, https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/limitation_period_international_sale_of_goods#:~:text=The%20Limitation%20Convention%20establishes%20uniform,its%20breach%2C%20termination%20or%20validity:

Եվրոպական մասնավոր իրավունքի մոդելային կանոնների III.-7:302-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նույնպես հիմք է տալիս ենթադրելու, որ դատական վարույթի համար սահմանված կանոնները կիրառելի են նաև այլ վարույթներում, թեպետ այստեղ չի բացահայտվում, թե ինչն է ներառվում «այլ վարույթներ» հասկացության ներքո¹²: Նույնը կարելի է ասել Էստոնիայի քաղաքացիական օրենսգրքի մասին¹³:

Մինչդեռ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը ուղղակի նշումներ չի պարունակում այլ մարմինների կողմից հայցային վաղեմություն կիրառելու իրավասության վերաբերյալ, իսկ առկա կարգավորումները թույլ են տալիս միայն որոշակի դատողություններ անել այդպիսի հնարավորության առկայության մասին:

Այսպես, քաղաքացիական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է՝ «քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությանը համապատասխան, իրականացնում է դատարանը կամ արբիտրաժային տրիբունալը (այսուհետ՝ դատարան)»: Այսինքն՝ քաղաքացիական օրենսգրքի իմաստով դատարան, դատական և համանման եզրույթների կիրառումը հավասարապես վերաբերում է թե՛ դատարաններին (իշխանության դատական ճյուղի մաս կազմող դատարաններին) և թե՛ արբիտրաժներին, ուստի հայցային վաղեմության վերաբերյալ կարգավորումները պետք է հավասարապես վերաբերեն նաև արբիտրաժային վարույթով ներկայացված հայցի շրջանակում իրավունքի պաշտպանության իրականացմանը:

Արբիտրաժային վարույթում հայցային վաղեմությանը հղում անելու թույլատրելիության վկայություն կարող է դիտվել նաև այն, որ արբիտրաժային վարույթին անցնելը նշված չէ հայցային վաղեմության ժամկետը կասեցնող հիմքերի շարքում (հակառակ դեպքում, եթե արբիտրաժում հայցային վաղեմության կիրառությունը համարվի անթույլատրելի, կողմի իրավունքները կարող են անհամաչափ սահմանափակման ենթարկվել, օրինակ, արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչվելու դեպքում):

Կարծում ենք՝ արբիտրաժում հայցային վաղեմության ժամկետի կիրառության լրացուցիչ հիմնավորում կարող է դիտվել նաև արբիտրաժային տրիբունալի որոշումը չեղյալ ճանաչելու կամ ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու այնպիսի հիմք¹⁴, ինչպիսին է վճռի հակասումը ՀՀ հանրային կարգին («Առևտրային

¹² Sñu Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR), Articles and Comments [Interim Edition, to be completed], prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on the Existing EC Private Law (Acquis Group), https://www.ccbe.eu/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf, էջ 533:

¹³ Էստոնիայի քաղաքացիական օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը կամ **վեճը լուծող այլ մարմինը** պահանջով վաղեմություն անցած լինելը հաշվի է առնում միայն պարտավոր անձի պահանջով: Sñu Civil Code Act, passed 27.03.2002, RT 2002, 35, 216, entry into force 01.07.2002, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013019/consolide>:

¹⁴ Արբիտրաժային տրիբունալի վճռի ճանաչումը, կատարումը մերժելու հիմքերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ դրանք կոչված են կանխելու պատասխանողի իրավունքների խախտմամբ կայացված արբիտրաժի վճռի ճանաչումը և դրա կատարումը: Այլ կերպ ասած՝ մերժման հիմքերի

արբիտրաժի մասին» օրենքի 34-րդ և 36-րդ հոդվածները՝ նկատի ունենալով, որ հանրային կարգին հակասության ներքո շատ հաճախ հասկացվում է հենց հակասությունը իմպերատիվ նորմերին (իսկ հայցային վաղեմության ժամկետի մասին նորմերը հենց այդպիսին են)¹⁵:

Հետաքրքրական են նաև «Նոտարիատի մասին» օրենքի կարգավորումները կատարողական մակագրության թերթի վերաբերյալ: Կատարողական մակագրության թերթ տալու համար որպես պայման օրենքը նախատեսում է օրենքով սահմանված հայցային վաղեմության ժամկետը առերևույթ լրացած չլինելը («Նոտարիատի մասին» օրենքի 82.2-րդ հոդված):

Ստացվում է՝ օրենսդիրը, պարտավորեցնելով նոտարին ինքնուրույն, առանց կողմի միջնորդության անդրադառնալ հայցային վաղեմության լրացած լինելու-չլինելու հարցին և այն լրացած լինելու մասին եզրահանգման դեպքում մերժել կատարողական մակագրության թերթի տրամադրումը, փաստացի նրան տալիս է հայցային վաղեմություն կիրառելու իրավասություն:

Բացի դրանից՝ հոդվածում «առերևույթ» տերմինի օգտագործումը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ, հնարավոր է իրավիճակ, երբ հայցային վաղեմության ժամկետը լրացած լինի, բայց դա ակնհայտ չլինի նոտարի համար: Արդյունքում կու-

---

նախատեսումը բխում է անձի դատական պաշտպանության իրավունքից, իսկ դրանց իրավաչափ կիրառումն արդար դատաբնության իրավունքի իրացման կարևոր նախապայմանն է: Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թ. հուլիսի 22-ի թիվ ԵԿԴ/1636/17/15 քաղաքացիական գործով կայացված որոշումը, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=108426>:

Կարծում ենք՝ արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը, որտեղ անտեսվել է պատասխանողի՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը, կարող է համարվել հանրային կարգին հակասող անձի՝ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը սահմանափակելու հիմքով:

¹⁵ «Հանրային կարգ» հասկացությունը մինչև օրս հստակ բնորոշում չունի, թե՛ն դրա էությունը բացահայտելու փորձերը բազմաթիվ են եղել:

Այսպես, գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել, որ հանրային կարգի բնութագրումը տալու համար երկու չափանիշ է անհրաժեշտ. առաջին, այն պետք է իրենից ներկայացնի իրական և բավական լուրջ վտանգ, այլ ոչ թե կանոնի ցանկացած խախտում, երկրորդ, հանրային կարգի նպատակը հասարակության ֆունդամենտալ շահերի պաշտպանությունն է: Տե՛ս *Catherine Kessedjian, Public order in European Law*, *Erasmus Law Review*, Volume 1, No 1, 2007, էջ 29, http://www.erasmuslawreview.nl/tijdschrift/ELR/2007/1/ELR_2210-2671_2007_001_001_003:

Օրինակ՝ բելգիական իրավունքի համաձայն՝ հանրային կարգ հասկացությունը պետք է հասկացվի ազգային օրենսդրության կապակցությամբ, որի դրույթների պահպանումն այնքան կարևոր է քաղաքական, սոցիալական կամ տնտեսական կարգի պաշտպանության համար, որ պահանջում է պետության տարածքում բոլոր անձանց և բոլոր իրավահարաբերությունների կողմից դրանց պահպանում: Տե՛ս *Arblade case* [1999] ECR, I-08453; *Joined cases C-369/96 and C-376/96, Judgement of the court*, 23 November 1999, կետ 30, <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=11E6CDE51D02FDEF56FE6BD9AB955F19?text=&docid=44859&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=13183018>:

Նշվում է նաև, որ «հանրային կարգ» հասկացության մեջ ի թիվս այլնի ներառվում է հիմնական իրավունքների պաշտպանությունը (Տե՛ս *Farshad Ghodoosi, The Concept of Public Policy in Law: Revisiting the Role of the Public Policy Doctrine in the Enforcement of Private Legal Arrangements*, *Nebraska Law Review*, 685 (2015), Volume 94, <https://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol94/iss3/5>, էջ 699, Информационное письмо Президиума ВАС РФ от 26.02.2013 N 156 «Обзор практики рассмотрения арбитражными судами дел о применении оговорки о публичном порядке как основания отказа в признании и приведении в исполнение иностранных судебных и арбитражных решений», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144311/):

նենանք պարտապանի իրավունքների անհամաչափ սահմանափակում, այն է՝ կատարողական մակագրության թերթ, որը պարտատիրոջը հնարավորություն կտա ստանալ բավարարում հայցային վաղեմությունը լրացած պահանջով. մի իրավիճակ, որը հայցային վաղեմության ժամկետ կիրառելու մասին միջնորդության առկայության պարագայում բացառված կլիներ պաշտպանության դատական եղանակի ընտրության դեպքում:

Այսինքն՝ օրենսդիրը փաստացի թույլատրում է հայցային վաղեմության ինստիտուտի կիրառություն (թեև սահմանափակ) նաև դատարան չհանդիսացող մարմնի կողմից և առանց կողմի միջնորդության. վերջինը, մեր կարծիքով, այդքան էլ ընդունելի չէ և չի ապահովում կողմերի շահերի հավասարակշռությունը:

Այժմ քննարկենք վեճերի այլընտրանքային լուծման այնպիսի ընթացակարգ, ինչպիսին հաշտարարությունն է:

Հաշտարարության ինստիտուտը, ի տարբերություն վեճերի այլընտրանքային լուծման մյուս եղանակների, ինքնին միտված չէ վեճը լուծելուն: Հաշտարարության նպատակը վեճի լուծման հարցում կողմերին օգնելն է¹⁶: Մեդիատորները իրավունք չունեն կողմերին խորհրդատվություն տրամադրել իրավական հարցերով, նրանք վեճի որևիցե կողմի ներկայացուցիչներ կամ դատավորներ չեն և վեճի վերաբերյալ որոշում կայացնելու իրավունք չունեն: Նրանք միայն նպաստում են առաջացած վեճը կարգավորելուն, օգնում են կողմերին քննարկումների ընթացքում բացահայտել իրենց իրական շահերը և կարիքները, գտնել իրատեսական, կենսունակ լուծում, որը բավարարում է կոնֆլիկտի բոլոր մասնակիցների շահերը¹⁷:

Հաշտարարի դերի վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ նրա իրավասության մեջ չի մտնում ո՛չ հայցային վաղեմության կիրառության հարց բարձրացնելը (դա հակասության մեջ կմտնի հաշտարարության սկզբունքների հետ («Հաշտարարության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն հաշտարարությունն իրականացվում է կամավորության, գաղտնիության, կողմերի հավասարության, հաշտարարի անկախության և անկողմնակալության սկզբունքների հիման վրա)), ո՛չ էլ ինքնին հայցային վաղեմության կիրառումը (կողմերի՝ հայցային վաղեմության

¹⁶ Տե՛ս *Leonard L. Riskin*, Understanding Mediator's Orientations, Strategies and Techniques: A Grid for the Perplexed, 1, Harvard Negotiation Law Review, July, 1996, էջ 11, https://www.researchgate.net/publication/228326672_Understanding_Mediators%27_Orientations_Strategies_and_Techniques_A_Grid_for_the_Perplexed, *Гусев, В. Е.*, Правовой статус медиатора, Молодой ученый, 2011, ноябрь, № 11 (34), Т. 2., Изд. «Молодой ученый» с. 8-9, էջ 8, <https://moluch.ru/archive/34/3933/>:

¹⁷ Տե՛ս *Корякин В.М.*, Медиация как способ урегулирования споров, и возможность ее применения к воинским правоотношениям, Право в Вооруженных силах, 2010. № 10 (160), с. 2-5, էջ 2, <https://wiselawyer.ru/poleznoe/43864-mediaciya-sposob-uregulirovaniya-sporov-vozmozhnost-primeneniya-voinskim>, *Гусев В.Е.*, Правовой статус медиатора, Молодой ученый, 2011, ноябрь, № 11 (34), Т. 2., Изд. «Молодой ученый» с. 8-9, էջ 8, <https://moluch.ru/archive/34/3933/>, *Шамликашвили Ц.А.*, Медиация — современный метод внесудебного разрешения споров, М, Изд. ООО «Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования», 2017, 77 с., էջ 43, 54-55, <https://www.znanierussia.ru/news/SiteAssets/Pages/201710/Mediation/%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%98%D0%95%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%20pdf%2014.10.17.PDF>:

ժամկետի կիրառության մասին միջնորդելու դեպքում իրավասու չէ գնահատական տալու այդ հանգամանքին, իսկ տված գնահատականն էլ նշանակություն չի կարող ունենալ, քանի որ նա վեճը լուծող մարմին չէ):

Հաշտարարության գործընթացում հայցային վաղեմության կիրառության անթույլատրելիության վկայությունն է նաև ՔՕ 339-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը¹⁸, որի համաձայն՝ հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է հաշտարարության մասին համաձայնության հիման վրա հաշտարարության գործընթաց սկսվելու պարագայում՝ այն սկսելու պահից մինչև հաշտարարության ավարտը: Կասեցման հիմքերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրահանգելու, որ դրանց առկայությունն ինքնին բացառում է հայցային վաղեմության հարցի արձարծումը¹⁹: Ուստի կասեցման հիմքերի շարքում հաշտարարության մատնանշումը ևս վկայում է վեճի լուծումն առանց հայցային վաղեմության հարցին անդրադարձի ընթանալու մասին. հակառակ դեպքում կասեցման անհրաժեշտությունը կբացակայեր:

Բացի դրանից՝ հղումը հայցային վաղեմության ժամկետի լրացած լինելուն և տարածայնությունները դրա կիրառելիության շուրջ ինքնին անհամատեղելի են հաշտարարության հետ, հակասում են վերջինիս էությանը և վկայում են հաշտարարության գործընթացի խափանման մասին:

Վերոնշյալը թույլ է տալիս պնդելու, որ հաշտարարության գործընթացում անդրադարձը հայցային վաղեմության հարցին ոչ միայն անթույլատրելի է, այլև հակասում է հաշտարարության ինստիտուտի էությանը:

Հայցային վաղեմության կիրառությունն, ըստ էության, բացառված է նաև վեճերի այլընտրանքային լուծման այնպիսի մեխանիզմի դեպքում, ինչպիսին վեճի քննությունն է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից: Նախ, ոչ «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» օրենքը, ոչ էլ որևիցե այլ իրավական ակտ չեն պարունակում որևիցե նշում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից պահանջի քննության ընթացքում հայցային վաղեմության ժամկետի կիրառության հնարավորության մասին: Ոչ էլ նշված օրենքի՝ «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու հիմքերը» վերտառությամբ 17-րդ հոդվածն է պարունակում այնպիսի հիմք, ինչպիսին հակասությունն է հանրային կարգին, որը հնարավորություն կտար գոնե խոսել հայցային վաղեմության ժամկետի կիրառության անուղղակի պահանջի առկայության մասին: Եվ առհասարակ «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» օրենքի 17-րդ հոդվածից բխում է, որ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը վիճարկելու դեպքում այն չեղյալ ճանաչելու հիմքերը ընթացակարգային բնույթի

¹⁸ ՔՕ-ում համապատասխան լրացումը կատարվել է ՀՕ-46-Ն օրենքով՝ ընդունված 2015 թվականի մայիսի 7-ին:

¹⁹ Հայցային վաղեմության հոսքի կասեցման էությունն այն է, որ ժամանակը, որի ընթացքում առկա են խախտված իրավունքի պաշտպանությունը խոչընդոտող հանգամանքներ, չի հաշվարկվում օրենքով սահմանված հայցային վաղեմության ժամկետում: Տե՛ս Гражданское Право, учебник, переработанное и дополненное, том 1, под редакцией А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого, М., Изд. Проспект, 2005, էջ 367:

են. այսինքն՝ դատարանը չի անդրադառնում գործը նյութական իրավունքի տեսանկյունից ճիշտ կամ սխալ լուծված լինելու հանգամանքին:

Սակայն, դրա հետ մեկտեղ քաղաքացիական օրենսգիրքը չի պարունակում նաև ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից պահանջի քննության ընթացքում հայցային վաղեմության ժամկետը կասեցնելու պահանջ: Այսինքն՝ մի կողմից ֆինանսական համակարգի հաշտարարում պահանջը քննելիս չի կարող հայցային վաղեմության հարց բարձրացվել, մյուս կողմից էլ հայցային վաղեմության ժամկետի հոսքը շարունակվում է՝ զրկելով կողմին հետագայում դատական պաշտպանության ընթացքում հայցային վաղեմությանը հղում անելու հնարավորությունից:

Այսպիսով, ստացվում է, որ իրավունքների պաշտպանությունը ֆինանսական համակարգի հաշտարարի միջոցով իրականացնելու դեպքում անձը ամենայն հավանականությամբ իսպառ զրկվում է պաշտպանության այս մեխանիզմից, այն է՝ հայցային վաղեմության ինստիտուտից օգտվելու միջոցով իր շահերը պաշտպանելու հնարավորությունից:

Վերոգրյալը ցույց է տալիս, որ պաշտպանության յուրիսդիկցիոն միջոցների առնչությամբ առկա կարգավորումները, լինելով ոչ հստակ, թույլ չեն տալիս միանշանակ եզրահանգումներ անելու հայցային վաղեմության ինստիտուտի կիրառելիության մասին և միաժամանակ կողմերի իրավունքների անհամաչափ սահմանափակման ռիսկեր են պարունակում:

Հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալով՝ պարտապանի մոտ ծագում է իր՝ պարտատիրոջ անտարբերության արդյունքում ձևավորված փաստացի դրության պահպանման շահ, որն իր գոյությունը պահպանում է և պաշտպանության կարիք ունի անկախ նրանից, թե պաշտպանության ինչ ձև կամ եղանակ է նախընտրել մյուս կողմը: Ուստի պաշտպանության նման միջոցից օգտվելու հնարավորությունից զրկող ցանկացած կարգավորում հանգեցնում է կողմի իրավունքների անհամաչափ սահմանափակման:

Բացի դրանից՝ նման մոտեցումը չի բխում նաև կայունությունն ապահովելու հարցում առկա հանրային շահից:

Վերջիվերջո պետք է նաև նկատի ունենալ, որ հայցային վաղեմությունը նյութական իրավունքի ինստիտուտ է, իսկ վեճեր քննող մյուս մարմինները ևս պետք է ղեկավարվեն նյութական իրավունքի համապատասխան նորմերով:

Ուստի, կարծում ենք, հայցային վաղեմության ինստիտուտի նպատակների լիարժեք իրականացում կարող է ապահովվել միայն այն պարագայում, երբ վաղեմության ժամկետը կիրառվի նաև յուրիսդիկցիոն պաշտպանության մյուս ձևերի պարագայում:

Ընդ որում, նկատի ունենալով, որ հայցային վաղեմության ժամկետի վկայակոչումն անձի շահերի պաշտպանության միջոց է, ուստի, նման պաշտպանությունից օգտվելու հայեցողությունը պետք է թողնվի պարտապանին, և այս կանոնից ցանկացած շեղում անթույլատրելի է՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի սկզբունքներին հակասող: Այս տեսանկյունից վերանայման կարիք ունեն «Նո-

տարիատի մասին» օրենքի դրույթները՝ հայցային վաղեմության հարցը բարձրացնելու իրավասությունը պարտապանին վերապահելու տեսանկյունից:

Այսպիսով, հայցային վաղեմության նպատակների ապահովման տեսանկյունից նպատակահարմար ենք համարում իրավունքների հարկադիր պաշտպանության յուրիսդիկցիոն մյուս ձևերի նկատմամբ ևս տարածել հայցային վաղեմության ժամկետ: Ուստի, առաջարկում ենք «հայց» եզրույթի կապակցությամբ հնարավոր շփոթություններից խուսափելու նպատակով «հայցային վաղեմության ժամկետ» եզրույթը փոխարինել «վաղեմության ժամկետ» եզրույթով:

Բացի դրանից, հաշվի առնելով վաղեմության ժամկետը վեճեր քննող բոլոր մարմինների կողմից կիրառելու իրավասություն վերապահելու անհրաժեշտությունը, հարկ է փոփոխություններ կատարել ՔՕ 335-րդ հոդվածում. մասնավորապես շարադրել այն հետևյալ խմբագրությամբ՝

Հոդված 335. Վաղեմությունը կիրառելը

1. Իրավունքի պաշտպանության մասին պահանջն **իրավասու մարմինը** քննության է ընդունում **վաղեմության** ժամկետը լրանալուց անկախ:

2. **Իրավասու մարմինը վաղեմությունը** կիրառում է միայն վիճող կողմի դիմումով:

Վաղեմության ժամկետի լրանալը, որի կիրառման մասին օրենքով սահմանված կարգով դիմում է վիճող կողմը, հիմք է **իրավասու մարմնի** կողմից **պահանջը** մերժելու համար:

Annotation. The current article discusses the issue of applicability of limitation periods by bodies, other than courts, which are set up to hear disputes. The article reveals the shortcomings of the current regulations and the possible problems arising in connection with them. As a result the author proposes a regulation, that is more consistent with the essence and the purpose of the limitation periods, namely, it is proposed to grant the authority to apply the limitation periods to other jurisdictional bodies, in addition to the court, while maintaining the rule on the applicability of the limitation periods only at the request of the parties.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос применимости сроков исковой давности помимо судов и другими органами, разрешающими споры. Выявлены недостатки действующих регулирований и возможные проблемы, возникающие в связи с ними. В результате проведенного исследования мы предлагаем регулирование, которое больше соответствует сути и целям института исковой давности, а именно предлагаем предоставить правомочие применения сроков исковой давности и другим юрисдикционным органам, кроме судебного, сохраняя при этом правило о применимости срока давности только по заявлению сторон.

Բանալի բառեր – հայցային վաղեմության կիրառում, իրավունքի պաշտպանություն, արքիպապական կարգ, արբիտրաժ, հաշտարար, նոտար:

Keywords: application of limitation periods, protection of rights, extrajudicial procedure, arbitration, mediator, notary.

Ключевые слова: *применение исковой давности, защита прав, внесудебный порядок, арбитраж, медиатор, нотариус.*

Ք. Գաբուզյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբի-
ոնի ասպիրանտ, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի խորհրդական,
էլ. հասցե՝ gabuzyankristine@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 09.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 09.02.2021 թ.,
երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավ. գիտ. դոկտոր
Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ՆԱՐԻՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ
ՀՀ կադաստրի կոմիտեի ղեկավարի տեղակալ

NARINE AVAGYAN

PhD student at the Chair of Civil Law of Yerevan State University
Deputy Head of the Cadastre Committee of the RA

НАРИНЕ АВАКЯН

Аспирант кафедры гражданского права Ереванского
государственного университета
Заместитель руководителя Комитета Кадастра РА

**ԱՆԲԱՐԵՆԻԻՂՃ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԴԵԼԻԿՏՆԵՐԻ, ՀԱԿԱՄՐՑԱԿՑԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՄՏԱՎՈՐ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԵՏ**

**THE CORRELATION OF UNFAIR COMPETITION TO TORTS,
ANTITRUST LAW AND INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS**

**СООТНОШЕНИЕ НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИИ И
ПРАВОНАРУШЕНИЙ, АНТИКОНКУРЕНТНОЕ ПРАВО И ПРАВА
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

Իրավաբանական գրականության մեջ մինչ օրս չկա մեկ միասնական մոտեցում անբարեխիղճ մրցակցության տեղի և դերի վերաբերյալ: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը սերտորեն կապված է դելիկտային պարտավորությունների, մտավոր սեփականության իրավունքի, ինչպես նաև հակամրցակցային իրավունքի հետ:

Կարծիք կա, որ անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը երբեք ամբողջապես չի առանձնացել իր դելիկտային ժառանգությունից: ԱՄՆ իրավունքը մինչ օրս մտավոր սեփականության իրավունքը և անբարեխիղճ մրցակցությունը դիտում է որպես բիզնես դելիկտի և ընդհանուր դելիկտի մի մաս¹: Սրա հետ մեկտեղ եվրոպական իրավունքում լայնորեն քննարկվում է, որ այս երկու ինստիտուտները տարբեր նպատակներ են հետապնդում: Մասնավորապես՝ դելիկտները կոչված են պաշտպանելու բացարձակ սուբյեկտիվ իրավունքները: Անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը նկարագրվում է որպես մի համակարգ, որը շուկայում

¹ Տե՛ս *John Henry Wigmore*, *Select Cases on the Law of Torts-with Notes, and a Summary of Principle*, vol. 1 §§ 70 et seq. (1912):

վարքագծի օբյեկտիվ կանոններն է սահմանում: Ու չնայած, որ այս մեկնաբանությունը կարող է օգնել հանգելու ռացիոնալ և համարժեք արդյունքների, դոկտորինալ մեկնաբանության տեսանկյունից այն հաստատուն չի եղել: Դելիկտները վերաբերում են սովորաբար ոչ մրցակցային գործունեությանը և չեն համընկնում անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքի հետ: Կոմերցիոն վարքի հետ կապված պատկերն ավելի խճճված է. անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելման նորմերը, հատկապես հորիզոնական մակարդակում² կարող են նաև պաշտպանել սուբյեկտիվ կամ անհատական իրավունքներ: Քննարկման առարկա է այն հարցը, թե արդյոք մրցակիցը շուկայում իր դիրքի նկատմամբ ունի «սուբյեկտիվ իրավունքներ»: Ի վերջո հնարավոր է իրավիճակ, երբ թե սուբյեկտիվ իրավունքների և թե արդար մրցակցության հարցերը պետք է քննարկվեն: Եվ պետք է պարզել, թե ինչպես պետք է տարբերակել դելիկտային պարտավորությունները անբարեխիղճ մրցակցության ինստիտուտից: Այս հարցի պատասխանը կարելի է գտնել պրակտիկ հակափաստարկներով: Առաջինն այն է, որ այս երկու ինստիտուտները տարբերվում են հատուցման միջոցներով: Եթե դելիկտների դեպքում տրամադրվում է գումարային հատուցում պատճառված վնասի համար, ապա անբարեխիղճ մրցակցության դեպքում հիմնականում սահմանափակվում է որոշակի գործողությունը արգելելով: Հետևաբար անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը արգելող է, սակայն ոչ հատուցելի: Այսինքն գերակայում է կանխարգելումը և ոչ թե ռեստիտուցիան³: Սակայն այս տեսակետը չի դիմանում քննադատությանը, քանի որ դատական արգելքները վերջին ժամանակաշրջանում են ի հայտ եկել պրակտիկայում: Անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը, օրինակ՝ գերմանական դոկտրինայում, մշտապես հիմքում ունեցել է գումարային հատուցումը որպես պաշտպանության միջոց: Հետևաբար՝ ժամանակակից դելիկտային և անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը՝ որպես պաշտպանություն, տրամադրում են ինչպես դատական արգելքներ, այնպես էլ վնասների հատուցում: Անբարեխիղճ մրցակցության վեճերով հայցվորի իրական վնասները շատ դժվար է հաշվարկել, եթե ոչ անհնարին: Այդ իսկ պատճառով որոշակի գործողություններն արգելելը գերակշռում է այս գործերում, չնայած չի բացառվում նաև վնասի հատուցումը: Արգելող գործողությունների պրակտիկ նշանակությունն այն է, որ դրա համար պատասխանողի մեղքի առկայությունը չի պահանջվում, ինչպես վնասի հատուցման դեպքերում⁴: Հետևաբար՝ այս տեսանկյունից ևս տարբերակումն այդքան էլ համոզիչ ու փաստարկված չէ:

Հաջորդ փաստարկն այն է, որ այս երկու ինստիտուտները տարբեր շահեր են պաշտպանում: Անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը կարգավորում

² Խոսքը մրցակիցների միջև հարաբերությանն է, իսկ մրցակից-սպառող հարաբերություններն ուղղահայաց մակարդակում են գտնվում:

³ Տե՛ս *Tim W. Dornis, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 297*:

⁴ Տե՛ս *Tim W. Dornis, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 298*:

է շուկայում վարքագիծը՝ սահմանելով օբյեկտիվ կանոններ, այսինքն՝ պաշտպանում է ոչ թե անհատական իրավունքներ, այլ մրցակիցների, սպառողների և հանրության իրավունքները որպես մեկ ամբողջություն: Հակառակ սրան դելիկտային իրավունքի պաշտպանության առարկան բացարձակ իրավունքներն են⁵: Սակայն այս առումով պետք է նշել, որ իրավունքները միշտ հարաբերական են: Դրա վառ օրինակն է հենց սեփականության իրավունքը նյութական օբյեկտների նկատմամբ, քանի որ սեփականատերերը թեև ունեն սեփականության իրավունք, սակայն այդ իրավունքը անսահմանափակ չէ: Սա արտացոլված է Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքում, որը սահմանում է, որ անձը կարող է իր գույքի նկատմամբ իր հայեցողությամբ իրականացնել ցանկացած գործողություն և բացառել ցանկացած միջամտություն՝ **առանց խախտելու այլ անձանց իրավունքները**: Եվ սա վերաբերելի է նաև ոչ նյութական օբյեկտների նկատմամբ: Անձնական իրավունքների և անձնական համբավի պաշտպանությունը դրա վառ օրինակն է: Մրցակցի կողմից համբավի պաշտպանությունն իրականացվում է ինչպես դելիկտային իրավունքի, այնպես էլ անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող նորմերով: Բայց այս իրավունքները միշտ պետք է հավասարակշռել այլ իրավունքների՝ մասնավորապես խոսքի ազատության հետ⁶: Հետևաբար՝ բացարձակ և հարաբերական իրավունք հարաբերակցությունը ևս հիմք չէ դելիկտներն ու անբարեխիղճ մրցակցությունը տարբերակելու համար:

Ավելի բարդ հարց է, թե արդյոք անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումն ուղղված է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը: Դատական պրակտիկան այս հարցում միանշանակ չէ, սակայն տեսական գրականությունը չի ճանաչում տուժող-մրցակցի սուբյեկտիվ իրավունքները: Միայն ապրանքի կրկնօրինակման կամ առևտրային գաղտնիքի գողության դեպքում է, որ քիչ թե շատ ճանաչվում է անձի սուբյեկտիվ իրավունքը: Այլ դեպքերի համար կոնսենսուս գոյություն չունի: Տեսաբաններից ոմանք առաջարկում են դիտարկել համապատասխան կիրառելի նորմը. եթե այն ուղղված է պաշտպանելու միայն մրցակցին, ապա այստեղ կարող ենք խոսել սուբյեկտիվ իրավունքների մասին: Եթե այս նորմը ուղղված է նաև պաշտպանելու սպառողներին կամ հանրությանը որպես ամբողջություն, ապա սուբյեկտիվ իրավունքների մասին խոսք լինել չի կարող⁷: Մինչ օրս այս հարցի շուրջ չկա միասնական մոտեցում, ինչի արդյունքում անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելման պաշտպանության առարկան անորոշ է, ինչն էլ հանգեցնում է տարակարծությունների և տարըմբռնումների:

Սակայն Շվեյցարիայի օրենսդրությամբ կարծես, թե փորձ է արվել տալ այս հարցի պատասխանը: Մասնավորապես՝ Շվեյցարիայի 1911 թ. պարտավորությունների մասին օրենքի 48-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մրցակցի և նրա

⁵ Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 298:

⁶ Տե՛ս *W. Page Keeton*, Prosser and Keeton on the Law of Torts ch. 19 and ch. 24 (5th edn., 2004):

⁷ Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 306:

սպառողների միջև հարաբերությունները իրենց բնույթով գույքային են, հետևաբար՝ անպատշաճ միջամտությունն այս հարաբերություններին դիտվում է որպես դեյլիկտ: Այստեղից էլ առաջացել է այն գաղափարը, որ անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելման օբյեկտը սուբյեկտիվ իրավունքներն են: Այդուհանդերձ այս պատճառաբանությունները հիմնավոր չեն, և տեսաբանները սկսեցին հարցի պատասխանը փնտրել քաղաքականության մեջ, որպեսզի պարզեն, թե ի վերջո օրենքը ինչ շահ է հետապնդում:

Թերևս կոնսենսուս կա այն հարցում, որ անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը պաշտպանում է մրցակցային հարաբերություններում հավասար վերաբերմունքը (*par conditio concurrentium*)⁸: Սա չի տեղավորվում դեյլիկտային իրավունքի դոկտրինայի շրջանակներում, քանի որ վերջինս պաշտպանում է բացառապես իրավատիրոջը: Եթե դեյլիկտային իրավունքը ուղղված է գույքային իրավունքներին պատճառված վնասի կանխարգելմանը, ապա անբարեխիղճ մրցակցությունը ապահովում է մրցակցային հարաբերությունների կայունությունը: Բացի դրանից՝ անբարեխիղճ մրցակցություն որակելու համար անհրաժեշտ է մրցակցին պատճառված դիտավորյալ վնասը⁹:

Սակայն այս անհստակությունը հանգեցնում է այս ինստիտուտների ոչ ճիշտ ընկալմանը: Ո՛չ դեյլիկտային իրավունքը, ո՛չ էլ անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը չեն սահմանում անձի վարքագծի բացարձակ սահմանափակումներ: Եվ այստեղ թերևս կարևոր է պարզել հարաբերությունների մակարդակը՝ հորիզոնական, թե ուղղահայաց: Հորիզոնական հարաբերությունների դեպքում (մրցակիցների միջև հարաբերությունները) սահմանվում են նրանց իրավունքների և պարտականությունների սահմանները, և այստեղ կիրառելի է մասնավոր իրավունքների պաշտպանությունը, իսկ ուղղահայաց հարաբերություններում մասնավոր իրավունքներ գոյություն չունեն¹⁰:

Այս առումով պետք է նշել, որ հստակ սահմանագիծ դեյլիկտային իրավունքի և անբարեխիղճ մրցակցության հնարավոր չէ տալ, քանի որ թե՛ դեյլիկտային իրավունքը և թե՛ անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը (հորիզոնական հարաբերությունների դեպքում) պաշտպանում են մասնավոր իրավունքներ:

Անդրադառնալով անբարեխիղճ մրցակցության և հակամրցակցային իրավունքների փոխհարաբերությանը՝ պետք է նշել, որ անբարեխիղճ մրցակցությունը և հակամրցակցային իրավունքը բնութագրվել են որպես փոխկապակցված և փոխլրացնող: Ավելին, ժամանակակից անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը պաշտպանություն չի տրամադրում **բացառապես մասնավոր իրավունքներին**: Փոխարենն այն պահանջում է քաղաքականության ընդլայնում, որպեսզի պաշտպանվեն հանրության շահերը անխափան մրցակցության պայմաններում: Եվ նման պայմաններում անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը հակամրցակ-

⁸ Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 313:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում:

ցային իրավունքի հետ միասին դարձել է շուկայի հաղորդակցության և կարգավորման ռեժիմի մի մասը¹¹:

Անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը կարող է ուղղված լինել համընդհանուր շահի պաշտպանությանը՝ ապահովելով ազատ և անխափան մրցակցություն, այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը չպետք է հեռանա իր սկզբնական առաքելությունից. այն պետք է ուղղված լինի նաև մասնավոր իրավունքների պաշտպանությանը:

Թե՛ անբարեխիղճ մրցակցությունը և թե՛ հակամրցակցային իրավունքը մեկ միասնական նպատակ ունեն՝ կանխարգելել շուկայական մրցակցության նկատմամբ որևէ ոտնձգություն: Ժամանակակից անբարեխիղճ մրցակցության դոկտորինը նշում է, որ շուկայի անխափան գործարկումը անխզելիորեն կապված է մրցակցի և սպառողների իրավունքների պաշտպանության հետ: Եթե հակամրցակցային իրավունքի հիմնական շեշտը մրցակցության որպես մակրոկառուցվածքի կարգավորումն է, ապա անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքի և ապրանքային նշանների քաղաքականությունը ենթադրում է միկրոհեռանկարային մոտեցում. այն պետք է կենտրոնանա շուկայի անհատ-մասնակիցների և շուկայում նրանց կողմից կատարվող գործարքների վրա¹²:

Եթե սկզբնապես շեշտը միայն շուկայական հարաբերությունների մի մասնակցի (մրցակցի) վրա էր, որի իրավունքը խախտվում էր, ապա ներկայում այն ներառում է և՛ շուկայական հարաբերությունների մյուս մասնակիցներին, և՛ սպառողներին:

Անբարեխիղճ մրցակցության և հակամրցակցային իրավունքի դոկտորիններում առկա միասնությունների արդյունքում այս երկու ոլորտները շատ հաճախ անտեղի զուգորդվում են: Երկար ժամանակ ԱՄՆ տեսության մեջ այս երկու ոլորտները նույն քաղաքականությունն ունեին: Փոխարենը Եվրոպայում ավելի հստակ եղան փոփոխությունները: Մասնավորապես՝ նախկինում հակամրցակցային իրավունքն ուղղված էր ապահովելու մրցակցության ազատությունը՝ կանխարգելելով շուկայական խոչընդոտները և տնտեսական իշխանության չարաշահումները: Իսկ անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը ուղղված էր սահմանելու և պահպանելու մրցակցության արդարությունը կամ բարեխղճությունը: Այն կոչված էր պաշտպանելու միայն փոքր խախտումները, որոնք չէին կարող դիտվել որպես հակամրցակցային իրավունքի խախտումներ¹³: Բայց ներկայում պատկերն այլ է: Մակրոտեսանկյունից այս երկու ոլորտները դիտվում են որպես շուկայական հարաբերությունների կարգավորման համակարգ: Մինևույն ժամանակ **հակամրցակցային իրավունքն աստիճանաբար ուղղվում է մաս-**

¹¹ Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 221:

¹² Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 276:

¹³ Տե՛ս *Tim W. Dornis*, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 315:

նավոր իրավունքների պաշտպանությանը¹⁴: Անգամ Արդարադատության եվրոպական դատարանը քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներ է տրամադրում հակամրցակցային խախտումների դեպքում¹⁵: Ավելին՝ 2014 թ. Եվրոմիության կողմից ընդունվել է դիրեկտիվ, որը կարգավորում է վնասի հատուցման պահանջի հետ կապված հարաբերությունները մրցակցային իրավունքի խախտումների դեպքում¹⁶: Այդուհանդերձ չնայած այս նմանություններին և համընկնումներին՝ մի բան պարզ է. հակամրցակցային իրավունքը շուկայում տեղեկատվության ապահովման խնդիր իր առջև չունի, մինչդեռ անբարեխիղճ մրցակցության կանխարգելումը իր քաղաքականության հիմքում ունի **շուկայի վերաբերյալ ճիշտ տեղեկատվության հաղորդումը սպառողներին, այսինքն՝ նրանց որոշման կայացման ներազդումը, ինչը դուրս է հակամրցակցային իրավունքի ոլորտից**:

Ձուգահեռներ անցկացնելով անբարեխիղճ մրցակցության և մտավոր սեփականության կարգավորումների միջև՝ տեսակետ կա, որ դրանք հիմնականում համընկնում են¹⁷:

Օրինակ՝ Նիդերլանդներում մտավոր սեփականության իրավունքի շատ գործերում, մասնավորապես՝ հեղինակային իրավունքների կամ ապրանքային նշանների նկատմամբ իրավունքների խախտման վերաբերյալ գործերով, անբարեխիղճ մրցակցությունը օգտագործվում է որպես այլընտրանք: Այս դեպքերում անբարեխիղճ մրցակցության դեմ պաշտպանության միջոցները օգտագործելը հատկապես նպատակահարմար է, երբ օրինակ՝ լրացել է արտոնագրային իրավունքի ժամկետը կամ ապրանքային նշանը գրանցված չէ: Այս տեսանկյունից անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքը կատարում է «վերջին հանգրվանի» դերը¹⁸:

Բելգիայում անբարեխիղճ մրցակցության և մտավոր սեփականության իրավունքների հետ հարաբերակցությունը բավականին բարդ է: Չնայած այն հանգամանքին, որ անբարեխիղճ մրցակցության օրենքը բացառում է այնպիսի գործողություններ, որոնք արդեն իսկ պաշտպանվում են մտավոր սեփականության իրավունքներով, այդուհանդերձ շատ գործողություններ համընկնում են ապրանքային նշանի խախտումների հետ (օրինակ՝ այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է անհիմն առավելություն ձեռք բերել՝ օգտագործելով մրցակցի ապրանքային նշանը և համբավը և շփոթություն առաջացնելը)¹⁹:

¹⁴ Տե՛ս Tim W. Dornis, Trademark and Unfair Competition Conflicts, Historical-Comparative, Doctrinal and Economic Perspectives, 2017, էջ 313:

¹⁵ Տե՛ս Courage and Crehan, C-453/99, para. 25 (20 Septembe8 2001), Manfredi, C-295/04 to 298/04, para. 58 (13 July 2006):

¹⁶ Տե՛ս Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on certain rules governing actions for damages under national law for infringements of the competition law provisions of the Member States and of the European Union:

¹⁷ Rogier W.de Very, Towards a European Unfair Competition Law A clash between legal families, էջ 12:

¹⁸ Տե՛ս Rogier W.de Very, նշված աշխատությունը, էջեր 151-160:

¹⁹ Տե՛ս Reto M.Hilty, Frauke Henning-Bodewig, նշված աշխատությունը, 146-148:

Իտալիայում ևս մտավոր սեփականության իրավունքի և անբարեխիղճ մրցակցության իրավունքի տարբերակումը բավականին բարդ է, քանի որ երկուսն էլ նպատակ ունեն կարգավորել մրցակցությունը: Այստեղ ևս անբարեխիղճ մրցակցության դեմ պաշտպանությունը հավելում է բացառիկ իրավունքներին²⁰:

Սկանդինավյան երկրներում քաղաքականությունն այնպիսին է, որ անբարեխիղճ մրցակցության դեմ պաշտպանությունը չպետք է ընդլայնի մտավոր սեփականության իրավունքները կամ դրանց պաշտպանության ժամկետները: Միևնույն ժամանակ, ընդունելի է, որ որոշակի հանգամանքներում, երբ մտավոր գործունեության արդյունքները (կամ հաջող ներդրումը), որոնք չեն պաշտպանվում մտավոր սեփականության իրավունքներով (օրինակ չեն հաղթահարում պաշտպանության համար անհրաժեշտ չափանիշները կամ պաշտպանության ժամկետը լրացել է), որոշակի դեպքերում կարող են պաշտպանվել այնպիսի անբարեխիղճ օգտագործումից, որոնք, օրինակ, կարող են հանգեցնել վարկարժեքի յուրացմանը կամ կարող են ապրանքի կոմերցիոն ծագման վերաբերյալ շփոթության վտանգ առաջացնել²¹:

Գերմանական օրենսդրությամբ ևս հստակ սահմանագիծ չկա անբարեխիղճ մրցակցության և մտավոր սեփականության իրավունքի միջև և շատ դեպքերում այն առաջարկում է նույն պաշտպանությունը, ինչ մտավոր սեփականության իրավունքը այն տարբերությամբ, որ անբարեխիղճ մրցակցության դեպքում չկան այնպիսի տնտեսական կամ սոցիալական հիմքեր, ինչպիսին առկա են մտավոր սեփականության իրավունքի դեպքում²²:

Մտավոր սեփականության հետ հարաբերակցությունը ակտուալ է դառնում, երբ անբարեխիղճ մրցակցության գործողությունը, օրինակ՝ ընդօրինակումը, համարվի իրավախախտում նաև մտավոր սեփականության իրավունքով: Եթե մտավոր սեփականության իրավունքների խախտում արձանագրվի և միաժամանակ հայց ներկայացվի անբարեխիղճ մրցակցությունով, խնդիրը հեշտությամբ կլուծվի, քանի որ մտավոր սեփականության իրավունքներով սանկցիաները շատ խիստ են, հետևաբար անբարեխիղճ մրցակցությունով հայցը ընթացք չի ստանա գործառնական տեսանկյունից: Խնդիրն առաջանում է այն դեպքում, երբ, օրինակ, մտավոր սեփականության իրավունքներով հայցը մերժվի (օրինակ, եթե պաշտպանության տրամադրման ժամկետը լրացել է կամ չկա իրավախախտում), որովհետև չի համապատասխանում իրավախախտման պայմաններին: Այս առումով միասնական մոտեցում չկա և տարբեր հեղինակներ տարբեր մոտեցումներ են առաջ քաշում: Ամենախիստ տեսակետը, թերևս, հանգում է նրան, որ մտավոր սեփականության իրավունքները գերակա են և նշանակում է, որ պաշտպանություն չպետք է տրվի անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող նորմերով, եթե մտավոր սեփականության պաշտպանության ժամկետը լրացել

²⁰ Reto M.Hilty, Frauke Henning-Bodewig, “Law Against Unfair Competition Towards a New Paradigm in Europe?”, էջեր 153-156:

²¹ Տե՛ս Reto M. Hilty, Frauke Henning-Bodewig, նշված աշխատությունը, էջեր 160-181:

²² Տե՛ս Reto M. Hilty, Frauke Henning-Bodewig, նշված աշխատությունը, էջեր 146-170:

է: Հակառակ տեսակետը հանգում է նրան, որ երկու ոլորտներն էլ պետք է դիտարկել որպես հավասար և միմյանցից անկախ: Միջանկյալ տեսակետն էլ այն է, որ երբ որևիցե օբյեկտ այլևս չի պաշտպանվում մտավոր սեփականության իրավունքներով, յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով պետք է հասկանալ, թե արդյոք, օրինակ, ընդօրինակումը համընկնում է մտավոր սեփականության իրավունքներով պաշտպանվող տարրերի հետ: Եթե այո, ապա նախապատվությունը պետք է տրվի մտավոր սեփականության իրավունքներին²³: Այնուամենայնիվ, չնայած այս ընդհանուր նպատակներին, շուկայում խաղի կանոնների պահպանումը չի կարող ապահովվել միայն մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանության միջոցով: Անբարեխիղճ համարվող գործողությունների լայն շրջանակ, ինչպիսիք են մոլորեցնող գովազդը կամ առևտրային գաղտնիքների պահպանման խախտումը, սովորաբար չեն պաշտպանվում մտավոր սեփականության իրավունքով: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ ի տարբերություն անբարեխիղճ մրցակցության՝ մտավոր սեփականության իրավունքների սահմանները հստակ են: Եվ այն երկրներում, որտեղ այս օրենսդրություններն ավելի հստակ են և ավելի մանրամասն են կարգավորում հասարակական հարաբերությունները, դժվար է հստակեցնել անբարեխիղճ մրցակցության տեղը և այն հարաբերությունները, որոնք պետք է կարգավորվեն անբարեխիղճ մրցակցության նորմերով:

Եվ այստեղ կանգնում ենք դիլեմայի առջև. եթե կոնկրետ վարքագիծ արդեն իսկ կարգավորվում կամ արգելվում է այլ օրենքներով, ապա ինչ անհրաժեշտություն կա նախատեսել անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող նորմեր, և ինչ չափանիշներով պետք է որոշել այս կամ այն վարքագիծը բարեխիղճ է, թե ոչ: Մեկ այլ խնդիր է հասկանալ, թե ինչ պաշտպանություն պետք է տրվի անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող նորմերով, եթե բացակայում է համապատասխան կարգավորումը մտավոր սեփականության իրավունքում: Հետևաբար հարցը այն է, թե որն է լինելու այդ հատուկ (*sui generis*) պաշտպանությունը²⁴: Անդրադառնանք գերմանական դատական պրակտիկային.

Դատական գործը վերաբերում է հայտնի «Լեգո» ալյուսներին, որոնք ընդօրինակվել և վաճառվել էին մրցակցի կողմից այլ ապրանքային նշանի ներքո: Հաշվի առնելով, որ այդ ժամանակահատվածում «Լեգոյի» ապրանքային նշանների հայտը դեռևս վիճարկվում էր Արտոնագրային գրասենյակում, «Լեգոն» որոշեց պաշտպանություն հայցել անբարեխիղճ մրցակցությունից: 1992 և 1964 թվականներին Դաշնային գերագույն դատարանը բավարարել էր անբարեխիղճ մրցակցության դեմ պաշտպանությունը՝ մեկնաբանելով, որ թեև ընդօրինակումը որպես այդպիսին արգելված չէ, գործի փաստերը ցույց են տալիս, որ առկա են անբարեխիղճության հավելյալ տարրեր, քանի որ ընդօրինակողները, փաստորեն, փորձել են մտնել այն շուկա, որտեղ իրենք որևիցե ներդրում չեն արել: Սա-

²³ Տե՛ս *Nari Lee*, Guido Westkamp, Annette Kur, Ansgar Ohly, Intellectual Property, Unfair Competition and Publicity: Convergences and Developments, 2014, էջեր 11-15:

²⁴ Տե՛ս *Nari Lee*, Guido Westkamp, Annette Kur, Ansgar Ohly, Intellectual Property, Unfair Competition and Publicity: Convergences and Developments, 2014, էջեր 11-15:

կայն այս անգամ դատարանն այն դիրքորոշումն էր հայտնել, որ թեև անբարեխիղճ մրցակցության դեմ պաշտպանությունը ժամանակային սահմանափակում չունի, այդուհանդերձ տրամաբանական չէ 45 տարի բացառիկ իրավունքներից օգտվելուց հետո հավելյալ պաշտպանություն տալ Լեգոյին՝ նամանավանդ, որ մրցակիցը հստակ նշել էր, որ իր աղյուսները Լեգոյի աղյուսներից տարբերվում են²⁵: Բացի այդ դատարանը եկել էր այն եզրահանգման, որ քանի որ աղյուսները տարբերվող էին, հետևաբար անբարեխիղճ մրցակցություն առկա չէ: Ինչ վերաբերում է Լեգոյի ապրանքային նշանի գրանցմանը, ապա Արդարադատության եվրոպական դատարանը գտել է, որ մերժումը իրավաչափ է եղել այն հիմքով, որ խնդրարկվող աղյուսը իրենից ներկայացնում է տեխնիկական լուծում և հետևաբար չի կարող գրանցվել որպես ապրանքային նշան²⁶:

Ինչպես տեսնում ենք դատարանը, չնայած, որ իր նախկին որոշումներով պաշտպանություն էր տրամադրել անբարեխիղճ մրցակցության դեմ, այդուհանդերձ վերոգրյալ որոշմամբ, կարելի էր ասել, որ այլ դիրքորոշում էր ստանձնել: Այստեղ կարծում ենք, որ դատարանը քննարկելով «Լեգոյի» իրավատիրոջ շահը մի կողմից, և շուկա նոր տնտեսվարող սուբյեկտներին մուտք գործելը խթանելը, արդարացիորեն նախապատվությունը տվել է երկրորդին: Սա ամենևին էլ չի նշանակում, որ միշտ պետք է նախապատվությունը տալ նոր տնտեսվարող սուբյեկտների մուտքը խթանելուն, սակայն այս դեպքում պետք է հաշվի առնել, որ «Լեգոն» 45 տարի օգտվել է աղյուսների նկատմամբ արտոնագրային իրավունքից և այդ ժամկետային սահմանափակման իմաստը կայանում է նրանում, որպեսզի արտոնագրային իրավունքով պաշտպանվող գյուտը կամ օգտակար մոդելը կարողանան այլ տնտեսվարողները ևս օգտագործել, իսկ անբարեխիղճ մրցակցությունը կարծես թե դարձել էր գործիք՝ մտավոր սեփականության իրավունքների ժամկետները արհեստականորեն երկարացնելու համար:

Կարծում ենք՝ անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող օրենսդրությունը անհրաժեշտ է, որպեսզի կա՛մ լրացնի արդյունաբերական սեփականության իրավունքը, կա՛մ տրամադրի այնպիսի պաշտպանություն, որ ոչ մի այլ օրենք չի կարող ապահովել՝ միևնույն ժամանակ չդառնալով մենաշնորհային գործիք: Այս գործառույթն իրականացնելու համար անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող օրենսդրությունը պետք է լինի ճկուն, և չպահանջի որևէ ձևական պահանջների պահպանում (օրինակ՝ գրանցում): Մասնավորապես, անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող օրենքը պետք է հաշվի առնի, որ շուկայում խաղի կանոնները կարող են փոխվել, այսինքն անբարեխիղճ գործողությունների ցանկը սպառիչ չպետք է լինի, բայց նման ճկունությունը չպետք է հանգեցնի անկանխատեսելիության:

Իհարկե, անբարեխիղճ մրցակցությունը կանխարգելող օրենքը երբեք չի կարող լինել հստակ և կոնկրետ, ինչպիսին օրինակ արտոնագրերի մասին օրենքն

²⁵ Տե՛ս *Toshiko Takenaka*, Patent Law and Theory, A handbook of Contemporary Research, էջ 495:

²⁶ Տե՛ս *Rogier W.de Vry*, նշված աշխատությունը, էջ 178:

է կամ ապրանքային նշանների մասին օրենքը: Ընդ որում՝ Փարիզյան կոնվենցիայի համակարգային վերլուծությունը ևս ցույց է տալիս, որ անբարեխիղճ մրցակցությունը միջազգային այս փաստաթղթով կարգավորվող հարաբերությունների մեջ առաջնահերթություն չունի, ինչի արդյունքում կարող ենք այն դիտարկել որպես մտավոր սեփականության իրավունքներին հավելում: Սակայն, ինչպես միջազգային փորձը ցույց տվեց, այս հարցում էլ ևս չկա միասնական մոտեցում, քանի որ օրենսդրությամբ հստակ սահմանագիծ գոյություն չունի անբարեխիղճ մրցակցության ու մտավոր սեփականության իրավունքի միջև և հնարավոր է, որ անբարեխիղճ վարքագծի դեմ պաշտպանությունը իրականացվի մտավոր սեփականության իրավունքով²⁷:

Annotation: The current article discusses the correlation of unfair competition to torts, antitrust law and intellectual property law. The aim of the article is to disclose the place and the purpose of unfair competition law in a legal system. The article reveals the role of unfair competition in different countries and the place of unfair competition in torts, intellectual property law and antitrust law. The author suggests that unfair competition law should serve as a “last resort” and should be aimed to protecting the rights and interests that are not covered by torts, intellectual property, antitrust law.

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимосвязь недобросовестной конкуренции с правонарушениями, антимонопольного законодательства и законодательства об интеллектуальной собственности. Цель статьи – раскрыть место и цель закона о недобросовестной конкуренции в правовой системе. В статье раскрывается роль недобросовестной конкуренции в разных странах и место недобросовестной конкуренции в деликтах, в законодательстве об интеллектуальной собственности и в антимонопольном законодательстве. По результатам исследования, мы предполагаем, что закон о недобросовестной конкуренции должен служить «крайней мерой» и должен быть направлен на защиту прав и интересов, которые не охватываются правонарушениями, законодательством об интеллектуальной собственности, антимонопольным законодательством.

Բանալի բառեր - անբարեխիղճ մրցակցություն, դելիկտներ, մտավոր սեփականության իրավունք, հակամրցակային իրավունք, սպառող, մասնավոր իրավունքներ:

Keywords: unfair competition, torts, intellectual property law, antitrust law, consumer, private rights.

Ключевые слова: недобросовестная конкуренция, деликты, право интеллектуальной собственности, антимонопольное право, права потребителей, частные права.

Ն. Ավագյան - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ կադաստրի կոմիտեի ղեկավարի տեղակալ, էլ. հասցե՝ narine.avagian@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 21.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 21.02.2021 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Գ. Բեքմեզյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

²⁷ Տե՛ս Rogier W.de Very, նշված աշխատությունը, էջեր 142-146:

ԴԱՎԻԹ ՕՀԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ասպիրանտ

DAVIT OHANYAN

PhD student at the Educational Complex of the
Police of the RA

ДАВИТ ОГАНЯН

Аспирант Образовательного комплекса полиции
Республики Армения

ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ «CONTRA PROFERENTEM» ԿԱՆՈՆԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԴԱՇՏՆ ՈՒ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

SCOPE AND LIMITS OF THE RULE OF "CONTRA PROFERENTEM" FOR INTERPRETATION OF CONTRACT

ОБЛАСТЬ И ГРАНИЦЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВИЛА ИНТЕРПРЕТАЦИИ ДОГОВОРА «CONTRA PROFERENTEM»

«Contra proferentem» կանոնի կիրառման դաշտն ու սահմանները վերլուծելու համար նախ անհրաժեշտ է հստակեցնել, թե արդյո՞ք այս կանոնն իրենից ներկայացնում է մեկնաբանում դրա դասական իմաստով, թե՞ ոչ: Այս հարցի շուրջ մոտեցումները տարբեր են: Ինչպես նշում է Ա. Կորբինը, կանոնն իրականում մեկնաբանում չէ, որովհետև դրա կիրառումը նպատակ չի հետապնդում բացահայտելու այն իմաստը, որը կողմերը տվել են բառերին, կամ այն իմաստը, որը բանական անձը կունենար այդ իրավիճակում: Սա առավելապես քաղաքականության կանոն է: Այն ուղղորդում է դատարաններին ընտրել երկու և ավելի հնարավոր բանական իմաստների միջև իրենց իրավական մտածողության հիմքով¹:

Նման տեսակետի համար հիմնավորում է հանդիսանում այն, թե ինչու է այս կանոնը դիտարկվում որպես մեկնաբանման վերջին միջոց (last resort), այսինքն՝ կիրառվում է այն ժամանակ, երբ մեկնաբանման մյուս բոլոր կանոնները, ներառյալ արտաքին աղբյուրները, ձախողվում են²: Այս տեսանկյունից կանոնը մեկնաբանման չէ, որովհետև այն կիրառվում է այն ժամանակ, երբ հնարավոր չէ

¹ Տե՛ս CORBIN ON CONTRACTS § 24.27, at 306 (Joseph M. Perillo ed., rev. ed. 1998) (emphasis added):

² Ոչ բոլորն են հավատում, որ կանոնը պետք է սահմանափակ կիրառում ունենա որպես վերջին աղբյուր: Որոշ դատավորներ փաստում են, որ երբ պայմանագիրը հանդիսանում է մի կողմի նախագիծ, որտեղ բացակայում են երկկողմանի բանակցությունները (bilateral negotiations), Contra proferentem կանոնը պետք է կիրառվի ոչ թե որպես վերջին աղբյուր, այլ հասարակ կանոն տե՛ս Klapp, 663 N.W.2d at 460 (Weaver, J., concurring):

հաստատել տառացի նշանակությունը և կողմերի ընդհանուր մտադրությունը:

Եթե ժամանակակից մեկնաբանման նպատակն է բացահայտել կողմերի իրական մտադրությունը, ապա «*Contra proferentem*» մեկնաբանման կանոն չէ: Ինչպես նշում է Ա. Կորբինը, այս կանոնի հիմնական նպատակն է սպառողների շահերի պաշտպանությունն է, այլ ոչ թե սպառողների «*Ex Ante*» մտադրության բացահայտումը³:

Անգլոամերիկյան իրավունքի համակարգի երկրներում, հատկապես դատական պրակտիկայում այս կանոնը ընդունված է անվանել «**tiebreaker**»⁴: Որոշ դատական ակտերում կանոնը դասակարգվում է որպես երկրորդական մեկնաբանման տեսակ⁵:

Մյուս մոտեցման համաձայն՝ պրակտիկայում արբիտրաժային տրիբունալներն այս կանոնը դիտարկում են որպես իրավունքի ընդհանուր կանոն, որը գոյություն ունի անկախ ազգային իրավակարգերի կիրառությունից: Արբիտրները, որոնք մեկնաբանում են պայմանագիրը վեճը լուծելու համար, սկզբունքորեն, դրույթները պետք է մեկնաբանվեն «*Contra proferentem*»՝ ընդդեմ այն կողմի, որն այն առաջարկել է⁶: Մինչ շատ տրիբունալներ վերաբերվում են «*Contra proferentem*»-ին որպես մեկնաբանման ընդհանուր կանոն, մյուսները ընդունում են այն որպես պայմանագրերի ոլորտում կիրառելի իրավական կանոն⁷: Որոշ մոտեցումների շրջանակում, նույնիսկ կանոնի դերը գերազնահատվում է: Առևտրի միջազգային պալատի (International Chamber of Commerce) կողմից քննած գործերից մեկով արբիտրը գտավ, որ այն ընդհանուր կանոն է, որը կիրառվում է որպես համընդհանուր իրավական կանոն⁸:

Հակառակ ավանդական ձևավորված մոտեցումներին, այս կանոնի շուրջ ձևավորվել է այսպես կոչված ազատական մոտեցում («**liberal approach**»)՝ դիտարկելով կանոնը որպես համընդհանուր կիրառելի՝ առանց որևէ նախապայմանների: Ինչպես նկատում է պրոֆեսոր Ս. Վոգենաուերը, ազգային օրենք-

³ Տե՛ս CORBIN, նշվ. աշխ. § 24.27, at 306:

⁴ Պետք չէ այս տերմինը հասկանալ բառի ուղղակի իմաստով, քանզի այն իրավաբանին ոչինչ չի տա: Այս տերմինը լայնորեն կիրառվում է մեծ թեմիսում և նշանակում է վերջնական փուլ, որը հնարավորություն է տալիս ձևավորել հարթողին ոչ-ոքի հաշվի պարագայում: Փոխառելով այս տերմինը թենիսից, ամերիկյան դատավորները փորձել են ընդգծել, որ կանոնը, ըստ էության, ցանկանում է միայն լուծել հարցը: Դատական պրակտիկայում այս իմաստով տերմինի օգտագործումը, տե՛ս Moore v. Lomas Mortg. USA, 796 F. Supp. 300, 305 (N.D. Ill. 1992); Hurd v. Ill. Bell Tel. Co., 136 F. Supp. 125, 134 (N.D. Ill. 1955), aff'd, 234 F.2d 942 (7th Cir. 1956); Kaiser Aluminum Corp. v. Matheson, 681 A.2d 392, 398-99 (Del. 1996); Petersen v. Magna Corp., 773 N.W.2d 564, 570 (Mich. 2009); cf. RESTATEMENT (SECOND) OF CONTRACTS § 206 Reporter's Note cmt. a (1981):

⁵ Տե՛ս Cline v. Rose, 645 N.E.2d 806, 809 (Ohio Ct. App. 1994); Malcuit v. Equity Oil & Gas Funds, Inc., 610 N.E.2d 1044, 1046-47 (Ohio Ct. App. 1992); Raphael v. Flage, No. 89CA004539, 1989 WL 109122 (Ohio Ct. App. Sept. 20, 1989):

⁶ Տե՛ս Julian Lew, Loukas A. Mistelis, and Stefan M. Kröll, *Comparative International Commercial Arbitration* (Kluwer Law International, 2003), Chapter 18, էջեր 8-85:

⁷ Տե՛ս First Travel Corporation v The Government of the Islamic Republic of Iran, Iran National Airlines Corporation, Award, IUSCT Case No. 34, (1987) XII Yearbook Commercial Arbitration 257, 259:

⁸ Տե՛ս ICC Award No. 3779, (1984) IX Yearbook Commercial Arbitration 124, 129:

ների ազդեցության ներքո, այս կանոնը դիտարկվում է որպես ժամանակակից «*lex mercatoria*»⁹-ի մի մաս և հետևաբար կիրառելի է առևտրային հավասար սուբյեկտների միջև¹⁰: Դրա կիրառումը պատասխանատվություն է նախատեսում այն կողմի համար, որն ուղղակի պատրաստել է հաղորդակցությունը կամ նախագծել է պայմանագիրը¹¹:

Ակնհայտ է, որ այս կանոնը կարող է կիրառվել միայն այն ժամանակ, երբ վիճելի պայմանի իմաստը հնարավոր չէ բացահայտել ոչ տառացի մեկնաբանման, ոչ էլ կողմերի իրական կամ առավել հավանական կամքը բացահայտելու միջոցով (արտաքին հանգամանքների հաշվառմամբ): Այլ խոսքերով ունենք իրավիճակ, երբ առկա է պայմանի անորոշություն և այն հնարավոր չէ վերացնել Քաղ. օր. 447-րդ հոդվածի կարգավորումներով: Ամերիկյան դատարաններից մեկի որոշման մեջ նշվում է, որ «*Contra proferentem*» կանոնը համարվում է ծայրահեղ միջոց, պահանջված միայն այն դեպքում, երբ անհստակությունը պահպանվում է մեկնաբանման բոլոր հասարակ միջոցների կիրառումից հետո¹²: Կամահայտնությունը կամ դատարանի կողմից հաստատվող իրական կամքը պետք է նախապատվություն ունենա՝ կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքի ուժով՝ որպես պայմանագրային իրավունքի հիմնաքար:

Թերևս ամենաբարդ հարցն այն է, թե ինչպիսի պայմանագրերի նկատմամբ պետք է կիրառվի այս կանոնը: Որոշ իրավակարգերում «*Contra proferentem*» կանոնը հանդես է գալիս որպես անհստակության վերացման ունիվերսալ սկզբունք, որը կիրառվում է ցանկացած պայմանագրի նկատմամբ: Որոշ երկրների օրենսդրությամբ այն հանդես է գալիս միայն որպես որոշակի խումբ պայմանագրերի մեկնաբանման միջոց (խոսքը առաջին հերթին վերաբերվում է սպառողական պայմանագրերին, ինչպես նաև ստանդարտ պայմաններով կնքվող պայմանագրերին):

Այսօր մեկնաբանման «*contra proferentem*» կանոնն ամրագրված է օրենսդրական մակարդակով.

1. Գերմանիայի քաղաքացիական կանոնագրի 305-րդ հոդվածում՝ կապված սպառողական և ստանդարտացված պայմանագրերի հետ,

2. Ֆրանսիայի սպառողական օրենսգրքի L.133-2 հոդվածում կամ սպառողների կամ ոչ պրոֆեսիոնալների հետ կնքված պայմանագրերով, ինչպես նաև Քաղ. օր. 1190-րդ հոդվածում¹³,

⁹ լատ. թարգմանաբար՝ հասարակ առևտրային իրավունք - ձեռնարկատիրական հարաբերությունների ոչ պետական կարգավորման մեթոդ, որն իրենից ներկայացնում է որոշակի ժամանակի ընթացքում մշակված և կիրառվող վարքագծի կանոնների համակցություն:

¹⁰ Տե՛ս Stefan Vogenauer and Jan Kleinheisterkamp (eds.), *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* (Oxford University Press, 2009), էջ 527:

¹¹ Տե՛ս John O. Honnold, *Uniform Law for International Sales* (Wolters Kluwer Law, 3rd ed, 1999), էջեր 17-8, para. 107.1:

¹² Տե՛ս *NLRB v. L.B. Priester & Son, Inc.*, 669 F.2d 355, 364 — 5th Cir. 1982 / Zamyra E. նշվ. աշխ., էջ 1732:

¹³ Ֆրանսիայի քաղ. օր.-ում մինչև 2016 թ. Փոփոխությունները այս կանոնը նախատեսված էր 1162-րդ

3. Նիդերլանդների քաղ. օր. 6:238 հոդվածի 2-րդ մասով կապված ստանդարտ պայմանագրերի հետ (բացի խոշոր ընկերությունների հետ կնքված պայմանագրերից)¹⁴,

4. Իտալիայի քաղ. օր. 1370 հոդվ. ստանդարտ պայմաններ պարունակող պայմանագրերի հետ կապված,

5. Իսպանիայի քաղ. օր. 1288 հոդվածով բոլոր պայմանագրերի հետ կապված¹⁵,

6. Ավստրիայի քաղ. օր. 915 հոդվածով կապված բոլոր պայմանագրերի հետ¹⁶,

7. Լիտվայի քաղ. օր. 6.193 հոդվածով կապված բոլոր պայմանագրերի հետ¹⁷:

Այս կանոնը ամրագրված է և կիրառվում ինտենսիվորեն նաև Մեծ Բրիտանիայում¹⁸ և Ամերիկայում¹⁹: Մեծ Բրիտանիայում կանոնը կիրառելի չէ բոլոր տեսակ պայմանագրերի նկատմամբ: Կողմը, որը հղում է կատարում «*Contra proferentem*» կանոնին, պետք է ապացուցի, որ պայմանը միակողմանիորեն պարտադրված է եղել: «*Oxonica Energy v. Neuftec*» գործով Մեծ Բրիտանիայի բարձրագույն դատարանը նշեց, որ կանոնն առավել հարմարավետ (*comfortably*) կիրառվում է ստանդարտ բնույթի պայմանագրերում, որտեղ մի կողմն առաջ է քաշում փաստաթուղթ՝ **ընդունիր կամ հրաժարվիր** (*take it or leave it*) ձևաչափով, շատ բարդ է այս կանոնը կիրառել անհատապես համաձայնեցված, բանակցված (*individually negotiated*) պայմանագրերի դեպքում²⁰:

20-րդ դարի վերջում այս սկզբունքն ամրագրվեց նաև միջազգային մակարդակով: Այսպեսով՝ այն ամրագրվեց.

1. սպառողական պայմանագրի անարդար պայմանների մասին ԵՄ 1993 թ. Դիրեկտիվի 5-րդ հոդվածով կապված սպառողական պայմանագրերի հետ,

2. եվրոպական պայմանագրային իրավունքի սկզբունքների 5:103 հոդվածով կապված ցանկացած պայմանագրի հետ, որում պայմաններն անհատապես չհա-

---

հոդվածում, որի համաձայն՝ կասկածի դեպքում, համաձայնությունը պետք է մեկնաբանվի այն կողմի դեմ, որն այն նախատեսել է և ի օգուտ նրա, որը պարտականություն է ստանձնել (*Dans le doute, la convention s'interprète contre celui qui a stipulé et en faveur de celui qui a contracté l'obligation.*): Սակայն ֆրանսիական դատարանները համառորեն գտնում էին, որ այս կանոնը լրացուցիչ է ի տարբերություն ընդհանուր մեկնաբանման կանոնների: Փոփոխություններից հետո օրենսգրքի 1190 հոդվածը սահմանափակեց կանոնի գործողությունը միայն ստանդարտ պայմանագրերով և սպառողական պայմանագրերով:

¹⁴ Տե՛ս Dutch Civil Code <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>:

¹⁵ Տե՛ս Spanish Civil Code, Colección: Traducciones del derecho español Edita: © MINISTERIO DE JUSTICIA - SECRETARÍA GENERAL TÉCNICA, 2009 (<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/es/es122en.pdf>):

¹⁶ Տե՛ս Austrian Civil Code https://www.trans-lex.org/602100/_/austrian-civil-code/:

¹⁷ Տե՛ս Lithuanian Civil Code <https://www.lithuanialaw.com/lithuanian-civil-code-488>:

¹⁸ Տե՛ս Chitty on Contracts. Vol. 1 General Principles. 29th ed. London, 2004. Էջեր 915-916:

¹⁹ Այն ամրագրված է Restatement (Second) of Contracts § 206-ում որպես մեկնաբանման ընդհանուր կանոն: Սակայն այս կանոնն առավել ինտենսիվորեն կիրառվում է ապահովագրական պայմանագրային հարաբերություններում: Տե՛ս Horton D. Flipping the Script: Contra Proferentem and Standard Form Contracts // 80 University of Colorado Law Review. 2009. էջ 431ff, Boardman M.E. Contra Proferentem: the Allure of Ambiguous Boilerplate // 104 Michigan Law Review, 2005–2006, էջ 105ff):

²⁰ Տե՛ս Oxonica Energy Ltd v. Neuftec Ltd [2008] EWHC 2127, item 91:

մաձայնեցված չեն,

3. միջազգային ձեռնարկատիրական պայմանագրերի ՈՒՆԻԴՐՈՒԱ-ի սկզբունքների 4.6 հոդվածով կապված ցանկացած ձեռնարկատիրական պայմանագրի հետ,

4. եվրոպական մասնավոր իրավունքի ընդհանուր քաղ. օր.-ի նախագծի (DCFR) 8:103 հոդվածի 2-րդ մասով կապված ցանկացած պայմանագրի հետ, որում պայմանները անհատապես համաձայնեցված չեն, ինչպես նաև մի կողմի գերակշռող ազդեցության տակ կնքված պայմանագրերի դեպքում:

Մինևույն ժամանակ, նույնիսկ այն երկրներում, որտեղ այս կանոնի կիրառման շրջանակը սահմանափակված է որոշակի խումբ պայմանագրերով, դատական պրակտիկան ձգտում է լայնացնել դրա կիրառումը: Օրինակ, Նիդերլանդներում այս կանոնը գործում է միայն սպառողների և մանր ձեռնարկությունների կնքած ստանդարտ պայմանագրերի նկատմամբ, սակայն դատարանները հաճախ այն կիրառում են այլ ստանդարտացված պայմանագրերի նկատմամբ²¹:

Չնայած այն հանգամանքին, որ «Contra proferentem» կանոնը լայնորեն ընդունված է համարել որպես ապահովագրական հարաբերություններում գործող կանոն²², այնուամենայնիվ հանդիպում են դեպքեր, երբ հնարավոր է տեսնել այս կանոնի կիրառումն այլ բնույթի հարաբերություններում:

Մասնավորապես կարելի է հանդիպել կանոնի կիրառում.

1. ընդդեմ գործատուի աշխատանքային պայմանագրով²³,
2. ընդդեմ նախագծողի ամուսնական պայմանագրով²⁴,
3. ընդդեմ նախագծողի բաժնետոմսերի օտարման պայմանագրով²⁵,
4. ընդդեմ բանկի, որը նախագծել է դրամական վկայագրերի շուկա²⁶,
5. ընդդեմ բնակարանային կոոպերատիվի համաձայնության նախագծողի²⁷,

²¹ Տե՛ս The Principles of European Contract Law and Dutch Law. A Commentary / ed. by D. Busch, E.H. Hondius, H.J. van Kooten, etc. Kluwer, 2002. Էջ 251:

²² Տե՛ս Minnesota Sch. Bds. Ass'n Ins. Trust v. Emp'rs Ins. of Wausau, 331 F.3d 579, 581–82 (8th Cir. 2003) (similar in Minnesota law); Morgan Stanley Grp. Inc. v. New England Ins. Co., 225 F.3d 270, 279 (2d Cir. 2000); St. Paul Fire & Marine Ins. Co. v. MetPath, Inc., 38 F. Supp. 2d 1087, 1091 (D. Minn. 1998); Outboard Marine Corp. v. Liberty Mut. Ins. Co., 607 N.E.2d 1204, 1219 (Ill. 1992); նշված գործերով դատարանների մոտեցումը միաբնույթ էր՝ ցանկացած ապահովագրված անձ, ով պայմանագիր է կնքում ապահովագրողի քաղաքականության ներքո, այսինքն՝ որտեղ ապահովագրողը տոտալ վերահսկողություն ունի պայմանագրի պայմանների նկատմամբ և ինքն է մշակում պայմանագիրը, «Contra Proferentem» կանոնը կիրառելի է: Այնուամենայնիվ, երբ վեճը ծագում է երկու ապահովագրական ընկերությունների միջև, կանոնը կիրառելի չէ: Տե՛ս Maryland Cas. Co. v. Alliance Mut. Cas. Co., 576 P.2d 625 (Kan. 1978); United States Fid. & Guar. Co. v. Western Cas. & Sur. Co., 408 P.2d 596 (Kan. 1965); տես նաև COMM. ON PATTERN JURY INSTRUCTIONS ASS'N OF SUPREME COURT JUSTICES, NEW YORK PATTERN JURY INSTRUCTION—CIVIL DIVISION § (4)(B)(3):

²³ Տե՛ս Gibson v. Nye Frontier Ford, Inc., 205 P.3d 1091, 1097 (Alaska 2009); Abrams v. Horizon Corp., 669 P.2d 51, 57 (Ariz. 1983); Int'l Billing Servs., Inc. v. Emigh, 101 Cal. Rptr. 2d 532, 538 (Cal. Ct. App. 2000):

²⁴ Տե՛ս Hussein-Scott v. Scott, 298 P.3d 179, 183 (Alaska 2013); McMullin v. McMullin, 338 S.W.3d 315, 322 (Ky. Ct. App. 2001) (applying the rule to a marriage settlement agreement):

²⁵ Տե՛ս Kaiser Aluminum Corp. v. Matheson, 681 A.2d 392, 398 (Del. 1996):

²⁶ Տե՛ս Craig v. Hastings State Bank, 380 N.W.2d 618, 621 (Neb. 1986):

²⁷ Տե՛ս 1901 Wyoming Ave. Coop. Ass'n v. Lee, 345 A.2d 456, 463 (D.C. 1975): Տե՛ս նաև Highland Lakes

6. ընդդեմ նախագծող վարձատուների սեփականության վարձակալության համաձայնություններով²⁸,

7. ընդդեմ տանտերերի վարձակալների դեմ վեճերում²⁹,

8. ընդդեմ անշարժ սեփականության վաճառողների պատրաստված առուվաճառքի ձևաթղթերով³⁰:

Անխոս, պայմանագրերը, որոնք կնքվում են ստանդարտ պայմաններով (այդ թվում նաև սպառողականները) «Contra proferentem» կանոնի կիրառման հիմնական դաշտ են: Այդպիսի դեպքերում վիճելի պայմանի հեղինակության հաստատումն իրենից բարդություն չի ներկայացնում, իսկ սպառողի իրավունքների և շահերի պաշտպանության գերակայությունն առավել քան արդարացված է: Սակայն, արդյոք պետք է սահմանափակել այս կանոնի գործածությունը միայն ստանդարտացված պայմանագրերով: Կարծում ենք, որ ոչ, քանզի ինչհի դատարանին զրկել մեկնաբանման փակուղուց առավել արդյունավետ ելք գտնելու հնարավորությունից, օրինակ, այն իրավիճակում, երբ պայմանագրի տեքստը կազմվել է անհատապես կոնկրետ գործարքի համար: Կարծում ենք, որ հակառակի համար որևէ հիմնավոր իրավաքաղաքական պատճառներ չկան:

Արդյոք պետք է կիրառել այս կանոնն այն դեպքում, երբ կողմերից մեկն առաջարկել է առանձին վիճելի պայման այն դեպքում, երբ ընդհանուր պայմանագրի տեքստն առաջարկել է մյուս կողմը (օրինակ՝ տարածայնությունների արձանագրության շրջանակում): Գտնում ենք, որ այս դեպքում ևս կանոնը կիրառման ենթակա է, քանզի այդ պայմանի մեկնաբանումը հենց դրա հեղինակի դեմ ընդհանուր առմամբ չի կաշկանդվում այն հանգամանքով, որ մյուս պայմանները առաջարկել է մյուս կողմը:

Սակայն նույն եզրահանգման չենք կարող գալ այն դեպքում, երբ կապացուցվի, որ պայմանը եղել է մանրակրկիտ բանակցությունների առարկա, ենթարկվել է անհատական համաձայնեցման կամ եղել է կոլեկտիվ ստեղծագործության արդյունք: Ընդ որում, պետք է նկատել, որ որոշ դեպքերում միայն այն հանգամանքը, որ պայմանագրի պայմանը կամ ընդհանուր տեքստը մշակել է միայն մեկ կողմը, դա դեռևս չի նշանակում, որ պայմանագիրը եղել է միակողմանիորեն պարտադրված կամ ոչ համաձայնեցված:

Ինչպես նշում էր պրոֆեսոր Հ. Լոթերպախտը, պայմանագրերը, բացառությամբ ուժով պարտադրվածների, հանդիսանում են ընդհանուր ջանքերի արդյունք և երկարատև բանակցությունների հետևանք, դրանք չեն ծագում մի կողմի պարտադրված նախագծեր³¹: Ասվածը, իհարկե, չի նշանակում, որ միակողմա-

Country Club & Cmty. Ass'n v. Franzino, 892 A.2d 646, 660 (N.J. 2006) (Wallace, J., dissenting):

²⁸ S'tu Kutkowski v. Princeville Prince Golf Course, LLC, 300 P.3d 1009, 1019 (Haw. 2013); Owens v. McDermott, Will & Emery, 736 N.E.2d 145, 154 (Ill. App. Ct. 2000); Berg v. Hudesman, 801 P.2d 222, 233-34 (Wash. 1990):

²⁹ S'tu Maryland Arms Ltd. P'ship v. Connell, 786 N.W.2d 15, 25 (Wis. 2010):

³⁰ S'tu DeWolfe v. Hingham Ctr., Ltd., 985 N.E.2d 1187, 1195-96 (Mass. 2013):

³¹ S'tu Hersch Lauterpacht, 'Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation

նիորեն պարտադրված պայմանագրեր չկան: Կարծում ենք, պրոֆեսորն ընդգծել է պայմանագրերի համաձայնեցված լինելու կանխավարկածը: Շառլ Դը Վիշերը նմանապես ընդգծեց այս կանոնի սահմանափակ բնույթը՝ շեշտելով, որ այն կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ մի կողմը մյուս կողմին պարտադրում է որոշակի պարտավորություն³²:

Ինչ կարելի է ասել այս կանոնի սահմանների մասին, բացի նրանից, որ դատարանը պետք է վիճելի պայմանը մեկնաբանի ի օգուտ այն կողմի, որն ընդունել է վիճելի պայմանը:

Առաջին, պետք է հստակ ամրագրել, որ այս կանոնը համարվում է մեկնաբանման հնարավոր կառուցակարգերից մեկը, որն առաջանում է պայմանագրային վեճի դեպքում: Ուստի այս կանոնը չի կարող հանդիսանալ պայմանագրի ազատության սկզբունքի սահմանափակման միջոց, երբ պայմանի տեքստը դատարանի համար լրիվ պարզ է, սակայն նրան այդ պայմանը թվում է անարդարացի: Պետք չէ ստեղծել պայմանագրային պայմանի անորոշության արհեստական տեսանելիություն, որպեսզի արդարացնել պայմանագրի ազատության դաշտ սեփական միջամտությունը³³: Պայմանագրի ազատության «ex post» վերահսկողության համար կան իրավական այլ գործիքակազմեր (իրավունքի չարաշահման անթույլատրելիություն, պայմանագրի անվավերության հարցի բարձրացում և այլն):

Երկրորդ՝ այս կանոնի կիրառումը ենթադրում է, որ դատարանի կողմից պետք է բացահայտվի վիճելի պայմանի հեղինակությունը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հաճախ այս հարաբերություններում պրակտիկորեն ծայրահեղ բարդ է լինում ապացույցների ներկայացումը, բացի այդ՝ որոշ ապացույցների մասով (օրինակ՝ էլեկտրոնային թղթակցություն) թույլատրելիության չափորոշիչը շատ խստացված է, հետևաբար ողջամիտ է սահմանել հաղթահարելի կանխավարկածներ, որոնք կարող են համարժեքորեն բաշխել ապացուցման բեռի պարտականությունը:

Մասնավորապես, դատարանները պետք է ելնեն նրանից, որ եթե հակառակն ապացուցված չէ, կողմը, որը մշակել և/կամ առաջարկել է վիճելի պայմանը, հանդիսանում է.

1. այն պայմանագրում, որը կնքվել է մի կողմից ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացող սուբյեկտի կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ ֆիզիկական անձի (այդ թվում նաև սպառողի) միջև, այն կողմը, որն իրականացնում է ձեռնարկատիրական գործունեություն,

2. միանալու պայմանագրերով (այդ թվում նաև այն սուբյեկտների միջև, որոնք զբաղվում են ձեռնարկատիրությամբ), այն կողմը, որի ստանդարտ պայ-

of Treaties', (1949) 26 British Y. B. International Law 48, էջ 64:

³² S'eu Charles de Visscher, Problèmes d'interprétation judiciaire en droit international public, Pedone, 1963, էջ 111:

³³ S'eu Chamy D. Hypothetical Bargains: The Normative Structure of Contract Interpretation // 89 Michigan Law Review. 1990-1991. P. 1854-1856:

մաններն ընկած են պայմանագրի տեքստի հիմքում,

3. այն պայմանագրում, որի կնքումը համարվում է կողմերից մեկի համապատասխան ոլորտում պրոֆեսիոնալ գործունեության արդյունք, այդ կողմը,

4. այն պայմանագրում, որի կնքման ժամանակ կողմերից մեկը փաստացի չի կարողացել կամ հնարավորություն չի ունեցել էականորեն ազդել պայմանագրի բովանդակության վրա, պայմանագրի ուժեղ կողմը:

Այս կանխավարկածներն, իհարկե, հաղթահարելի են, սակայն էականորեն թեթևացնում են «Contra proferentem» կանոնի կիրառման հնարավորությունը: Վերոնշյալ պայմանագրային հարաբերությունների մեծ մասում վիճելի պայման առաջարկած կողմը հենց այն կողմն է, որի վրա հենց սլաքներն ուղղում են այս կանխավարկածները: Իսկ առանձին դեպքերում, երբ դա կարող է չհամապատասխանել իրականությանը, վիճելի պայմանի հեղինակության մեջ կեղծ մեղադրվող կողմը կարող է ապացուցել, որ իրականում մյուս կողմն է առաջարկել այդ պայմանը կամ վիճելի պայմանը եղել է անհատական բանակցությունների առարկա կամ եղել է կոլեկտիվ հեղինակություն:

Միևնույն ժամանակ պետք է գիտակցենք, որ որոշ դեպքերում հնարավոր է այս կանխավարկածներից մի քանիսի միաժամանակյա կիրառումը, որը կարող է բերել հակասական արդյունքների, օրինակ՝ երբ պայմանագիր է կնքվում պրոֆեսիոնալի և ոչ պրոֆեսիոնալի միջև վերջինիս ստանդարտացված պայմանագրի հիման վրա: Այսպիսի դեպքերում, երբ կանխավարկածները միմյանց բացառում են, կարծում ենք, որ հեղինակության ապացուցումը պետք է իրականացվի ընդհանուր կարգով:

Մեր կողմից իրականացրած ուսումնասիրության արդյունքում ներպետական դատական պրակտիկայում այս կանոնի ուղղակի կիրառության որևէ օրինակ չի հայտնաբերվել: Հայրենական գրականության մեջ ևս անդրադարձ չի կատարվում այս կանոնին, ինչն իր հերթին ավելի է ընդգծում կանոնի կարևորությունը: Սակայն հանդիպում են դեպքեր, երբ ՀՀ դատարանները, իհարկե, առանց այս կանոնին հղում տալու, կարծես՝ բնազդաբար, կայացնում են որոշումներ, որոնք ըստ էության հանդիսանում են «Contra Proferentem»: Մասնավորապես գործերից մեկով դատարանը վարկային պայմանագրի անհասկանալի պայմանը մեկնաբանեց ի օգուտ վարկառուի:

ՀՀ քաղ. օր-ի 437-րդ հոդվածի համաձայն, պայմանագրի ազատության սկզբունքից ելնելով, պայմանագրի կողմերն իրենց հայեցողությամբ են սահմանում պայմանագրի պայմանները՝ ստանձնելով փոխադարձ պարտավորություններ և ձեռք բերելով համապատասխան իրավունքներ: Իսկ ՀՀ քաղ. օր-ի 447-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանագրի պայմանները մեկնաբանելիս դատարանը պետք է ելնի պայմանագրում առկա բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից: Պայմանագրի պայմանի տառացի նշանակությունը պարզ չլինելու դեպքում այն սահմանվում է պայմանագրի մյուս պայմանների և պայմանագրի ամբողջական իմաստի հետ համադրելու միջոցով: Եթե սույն հոդվա-

ծի 1-ին կետում պարունակվող կանոնները հնարավորություն չեն տալիս որոշել պայմանագրի բովանդակությունը, ապա պետք է պարզվի կողմերի իրական ընդհանուր կամքը՝ հաշվի առնելով պայմանագրի նպատակը: Ընդ որում, նկատի են առնվում բոլոր համապատասխան հանգամանքները՝ ներառյալ պայմանագրին նախորդող բանակցությունները և թղթակցությունը, կողմերի փոխադարձ հարաբերություններում հաստատված գործելակերպը, գործարար շրջանառության սովորույթները, կողմերի հետագա վարքը: Տվյալ դեպքում կողմերի միջև կնքված պայմանագրի պայմանների վերլուծությունից հետևում է, որ կողմերը ԲՏՀ-ի մասով (որպիսի հապավումը նույնիսկ պարզաբանված չէ), որևէ պայմաններ չեն սահմանել, իսկ գործում առկա ապացույցներով, չեն հիմնավորվել այդ գումարի գոյացման, ինչպես նաև հաշվարկման հիմքերն ու չափերը: Ուստի դատարանն այդ գումարների մասով հայցը գտնում է մերժման ենթակա³⁴:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք փաստել հետևյալը, որ «Contra Proferentem» կանոնն ունի խորը պատմական արմատներ և զարգացման երկար ճանապարհ, որի ընթացքում ենթարկվել է բազմաթիվ փոփոխությունների: Չնայած իր որոշակի թերությունների, այս կանոնը կիրառվում է գրեթե բոլոր իրավակարգերում և ավելին՝ միտում ունի ընդլայնելու իր գործունեության դաշտը: Հիմնվելով մեր կողմից կատարված վերլուծության վրա՝ կարծում ենք, որ ներպետական օրենսդրության մեջ այս կանոնի նախատեսումն արդարացված է հետևյալ ձևաչափով՝ **կանոնը կիրառելի է այն ժամանակ, երբ մեկնաբանման մյուս կանոնները ձախողվում են, և այն դեպքերում, երբ դատարանը կարող է հաստատել, որ պայմանն առաջարկել է մի կողմը, մյուս կողմը անվերապա հորեն ընդունել է այն և այն չի եղել անհատական համաձայնեցման առարկա:**

Annotation. This article is devoted to the scope and boundaries of the rule of contract interpretation Contra Proferentem. The article discusses the type of this interpretation rule and its place in the contract interpretation system. The article presents the contractual relations in which this rule is mostly applied. The international experience around this rule is deeply analyzed. As a result, the article provides a formula for the rule in domestic law.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению сферы и границ действия правила толкования договора Contra proferentem. В статье анализируется тип этого правила и его место в системе толкования договоров. В статье представлены договорные отношения, в которых чаще всего применяется данное правило. Проводится детальный анализ международного опыта применения этого правила. В результате предлагается ввести во внутреннее законодательство формулу данного правила.

³⁴ Տե՛ս Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 02 մարտի 2018 թ. թիվ ՍԴ/1319/02/17 որոշումը:

Բանալի բառեր - պայմանագիր, մեկնաբանում, մեկնաբանման փակուղի, մեկնաբանման վերջին միջոց, միանալու պայմանագիր, հրապարակային պայմանագիր:

Keywords: *contract, interpretation, deadlock on interpretation, last resort, accession contract, public contract.*

Ключевые слова: *договор, толкование, тупик при толковании, последняя мера, договор присоединения, публичный договор.*

Դ. Օհանյան - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ davidohanyan92@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 10.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 10.12.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ոստիկանության կապիտան Գայանե Մարուքյանի կողմից, ստորագրված է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ*

ANNA HAKOBYAN

*Institute of Philosophy, Sociology and
Law of the NAS of the RA, Applicant*

АННА АКОБЯН

*Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА*

**ՏՈՒԺԱՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.
ՏՈՒԺԱՆՔԻ ՊԱԿԱՍԵՑՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՐԳԸ**

**PENALTY AS A MEASURE OF RESPONSIBILITY IN CIVIL LAW
RELATIONS: LEGAL POSSIBILITY AND ORDER OF REDUCING
THE PENALTY**

**НЕУСТОЙКА КАК МЕРА ОТВЕТСТВЕННОСТИ В
ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ:
ПРАВОВАЯ ВОЗМОЖНОСТЬ И СПОСОБ УМЕНЬШЕНИЯ
НЕУСТОЙКИ**

Տուժանքը՝ որպես իրավական երևույթ, հայտնի է դեռևս հին ժամանակներից ի վեր: Պատմականորեն այս հասկացությունը ծագել է Հին Հռոմում և անվանվել «stipulatio poenae»: «Poenae» տերմինը լատիներենից թարգմանվում է՝ «պատիժ», հանցանքի և դելիկտի (իրավախախտման) սանկցիա, իսկ «stipulatio» տերմինը բառացի թարգմանվում է՝ բանավոր պայմանավորվածություն, պարտավորություն կամ դրույթ: Հռոմեական իրավունքում այս եզրույթը մեկնաբանվել է որպես տուժանքի մասին լրացուցիչ կետ կամ դրույթ (բովանդակային առումով՝ խոստում), որի ուժով պարտապանը պարտավորվել է գումարային տուժանք վճարել պարտատիրոջը՝ հիմնական պարտավորությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում¹: Այսինքն՝ բանավոր պայմանագրի հիմքով պարտավորությունը խախտած պարտապանը պարտավորվել է որպես պատիժ պարտատիրո-

¹ Տե՛ս *Жан-Филип Дюнан, Паскал Пишона, Римско Право, Речник на основните термини, второ преработено и допълнено издание, Сиела, София, 2010, էջ 206, 246, 247:*

ջը վճարել տուժանք: Ընդ որում, այստեղ արգելված է եղել պահանջել և՛ հիմնական պարտավորության կատարում, և՛ տուժանքի վճարում միաժամանակ: Մասնավորապես, պարտատերը զրկվել է տույժի վճարում պահանջելու իրավունքից, երբ պահանջել է հիմնական պարտավորության կատարում կամ պարտապանն ինքն է կատարել հիմնական պարտավորությունը²: Այսինքն՝ հաստատվել է պահանջի կատարման այլընտրանքային ձև, այն է՝ պահանջի կատարումը հնարավոր է եղել բռնագանձման կամ բնեղենով կատարման տարբերակով: Պարտատերին հնարավորություն է տրվել ընտրություն կատարել պաշտպանության այս երկու միջոցների միջև: Նշված ընդհանուր կանոնի պրակտիկ կիրառմամբ, ըստ էության, պահպանվել է համաչափության սկզբունքը: Թեև ներկայումս տարբեր իրավական համակարգերում տուժանքը հաշվարկվում է հիմնական պարտավորությանը զուգահեռ, որին անդրադարձ է կատարվում ստորև, հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տուժանքն ի սկզբանե զոյացել է որպես հիմնական պարտավորությունը մեկ այլ պարտավորությամբ փոխարինելու հնարավորություն՝ ընձեռնված պարտապանին: Հետևաբար՝ արդի պայմաններում պատասխանատվության միջոց հանդիսացող տուժանքի վերանայումը կարող է կատարվել տուժանքն այլ ձևաչափով ամրագրելու նպատակով, մասնավորապես՝ որպես հիմնական պարտավորության խախտման դեպքում դրան փոխարինող այլընտրանք: Օրինակ՝ հիմնական պարտավորությունը չկատարելու դեպքում որպես տուժանք կարող է սահմանվել հստակ որոշված գումարի վճարման պարտավորություն, որի կատարմամբ դադարում է պարտապանի հիմնական պարտավորությունը:

Հին Ռուսաստանում XVII դարի կեսերին ձևավորված կրոնական հայացքները հանգեցրել են նրան, որ պարտավորության խախտման համար տուժանքի գանձումը և տոկոսների աճը դիտարկվել են խիստ բացասական և դատապարտելի³: Սակայն, Պետրոս I թագավորի օրոք Ռուսաստանի տնտեսական և առևտրային զարգացումը նպաստել են, որպեսզի տուժանքի և տոկոսների հետ կապված հիմնահարցերը վերանայվեն, արդյունքում դրանց կիրառումը թույլատրվի առևտրային պայմանագրերում: Ռուսաստանի կայսրության օրենսդրության մեջ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցի իմաստով «տույժ» տերմինն առաջին անգամ ամրագրվել է 19.12.1800 թ. «Սնանկության մասին կանոնադրության» մեջ, որը վերաբերել է կետանցված պարտավորության համար վճարվող տույժին: 1832 թվականին Ռուսաստանի կայսրության օրենքների ժողովածուի 1585 հոդվածով ամրագրվել է կուտակային տուժանքի սկզբունքը: Մինչդեռ, XIX դարի վերջին գործող իրավաբանները նշված փաստաթուղթը համարել են հնացած և ոչ արդիական: 1991 թ. դրությամբ Սովետական Միության օրենսդրությամբ տուժանքը եղել է բացառապես գումարային տեսքով և նախա-

² Տե՛ս *Пергамент М.Я.*, Договорная неустойка и интерес в римском и современном гражданском праве, М., 1905, էջ 209:

³ Տե՛ս *Каранетов А.Г.*, Неустойка как средство защиты прав кредитора в российском и зарубежном праве, М., Статут, 2012, էջ 20:

տեսվել է միայն կրած վնասները վերականգնելու համար: Ներկայումս Ռուսաստանի Դաշնությունում տուժանքն ունի նախագգուշացնող իրավական բնույթ⁴:

Բուլղարիայի Հանրապետության օրենսդրությամբ տուժանքը ևս աչքի է ընկնում իր որոշ առանձնահատկություններով: Այստեղի գործող օրենքով տուժանքը դիտարկվում է որպես պայմանագրային պատասխանատվության ձև և գնահատվում որպես հասցված վնասի հատուցման միջոց: Բուլղարիայի Հանրապետության առևտրային օրենքի 309-րդ հոդվածը սահմանում է, որ առևտրականների միջև կնքված առևտրային գործարքի շրջանակում սահմանված տույժը չի կարող նվազեցվել չափազանց մեծ լինելու պատճառով: Իսկ Բուլղարիայի Հանրապետության պարտավորությունների և պայմանագրերի մասին օրենքի 92-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուժանքն ապահովում է պարտավորության կատարումը և ծառայում է որպես չկատարելու արդյունքում հասցված վնասի հատուցում, առանց դրանք ապացուցելու անհրաժեշտության: Պարտատերը կարող է նաև ավելի մեծ վնասների հատուցում պահանջել: Եթե տուժանքը չափազանց մեծ է կրած վնասի համեմատ, կամ պարտավորությունը սխալ կամ մասամբ է կատարվել, ապա դատարանը կարող է նվազեցնել դրա չափը:

Այսպիսով, տուժանքն իր բնույթով դիտարկվում է և՛ որպես պարտավորության կատարման ապահովման միջոց, և՛ որպես վնասի հատուցման միջոց: Ընդ որում, Բուլղարիայի Հանրապետության գործող օրենսդրությամբ պարտավորության չկատարման արդյունքում հասցված վնասն ապացուցելու անհրաժեշտություն առհասարակ առկա չէ: Ավելին, այստեղ տուժանքի համաչափության հիմնահարցը կարգավորվում է երկու տարբեր օրենքներով, որտեղ մի դեպքում տուժանքը կիրառվում է իրավաբանական անձանց միջև, իսկ մյուս դեպքում՝ ֆիզիկական անձանց կամ ֆիզիկական անձի և իրավաբանական անձի միջև: Այստեղ առանձնահատկությունն այն է, որ նույնիսկ ակնհայտ անհամաչափ լինելու դեպքում տուժանքը չի կարող նվազեցվել դատական կարգով, երբ սահմանվել է կազմակերպության հանդեպ: Տվյալ պարագայում գործում է այն կանխավարկածը, որ վերջինս կարող էր և պետք է գիտակցեր պարտավորության հնարավոր խախտման բնույթն ու այդչափ տուժանք սահմանելու իրավական հետևանքները: Մինչդեռ, այլ իրավակարգավորում է նախատեսված ֆիզիկական անձին վերաբերող տուժանքի դեպքում, որի չափն ըստ անհրաժեշտության կարող է պակասեցվել դատարանի կողմից: Նման տարբերակման հիմքում օրենքը դնում է անձի անպաշտպանվածության գործոնը:

Անգլիայում XVI դարից սկսած գործել է «տուժանքի դեմ» կանոնը («rule against penalty»): Առնվազն 1720 թվականից ի վեր, անգլիական պայմանագրային իրավունքի առանձնահատկությունն է հանդիսացել այն, որ եթե պայմանագրի որևէ դրույթ նախատեսում է տուժանք, ապա այդ դրույթն անթույլատրելի է և պայմանագրի կողմերի կողմից անիրագործելի: Տույժերը համարվել են պայմա-

⁴ См. *Алексеев А.А.*, Уменьшение неустойки судом как способ защиты прав должника // *Законы России: опыт, анализ, практика*, 2015, N 11, էջ 35:

նագրային պայմաններ, որոնք չեն ճանաչվել դատական կարգով և չեն կիրառվել՝ տուգանային բնույթ ունենալու պատճառով, դրանք բացառվել են օրենքով: Պայմանագրային տույժն արգելվել է, եթե սահմանված է եղել պարտապանին պարտավորությունը կատարելուն հարկադրելու նպատակով: Սակայն XIX դարի ընթացքում Անգլիայի դատարաններն աստիճանաբար շեղվել են նշված կանոնից: Վերջիններս սկսել են որոշել, թե գործնականում պայմանագրի կողմերն ինչ են սահմանել կամ հաստատել, մասնավորապես, տուժանք թե վնասի հատուցում: Նշվածը պայմանավորված է եղել այն հանգամանքով, որ այդ ժամանակաշրջանում Մեծ Բրիտանիայում թույլատրվում էր միայն նախապես գնահատված վնասների բռնագանձումը կամ կորուստների վերականգնումը: Այնուհետև՝ 2015 թվականին Անգլիայի Գերագույն դատարանը գտել է, որ տուժանքի բռնագանձման արգելքը հիմնազուրկ է և վերացրել այն՝ արձանագրելով հետևյալը. «Անգլիայում տուժանքի կանոնը հնագույն, պատահաբար կառուցված շինություն է, որը լավ չի օգտփոխվել»⁵: Նշվածից պարզ է դառնում, որ տվյալ իրավական համակարգում աստիճանաբար արժևորվել է տուժանքի դերն ու նշանակությունը, արդյունքում տուժանքի կիրառման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված վերացվել է այն արգելող կանոնը: Դրան է նպաստել նաև գործնականում տուժանքի տարբերակումը վնասից:

Անդրադառնալով ներպետական իրավունքում տուժանքի հասկացությանը և առանձնահատկություններին՝ հարկ է նշել հետևյալը.

Գործնականում բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների մասնակիցները ոչ պատշաճ են կատարում կամ առհասարակ չեն կատարում իրենց պարտավորությունները, ուստի նման խախտումներից խուսափելու և պարտատերերին իրենց իրավունքների իրացման հնարավորությունն ընձեռելու նպատակներով՝ պարտավորությունների կատարումը կարող է ապահովվել տարբեր պատասխանատվության միջոցներով: Քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցներին ընդհանրապես և պայմանագրային հարաբերությունների մեջ մտնող սուբյեկտներին մասնավորապես հետաքրքրում է գործնական ամենակարևոր հարցերից մեկը, այն է, թե արդյոք հնարավոր է այդ հարաբերությունները կառուցել այնպես, որպեսզի պարտավորությունները կատարվեն պատշաճ կարգով և իրենց մեջ չպարունակեն որոշակի ռիսկեր: Այդ կապակցությամբ օրենսդրությունը՝ սահմանելով պարտավորության կատարման ապահովման միջոցների համակարգ, նպատակ է հետապնդել հնարավորինս զերծ պահել կողմերին պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու հետ կապված խնդիրներից: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 24-րդ գլուխը նվիրված է այդ ինստիտուտներին, որոնց թվին դասված են նաև գրավը, տուժանքը, պարտապանի գույքի պահումը, երաշխավորությունը, երաշխիքը, նախավճարը: Դրանք պայմանականորեն կարելի է բաժանել

⁵ Stn Cavendish Square Holding BV v Talal El Makdessi, ParkingEye Limited v Beavis, 04.11.2015: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0280-judgment.pdf>

իրենց արդյունավետության աստիճանով: Տուժանքի հասկացությունը տրված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին կետով, ըստ որի՝ տուժանք (տուգանք, տույժ) է համարվում օրենքով կամ պայմանագրով որոշված այն դրամական գումարը, որը պարտապանը պարտավոր է վճարել պարտատիրոջը՝ պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում՝ ներառյալ կատարման կետանցի դեպքում: Սույն իրավանորմից պարզ է դառնում, որ տուժանքը քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոց է, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին կետի կարգով կիրառվում է օրենքով սահմանված կամ պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունը ոչ պատշաճ կատարելու կամ առհասարակ չկատարելու դեպքում՝ ներառյալ կատարման կետանցը: Միաժամանակ, տուժանքի միջոցով ապահովվում է այս կամ այն պարտավորության կատարումը, ուստի տուժանքը նաև պարտատիրոջ իրավունքների պաշտպանության եղանակ է, քանի որ այն խթանում է հիմնական պարտավորության կատարումը, նպաստում է դրա իրացմանը: Գործող իրավակարգավորումների պայմաններում տուժանքի կատարումը որպես հետևանք պարտապանին չի ազատում հիմնական պարտավորության կատարումից, ի հակադրումը, օրինակ, Հին Հռոմի, որտեղ տուժանքի գանձումն ինքնին բացառել է հիմնական պարտավորության կատարումը: Ընդհակառակը՝ այստեղ տուժանքը նպատակ է հետապնդում լրացուցիչ պարտավորություններ նախատեսելու միջոցով այնպես «ծանրացնել» հիմնական պարտավորությունը, որպեսզի պարտապանն ինքը շահագրգիռ լինի պարտավորության կետանց թույլ չտալու հարցում և գերծ մնա հնարավոր խախտումից: Ընդ որում՝ հարկ է նկատել, որ խոսքը վերաբերում է հենց հիմնական պարտավորությանը, քանի որ տուժանքն իր բովանդակությամբ չպետք է գերազանցի հիմնական պարտավորությանը: Այսպիսով՝ կարելի է հետևություն կատարել, որ տուժանքը մի գործիքակազմ (գործիք) է, որը պարտապանի կողմից խախտում թույլ տալու դեպքում վերջինիս հանդեպ անբարենպաստ պայմաններ ստեղծելով և պատասխանատվություն նախատեսելով՝ կանխարգելում է հետագա հնարավոր խախտումները և միաժամանակ նպաստում է պարտապանի կողմից պարտատիրոջ հանդեպ ստանձնած հիմնական պարտավորության կատարմանը: Նման մոտեցումը հաստատվել է ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում⁶: Սակայն քաղաքացիական իրավունքի դոկտրինում

⁶ Օրինակ՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը «Թամամ» արտադրական կոոպերատիվն ընդդեմ «ԱՍ-ԿԱ» ՍՊԸ-ի՝ 22.533.430 ՀՀ դրամ բռնագանձելու պահանջի մասին, թիվ 3-27(ՏԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ 29.02.2008 թվականին կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ տուժանքը պարտավորությունների կատարման ապահովող երաշխիք է: Այն նպատակաուղղված է ապահովելու պարտապանի կողմից պարտավորության կատարումը, իսկ դրա չկատարման կամ անպատշաճ կատարման դեպքում նրա համար նախատեսել գույքային անբարենպաստ հետևանքներ՝ դրամական պատասխանատվություն...:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 04.05.2018 թվականի թիվ ՍԴԻ-1412 որոշմամբ արձանագրել է, որ տուժանքը՝ որպես կառուցակարգ, կոչված է ազատ շուկայական հարաբերությունների պայմաններում ապահովելու իրավասուբյեկտների քաղաքացիաիրավական արդյունավետ գործունեությունը և միտված է այդ գործունեության բնագավառում իրավական պատասխանատվություն նախատեսելու միջոցով պայմանագրային պարտավորությունների ժամանակին ու պատշաճ կատարման համար

առկա է հակառակ իրավական տեսակետն առ այն, որ տուժանքն ամենևին էլ չի ապահովում պարտավորության կատարումը, քանի որ վերջինիս մոտ բացակայում է այն կատարման միջոցը, որի շնորհիվ խախտված իրավունքի դիմաց պարտատիրոջը տրամադրվում է պաշտպանություն⁷: Այլ հեղինակների կարծիքով տուժանքի երկփեղկվածությունը արհեստական է, տուժանքը սոսկ պատասխանատվության միջոց է և որպես այդպիսին, ինչպես ցանկացած ներգործության կամ պատասխանատվության միջոց, կատարում է նաև ապահովող գործառույթ⁸:

Տուժանքը կարելի է դասակարգել երկու տեսակի՝ պայմանագրային և օրինական, կախված այն հանգամանքից, թե ինչ հիմքով է ծագել վճարման պարտավորությունը: Օրինական տուժանքը ծագում է օրենքի համապատասխան դրույթի հիման վրա, և խախտում թույլ տալու դեպքում այն կիրառվում է պարտավորական իրավահարաբերություններում գտնվող մասնակիցների կամքից անկախ, բացի դրանից՝ օրինական տուժանքը որևէ փոփոխության չի ենթարկվում նույնիսկ կողմերի միջև պարտավորությունների կետանցի համար այլ պայմանավորվածության առկայության պարագայում: Իսկ պայմանագրային տուժանքը սահմանվում է կողմերի նախաձեռնությամբ, կամքի ազատ դրսևորման սկզբունքով: Այսինքն՝ որոշ դեպքերում հենց օրենքն է սահմանում տուժանքի չափը, իսկ որոշ դեպքերում էլ օրենքը կողմերին է հնարավորություն տալիս դիսպոզիտիվ կարգով՝ պայմանագրով կամ համաձայնագրով սահմանել դրա չափը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում դատարանն իրավունք ունի համամասնորեն պակասեցնելու հենց պայմանագրով որոշված տուժանքի ակնհայտ անհամաչափությունը՝ այն դարձնելով պարտավորության խախտման հետևանքներին համաչափ: Գործող օրենսդրությամբ օրինական տուժանքի տեսակ են հանդիսանում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով սահմանված տոկոսները, որոնք համընդհանուր կիրառում են ստացել դատական պրակտիկայում: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածը սահմանում է պատասխանատվության չափը դրամական պարտավորությունը չկատարելու համար: Այսինքն՝ ի սկզբանե օրենսդիրը սահմանել է դրամական պարտավորության խախտման համար պատասխանատվության չափ, այն համարելով համաչափ՝ դրամական պարտավորության խախտման համար, ինչը ելակետային նշանակություն ունի դրամական պարտավորության խախտման դեպքում տուժանքի համաչափության հարցը որոշելու համար: Օրինական տույժերի տեսակներ նախատեսված են նաև իրավունքի այլ բնագա-

անհրաժեշտ նախադրյալներ ստեղծելուն:

7 Տե՛ս Пучковская И.И., Неустойка не является способом обеспечения исполнения обязательств, Юрист, 2013, N 7, https://center-bereg.ru/b1889.html?fbclid=IwAR3Ses6n_iluPchs0CCw7N0G3lrbL00cWDokZRt9PXuc7vLm_59XWE9VS6A :

Մանրամասն տե՛ս https://zakon.ru/blog/2015/08/25/kommentarij_k_st_329_gk_rf_sposoby_obespecheniya_ispolneniya_obyazatelstv?fbclid=IwAR1_s9L1fwiUDwblVDwep0TzC6S8cflh-WUChhoGHtCsY5khXIIhTNWmt_w :

⁸ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ., Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը, Երևանի համալսարանի իրատարակչություն, Երևան, 2006, էջ 183:

վառներում, ինչպես օրինակ՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքում, որի 400-րդ հոդվածով տույժերը և տուգանքներն առանձին նախատեսված են որպես հարկային իրավախախտման համար կիրառվող հարկային պատասխանատվության տեսակ: Ընդ որում՝ նույն օրենսգրքով սահմանված է, որ հարկի վճարումը սահմանված ժամկետներից ուշացնելու դեպքում որպես լրացուցիչ հարկային պարտավորություն հաշվարկվում է տույժ՝ հարկի գումարը սահմանված ժամկետում չվճարելու կամ սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու յուրաքանչյուր օրվա համար հաստատուն տոկոսադրույքով: Որպես պատասխանատվության միջոց ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքը պարունակում է օրինական տուժանքի երկու ձև: Առաջինն ընդգրկված է օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասում, ըստ որի՝ «Եթե գործատուի մեղքով աշխատավարձի վճարումը կատարվում է տույն օրենսգրքով, կոլեկտիվ պայմանագրով կամ կողմերի համաձայնությամբ սահմանված ժամկետների խախտումով, ապա գործատուն աշխատավարձի վճարման կետանցված յուրաքանչյուր օրվա համար աշխատողին վճարում է տուժանք՝ վճարման ենթակա աշխատավարձի 0,15 տոկոսի չափով, բայց ոչ ավելի, քան վճարման ենթակա գումարի չափը»: Նշվածը ֆինանսական ասպեկտ ունեցող տուժանքն է, որը միաժամանակ սահմանափակում է նախատեսել տուժանքի առավելագույն չափի վերաբերյալ: Իսկ երկրորդ ձևը կարգապահական պատասխանատվության միջոցներն են, մասնավորապես՝ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքում «Աշխատանքային կարգապահությունը» 21-րդ գլխի 223-րդ հոդվածով կարգավորվող կարգապահական տույժերը, որոնք կիրառվում են աշխատանքային իրավահարաբերություններում աշխատանքային կարգապահությունը խախտած աշխատողի նկատմամբ: Դրանք են՝ նկատողությունը, խիստ նկատողությունը և նույն օրենսգրքի հիմքերով աշխատանքային պայմանագրի լուծումը կամ առանձին կատեգորիայի աշխատողների համար օրենքով սահմանված այլ կարգապահական տույժերը, որոնք ևս պատասխանատվության միջոց են հանդիսանում, սակայն կարգապահական բնույթի:

Ներկա պահին ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունն ամրագրել է միայն դրամական տույժերը, քանզի ըստ ընդհանուր կանոնի՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին կետից ուղղակիորեն բխում է, որ տուժանքը դրսևորվում է դրամական գումարի տեսքով: Այդուհանդերձ, բացի դրամականից, օրենսդրորեն կամ կամքի ազատության սկզբունքով դիսպոզիտիվ կարգով կարող է նախատեսվել նաև այլ բնույթի տուժանք՝ որպես պատասխանատվության միջոց: Այս կապակցությամբ որևէ նորմատիվ սահմանափակում առկա չէ: Օրինակ, որպես տուժանք կարող է նախատեսվել որևէ գործողություն կամ անգործություն, այն է՝ հիմնական պարտավորությունից զատ՝ հստակ որոշված գումարին համարժեք այլ գույքի փոխանցում որպես սեփականություն, կամ այդ գումարին համարժեք որևէ ծառայության մատուցում, արտոնության դադարում, ընդգրկում «սև ցուցակ»՝ վարկային իրավահարաբերություններում պարբերաբար վճարում չկատարելու դեպքում և այլն: Թվարկված բոլոր տեսակների կիրառման դեպքում պահպանվում է տուժանքի բուն էությունը և նպատակը, ու-

տի որոշակիորեն կարող է նպատակահարմար լինել տուժանքի հասկացությունը ձևակերպել ավելի լայն իմաստով՝ գործողություն կատարելու կամ անգործություն ցուցաբերելու պարտավորության շրջանակներում:

Իրականության մեջ պարտավորության կետանցի դեպքում, բացի հիմնական պարտավորությունից, հաշվարկված տոկոսագումարից և տուժանքից, հաճախ գանձվում են նաև տարաբնույթ անվանումներ ունեցող, սակայն իրենց բնույթով դրամային տուժանք հանդիսացող այլ «պարտադիր վճարներ», այն հիմքով, որ դրանք կողմերը նախատեսել են պայմանագրով կամ համաձայնագրով: Այդպիսին են, օրինակ, սպասարկման վճարը, ժամկետանց տոկոսի տույժը կամ նմանատիպ այլ վճարները, որոնց հանրագումարի արդյունքում գոյացած ընդհանուր գումարը կարող է կազմել տարեկան օրինակ 150% կամ ավելին: Օրենսդիրը գործածել է հենց տուժանքի հասկացությունը՝ որպես պարտավորության կատարման ապահովման միջոց, ուստի իրենց էությամբ տուժանք կազմող լրացուցիչ այլ պարտավորություններ նախատեսելը, այլ անվանումներով և տուժանքից զատ, չի բխում օրենսդրի տրամաբանությունից և կարող է դիտարկվել որպես իրավունքի չարաշահում: Երբ տուժանք բռնագանձելու պարտատիրոջ սուբյեկտիվ իրավունքն իրացվում է տուժանքի օրենսդրական նպատակներին ոչ համապատասխան, կարող է խոսք գնալ իրավունքի չարաշահման մասին⁹: Պարտապանի կողմից թույլ տրված կետանցի դեպքում կարող է գանձվել բացառապես տուժանք:

«Հ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածը նվիրված է տուժանքը պակասեցնելուն, այն օրենսդրական փոփոխության արդյունքում վերանվանվել է և ձևափոխվել՝ սահմանելով ոչ միայն տուժանքը պակասեցնելու իրավական հնարավորությունը, այլ նաև դրա առավելագույն թույլատրելի չափը: Այսպես՝ «Հ քաղաքացիական օրենսգրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը գործողության մեջ է դրվել 1999 թվականի հունվարի 1-ից: 1999 թ. հունվարի 1-ից գործողության մեջ դրված (նախկին խմբագրությամբ) ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե վճարման ենթակա տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, դատարանն իրավունք ունի համաչափորեն պակասեցնել այն: «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» 14.12.2017 թ. թիվ ՀՕ-319-Ն օրենքի 3-րդ հոդվածով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածը փոփոխվել է և շարադրվել այլ խմբագրությամբ: Նոր խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանափակել է տուժանքի գումարի առավելագույն չափը՝ սահմանելով, որ պայմանագրով որոշված բոլոր տուժանքների հանրագումարի չափը չի կարող գերազանցել տվյալ պահին առկա պարտքի հիմնական գումարը: Ավելին՝ նույն հոդվածի 2-րդ կետով հատուկ նշվել է, որ նույն հոդվածի 1-ին կետով սահմանված պայմանը խախտող

⁹ Տե՛ս Թորոսյան Գ., Թորոսյան Ս., Իրավունքի չարաշահում, Հայրապետ հրատ., Երևան, 2019, էջ 150:

համաձայնությունն առ ոչինչ է, իսկ 3-րդ կետը սահմանել է այն դեպքերը, երբ դատարանը կարող է պակասեցնել որոշված տուժանքի չափը: Օրենքն ընդունվել է 14.12.2017 թ., ստորագրվել է 29.12.2017 թ. և ուժի մեջ է մտել 08.01.2018 թ.: Ինչպես նախկին, այնպես էլ նոր խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածն իրավական հնարավորություն է սահմանել դատարանի համար տուժանքի չափը նվազեցնելու առումով: Այսինքն՝ կիրառված տույժի (եթե կողմերն են սահմանել տույժի գումարը) համաչափության հարցը կարող է որոշվել բացառապես դատական կարգով, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածն այդ հարցի լուծումը թողել է դատարանի իրավասությանը: Պարտավորության խախտման հետևանքների և տույժի հարաբերակցության հարցը միանգամայն գտնվում են իրավական տիրույթում, և դատարանը դիսպոզիտիվ կարգով սահմանված տույժը կարող է համաչափորեն նվազեցնել: Բացի դրանից՝ տույժը պատասխանատվության միջոց է, իսկ պատասխանատվության չափը որոշելը դատական գործառույթ է, եթե, իհարկե, առկա են տույժի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները՝ պայմանագրով կամ համաձայնագրով սահմանված տույժի չափը և պարտավորության խախտումը: Հետևաբար՝ տուժանքի չափին անդրադառնալու և դրա համաչափությունը որոշելու գործառույթները կարող են վերապահվել դատարանին՝ պարտապանի պահանջից անկախ: Այսինքն՝ տուժանքի չափը որոշելու համար չպետք է պարտադիր պայման հանդիսանա պարտապանի կողմից նման պահանջի ներկայացումը, այլ նման իրավասությամբ հարկ է օժտել գործը քննող և այդ հարցին առնչվող դատարանին: Տուժանքը պետք է լինի հնարավոր խախտմանը համաչափ, ուստի սահմանվող տուժանքի չափը պետք է որոշել հաշվի առնելով պարտավորության հնարավոր խախտման էությունը և գնահատելով դրանից առաջացող հետևանքները, քանի որ տուժանքի համաչափության հարցը և պարտավորության խախտման հետևանքներն ուղղակիորեն փոխկապակցված են: Պարտավորության խախտման արդյունքում տույժի կիրառումը պետք է միտված լինի տվյալ կողմի մոտ առաջացած բացասական հետևանքների վերացմանը: Նշված հիմնական մոտեցումները պետք է ընկած լինեն յուրաքանչյուր սահմանված տուժանքի հիմքում: ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում առկա են բազմաթիվ գործեր, երբ դատարանը նվազեցրել է տուժանքի չափը՝ այն համարելով ոչ համաչափ¹⁰: Իսկ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ, ըստ էության, դատարանի պարտականությունն է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում որոշել տուժանքի չափը¹¹: Ավելորդ չէ նշել, որ տուժանքի պակասեցման վերաբերյալ նոր խմբագրությամբ իրավա-նորմն արդեն ներառել է որոշակի սահմանափակումներ՝ տուժանքի մաքսիմալ չափի առնչությամբ, որով փորձ է արվում պրակտիկայում բացառել անհավանական մեծ չափի տուժանք սահմանելու դեպքերը և որը նպատակաուղղված է զերծ

¹⁰ Տե՛ս թիվ ԵՇԴ/3247/02/17, թիվ ԱՐԴ/2613/02/17, թիվ ԵԱԴԴ/4335/02/16, թիվ ԵԱԴԴ/2508/02/17, թիվ ԵԱԴԴ/2529/02/17 քաղաքացիական գործերը:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-27(ՏԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թվականին և թիվ ԵԿԴ/0930/02/13 քաղաքացիական գործով 18.07.2014 թվականին կայացված որոշումները:

պահել հնարավոր չարաշահումներից: Այս իրավական փոփոխությունը վկայում է նաև այն մասին, որ օրենսդրի պահանջն է, որպեսզի յուրաքանչյուր դեպքում նախատեսվող տուժանքը լինի ողջամիտ, դա բխում է սոցիալական արդարության շահերից: Օրենսդիրը սահմանափակել է տուժանքի առավելագույն չափը՝ դրանով իսկ ձևավորելով որոշակի սկզբունք առ այն, որ տուժանքի չափը պետք է համարժեք լինի պարտավորության խախտմանը: Վերոգրյալից ելնելով՝ կարելի է հետևություն կատարել, որ տուժանքի չափը չպետք է կազմի այնպիսի գումար, որ կողմերից մեկի համար լինի գերշահույթի աղբյուր, իսկ մյուսի համար՝ ֆինանսական ճգնաժամի առջև հայտնվելու վտանգ:

Ամփոփելով կատարված հետազոտությունը՝ կարելի է եզրահանգել, որ.

1. պատասխանատվության միջոց հանդիսացող տուժանքի վճարմամբ կարող է դադարել հիմնական պարտավորությունը,

2. տուժանքը, բացի դրամական գումարից, կարող է լինել նաև ցանկացած այլ՝ գործողություն կատարելու կամ անգործություն ցուցաբերելու պարտավորություն,

3. տարաբնույթ անվանումներ ունեցող, սակայն իրենց էությամբ դրամային տուժանք հանդիսացող այլ լրացուցիչ պարտավորություններ նախատեսելը, տուժանքից զատ՝ չի բխում օրենսդրի տրամաբանությունից և կարող է դիտարկվել որպես իրավունքի չարաշահում,

4. տուժանքի չափը որոշելու համար պարտադիր պայման կարող է չհանդիսանալ պարտապանի կողմից տուժանքի պակասեցման պահանջի ներկայացումը, այլ նման իրավասությամբ կարող է օժտվել գործը քննող և այդ հարցին առնչվող դատարանը:

Annotation. The following scientific article describes the penalty as a measure of civil responsibility and a way of ensuring the fulfillment of the main obligation. The concept of a penalty, its features and types, purpose and conditions of application are presented. Special reference is made to the legal possibility and procedure for reducing the penalty in national law, in particular to the previous and new editions of article 372 of the Civil Code of RA. It is concluded that the penalty should be proportional to the consequences of the breach of obligation, due to which the possibility for one of the parties to receive excess profit through the penalty must be excluded, as well as the danger of facing a financial crisis for the other.

Аннотация: В данной научной статье проводится анализ неустойки как мера гражданско-правовой ответственности и способ обеспечения выполнения основного обязательства. Рассматриваются понятие «неустойка», его особенности и виды, цели и условия применения. Особо рассматриваются правовая возможность и порядок уменьшения неустойки в национальном праве, в частности статья 372-ая гражданского кодекса РА в прежней и новой редакции. Делается вывод, что неустойка должна быть соразмерна последствиям нарушения обязательства, благодаря чему должна быть исключена возможность получения сверхприбыли посредством неустойки для одной из сторон, а для другой – опасности оказаться перед финансовым кризисом.

Բանալի բառեր - տուժանք, պարտապան, տուժանքի պակասեցում, պատասխանատվության միջոց, պարտավորության կատարման ապահովում, պարտավորության խախտման հետևանք, համաչափության հիմնահարց:

Keywords: penalty, debtor, reduction of the penalty, measure of responsibility, ensuring the fulfillment of obligation, consequence of a breach of obligation, the main issue of proportionality.

Ключевые слова: неустойка, должник, уменьшение неустойки, мера ответственности, обеспечение исполнения обязательства, последствие нарушения обязательства, основной вопрос соразмерности.

Ա. Հակոբյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. հասցե՝ annahakobyan200@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 01.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 01.02.2021 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական դպրոցի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գոռ Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԱՐՍԵՆ ՍԱՐԴԱՐՅԱՆ
*Իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու, փաստաբան*

ARSEN SARDARYAN
*PhD in Law
Lawyer*

АРСЕН САРДАРЯН
*Кандидат юридических наук,
адвокат*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՊԱՏԺԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ
ԽԻՍՏ ՈՐՈՇԱԿԻԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

**PROBLEMS OF THE STRICT REGULATION OF THE RULES OF THE
APPOINTMENT OF PUNISHMENT IN CRIMINAL CASES**

**ПРОБЛЕМЫ СТРОГОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВИЛ
НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ**

Ուսումնասիրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագիծը¹ (այսուհետ նաև Նախագիծ)՝ տեսնում ենք, որ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի համեմատությամբ առաջարկվում է էպպես սահմանափակել հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ պատժի նշանակման հարցերում դատական հայեցողությունը: Նախագծով առաջարկվում է պատժի նշանակման կանոնների խիստ որոշակիացում՝ դատական հայեցողությունը սահմանափակվում է թե՛ պատժի տեսակի և չափի որոշման հարցում, թե՛ այն փաստացի կրելու կամ չկրելու որոշման հարցում:

Դատական հայեցողության սահմանափակումը պատժի նշանակման հարցում ներկայացվում է այն հիմնավորմամբ, որ խիստ որոշակիացված պատժի նշանակման կանոնների պայմաններում դատարանը պարտադրված կլինի նույնանման պատժի ենթարկել որոշակիորեն համընկնող իրավիճակներում հանցագործություն կատարած անձանց, ինչով փորձ է արվում այդ անձանց հավասարության և արդարության տպավորություն ստեղծել: Դա ներկայացվում է նաև որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի միջոց:

¹ Տես՝ <https://www.e-draft.am/projects/2115/about>:

Սակայն, Նախագծով առաջարկվող փոփոխությունները համակարգային վերլուծության ենթարկելով և համադրելով դատական պրակտիկայում հանդիպող իրավիճակների հետ, գտնում են, որ այդ փոփոխությունները կարող են ռոբոտացնել դատական համակարգը և հակասության մեջ մտնել պատժի և պատասխանատվության անհատականացման, մարդասիրության, արդարացի պատիժ նշանակելու, արարքի և պատժի համաչափության սկզբունքներին: Այսպես՝

1. Խիստ որոշակիացվել է երկու ծանրացնող հանգամանքների առկայության պայմաններում կատարված հանցագործության և ռեցեդիվի դեպքում պատժի նշանակման կանոնները:

Նախագծի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *«Եթե առկա են պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող երկու կամ ավելի հանգամանքներ և բացակայում է պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող որևէ հանգամանք, ապա այլընտրանքային սանկցիայի դեպքում դատարանը չի կարող նշանակել սանկցիայով նախատեսված առավել մեղմ պատժատեսակը:*

Պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող երկու կամ ավելի հանգամանքների առկայության և պատասխանատվությունը, պատիժը մեղմացնող որևէ հանգամանքի բացակայության դեպքում նշանակվող պատիժը չի կարող պակաս լինել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայով նախատեսված պատժատեսակի առավելագույն չափի կամ ժամկետի երկու երրորդից (...):»:

Գտնում ենք, որ ծանրացնող հանգամանքների առկայությունը և մեղմացնող հանգամանքի բացակայությունն ինքնին չպետք է հանցագործություն կատարած անձի պատժի չափն այդ աստիճանի խստացնի: Նման կանոնը պարտադրում է դատարանին ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություն կատարած անձին, բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործության հոդվածի սանկցիան ազատությունից զրկելու պատիժ է նախատեսում, նշանակել այդ պատժատեսակը՝ այն էլ առավելագույն շեմի երկու երրորդից ոչ պակաս:

Սակայն մեր համոզմամբ, բոլոր այն դեպքերում, երբ անձը, ընդհանուր առմամբ դրական է բնութագրվում, նրա կողմից կատարված հանցագործության հետևանքները հարթվել են, և դատարանի մոտ առկա է համոզմունք, որ ավելի մեղմ պատժատեսակը բավարար է անձի ուղղվելու և սոցիալական արդարությունը վերականգնելու համար, այս խստացումը չի կարող արդարացված համարվել: Օրինակ՝ եթե մի քանի համազյուղացիներ խմիչքի ազդեցության տակ որոշում են խմբով կատարել իրենց համազյուղացու գոմում գտնվող վերջինիս պատկանող ձիու հափշտակություն, ապա այդ անձանց արարքը կգնահատվի երկու ծանրացնող հանգամանքներում կատարված² գողություն, որը կատարվել է պահոցից կամ օբյեկտից³ և վերոգրյալ կանոնի համաձայն՝ համազյուղացիներին դատարանը չի կարող 2 տարի 8 ամսից ավելի պակաս ժամկետով ազատազրկման դատապարտի: Կարծում են՝ նման կարգավորումը չի կարող արդարացված համարվել:

Խնդրահարույց է նաև ռեցիդիվի դեպքերում պատժի կանոնների խստացու-

² Տե՛ս Նախագծի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 17-րդ կետեր:

³ Տե՛ս Նախագծի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետ:

մը: Նախագծի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Եթե դիտարկողը հանցագործության համար նախկինում ազատազրկման կամ ցմահ ազատազրկման ձևով պատիժ կրած կամ կրող, դատվածություն ունեցող անձը կատարել է դիտարկողը հանցանք, որի համար դատապարտվում է ազատազրկման, ապա նշանակվող նվազագույն պատիժը չի կարող պակաս լինել սույն օրենսգրքի Հարուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված ազատազրկման ձևով առավելագույն պատիժ երկու երրորդից (...)»:

Վերոգրյալ կարգավորմամբ նախագծի հեղինակները նույնացրել են հասարակ, վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվների համար նախատեսված պատժի կանոնները ի վնաս անձի՝ սահմանելով բոլոր դեպքերում նվազագույն պատժի շեմ՝ հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավելագույն պատժի երկու երրորդը: Նշենք, որ, օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնությունում նույնպես ռեցիդիվի բոլոր տեսակների համար գործում է միևնույն նվազագույն շեմը, սակայն այն կազմում է սանկցիայի առավելագույն շեմի մեկ երրորդը⁴: Ընդ որում, ՌԴ օրենսդրությունը թույլ է տալիս դատարանին շեղվել այս կանոնից մեղմացնող հանգամանքի առկայության դեպքում⁵:

Գտնում ենք, որ ռեցիդիվի կանոնների այսչափ խստացումն իրենից ներկայացնում է նախկինում դատապարտված անձանց հանդեպ կանխակալ վերաբերմունքի դրսևորում: Նախագիծը նախկինում դատապարտվածին զրկում է իր կատարած արարքի դիմաց համաչափ պատիժ ստանալու հնարավորությունից բոլոր այն դեպքերում, երբ կատարված արարքի հանրային վտանգավորությունում մեղմացնող հանգամանք է առկա: Օրինակ՝ տուժողի հակաբարոյական և ցինիկ գործողություններից զայրացած նախկինում դատապարտված անձը բռնություն է գործադրում և հակաբարոյական վարքագիծ դրսևորած անձին պատճառում միջին ծանրության վնաս: Արդարացի է արդյոք, որ այդ անձի պատիժը պետք է լինի ոչ պակաս, քան երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը⁶:

2. Մտահոգիչ է նաև Նախագծով առաջարկվող պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի խիստ սահմանափակումը, այսպես՝ Նախագծի 89-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե դատարանը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարճաժամկետ ազատազրկման կամ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով ազատազրկման ձևով պատիժ նշանակելով հանգում է հետևության, որ պատժի նպատակների իրականացումը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին (...)»:

Գործող օրենսդրությամբ⁷ նման սահմանափակում չկա և դատարանը ցանկացած դեպքում կարող է պատիժը պայմանականորեն չկիրառել, եթե հանգում է այն համոզման, որ հանցագործություն կատարած անձի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը փաստացի կրելու: Գտնում ենք, որ գործող օրենսդրության կարգավորումը արդարության, մարդասիրության, պատժի անհատականացման սկզբունքներից է բխում: Չի կարող անձին պատժելը լինել ինքնանպատակ և

⁴ Տե՛ս Ռուսաստանի դաշնության քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մաս (http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/e2bec0404d1dac2c1b416808f5dd491e7ba46799)

⁵ Տե՛ս Ռուսաստանի դաշնության քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

⁶ Տե՛ս Նախագծի 169-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

⁷ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդված:

փորձաշրջան սահմանելու արգելքը պայմանավորված լինի բացառապես կատարված հանցագործության համար նախատեսված պատժի խստությամբ:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասով ՀՀ-ում առկա է բավականին որակյալ իրավական կարգավորում: Ճիշտ է, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու պայմաններն առհասարակ չի պայմանավորում կատարված հանցագործության հանրային վտանգավորությամբ, սակայն Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներով այս հարցը ստացել է իր իրավական կարգավորումը, այն առումով, որ Վճռաբեկ դատարանը պարզաբանել է, որ անձի առանց պատիժը կրելու ուղղվելու համոզմունքին հանգելու առումով, բացի օրենքով նախատեսված անձը բնութագրող, պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները հաշվի առնելուց, անհրաժեշտ է նաև գնահատել կատարված հանցագործության հանրային վտանգավորությունը: Ավելին՝ Վճռաբեկ դատարանի ձևավորված կայուն նախադեպային պրակտիկայի համաձայն *«(...) մշտապես վերահաստատվել է դիրքորոշումն առ այն, որ դատարանի համոզվածությունը, վստահությունն այն մասին, որ ամբաստանյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց իրական պատիժ կրելու, պետք է հիմնվի օբյեկտիվ գոյություն ունեցող այնպիսի տվյալների համակողմանի վերլուծության վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը բազմիցս փաստել է, որ, թեև, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետ կապված, ՀՀ քրեական օրենսգրքին ինչպես հանցագործությունների, այնպես էլ անձանց շրջանակի որևէ սահմանափակում չի նախատեսում, սակայն դատարանի հետևությունները պետք է, ի թիվս այլոց, հիմնված լինեն նաև հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի ամբողջական գնահատման վրա՝ հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերության բնույթը, մեղքի ձևը և տեսակը, պատճառոված վնասի չափը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները, հանցագործության հանգամանքները, եղանակը, գործիքներն ու միջոցները, նպատակներն ու շարժառիթները և այլն»⁸:*

Վճռաբեկ դատարանը փաստել է նաև, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դատարանի որոշումը կարող է պայմանավորված լինել նաև մարդասիրության սկզբունքով, օրինակ՝ անձի առողջական վիճակով, և առհասարակ դատարանը պետք է հաշվի առնի պատժի փաստացի կրելու նպատակահարմարությունը:⁹

Գտնում ենք, որ մարդասիրության, պատժի և պատասխանատվության անհա-

⁸ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱՆԴ/0030/01/17 քրեական գործով 2018 թվականի սեպտեմբերի 20-ին կայացրած որոշման 11-րդ կետը: http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402292

⁹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/0289/01/17 քրեական գործով 2020 թվականի հունվարի 10-ին կայացրած որոշման 18.1 կետը:

տականացման, արդարացիության սկզբունքներից ելնելով՝ չի կարելի ՀՀ քրեական օրենսգրքում զուտ հանցագործության սանկցիայի նվազագույն շեմով պայմանավորված սահմանել պատիժը պայմանականորեն կիրառելու արգելք: Պրակտիկայում նման կարգավորումը հանգեցնելու է այնպիսի իրավիճակների, երբ դատարանն իր խղճին հակառակ անձին, որի ուղղվելն առերևույթ հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, հինգ տարի և բարձր ժամկետով ազատազրկման է դատապարտելու: Նշենք, օրինակ, որ Նախագծի համաձայն՝ ենթասպայի կողմից իր վերադասի նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ գործադրելու սպառնալիքը պատժվում է հինգից տասը տարի ժամկետով ազատազրկմամբ¹⁰: Սակայն դատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ, որպես կանոն, նման արարքների կատարման մեջ լինում է երկկողմանի մեղավորություն և շատ դեպքերում ստորադաս հրամանատարը բռնություն է գործադրում վերադաս հրամանատարի սադրանքի հետևանքով: Կարծում եմ, եթե Նախագիծն ընդունվի առաջարկվող խմբագրությամբ, ապա հասարակությանը պիտանի բազմաթիվ քաղաքացիներ անարդարացիորեն, մասամբ մեխանիկորեն, կհայտնվեն անազատության մեջ:

3. Նախագծով խիստ որոշակիացվել է նաև Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայով նախատեսված պատժից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու գործող իրավակարգավորումը: Այսպես՝ Նախագծի 74-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե հանցագործությունը պայմանավորված է եղել հանցագործությունից տուժած անձի հակաիրավական վարքագծով կամ հանցանքը կատարվել է հարկադրանքի ազդեցությամբ կամ, եթե հանցանքը կատարվել է կյանքի ծանր հանգամանքների զուգորդմամբ, կամ առկա են երեք կամ ավելի օրենքով նախատեսված մեղմացնող հանգամանքներ, եթե նշվածներն այն աստիճան են նվազեցրել անձի կամ նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը, որ դատարանի համոզմամբ սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայով նախատեսված պատժի նվազագույն չափը խիստ է տվյալ անձի համար, ինչպես նաև խմբի կողմից կատարված հանցանքի մասնակցի կողմից այդ խմբի հանցագործությունը բացահայտելուն աջակցելու դեպքում դատարանը կարող է նշանակել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի կամ հոդվածի մասի սանկցիայով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից պակաս պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան նախատեսված է այդ հոդվածով կամ հոդվածի մասով»:

Այսպես, եթե գործող օրենսդրությամբ, օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժատեսակ կամ նվազագույն պատժի շեմից ավելի ցածր ժամկետով պատիժ նշանակելու համար դատարանն ունի որոշակի հայեցողություն, քանի որ ինքն է գնահատում կոնկրետ գործի հանգամանքներն արդյոք բացառիկ են, թե ոչ (տես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդված), նախագծով հստակեցվել են, թե որ դեպքերում կարող է դատարանը կիրառել այս գործիքը, թվարկելով կոնկրետ երեք մեղմացնող հանգամանքների տեսակներ, ինչպես նաև այլ դեպքեր, երբ

¹⁰ Տես Նախագծի 479-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետ:

առկա է երեքից ավելի մեղմացնող հանգամանք:

Կարծում ենք, որ դատական հայեցողության վերոգրյալ սահմանափակումները կարող են բերել իրավիճակների, երբ դատարանը ստիպված է լինելու անձի նկատմամբ ակնհայտ ոչ արդարացի (խիստ պատիժ) նշանակել, քանի որ օրենքով հնարավոր չէ նախատեսել արարքի հանրային վտանգավորությունը էապես նվազեցնող բոլոր հնարավոր հանգամանքները և յուրաքանչյուր գործ ունի իր առանձնահատկությունները:

Այս առումով հետաքրքիր օրինակ է Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵՔԴԴ/0057/01/08 քրեական գործով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառման իրավաչափության արձանագրումն Աշոտ Գրիգորյանի նկատմամբ, որը եկեղեցուց առանձնապես խոշոր չափերի գումար էր հափշտակել եկեղեցում աշխատելու ընթացքում: Նշված գործի առանձնահատկությունն այն է, որ ամբաստանյալը, լինելով երկկողմանի ծնողագուրկ և վարելով թափառաշրջիկ կյանք, 2004 թ. ընդգրկվել էր «Թուֆենկյան» հիմնադրամի «Մենք պարտավոր ենք ապրել» ծրագրի շրջանակում և անցել էր աշխատանքի եկեղեցում: Աշխատանքի ընթացքում, հափշտակելով առանձնապես խոշոր չափերի գումարներ, դրանց մեծ մասը, որպես բարեգործություն, նվիրաբերել էր ծնողագուրկ երեխաներին օգնող բարեգործական հիմնադրամներին:

Վերոգրյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել էր իր դիրքորոշումը առ այն, որ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս. «... կարևորը ոչ թե պատիժը մեղմացնող տվյալների քանակն է, այլ այն, թե ինչքանով են դրանք էականորեն ազդել հանցանքի՝ հանրության համար վրանգավորության աստիճանի նվազեցման վրա...»¹¹: Հատկանշական է, որ տվյալ գործով, Նախագծով առաջարկվող փոփոխությունները ընդունելու դեպքում, հնարավոր չէր լինի օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակել, ինչով առնվազն կխախտվեր մարդասիրության սկզբունքը:

Պետք է նշել, որ Դատավորների հայեցողության հարցը միշտ գտնվել է իրավաբան գիտնականների ուշադրության կենտրոնում:

Այսպես, գիտնական Բավսունը նշում է. «...դատավորների իրավագիտականությունն օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ նույնացնել, որպիսի պայմաններում պատիժի տեսակի և չափի ընտրության հարցում դատական լայն հայեցողության դեպքում հնարավոր չէ հասնել տարբեր դատավորների կողմից նույնական կամ նույնանման պատիժների նշանակման միևնույն հանցագործությունների համար, երբ համանման են գործի հանգամանքները և հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները»¹²:

Գիտնական Գիտինովան նշում է. «Քրեական իրավունքի նորմերը կիրառելիս անխուսափելի է դատական հայեցողության դրսևորումը, ինչը պայմանավորված է մի շարք օբյեկտիվ հանգամանքներով՝

¹¹ Տե՛ս՝ Հ. Հաբեշյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2007 թ. օգոստոսի 30-ի որոշումը:

¹² Տե՛ս *Бавсун М.В.*, Судебное усмотрение при назначении наказания и проблемы его ограничения в УК РФ // Журнал рос. права., 2007, № 9:

- ա. հասարակության գոյության պայմանների արագ փոփոխությունը,
- բ. իրավունքի որոշակիության և կյանքի անվերջ բազմազանության միջև համապատասխանության ապահովման անհնարինությունը,
- գ. նորմի բոլոր կառուցվածքային բաղադրիչների կոշտ կարգավորման անհնարինությունը,
- դ. նորմերի տեխնիկաիրավական անկատարությունը, որն անհնարին է դարձնում նրանց կիրառումը առանց դատական մեկնաբանության»¹³:

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքում վերոնշյալ իրավանորմերը նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի գործող տարբերակի նմանությամբ, ինչն, իմ համոզմամբ, ավելի արդյունավետ է քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման սկզբունքով առաջնորդվելու համար: Նվազեցնելով և զրեթե միմյանի հասցնելով դատարանի դերը նշանակվող պատժատեսակի և պատժաչափի որոշման հարցում՝ օրենսդրի կողմից էականորեն սահմանափակվում է վերոնշյալ սկզբունքի կիրառությունը, ինչն անթույլատրելի է: Որքան էլ խորն ուսումնասիրվի հանցավորության էությունն ու մակարդակը, հնարավոր չէ նախատեսել հասարակական հարաբերություններում ապագայում կատարվող փոփոխությունները, բոլոր հանցավոր արարքների հանգամանքները, քանի որ յուրաքանչյուր դեպք յուրովի տարբերվում է նախորդ դեպքերից, ուստի դատարանին պետք է տալ անհրաժեշտ հայեցողություն, այլ ոչ թե դատարանին դարձնել ընդամենը տեխնիկական գործառույթներ կատարող մարմին: Այլապես սպառնալիքի տակ է հայտնվում պատասխանատվության և պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրառումը, որը քրեական իրավունքի կարևորագույն դրույթներից է: Ուստի՝ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժ նշանակելու, պատժը պայմանականորեն չկիրառելու և ընդհանրապես պատժի նվազագույն շեմը որոշելու հարցերում դատարանին անհրաժեշտ է լայն լիազորություններ տալ, քանի որ յուրաքանչյուր հանցագործություն ունի իր առանձնահատկությունները:

Եթե Նախագծի հեղինակների նպատակը կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումն է, ապա չենք կարծում, որ այդ նպատակին հասնելու այլ միջոցներ չկան և միակ միջոցը այն է, որ դատարանին պարտավորեցվի իր խղճին հակառակ որոշումներ կայացնել և վերաձվել դահճի: Պատիժների նշանակման հարցում դատական հայեցողության դրսևորման սահմանափակման բացասական հետևանքները գերակշռում են դրականին, և առհասարակ չենք կարծում, որ պատիժների նշանակման հարցում մաթեմատիկական կանոնների կիրառմամբ կարելի է հասնել իրավական որոշակիության: Սակայն, եթե ենթադրենք, որ կարելի է հասնել, ապա չենք գտնում, որ մարդասիրության, պատժի անհատականացման, արարքի հանրային վտանգավորության և պատժի համաչափության սկզբունքները կարելի է ստորադասել իրավական որոշակիության սկզբունքին:

Գտնում ենք, որ վերոգրյալ փոփոխությունների մասով կամ պետք է Նախա-

¹³ Տե՛ս Գուտինովա Մ.Մ., Проблема судебного усмотрения в уголовном праве при назначении уголовного наказания// Вестник 2016 N 01.

գիծը մերժվի և պահպանվի նախկին իրավակարգավորումը կամ պետք է առանձին հոդված սահմանել ՀՀ քրեական օրենսգրքում, որը, հիմնվելով ՀՀ սահմանադրության 71-րդ և 78-րդ հոդվածների վրա, կսահմանի դատարանի հայեցողությունն օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու¹⁴ բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործության կամ այն կատարող անձի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով՝ դատարանը կգտնի, որ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասի կանոններով ստացվող նվազագույն պատժի շեմը համաչափ չէ արարքի կամ այն կատարող անձի հանրային վտանգավորությանը, և որ նման պատիժ նշանակելով՝ կխախտվի հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափության սկզբունքը:

Annotation. The article examines the proposed changes in the order of sentencing in the draft of the new Criminal Code. In particular, a comparative legal analysis of the current Criminal Code and the draft new Criminal Code of the Republic of Armenia in relation to the rules for imposing a sentence was carried out. The author criticizes the strict regulation of the relevant norms, which reduce the level of judicial discretion, thereby depriving the court of the opportunity to impose punishment according to conscience, based on the specific circumstances of the case and taking into account the social danger of the crime committed and the characteristics of the person who committed the crime.

Аннотация. В статье рассматриваются предлагаемые в проекте нового Уголовного кодекса изменения в порядке назначения наказания. В частности, проведен сравнительно-правовой анализ действующего Уголовного кодекса и проекта нового Уголовного кодекса Республики Армения в отношении правил назначения наказания. Автор критикует строгое регулирование соответствующих норм, которые снижают уровень судебного усмотрения, тем самым лишая суд возможности назначать наказание по совести, исходя из конкретных обстоятельств дела и с учетом общественной опасности совершенного преступления и особенностей лица, совершившего преступление.

Բանալի բառեր - քրեական իրավունք, ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագիծ, պատիժների նշանակման կանոններ, դատական հայեցողություն:

Keywords: criminal law, the draft of the new Criminal Code of RA, Rules for the imposition of a penalty, judicial discretion.

Ключевые слова: уголовное право, проект Уголовного кодекса РА, правила назначения наказания, судебное усмотрение.

Ա. Սարգսյան - Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, փաստաբան, էլ. փոստ՝ sardarian@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 03.02.2021 թ., տրվել է գրախոսության 03.02.2021 թ., երաշխավորվել է ի.գ.թ. Անդրանիկ Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

¹⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2018 թ. փետրվարի 6-ի թիվ 1400 որոշումը:

ՄԱՐԻԱՄ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ
*ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

MARIAM BAGHDASARYAN
*Applicant for the Department of Criminal Law and Criminal
Procedure Law of the Institute of Law and Politics of RAU*

МАРИАМ БАГДАСАРЯН
*Соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального
права Института права и политики РАУ*

**ԱՌԱՆՁԻՆ ԴԱԺԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԳՆԱՀԱՏՈՂԱԿԱՆ
ԿԱՏԵԳՈՐԻԱ**

PARTICULAR CRUELTY AS AN EVALUATIVE CATEGORY

ОСОБАЯ ЖЕСТОКОСТЬ КАК ОЦЕНОЧНАЯ КАТЕГОРИЯ

Առանձին դաժանությունը՝ որպես պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք, քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված հատկանիշ Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքերում ընդունվել է համապատասխանաբար 1960 և 1961 թվականներին, փոխարինելով ցարական Ռուսաստանի 1845, 1903 թվականների օրենքների ժողովածուներով, Խորհրդային Ռուսաստանի 1922, 1926 թվականների և Խորհրդային Հայաստանի 1927 թվականի քրեական օրենսգրքերով սահմանված «սպանությունն առանձին տանջալի եղանակով կատարելը» վերտառությամբ հանցակազմին: Օրենսդրական այս փոփոխությունն արժանացավ քրեագետների հավանությանը և հաջողությամբ կիրառվեց նաև գործնականում, որքանով որ առանձին դաժանություն ձևակերպումն իր բովանդակային իմաստով առավել լայն և ընդգրկուն էր, քան նախորդ ձևակերպումը և իր մեջ ընդգրկում էր ոչ միայն առանձնակի տանջալի եղանակով կատարված հանցավոր արարքները, այլև առանձին դաժանությունը վկայող բազմաթիվ այլ հանգամանքներ: Պատահական չէ, որ Ռուսաստանի Դաշնության 1996 թվականի և Հայաստանի Հանրապետության 2003 թվականի քրեական օրենսգրքերը նույնությամբ պահպանել են «սպանությունն առանձին դաժանությամբ կատարելը» հանցակազմը, որը նույնությամբ պահպանվել է նաև ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում:

«Առանձին դաժանություն» հատկանիշի և որպես ամբողջություն երևույթի ու

նրա բաղադրիչների գնահատողական բնույթի մասին կանդիդատանանք առանձին դաժանության հասկացության բացահայտման և սահմանման ժամանակ, նկատելով, որ օրենսդիրը չի պարզաբանում առանձին դաժանության բովանդակությունը՝ հարցի լուծումը թողնելով վարույթն իրականացնող մարմնի իրավասությանը:

Ընդհանրապես, քրեական օրենքում օրենսդրի կողմից երբեմն օգտագործվում են այնպիսի հասկացություններ, որոնց բացատրությունն օբյեկտիվորեն չի տրվում, ինչն ամենևին էլ օրենսդրի թերացումը չէ: Օրենսդրի նման մոտեցումն արդարացված է, իրավաչափ և պահանջված: Երբեմն այն արվում է քրեական օրենքը բազմաթիվ ու տարատեսակ, ավելորդ և բարդ ձևակերպումներով չձանրաբեռնելու նպատակով՝ համապատասխան հանցակազմի գնահատողական հատկանիշների պարզ ձևակերպմամբ, իսկ դրանց բովանդակային բացահայտումն օրենսդիրը կապում է տվյալ հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերի ու նրանց բաղադրիչների մանրակրկիտ պարզաբանման, վերլուծության և գնահատման հետ: Օրենսդրի կողմից օգտագործվող նման հասկացությունները, որոնց բովանդակությունը քրեական օրենքում բացահայտված չէ, այլ այն, գործի փաստական հանգամանքներից ելնելով, բացահայտվում է իրավակիրառի կողմից՝ ընդունված է անվանել գնահատողական կատեգորիաներ:

Ընդհանրապես, քրեական իրավունքում գնահատողական կատեգորիաները մշտապես եղել են, կան և կլինեն, որքանով որ առանց դրանց հնարավոր չէ իրականացնել քրեաիրավական գործառույթ: Այդ իսկ առումով գնահատողական կատեգորիաները մշտապես եղել են ինչպես տեսաբան իրավագետների, այնպես էլ իրավակիրառների ուշադրության կենտրոնում: Գնահատողական կատեգորիաների խնդիրներին են անդրադարձել մասնավորապես Լ. Ա. Անդրեան, Ս. Վ. Բորոդինը, Ս. Ս. Բեգրուկովը, Յու. Մ. Բրայնինը, Լ. Դ. Գաուլմանը, Ա. Ն. Իգնատովը, Ն. Գ. Կադնիկովը, Մ. Ի. Կովալյովը, Ա. Ն. Կրասիկովը, Պ. Յու. Կոնստանտինովը, Լ. Պ. Կրուգլիկովը, Վ. Ն. Կուդրյավցևը, Ա. Վ. Նաումովը, Ա. Ի. Ստրելնիկովը, Ս. Կ. Պիտերցևը, Տ. Ա. Պլակսինա, Է. Ֆ. Պրեզայլոն, Գ. Ի. Չեչելը, Ե. Ա. Ֆրոլովը, Վ. Ի. Գլադկիխը, Ե. Ն. Մասլովան, Օ. Ա. Շումիլինան, Ս. Վ. Ռաստրոպովը, Ա. Գ. Մենշիկովան և այլք: Նշված հեղինակների աշխատություններում կան հանցագործությունների որակման վերաբերյալ տեսական և գործնական այնպիսի առաջարկություններ, հետևություններ, եզրակացություններ, որոնք կարևոր նշանակություն են ունեցել գնահատողական կատեգորիաների ուսումնասիրման, մեկնաբանման և կիրառման հարցում: Դրա հետ մեկտեղ քննարկվող խնդրի ոչ բոլոր հարցերն են բավականաչափ լուսաբանվել նշված և այլ հեղինակների աշխատություններում, որը պայմանավորված է երևույթի բարդությամբ և անորոշությամբ: Բոլոր դեպքերում գնահատողական կատեգորիաների ուսումնասիրման արդյունքում վերջիններս սեփական հայեցակարգը պայմանավորում են կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներով: Իսկ իրավակիրառների շրջանակում կատարված հարցումները ցույց են տվել, որ նրանց բացարձակ մեծամասնությունը խնդիրներ ունի՝ կապված գնահատողական կա-

տեգորիաներ պարունակող նորմերի կիրառման հետ:

Դժվար չէ նկատել, որ գնահատողական կատեգորիաները ներկայումս նույնպես իրենցից ներկայացնում են քրեական իրավունքի բարդ և ոչ համալիր հետազոտված ոլորտ: Ինչպես նկատել են Վ. Ի. Գլադկիխը և Ե. Ն. Մասլովան, «օրենսդրական կարգավորումների հստակությունը և կոնկրետությունը հնարավոր է միայն մինչև որոշակի սահմանները: Այլ կերպ ասած, քրեական օրենքի նորմի «ազատումը» հարաբերական որաշակիությունից ուղղակի անհնար է, որն էլ իր հերթին խնդիր է դնում քրեական օրենքի շրջանակում ուսումնասիրել գնահատողական կատեգորիաների կիրառման տեխնոլոգիաների հետ կապված խնդրահարույց հարցերը, որոնք առաջին հերթին կապված են այնպիսի եզրութաբանության գործածման հետ, որոնք նորմի կառուցվածքում չունեն հստակ որոշակիություն և իրավակիրառի կողմից մեկնաբանելիս դժվարություններ են առաջացնում:

Գնահատողական կատեգորիաների ոչ բավարար որոշակիությունը, նրանց մի մասի բազմիմաստությունը, նրանց բովանդակության ոչ հստակ լինելը, որպես կանոն, նրանց կիրառման և հասկանալու վերաբերյալ պարզաբանման ու օրենքում ցուցումների ամրագրման բացակայությունը ստիպում են իրավակիրառին վերոնշյալ հասկացությունների բովանդակությունը «վերծանել» և իմաստավորել սեփական հայեցողությամբ և սեփական պատկերացումներից ելնելով¹:

Բնական է, որ օրենքի կիրառման ժամանակ որքան քիչ լինեն գնահատողական կատեգորիաները, այնքան ավելի դյուրին կլինեն կատարված արարքի որակման հետ կապված խնդիրների լուծումը և քիչ կլինեն տարընթերցումներն ու մեկնաբանությունները: Սակայն, խնդիրն այն է, որ կան այնպիսի գնահատողական կատեգորիաներ առանց որոնց հնարավոր չէ իրականացնել իրավական գործառույթ ընդհանրապես: Այդպիսի գնահատողական կատեգորիաներից է առանձին դաժանությունը, որը ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ ամրագրվել է որպես սպանությունը, դիտավորությամբ առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելը, ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը, բռնաբարությունը և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները որակյալ դարձնող հատկանիշ, ինչպես նաև պատիժը և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք:

Ինչպես նշել է ակադեմիկոս Վ.Ն. Կուդրյավցևը. «Օրենքում գնահատողական կատեգորիաների առկայությունն անխուսափելի է: Դրանք օգտակար են, եթե նախատեսված են անհրաժեշտ դեպքերի համար և երբ դրանք գործնականում ճիշտ են կիրառվում»²:

Քննարկելով հանցակազմի հատկանիշներն ըստ որոշակիության չափանիշի՝ Վ. Ն. Կուդրյավցևն այն բաժանում է երկու խմբի՝ որոշակիի և գնահատողականի: Հեղինակի կարծիքով, **որոշակի** են այն հատկանիշները, որոնց բովանդա-

¹ Տե՛ս *Гладких М.И., Маслова Е.Н.*, Оценочные категории в квалифицированных видах убийств, М., 2009, էջ 5-6:

² Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, Причины правонарушений, М., 1976, էջ 69:

կությունն օրենսդրի կողմից բացահայտվել է օրենքում, իսկ **գնահատողականն** այն հատկանիշներն են, որոնց բովանդակությունն օրենսդրի կողմից օրենքում չի բացահայտվել և որոնք մեծամասամբ բացահայտվում են օրենքը կիրառող իրավաբանի իրավագիտակցությամբ՝ հաշվի առնելով քրեական օրենսգրքի պահանջները և կոնկրետ գործի հանգամանքները³:

Օ. Ա. Շումիրինայի կարծիքով, գնահատողական է համարվում «հասկացությունը, որի բովանդակությունը չի կոնկրետացված տվյալ քրեական օրենքում և որոշվում է իրավակիրառի կողմից՝ հաշվի առնելով քրեական գործի փաստական հանգամանքները»⁴:

Ըստ Լ. Դ. Գաուլմանի՝ հանցագործության հատկանիշները նրա իմացաբանական տեսակետից բաժանվում են երկու խմբի՝ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների, իսկ ըստ որոշակիության՝ որոշակիի և գնահատողականի: Համաձայնելով գնահատողական կատեգորիաների բերված սահմանման հետ՝ հեղինակը միաժամանակ չի համաձայնել Վ. Ն. Կուդրյավցևի կողմից գնահատողական հատկանիշները որպես փոփոխական հատկանիշների տեսակներից մեկը համարելու դրույթին⁵, նկատելով, որ գնահատողական և փոփոխական հատկանիշներն ինքնուրույն և տարբեր իրավական կատեգորիաներ են, և որ՝ գնահատողական հասկացությունների իմաստը քրեական օրենքի գործողության ընթացքում որպես այդպիսին չի փոխվում և սուբյեկտիվորեն նրանց բովանդակությունը բացահայտվում է իրավակիրառի կողմից՝ ելնելով անձնական փորձից, գիտելիքներից, այս կամ այն տեսական հայեցակարգին հակված լինելուց, որոնք էլ, որպես կանոն, միանշանակ չեն⁶:

Ս. Ս. Բեզրուկովը նույնպես նկատում է, որ մի շարք գնահատողական կատեգորիաներ օրենքում չեն պարզաբանվում, մեկնաբանվում, օրենսդիրն այդ իրավունքը վերապահում է տվյալ նորմը կիրառող սուբյեկտներին: Գնահատողական կատեգորիաների ոչ բավարար որոշակիությունը, բազմիմաստությունը, նրանց բովանդակության ոչ բավարար հստակությունը, ինչպես նաև, որպես կանոն, օրենքում նրանց կիրառման վերաբերյալ ցուցումների բացակայությունը ստիպում են իրավակիրառին նման հասկացություններ պարունակող ձևակերպումները «վերձանել» սեփական հայեցողությամբ: Մի շարք դեպքերում դժվարություններն առաջանում են օրենսդրական սահմանումների բացակայության պատճառով⁷:

Ընդհանրապես գնահատականը հանդիսանում է դատողության բաղկացուցիչ մասն է, նրա բաղադրիչը:

Համաձայն Հայերեն ստուգաբանական բառարանի՝ «գնահատել» նշանակում

³ Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, Общая теория квалификации преступлений, М., 2001, էջ 115:

⁴ Տե՛ս *Шумилина О.С.*, Оценочные понятия в Уголовном кодексе Российской Федерации и их использование в правоприменительной деятельности: автореф. дис...канд. юрид. наук. М., 2002, էջ 3:

⁵ Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, Общая теория квалификации преступлений, М., 2001, էջ 111:

⁶ Տե՛ս *Гаухман Л.Д.*, Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., 2005, էջ 51-52:

⁷ Տե՛ս *Безруков С.С.*, Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве, М., 2001, էջ 4:

է սահմանել, որոշել գինը, արժեքը, հարգը, չափը, քանակը, արժևորելը, գնահատական տալը: «Գնահատել» բառը նույն նշանակությունն ու բովանդակությունն ունի նաև ռուսերենում և այլ լեզուներում: Այդ իմաստով էլ պայմանավորված բազմաթիվ իրավագետներ, այս կամ այն գնահատողական կատեգորիաների հասկացությունների տրման կամ մեկնաբանման հետ կապված, փորձել են տալ կամ մեկնաբանել քրեաիրավական նորմերի ընդհանուր իմաստն ու բովանդակությունը, սակայն հիմնականում կրկնել են միմյանց, կամ ամենաշատը նույն բանն են արտահայտել չնչին տարբերություններով:

Ի սկզբանե օրենսդրորեն չտրված հասկացության սահմանումը և այն բացառապես իրավակիրառի վրա թողնելը հանգեցրել և հանգեցնում է նրան, որ նորմը կիրառող սուբյեկտը, սեփական պատկերացումներից և իրավագիտակցությունից ելնելով՝ սեփական հայեցողությամբ, ինքնուրույն է սահմանում, տվյալ կոնկրետ գործով նաև մեկնաբանում, գնահատողական նորմի իմաստն ու բովանդակությունը, որից էլ ելնելով, ոչ քիչ դեպքերում, մինևույն կամ նույնանման իրավիճակներում կատարված արարքների գնահատման հարցում տեղ են գտնում իրարից բոլորովին տարբեր, երբեմն իրարամերժ լուծումներ՝ կապված գնահատողի մասնագիտական որակներից և անձնական այլ հատկանիշներից: Այսինքն, նման իրավիճակում քրեաիրավական նորմը ձեռք չի բերում պատշաճ որոշակիություն և չի կարող ձեռք բերել: Այս առումով պետք է համաձայնել հանցագործության հատկանիշներն ըստ որոշակիության՝ որոշակիի և գնահատողականի բաժանման հետ, իսկ այն որ գնահատողական և փոփոխական կատեգորիաները նույնական չեն, մեր կարծիքով, վերաբերելի է միայն ժամանակի տվյալ պահի առումով, որքանով որ **տևական ժամանակի ընթացքում գնահատողական կատեգորիաները կարող են փոփոխվել:** Ընդհանուրն այն է, որ գնահատողական կատեգորիաները բնորոշող հասկացություններն իրենց հստակության, պարզության, հասանելիության պակաս չափաքանակի պատճառով նույնությամբ չեն համապատասխանում օրենքի որոշակիության պահանջներին և, հանդիսանալով սուբյեկտիվ կատեգորիաներ, հանգեցնում են այն բանին, որ այն ինչը պարզ և հասկանալի է մեկի համար, դառնում է կամ կարող է դառնալ բարդ և անհասկանելի մեկ ուրիշի համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ գնահատողականությունը կիրառվում է մի դեպքում որպես «կատեգորիա», մյուս դեպքում՝ «հասկացություն», երրորդ դեպքում՝ «եզրույթ» ձևակերպմամբ:

Վ. Ի. Գլադկիի և Վ.Ն.Մասլովայի կարծիքով, «գնահատողականություն» հասկացության առնչությամբ ճիշտ և նպատակահարմար է օգտագործել «գնահատողական հասկացություն» կամ «գնահատողական կատեգորիա» բառակապակցությունները, որքանով որ այդ կերպ նրանք ավելի հստակ են արտահայտում ուսումնասիրվող հասկացությունների բովանդակությունը և ընդհանուր են բոլոր գնահատողական կատեգորիաների համար⁸:

⁸ См. Гладких В.И., Маслова Е.Н., Оценочные категории в квалифицированных видах убийства:

Ընդհանրապես որևէ իրավաբանական հասկացության, կատեգորիայի կամ եզրույթի բովանդակության վերաբերյալ արտահայտված կարծիքի հիմքում որպես հիմնական, երբեմն էլ որպես միակ աղբյուր օգտագործվում են տվյալ լեզվի բացատրական բառարանային ձևակերպումները: Հետևաբար վեճի առարկան, ինչպես նաև նրա լուծումը հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ չեն պահանջում և այդ իսկ պատճառով հեռու են գնահատողական կատեգորիաներին առնչվող ընդհանուր խնդիրներից:

Չպետք է մոռանալ, որ օրենսդրի կողմից գնահատողական կատեգորիաների ընդունումն առավելապես պայմանավորված է օբյեկտիվ իրավաչափություններով: Օրենսդիրն իր կամքով չէ իրեն հեռու պահել խնդրահարույց հարցերի լուծումից և այն թողել իրավակիրառի «հույսին»:

Պետք է համաձայնել Ա. Ս. Բեզրուկովի կարծիքին առ այն, որ գնահատողական կատեգորիաների և եզրույթների բովանդակությունը ճիշտ հասկանալու բանալին պետք է գտնվի *intra legem* (օրենքի ներսում), ոչ թե *extra legem* (օրենքի շրջանակից դուրս): Հակառակ դեպքում գնահատողական հասկացություններ և եզրույթներ պարունակող նորմերի կիրառումը կարող է հակասել օրենքի իմաստին, հաշվի չառնել այն և անկատար թողնել օրենքի պահանջները⁹:

Ե. Ա. Ֆրոլովի կարծիքով, «օրինականության հետագա ամրապնդման խնդիրը լուծելու համար ... պետք է նեղացվեն գնահատողական հասկացությունների կիրառման շրջանակները, նրանք աստիճանաբար փոխարինելով որոշակի, հստակ և կայուն հատկանիշներ ունեցող հասկացություններով»¹⁰:

Ն. Վ. Կուդրյավցևը, նշելով գնահատողական կատեգորիաների դրական դերն ու նշանակությունը, նկատել է, որ օրենքում նրանց թվի կրճատումը նպաստում է օրինականության ամրապնդմանը¹¹: Հեղինակը նաև նկատել է, որ «...օրինականության ամրապնդման տեսակետից նպատակահարմար է, որ հանցակազմի բոլոր հատկանիշներն, առանց բացառության, նշված լինեն քրեական օրենքում»¹²:

Ն. Ֆ. Կուզնեցովան նույնպես նկատել է, որ «հանցագործության և հանցակազմերի բոլոր հատկանիշները, առանց բացառության, պետք է նշված լինեն քրեաիրավական նորմում և միայն դրանում»¹³:

Ռ. Մ. Ռաջաբովի կարծիքով, քրեական գործերով արդարադատության իրականցման առաջին հիմնարար ակտը քրեական օրենքն է, հետևաբար նրանում գնահատողական կատեգորիաների բովանդակության հստակ սահմանումը

Монография М., 2009, էջ 70:

⁹ Տե՛ս *Безруков С.С.*, *Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве*, М., 2001, էջ 18:

¹⁰ Տե՛ս *Фролов Е.А.*, *Стабильность закона и соотношение формально-определенных и оценочных понятий в уголовном праве*// *Проблемы советского уголовного права и криминологии*: Сб. науч. тр. Свердловск, 1973, Вып. 28, էջ 42:

¹¹ Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, *Общая теория квалификации преступлений*. М., 2001, էջ 111-115:

¹² Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, *Общая теория квалификации преступлений*. М., 2001, էջ 102:

¹³ Տե՛ս *Кузнецова Н.Ф.*, *Преступление, состав преступления, диспозиция уголовно-правовой нормы*. // *Вест. Моск. ун.-та*//, серия право, 1967, N4, էջ 46:

հնարավորություն է տալիս ապահովելու օրինականությունը և արդարությունը, և այդ իմաստով անհրաժեշտ է քրեական օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասերում ներառել առանձին դաժանությունը բացահայտող նորմեր¹⁴:

Գործնականում առավել քիչ սխալներ թույլ տալու և օրենսդրության կատարելագործման նպատակով Վ. Վ. Պիտեցկին և Ե. Ա. Ֆրոլովը առաջարկել են կիրառել իրավաբանական տեխնիկայի մի շարք հնարքներ: Դրանք են օրենքում օգտագործվող գնահատողական կատեգորիաների եզրաբանության պարզեցումը, օրենքի տեքստում առանձին գնահատողական կատեգորիաների բացահայտումը, օրենքում գնահատողական կատեգորիաների թվարկումը: Վերջիններս նույնպես այն կարծիքին են, որ գնահատողական կատեգորիաների կիրառման խնդիրներն առաջանում են նրանց մեկնաբանման ժամանակ, հետևաբար, նման իրավիճակից ամենաընդունելի և իրական ելքը՝ հենց անմիջապես քրեական օրենքում դրանք պարզաբանելն է¹⁵:

Ըստ Մ. Վ. Գրիգորյանի՝ «յուրաքանչյուր հանցակազմի հատկանիշները գոյություն ունեն միայն օրենքի մեջ: Օրենսդրի խնդիրն է առավել ճիշտ ու հստակ ձևակերպել այդ հատկանիշները, իսկ հանցագործությունների որակումն իրականացնող սուբյեկտների խնդիրը՝ ճիշտ սահմանել ու գնահատել այդ հատկանիշներից յուրաքանչյուրը»: Հեղինակը նշել է նաև, որ «հանցակազմի բացահայտումն ու հավաստումը կատարվում է գործող քրեական օրենսդրության շրջանակում: Եթե օրենսդիրն այս կամ այն ձևով չի նախատեսել հանցավոր արարքի էական հատկանիշները, ապա միանգամայն անթույլատրելի է օրենսդրի փոխարեն «հորինել» պակասող «տարրերը»¹⁶:

Մենք նույնպես այն կարծիքին ենք, որ հանցակազմի հատկանիշները պետք է նախատեսված լինեն քրեաիրավական նորմում և այդ կանոնի ցանկացած շեղում հղի է դատական «անսահմանափակ» հայեցողությամբ, իր բազմաթիվ բացասական հետևանքներով: Սակայն, միաժամանակ չենք կարող չնկատել, որ հանցակազմի օրենսդրական կառուցվածքի «ոչ լիարժեքությունը» միշտ չէ, որ գործող օրենսդրության թերությունն է, որքանով որ գնահատողական կատեգորիաներ պարունակող նորմերի դեպքում այդպիսիք պարզապես անխուսափելի են, և խնդիրը ոչ թե և ոչ միայն այն ներկայացնելն է, այլ հարցի համարժեք լուծումներ գտնելն ու առաջարկելն է, իսկ այդպիսին գտնելու համար կարող է օգնել.

1. հանցակազմի որոշակի և գնահատողական հատկանիշների բովանդակային վերլուծությունը,
2. քրեաիրավական նորմի կառուցվածքի բովանդակային վերլուծությունը,
3. քրեական օրենքի մեկնաբանության բովանդակային վերլուծությունը:

¹⁴ Տե՛ս *Раджабов Р.М.*, Соотношение понятия "особая жестокость" со смежными оценочными категориями:

¹⁵ Տե՛ս *Фролов Е.А.*, Стабильность закона и соотношение формально-определенных и оценочных понятий в уголовном праве //Проблемы Советского уголовного права и криминологии: Сб. науч. тр. Свердловск, 1973, Вып. 28, էջ 42:

¹⁶ Տե՛ս *Գրիգորյան Մ. Վ.*, Հանցագործության ուսմունքը քրեական իրավունքում, Երևան, 2001, էջ 58:

Հանցակազմի որոշակի և գնահատողական հատկանիշների տարբերական հետ կապված արդեն իսկ նկատել ենք, որ որոշակի են այն հատկանիշները, որոնց բովանդակությունն օրենսդրի կողմից բացահայտվել է օրենքում, իսկ գնահատողական են այն հատկանիշները, որոնց բովանդակությունն օրենսդրի կողմից օրենքում չի բացահայտվել՝ այն թողնելով իրավակիրառի իրավասությանը: Այս առումով որոշակի և գնահատողական հատկանիշների տարբերակումը առավել պատկերավոր դարձնելու համար բերենք հիպոթետիկ օրինակ՝ համեմատելով «կավե սափոր» և «գեղեցիկ սափոր» ձևակերպումները: Կավե սափորն իր մեջ պարունակում է կոնկրետություն, որոշակիություն՝ կապված սափորը կավից պատրաստված լինելու և այն հանրության կողմից հենց այդպես ընկալվելու հետ, մինչդեռ գեղեցիկ սափոր ձևակերպման մեջ գեղեցիկը կոնկրետություն, որոշակիություն չի պարունակում, որքանով որ այդ նույն գեղեցիկ համարվող սափորը ոմանց համար կարող է համարվել ոչ գեղեցիկ, անճաշակ, նույնիսկ՝ տգեղ: Փաստորեն ի տարբերություն սափորը կավից պատրաստված լինելու որոշակի, կոնկրետ հատկանիշի՝ գեղեցիկ սափորի դեպքում «գեղեցիկը» բացառապես գնահատողական հատկանիշն է, որքանով որ յուրաքանչյուր դեպքում անձն է որոշում նույն առարկայի, երևույթի կամ մեկ այլ բանի գեղեցիկ կամ ոչ գեղեցիկ լինելը: Նույնը վերաբերում է «առանձին դաժանություն» գնահատողական կատեգորիային: Վերադառնալով խնդրո առարկա հանդիսացող հանցակազմի գնահատողական հատկանիշին՝ նկատենք, որ **յուրաքանչյուր հանցակազմի հատկանիշները պետք է գոյություն ունենան օրենքում և պայմանավորված չլինեն իրավակիրառի հայեցողությամբ:**

Ինչ վերաբերում է քրեաիրավական նորմի կառուցվածքը կազմող հիպոթեզին, դիսպոզիցիային և սանկցիային, ապա դրանցից ամենաշատը քննարկվող խնդրին առնչվում է դիսպոզիցիան, որը քրեաիրավական նորմի այն մասն է, որտեղ նկարագրվում են կոնկրետ հանցագործության հատկանիշները, նշվում այն արարքները, որոնք հանցագործություն են ճանաչվում և որոնք կատարելու համար պատիժ է սահմանվում: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ քրեաիրավական նորմի դիսպոզիցիաները լինում են՝ պարզ կամ հասարակ, նկարագրական, հենվող կամ վկայող և բլանկետային: Քննարկվող խնդրի հետ կարող են առնչվել հասարակ կամ պարզ և նկարագրական դիսպոզիցիաները: Հասարակ կամ պարզ դիսպոզիցիան տալիս է միայն հանցագործության անվանումը՝ առանց հանցագործության հատկանիշների նկարագրման: Դիսպոզիցիայի այդ տեսակը կիրառվում է այն դեպքում, երբ թե՛ հանցագործությունը, թե՛ նրա անվանումը հանրությանը հայտնի են և այն մանրամասն նկարագրելու անհրաժեշտություն չկա: Հասարակ կամ պարզ դիսպոզիցիայով նշված հանցագործության հատկանիշները բացահայտվում են իրավակիրառ պրակտիկայի և քրեական իրավունքի տեսության կողմից: Հասարակ դիսպոզիցիայի օրինակ է 1961 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան, որը, պատասխանատվություն սահմանելով դիտավորյալ սպանության համար, չէր պարզաբանում, թե ինչ պետք է հասկանալ «սպանություն» ասելով:

Նկարագրական դիսպոզիցիան տալիս է ոչ միայն հանցագործության անվանումը, այլև նկարագրում է դրա հիմնական, բնութագրիչ հատկանիշները: Նկարագրական դիսպոզիցիան դիսպոզիցիայի ամենատարածված ձևն է, որում արարքի որակումը չի պայմանավորվում իրավակիրառի հայեցողությամբ: Եվ դա է ճիշտը, որքանով որ հանցագործության որակման կանոնները պայմանավորված են համապատասխան օրենքով և յուրաքանչյուր նոր ընդունված օրենք ձեռք է բերում արարքի որակման համապատասխան կանոն, որոնք գործում են այնքան ժամանակ, քանի դեռ օրենքի փոփոխմամբ կամ վերացմամբ դրանք չեն փոփոխվել կամ վերացվել: Իսկ իրավակիրառի խնդիրն կայանում է ոչ թե հանցագործության հատկանիշի ձևավորումն ու արարքի որակման կանոն սահմանելը, այլ կատարված արարքի հատկանիշների և քրեական օրենքով նկարագրված հանցագործության հատկանիշների ճիշտ հավաստումն ու ամրագրումը: **Հետևաբար, խնդրի լուծման տարբերակ է նաև քրեաիրավական նորմի դիսպոզիցիայում հանցագործության անվանումից բացի՝ ներառել կոնկրետ հանցագործության հիմնական և բնութագրիչ հատկանիշները**, հասցնելով այն նկարագրական դիսպոզիցիայի բնութագրին:

Համաձայն քրեական իրավունքի տեսության քրեական օրենքի մեկնաբանությունը, ըստ սուբյեկտի, լինում է լեզալ, դատական (կազուալ) և դոկտրինալ (գիտական):

Դոկտրինալ (գիտական) մեկնաբանությունն իրականացվում է գիտական հաստատությունների, առանձին գիտնականների, պրակտիկ աշխատողների կողմից քրեական օրենսգրքի մեկնաբանությունների, առանձին աշխատությունների, մենագրությունների, դասագրքերի հրատարակումների, հոդվածների հրապարակման տեսքով: Դոկտրինալ մեկնաբանությունը ՀՀ գործող օրենսդրությամբ պարտադիր կիրառության ուժ չունի, բայց կարող է նպաստել քրեական օրենքի բովանդակության և իմաստի բացահայտմանը, նրա ճիշտ կիրառմանն ու օրենսդրության կատարելագործմանը:

Դատական (կազուալ) մեկնաբանությունն արվում է դատարանի կողմից կոնկրետ քրեական գործի շրջանակում և այն պարտադիր է միայն տվյալ գործի լուծման առումով:

Լեզալ մեկնաբանությունն արվում է այն մարմնի կողմից, որն օրենքով օժտված է այդ անելու: Լեզալ մեկնաբանությունը լինում է աուտենտիկ, որն արվում է օրենքն ընդունած մարմնի կողմից և պարտադիր է կիրառման համար, ինչպես նաև իրավակիրառական, որն արվում է օրենքը կիրառող մարմնի կողմից և պարտադիր է մյուս իրավակիրառողների համար:

Չնայած քրեական օրենքի իրավակիրառական մեկնաբանությունը քրեական իրավունքի տեսության համաձայն՝ պարտադիր է մյուս իրավակիրառողների համար, սակայն ի տարբերություն ՀՀ գերագույն դատարանի պլենումի՝ ստորադաս դատարանների համար պարտադիր կիրառման ենթակա պարզաբանումների, ներկայումս ՀՀ դատական բարձրագույն ատյանը նման լիազորությամբ օժտված չէ, ինչը չի նպաստում օրինականության ամրապնդմանը և օրենքի ճիշտ կիրառմանը:

Հետևաբար խնդրի լուծման տարբերակ է նաև օրենքով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանին իրավակիրառողների համար պարտադիր բնույթ կրող օրենքի մեկնաբանություններ կատարելու իրավունք վերապահելը:

Իսկ մինչ այդ նկատենք, որ բոլոր դեպքերում, քրեական օրենսգրքում գնահատողական կատեգորիաների առկայությունը վարույթն իրականացնող մարմնի, այնուհետև և դատարանի հայեցողությանն է վերապահում հանցավոր արարքների որակման ու դրանց համար պատիժների սահմանման հետ կապված բազմաթիվ հարցեր:

Համաձայն Հայերեն ստուգաբանական բառարանի՝ «դաժան» նշանակում է տաժանելի, անողոք, անգութ, բիրտ, վայրագ¹⁷: Համաձայն Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարանի՝ դաժանության հոմանիշներն են համարվում անսրտությունը, վայրագությունը, անողոքությունը, անողորմությունը, վայրենությունը, անխղճությունը, անգթությունը և այլն:¹⁸ Հատկանշական է, որ դաժանությունը բնութագրելու համար գործածված բոլոր բառերն էլ հուզակալություն արտահայտող ուղղվածություն ունեն և կոնկրետ դեպքում զգայական գնահատողական նրբերանգ են ստանում: Կարծում ենք՝ դա պատահական չէ, քանի որ լեզուն՝ որպես պատմականորեն ինքնուրույն ձևավորվող համակարգ, իր զարգացման ընթացքում «ընտրում է» բառերի նշանակության այնպիսի բնորոշ հատկանիշներ, որոնք արտացոլում են համապատասխան երևույթի գոյաբանական նշանակությունը:

Վերը թվարկված բոլոր հատկանիշներն էլ իրենց մեջ պարունակում են դաժանության դրսևորում, սակայն դաժանության նման նրա բոլոր հոմանիշները նույնպես չափելի չեն, որքանով, որ անսրտությունը կարող է դրսևորվել նաև ծայրահեղ անսրտությամբ, վայրագությունը՝ առանձնակի վայրագությամբ, անողոքությունը՝ ծայրահեղ անողոքությամբ, անողորմությունը՝ ծայրահեղ անողորմությամբ, վայրենությունը՝ առանձնակի վայրենությամբ, անխղճությունը՝ ծայրահեղ անխղճությամբ, անգթությունը՝ առանձնակի անգթությամբ և այլն: Ինչպես դժվար չէ նկատել, փաստորեն, տվյալ հասկացությունների ստուգաբանական ըմբռնումը չի օգնում թե նշված հատկանիշների սահմանային որոշակիությունը ճանաչելու, թե նրանք միմյանցից տարանջատելու, թե առավել ևս դաժանությունն առանձին դաժանությունից սահմանազատելու և առանձին դաժանության հասկացության սահմանման հարցում: Մինչդեռ գործնականում կարող են հանդիպել անսահմանափակ թվով իրավիճակներ, որոնց կատարման պայմաններն ու հանգամանքները պարունակում են դաժանության հոմանիշ հանդիսացող թվարկված և այլ հատկանիշներ, որոնք բոլորն էլ գնահատողական կատեգորիաներ են և բովանդակային ճշգրտում են ստանում միայն գործի կոնկրետ փաստական հանգամանքների քննարկման արդյունքում:

Ինչպես տառապանք պատճառելուն ուղղված առանձին դաժանության

¹⁷ Տե՛ս *Ջահուկյան Գ. Բ.*, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Երևան, 2010, էջ 179:

¹⁸ Տե՛ս *Սուքիասյան Ա. Մ.*, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, 2009, էջ 224, *Աղայան Է. Բ.*, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 270:

դրսևորման ձևի դեպքում, առանձին դաժանության դրսևորման արդյունք հանդիսացող ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանք պատճառելու դեպքում նույնպես գործ ունենք արարքի գնահատողական կատեգորիայի հետ: Ոչինչ չեն ասում ուժեղ ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանք, ծայրաստիճան, ահավոր ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանք և նմանատիպ հասկացությունները: Ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանքի թվարկված բոլոր հատկանիշներն էլ պարունակում են տառապանք, սակայն նրանցից ոչ մեկը չափելի չէ և նրանց ստուգաբանական ըմբռնումը չի օգնում թե նշված հատկանիշների սահմանային որոշակիության ճանաչմանը, թե միմյանցից տարանջատելուն, թե առավել ևս տառապանքն առանձնակի տառապանքից սահմանազատելու և առանձնակի տառապանքի սահմանման հարցում: Այսինքն, առանձին դաժանության դրսևորման արդյունք հանդիսացող ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանքը նույնպես հանդիսանում է գնահատողական կատեգորիա և բովանդակային ճշգրտում է ստանում միայն գործի կոնկրետ փաստական հանգամանքների քննարկման արդյունքում:

Այսպիսով, դաժանության տարբեր ձևերի թվարկումը չի նպաստում արարքի ճիշտ որակմանը: Առանձին դաժանություն գնահատողական կատեգորիայի վերաբերյալ իրավակիրառ պրակտիկայի բազմաթիվ մեկնաբանությունները մասամբ են լուծում խնդիրը: Իրավաբան գիտնականների բազմաթիվ գիտական մեկնաբանություններն ունեն ընդամենը խորհրդատվական բնույթ, իսկ յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով իրավասու մարմնի կայացրած որոշումները չեն կարող անսխալական և կատարյալ լինել և չեն կարող երաշխիք լինել օրենքի միատեսակ և ճիշտ կիրառումն ապահովելու համար:

Իրավասու պետական մարմինների կողմից կոնկրետ գործերով կայացրած վիճահարույց, երբեմն նույն գործով դատական տարբեր ատյանների հակասական որոշումներին կանդադառնանք առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների քննարկման ժամանակ:

Նկատի ունենալով, որ բոլոր դեպքերում, առանձին դաժանություն հասկացությունը «անփոփոխ կերպով կրում է հավերժության կնիք» և նրա առկայությունը կամ բացակայությունը որոշվում է յուրաքանչյուր գործի կոնկրետ փաստական հանգամանքներից ելնելով, նշենք, որ **առանձին դաժանությունը վկայող փաստական հանգամանքների տակ հասկացվում է հանցավոր արարքի կատարման առանձին դաժան եղանակի և (կամ) այն վկայող հանգամանքների առկայությունը, հանցավորի կողմից տուժողին կյանքից զրկելու եղանակի առանձին դաժան բնույթը գիտակցելը, հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները կամ այդ հետևանքների առաջացման հնարավորությունը նախատեսելը, ինչպես նաև տուժողի մահը հենց այդ եղանակով ցանկանալը կամ գիտակցաբար թույլ տալը:**

Այս ամենով հանդերձ նկատենք, որ առանձին դաժանության առկայության կամ բացակայության հարցը որոշում է վարույթն իրականացնող մարմինը՝ քննիչը, դատախազը, դատարանը՝ ելնելով գործի կոնկրետ փաստական հանգամանք-

ներից: Առաջին ատյանի դատարանը կոնկրետ գործով որոշում է առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը, տվյալ դեպքում՝ առանձին դատարանային առկայությունը կամ բացակայությունը: Վերաքննիչ դատարանը, համապատասխան բողոքի առկայության դեպքում, նույնպես քննարկում է անձի արարքում առանձին դատարանային առկայության կամ բացակայության հարցը: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով՝ ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառումը և վերացնում է մարդու իրավունքների և զգառությունների հիմնարար խախտումները: Փաստորեն արարքի քրեաիրավական գնահատման հարցում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանին է պատկանում վերջին խոսքի իրավունքը և նրա վրա է դրված քրեաիրավական նորմերի, այդ թվում և գնահատողական կատեգորիաներ պարունակող քրեաիրավական նորմերի միատեսակ կիրառման ապահովումը: Այդ առումով Վճռաբեկ դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներով արտահայտել է նույնանման փաստական հանգամանքներ ունեցող գործերով միատեսակ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման համար ուղղորդող նշանակություն ունեցող իրավական դիրքորոշումներ: Նշված եղանակով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը փաստորեն ապահովել և ապահովում է գնահատողական կատեգորիաներ պարունակող քրեաիրավական նորմերի միատեսակ կիրառումը:

Քրեական իրավունքի տեսության լուծում պահանջող խնդիրներից է նաև առանձին դատարանային և նրա հետ փոխկապակցված կատեգորիաների հարաբերակցության հարցը: Առանձին դատարանային բովանդակային առումով ավելի լայն է և ընդգրկուն, քան նրա դրսևորման հարակից ձևերը: Սադիզմը, ծաղրուծանակը, տանջանքը, խոշտանգումն իրենց մեջ ներառում են դատարանային հատկանիշներ, իսկ առանձին դեպքերում, այդ թվում և ամբողջության մեջ ներառում են առանձին դատարանային հատկանիշներ՝ բնութագրելով հանցավոր արարքի սոցիալական առավել վտանգավորության աստիճանը: Այս առումով չի կարելի համաձայնել այն հեղինակների հետ, ովքեր գտնում են, որ ծաղրուծանակը չի ենթադրում առանձին դատարանային¹⁹: Ծաղրուծանակի տակ հասկացվում է մարդու ներաշխարհը խորությամբ վիրավորող, արժանապատվությունը ստորացնող, նրան անարգող, բովանդակությամբ անպատկառ և վիրավորական վարքագիծը, որի դեպքում անձին պատճառվում է ավելորդ, լրացուցիչ ֆիզիկական և հոգեկան տառապանք²⁰: Կարծում ենք ծաղրուծանակը նույնքան առանձին դատարանային դրսևորում է, որքան տանջանքը, խոշտանգումը, սադիզմը և առանձին դատարանային այլ դրսևորումներ, երբ այն պայմանավորված է դիտավորությամբ տուժողի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ կիրառված հոգեբանական ճնշում գործադրելու միջոցով վերջինիս ֆիզիկական ուժեղ ցավ և անասելի հոգեկան տառապանք պատճառելու հետ:

¹⁹ Տե՛ս *Раджабов Р.М.*, Соотношение понятия "особая жестокость" со смежными оценочными категориями.

²⁰ Տե՛ս *Թամազյան Ա. Ա.*, Սպանությունների որակման հիմանխնդիրները, Երևան, 2011, թ., էջ 135, 437:

Վիճահարույց է նաև տուժողի նկատմամբ դրսևորած սադիզմը առանձին դաժանությունից առանձնացնելը, որքանով որ այն նույնպես կլանվում է առանձին դաժանության մեջ: Առավել վիճելի է նաև սադիզմը միայն որպես սեռական այլասերվածության տեսակ համարելը, երբ սեռական բավարարվածություն ստանալու համար անհրաժեշտ է զուգընկերոջը ֆիզիկական ցավ պատճառելը, կամ ուրիշի տառապանքներով, ցավով արբենալը, ինչպես նաև դաժանությունների հանդեպ մոլուցքը:

Մեր կարծիքով, սադիզմն ավելի լայն հասկացություն է, քան սեռական այլասերվածության տեսակ լինելը, քանզի վերջինս իր մեջ բովանդակում է դիմացինին ցավ պատճառելու միջոցով սեփական հաճույքը բավարարելու դաժանություն: Այս կապակցությամբ Օ.Դ. Սիտովսկայան իրավացիորեն նշել է, որ «Օրենսդիրն այդ հասկացությանն ավելի լայն իմաստ է տվել՝ ընդգծելով ոչ թե երևույթի պաթոհոգեբանական ասպեկտը (հակումների խանգարում սեռական հոգեոպաթիայի դեպքում), այլ այլասերված դաժանության հատուկ տեսակը, որը հանդես է գալիս որպես ինքնանպատակ, հակաիրավական գործողություններն առաջ մղող ուժ: Այս շարքին կարելի է դասել նաև առանձին դաժանության դրսևորումը ոչ միայն տուժողի, այլև հանցագործության կատարմանը ներկա գտնվող անձանց նկատմամբ»²¹:

Փաստորեն, ինչպես խոշտանգումը, այնպես էլ տանջանքը, ծաղրուծանակը, սադիզմը իրենց մեջ կրում են դաժանության, այդ թվում առանձին դաժանության հատկանիշներ: Պատահական չէ, որ ստուգաբանական առումով իր բովանդակությամբ առանձին դաժանությունը իր մեջ ներառում է թե խոշտանգումը, թե ծաղրուծանակը, թե տանջանքը, թե սադիզմը: Պատահական չէ նաև այն, որ գրականության մեջ բավականաչափ տարածված է այն կարծիքը, որ սադիզմը, տանջանքը, խոշտանգումը, ծաղրուծանակը՝ որպես արարքը ծանրացնող հանգամանք ձևակերպելը, ավելորդ է, որքանով որ այդ հասկացությունները կլանվում են առանձին դաժանության հասկացության մեջ²²:

Այս և այլ հանգամանքներից ելնելով, այդ թվում գնահատողական կատեգորիաների առավել հստակ մեկնաբանման առումով, պայմանավորված նաև այն հանգամանքով, որ արարքի որակման, արդարադատության իրականացման հիմնարար ակտը բոլոր դեպքերում հանդիսանում է օրենքը, մի շարք հեղինակներ առաջարկում են քրեական օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասերում նե-

²¹ Տե՛ս *Ситковская О.Д.*, Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, М., 1999 էջ 89:

²² Տե՛ս *Андреева Л.А., Константинов П.Ю.*, Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность, СПб., 2002, էջ 193-195, *Штемберг Э.Э.*, Уголовно-правовая и криминологическая характеристика убийства, совершенного с особой жестокостью: автореф. дис... канд. юрид. наук Ростов-на-Дону. 2003, էջ 8; *Попова Н.П.*, Ответственность за преступления, совершенные с особой жестокостью: автореф. дис...канд. юрид. наук М., 2005, էջ 10; *Борисенкова Н.В.*, Уголовно-правовая оценка жестокости: дис... канд. юрид. наук М., 2005, էջ 11, *Раджабов Р.М.*, Ответственность за преступления против личности, совершенные с особой жестокостью: автореф. дис... канд. юрид. наук, М., 2009, էջ 9:

րառել առանձին դաժանության հասկացությունը բացահայտող նորմեր²³, որն ամբողջովին ընդգրկված է նաև մեր կողմից արված առաջարկությունների տրամաբանության մեջ, պայմանավորված հանցակազմի հատկանիշները օրենսդրորեն առավել ճիշտ և հստակ ձևակերպված լինելու օրենսդրական պահանջով: Այս առումով, **կարծում ենք, հայեցակարգային խնդիր պետք է համարել առանձին հասկացությունների, եզրույթների, կատեգորիաների պարզաբանման (մեկնաբանման) վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքում առանձին գլուխ կամ հոդված սահմանելը:**

Annotation. In criminal law, sometimes are used concepts, the disclosure or explanation of which is not given by itself, objectively, which is not a defect of the legislator at all. The approach of the legislator is justified, required and legal, despite the simple truth that the fewer the evaluation categories, the easier it will be to solve the problems related to the qualification of the act performed, the fewer the misinterpretations and comments. In general, in criminal law, the assessment categories have always been, are and will be, to the extent that without them it is impossible to carry out a criminal function. The legislator leaves the disclosure of the content of the assessment categories enshrined in the legislation to the law enforcement bodies. One of such assessment categories is a particular cruelty, the presence or absence of which is determined by the investigator, the prosecutor, the judge as a result of a thorough explanation, analysis and evaluation of the objective-subjective aspects of the criminal act and their components. The RA Court of Cassation has the right to “have the last word” in the criminal assessment of an act; it is responsible for ensuring the uniform application of criminal norms, including the assessment legal category, which in its numerous decisions has expressed the same case in similar cases with similar factual circumstances. Guiding legal positions.

Аннотация. В уголовном праве зачастую используются понятия, раскрытие или объяснение которых само по себе объективно не дается, что вовсе не является недостатком законодателя. Подход законодателя представляется оправданным, обязательным, законным, несмотря на ту простую истину, согласно которой чем меньше оценочных категорий, тем легче будет решить проблемы, связанные с квалификацией совершенного действия, тем меньше будет неверных толкований и комментариев. В уголовном праве оценочные категории существовали всегда, существуют и будут существовать в той мере, в какой без них невозможно выполнение уголовно-правовой функции. Раскрытие содержания законодательно закрепленных оценочных категорий законодатель оставляет на усмотрение правоприменительных органов. Одной из таких оценочных категорий является особая жестокость, наличие или отсутствие которой определяет следователь, прокурор, судья в результате тщательного разъяснения, анализа и оценки объективно-субъективных сторон преступного деяния и их составляющих. В вопросе уголовно-правовой оценки деяния кассационному суду РА принадлежит право «последнего слова» и на него возложено обеспечение единообразного применения уголовно-правовых норм, в том числе и оценочных, которое своими многочисленными решениями выражало правовые позиции, имеющие направляющее значение для формирования единообразной правоприменительной практики по делам, имеющим аналогичные фактические обстоятельства.

²³ Տե՛ս Գալխան Լ.Ա., Нужен новый УК РФ 1998, 7, էջ 23:

Բանալի բառեր – առանձին դաժանություն, բազմիմաստություն, գնահատողական կատեգորիա, քրեաիրավական գործառույթ, ասպեկտ, կոնցեպտ, հարաբերական որոշակիություն, տարրնթերցումներ, մեկնաբանություններ, հոմանիշներ, տառապանք, չափելի, հավերժության կնիք, վերջին խոսքի իրավունք, միատեսակ իրավակիրառ պրակտիկա, սադիզմ, ծաղրածանակ, խոշտանգում:

Keywords – Particular cruelty, ambiguity, evaluative category, criminal function, aspect, concept, relative certainty, misinterpretations, comments, synonyms, suffering, measurable, seal of eternity the right to the, last word, uniform legal practice, sadism, mockery, torture.

Ключевые слова: особая жестокость, многозначность, оценочная категория, уголовно-правовая функция, аспект, концепция, относительная определенность, толкования, комментарии, синонимы, страдание, измеримый, печать вечности, право на последнее слово, единообразная правоприменительная практика, садизм, издевательство, истязание.

Մ. Բաղդասարյան - ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ mariam.baghdasaryan.1992@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 13.01.2021 թ., տրվել է գրախոսության 13.01.2021 թ., երաշխավորվել է Արդարադատության պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ա. Ա. Թամազյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2020 թ.:

ՍԵՎԱԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

SEVAK POGHOSYAN

*PhD Applicant at the Chair of Criminal Law at the
Faculty of Law, YSU*

СЕВАК ПОГОСЯН

*Соискатель кафедры уголовного права
юридического факультета ЕГУ*

ՀԱՆՑԱԿԻՑՆԵՐԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉՀԱՋՈՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ

CRIMINAL LIABILITY OF ACCOMPLICES IN CASE OF FAILED COMPLICITY

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СОУЧАСТНИКОВ ПРИ НЕУДАВШЕМСЯ СОУЧАСТИИ

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «**Եթե կազմակերպչի, դրդիչի, կամ օժանդակողի գործողությունները չեն հաջողվում իրենցից անկախ հանգամանքներով, ապա այդ անձանց պատասխանատվությունը վրա է հասնում համապատասխան հանցագործության նախապատրաստության համար**»:

Խոսքն, այսպես կոչված, չհաջողված հանցակցության մասին է: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առանձնացվում են չհաջողված հանցակցության մի քանի դրսևորումներ. դրդիչին կամ կազմակերպչին չի հաջողվում կատարողի մեջ հանցանք կատարելու դիտավորություն առաջացնել կամ, թեև, հաջողվում է կատարողի մեջ առաջացնել հանցանք կատարելու դիտավորություն, սակայն վերջինս ձեռնամուխ չի լինում հանցանքի կատարմանն այլ պատճառներով (կամովին հրաժարվում է հանցագործությունից, ծանր հիվանդանում է ու զամվում անկողնուն, մահանում է և այլն): Որոշ քրեագետներ չհաջողված հանցակցություն են համարում նաև այն դեպքը, երբ հանցագործությունն ավարտին չի հասնում կատարողի կամքից անկախ հանգամանքներով¹: Գործող ՀՀ քրեական

¹ Տե՛ս *Տարկիսովա Յ.Ա.*, Уголовное право, Общая часть: учебное пособие / Յ.Ա. Տարկիսովա. – Минск: Тесей, 2005, էջ 271:

օրենսգրքում այս վերջին դեպքը չհաջողված հանցակցություն չի համարվում և հանցակիցների արարքը որակվում է հանցագործության նախապատրաստություն կամ հանցափորձին հանցակցություն: Հանցակիցների արարքի որակումը առաջարկվում է նաև կապել նրա հետ, թե հանրորեն վտանգավոր արարքի որ փուլում է այն ավարտվում: Եթե արարքն ավարտվում է կամ խափանվում է հանցափորձի փուլում, ապա հանցակցել փորձողի արարքը պետք է որակել որպես հանցափորձ, իսկ եթե արարքը խափանվել է նախապատրաստության փուլում, ապա՝ հանցագործության նախապատրաստություն²: Փաստորեն այդ դեպքում հանցակիցների արարքների որակումը ոչնչով չի տարբերվի այն իրավիճակներից, երբ հանցագործությունն ավարտին չի հասնում կատարողի կամքից անկախ հանգամանքներում, ինչպես դա նախատեսված է ՌԴ քրեական օրենսգրքում:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առաջարկվել է նաև չհաջողված հանցակցության դեպքում հանցակիցների արարքները որակել որպես ավարտված հանցակցություն³: Կարծիք է արտահայտվել նաև, որ այդ դեպքում արարքը պետք է որակել և՛ հանցակցություն, և՛ հանցափորձ⁴:

Չհաջողված հանցակցության իրավիճակներում, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի, մյուս հանցակիցների արարքները պետք է որակվեն որպես **հանցագործության նախապատրաստություն**: Մասնագիտական գրականության մեջ ընդունված է առանձնացնել նաև չհաջողված հանցակցության հետևյալ դրսևորումները.

1) **չհաջողված կազմակերպչական գործունեություն**, երբ կազմակերպչին չի հաջողվում հանցանքի կատարման համար անձանց համախմբել, որովհետև վերջիններս չեն ընդունում կազմակերպչի առաջարկը կամ սկզբում համաձայնում են, սակայն հետագայում հրաժարվում են հանցանքի կատարումից, ինչպես նաև, երբ կազմակերպիչը փորձում է ստեղծել կազմակերպված հանցավոր խումբ կամ հանցավոր համագործակցություն, բայց դա նրան չի հաջողվում (ինչպես արդեն նշել ենք, մեր կարծիքով, սակայն կազմակերպչի ինստիտուտն ավելորդ է),

բ) **չհաջողված դրդչություն**, երբ կատարողը չի համաձայնում կատարել հանցանքը կամ համաձայնելուց հետո կամովին հրաժարվում է հանցագործությունից,

գ) **չհաջողված օժանդակություն**, երբ կատարողը սկզբում ընդունում է օժանդակողի աջակցությունը, իսկ հետագայում կամովին հրաժարվում է հանցագործությունից, կամ երբ օժանդակությունն աջակցություն է ցույց տալիս մեկին, ով ընդհանրապես չունի հանցանքը կատարելու մտադրություն, կամ երբ օժանդակել ցանկացող անձը փորձում է միջոց կամ գործիք տրամադրել կատարողին, սակայն բռնվում է իրավապահ մարմինների կողմից և չի կարողանում դրանք

² Տե՛ս *Башукова Б.В.*, К вопросу о квалификации неудавшегося соучастия., <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/159278/1/21-24.pdf>:

³ Տե՛ս *Трайнин А.Н.*, Учение о соучастии., М., 1941, էջ 27:

⁴ Տե՛ս *Сафин А.Ф.*, Неудавшееся подстрекательство: понятие и вопросы квалификации., http://apel.ieml.ru/storage/archive_articles/9272.pdf:

տրամադրել⁵: Համաձայն ենք տեսության մեջ առաջ քաշված այն կարծիքին, որ օժանդակությունը կարելի է չհաջողված համարել նաև, երբ օժանդակողը միջոց, գործիք, տեղեկատվություն, խորհուրդ կամ ցուցում է տրամադրում կատարողին, իսկ վերջինս ընդհանրապես չի օգտվում դրանցից և հետագայում հանցանքի համար օգտվում է այլ գործիքներից, այլ ցուցումներից և այլն: Չհաջողված հանցակցություն են նաև այն դեպքերը, երբ անձը դրդում կամ օժանդակում է այնպիսի անձի, որը հասած չի լինում քրեական պատասխանատվության տարիքի կամ հանրորեն վտանգավոր արարքը կատարում է անմեղսունակության վիճակում, իսկ նա չի գիտակցում այդ հանգամանքը, ապա «անպիտան» անձին հանցանքի կատարմանը ներգրաված անձի արարքները պետք է որակվեն որպես համապատասխան հանցագործության նախապատրաստություն, եթե նույնիսկ հանցագործությունն ավարտվում է:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առաջարկվել է նման դեպքերում արարքը որակել որպես համապատասխան հանցագործությանը հանցակցելու նախապատրաստություն⁶:

Ինչպես արդեն նշել ենք, առաջարկվում է նաև արարքի որակումը կապել նրա հետ, թե հանրորեն վտանգավոր արարքի որ փուլում է այն ավարտվում: Եթե արարքն ավարտվում է կամ խափանվում է հանցափորձի փուլում, ապա հանցակցել փորձողի արարքը պետք է որակել որպես հանցափորձ, իսկ եթե արարքը խափանվել է նախապատրաստության փուլում, ապա՝ հանցագործության նախապատրաստություն:

ՌԴ իրավակիրառ պրակտիկայում երբեմն չհաջողված հանցակցության նման իրավիճակներում անձի արարքը որակվում է որպես ավարտված հանցագործությանը հանցակցություն⁷, ինչը չի բխում ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա կարգավորումներից:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առաջարկվում է նաև նման դեպքերում արարքի որակման այլ տարբերակ՝ որպես հանցագործության դրդչության փորձ: Այս մոտեցումը հանդիպում է նաև ՌԴ դատական պրակտիկայում⁸: Բայց արարքի որակման այս տարբերակը գործող քրեական օրենսգրքի պայմաններում հնարավոր չէ, որովհետև այն չի նախատեսում հանցակիցների արարքի որակման նման տարբերակ:

Բայց, ինչպես արդեն նշել ենք, մենք այն համոզման ենք, որ նման ինստիտուտ պետք է նախատեսվի ՀՀ քրեական օրենսգրքում այնպես, ինչպես այն առկա է որոշ արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրություններում: Այսպես, ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ պարագրաֆի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ով

⁵ Տե՛ս *Путецкий В.*, Неудавшееся соучастие в преступлении // Российская юстиция, № 4, 2003, էջ 51:

⁶ Տե՛ս *Васюков В.В.*, Виды соучастников в Уголовном праве России., Автореф., дисс., на соиск. учен. степени канд., юрид., наук., СПб, 2008, էջ 5:

⁷ Տե՛ս Определения Верховного суда РФ № 56-ДП-04-20 от 20 мая 2004 г.; № 85-о11-10СП от 23 июня 2011 г.; № 81-д 10-11 от 1 июня 2010 г. Доступ из справ.-правовой системы «Консультант-Плюс»:

⁸ Տե՛ս *Корнеева А.В.*, Теория квалификации преступлений: Учебное пособие для магистрантов. М., 2018, էջեր 51-52:

փորձում է հակել կամ դրդել մեկ այլ անձի հանցանք կատարելու, նա պատժվում է հանցափորձի կանոններով ...»⁹: Ըստ էության չհաջողված հանցակցության դեպքերում հանցակիցներն իրականացնում են հանցակցության կոնկրետ տեսակ (դրդիչ, օժանդակող) համարվող արարքի օբյեկտիվ կողմի մի մասը, կամ նույնիսկ ամբողջ օբյեկտիվ կողմը (ասենք օժանդակության որոշ դեպքերում) սակայն այդպես էլ չի հաջողվում հանցակցությունն ավարտին հասցնել: Այլ կերպ ասած, նրանք փորձում են հանցակցել, ինչը չի հաջողվում՝ իրենց կամքից անկախ հանգամանքներով: Ուստի առաջարկում ենք օրենքի հետևյալ ձևակերպումը՝ «Եթե հանցագործությունը չի ավարտվում դրդիչի կամ օժանդակողի կամքից անկախ հանգամանքներում, նրանք ենթարկվում են պատասխանատվության իրենց դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործությանը հանցակցելու փորձի համար՝ հղում կատարելով սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածին, ինչպես նաև սույն օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի համապատասխան մասին և 34-րդ հոդվածին»:

Annotation. The article touches upon the issues of qualifying the actions of accomplices in case of failed complicity. Introducing certain types of failed complicity in the theory of criminal law, and the proposed versions of qualifying accomplices in those cases, the author defines his own version of qualifying the actions of accomplices in case of failed complicity and suggests qualifying the action of the accomplice as an attempted complicity.

Аннотация. В статье анализируются вопросы квалификации действий соучастников при неудавшемся соучастии. Рассматривая отдельные виды неудавшегося соучастия в теории уголовного права и предлагаемые варианты квалификации действий соучастников в таких случаях, автор дает определение своего варианта квалификации действий соучастников при неудавшемся соучастии, предлагая охарактеризовать действия соучастника при неудавшемся соучастии как попытку соучастия.

Բանալի բառեր – չհաջողված հանցակցություն, դրդիչ, օժանդակող, հանցագործությունից կամովին հրաժարվել, հանցագործության նախապայտրաստություն, հանցափորձ:

Keywords - failed complicity, instigator, facilitator, voluntarily renounce the crime, crime preparation, attempted crime

Ключевые слова: неудавшиеся соучастие, подстрекатель, пособник, добровольно отказать от преступления, приготовление к преступлению, покушение на преступление.

Ս. Պողոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայրորդ, էլ. հասցե՝ sevakpoghosyan91@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 22.01.2021 թ., տրվել է գրախոսության 22.01.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

⁹ Տե՛ս Уголовное законодательство зарубежных стран, М., 1999, էջ 258:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Գ.Մ. ԳՐԻԳՐՅԱՆ

Председатель Следственного комитета Республики Армения, государственный советник юстиции третьего класса, кандидат юридических наук

Հ. Մ. ԳՐԻԳՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

H. M. GRIGORYAN

*Chairman of the Investigative Committee of the Republic of Armenia,
State Counselor of Justice of the Third Class, Candidate of Law Sciences*

**УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
РАССЛЕДОВАНИЯ ДЕЛ О ПРИВЛЕЧЕНИИ К ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РУКОВОДСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ
ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ РЕГУЛИРОВАНИЙ**

**ԱԴԻԲԵՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻՆ
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ
ԳՈՐԾԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

**CRIMINAL PROCEDURAL FEATURES OF THE INVESTIGATION OF
CASES ON INVOLVEMENT OF REPRESENTATIVES OF THE
MILITARY-POLITICAL LEADERSHIP OF THE REPUBLIC OF
AZERBAIJAN FOR COMMITTING MILITARY CRIMES IN THE
CONTEXT OF INTERNTIONAL LEGAL REGULATIONS**

В целях всестороннего изучения проблем уголовно-процессуального порядка расследования военных преступлений, совершаемых военно-политическим руко-

водством Республики Азербайджан, необходимо отметить, что в настоящее время одной из наименее разработанных проблем в теории международного права является проблема уголовного процесса по делам о международных преступлениях, в том числе и о военных преступлениях, и относится к числу наименее разработанных¹. На сегодняшний день доктрина международного права не дает целостного понимания проблемы уголовно-процессуального порядка расследования военных преступлений, совершенных противоборствующими сторонами вооруженного конфликта, а законодательная и правоприменительная практика остро нуждаются в разработке теоретических положений о правовом регулировании оснований и порядка производства следственных и иных процессуальных действий при расследовании военных преступлений. Принципиальная особенность уголовно-процессуального порядка расследования таких преступлений заключается в том, что лица, совершающие военные преступления, принадлежат к противоборствующим сторонам конфликта, а для установления причастности конкретных военнослужащих (летчиков, артиллеристов, снайперов и т.д.) противоборствующей стороны, которые отдавали и выполняли приказы об авиаударах, артобстрелах и об уничтожении мирных граждан, других военных преступлений и для доказывания их вины и т.д., требуется производство следственных (в т.ч. и таких специфических действий, как допрос представителей противоборствующей стороны вооруженного конфликта, анализ радиопереговоров и др.) и процессуальных действий на территории противоборствующей стороны и с ее участием.

Как представляется, национальные органы уголовной юстиции, руководствуясь только положениями национального УПК, без учета международно-правовых норм и механизмов расследования таких преступлений, без производства следственных и процессуальных действий на территории и с участием противоборствующей стороны, в условиях вооруженного конфликта или отсутствия перемирия, не смогут эффективно использовать потенциал арсенала уголовного процесса и обеспечить расследование и возможность привлечения к уголовной ответственности представителей противоборствующей стороны, ответственных за военные преступления, если не рассматривать, конечно, военно-насильственные сценарии, которые носят сугубо гипотетический характер².

¹ Лобанов С.А., Уголовное судопроизводство по делам о военных преступлениях (международно-правовые аспекты). М., 1997, с. 12.

² Например, в 1942 г. в самое тяжёлое для СССР время была создана Всесоюзная чрезвычайная комиссия по расследованию злодеяний фашистских оккупантов. Это произошло в то время, когда немцы находились недалеко от Москвы и ещё не наступил коренной перелом в войне. В 1942 году никто не задумывался о проведении международного процесса над главными нацистскими преступниками и о создании международных следственных органов. Однако и Советский Союз и другие страны антигитлеровской коалиции, в том числе США собирали доказательства фашистских злодеяний. Для этого тоже потребовалась политическая воля. Так У. Черчилль настаивал на том, чтобы германских военных преступников вешать без суда и следствия, И.В. Сталин требовал их судить. Ф. Рузвельт, занимавший изначально нейтральную позицию, затем согласился с позицией И.В. Сталина. После окончания Второй Мировой войны был сформирован Международный Нюрнбергский трибунал. Материалы, послужившие основой для расследования и судебного процесса над нацистскими преступниками, хранятся в архивах Нюрнбергского трибунала.

Бесспорно, что национальные правоохранительные органы должны распространять действие уголовных законов в отношении лиц, совершивших преступление также вне пределов государства³ и осуществлять свою уголовную юрисдикцию в отношении представителей противоположной стороны на основе принципа пассивного гражданства, предполагающего распространение уголовно-правовых норм государства в зависимости от гражданства жертвы преступления или принципа защиты, предполагающего распространение уголовно-правовых норм государства в зависимости от того, нарушены ли интересы государства и затронута ли безопасность государства.

Вместе с тем после возбуждения уголовных дел указанной категории по принципу экстерриториальной⁴ уголовной юрисдикции, на этапе расследования и предъявления доказательств представителям противоположной стороны национальные правоохранительные органы сталкиваются с проблемой ограничения их полномочий рамками национального УПК. При этом сам факт возбуждения уголовного дела в отношении представителей противоположной стороны еще не свидетельствует о том, что кто-то из них будет привлечен к уголовной ответственности. Указанная проблема выходит за пределы возможностей национального УПК или придания международным договорам юридической силы в рамках правовой системы РА.

Свидетельством неэффективности расследования военных преступлений только на основе национального УПК могут служить возбужденные в отношении неустановленных военнослужащих ВС Аз.Р и впоследствии приостановленные по п.5 ч.1. ст.31 УПК РА («действует непреодолимая сила, временно препятствующая дальнейшему производству по уголовному делу») более 2000 уголовных дел, а

жившие для Трибунала доказательной базой, собирали четыре года — с 1942 по 1945 гг.

³ Часть 3 ст. 15 УК РА «Действие уголовных законов в отношении лиц, совершивших преступление вне пределов Республики Армения». Иностранцы граждане и лица без гражданства, не проживающие в Республике Армения постоянно, совершившие преступление вне пределов Республики Армения, подлежат уголовной ответственности по Уголовному кодексу Республики Армения, если они совершили: 1) преступления, предусмотренные международным договором Республики Армения; 2) тяжкие или особо тяжкие преступления, направленные против интересов Республики Армения или прав и свобод граждан Республики Армения.

⁴ Осуществление государством уголовной юрисдикции в отношении физических лиц основано на ряде базовых принципов. Основными из них являются территориальный, персональный национальный (принцип активного гражданства), пассивный персональный (принцип пассивного гражданства), принцип защиты (безопасности или реальный) и универсальный принципы. Территориальный принцип – зависит от места совершения преступления и предполагает полное осуществление уголовной юрисдикции государства в отношении всех лиц, совершивших уголовно наказуемое деяние и находящегося в пределах его территории; персональный национальный (принцип активного гражданства) – зависит от гражданства правонарушителя и предполагает распространение уголовно-правовых норм государства на своих граждан, независимо от места их нахождения; пассивный персональный (принцип пассивного гражданства) – зависит от гражданства жертвы преступления; принцип защиты (безопасности или реальный) – зависит от того, нарушены ли интересы государства и затронута ли безопасность государства; универсальный принцип – зависит от того, рассматривается ли нарушение как угроза всему человечеству.

также уголовное дело, возбужденное СК России 8.08.2008 г. по принципу экстерриториальной уголовной юрисдикции (ч.3 ст.12 УК РФ), по фактам военных преступлений, совершенных в Южной Осетии. Материалы уголовного дела в 400 томах так и не были переданы в суд общей юрисдикции России, а были направлены в МУС и ЕСПЧ, куда обратились пострадавшие. После долгого рассмотрения в МУС, санкции Палаты предварительного производства материалы были приняты Прокурором МУС к расследованию только 26.01.2017 г.

Представляется, что и материалы уголовного дела, возбужденного СК России по фактам военных преступлений, совершенным на юго-востоке Украины, объем которого составляет более 5500 томов, как и в предыдущем случае будут направлены в МУС и ЕСПЧ.

Вместе с тем СК России⁵, на основании положений УПК РФ, в отношении ряда высших должностных лиц Украины были вынесены постановления о привлечении в качестве обвиняемых, об избрании меры пресечения в виде заключения под стражу, об объявлении в розыск, в т.ч. в международный⁶.

Тем не менее, представляется, что привлечение к ответственности представителей военно-политического руководства другого государства в настоящее время возможно только на международном уровне. Более того, отсутствие возможности проводить расследование на территории противоборствующей стороны в таком объеме, который позволил бы обеспечить выполнение задач уголовного процесса, порождает недостаток объективных доказательств совершения военного преступления конкретным лицом.

Кроме того, для незаинтересованной в объективном расследовании противоборствующей стороны вооруженного конфликта это обстоятельство создает возможность для бездоказательных, а порой и нелепых обвинений в предвзятости расследования, основанного на одностороннем сборе доказательств, что чревато увеличением количества нераскрытых военных преступлений, исполнители которых остались безнаказанными, но и предоставлением неограниченного ресурса для политических спекуляций, оправдывающих любые безответственные политические и авантюрные военные действия.

Право, а в некоторых случаях и обязанность государств пресекать военные преступления на основании принципа универсальной юрисдикции, также обуславливает особенность уголовно-процессуального порядка расследования военных преступлений.

Строго говоря, дела в отношении военных преступлений могут находиться не только в юрисдикции национальных судов государства, но и в юрисдикции национальных судов других государств, а с момента учреждения и в МУС.

Однако юрисдикция МУС в отношении военных преступлений, согласно ст.8 Римского Статута МУС, распространяется тогда, когда они совершены в рамках

⁵ URL: <http://www.russian.rt.com/article/35732#ixzz3B1znNc00>

⁶ URL: <http://www.sledcom.ru/cases/item/1168/>

плана, или политики, или при крупномасштабном совершении таких преступлений.

При этом независимо от факта ратификации государством Римского Статута МУС, Совет Безопасности ООН, на основании ст. 41, гл. VII Устава ООН и в соответствии со ст. 13 b Римского Статута МУС, может передать ситуацию для рассмотрения Прокурору МУС.

Так, например, несмотря на то обстоятельство, что Ливия и не ратифицировала Римский Статут МУС (являющийся международным договором) и не участвовала в нем, в силу чего МУС не обладал юрисдикцией в отношении руководителей Ливии⁷, 27 июня 2011 г. Палата предварительного производства МУС удовлетворила ходатайство Прокурора МУС и приняла решение о выдаче ордеров на арест М. Каддафи, т.е. в отношении действующего главы государства, пользующегося иммунитетом от уголовного преследования, его сына Сейфуль-Ислама Каддафи и начальника военной разведки Ливии А. Аль-Сенусси.

Такому решению МУС предшествовала Резолюция СБ ООН от 26 февраля 2011 г № 1970, согласно п. 4 которой, вопрос о ситуации в Ливийской Арабской Джамахирии в период с 15 февраля 2011 года был передан на рассмотрение Прокурору МУС, а п. 5 обязывал ливийские власти в полной мере сотрудничать с Судом и Прокурором и оказывать им всю необходимую помощь во исполнение указанной резолюции. И хотя Резолюция и признавала, что государства, не являющиеся участниками Римского статута МУС, не несут обязательств по нему, тем не менее настоятельно призывала все государства и соответствующие региональные и прочие международные организации сотрудничать с Судом и Прокурором в полном объеме.

Что касается принципа применимости универсальной юрисдикции, то этот принцип ярко иллюстрирует дело А. Эйхмана – главы отдела гестапо нацистской Германии по делам евреев и эмиграции, который был персонально виновен в организации истребления миллионов евреев. Именно решением по этому делу Верховный суд Израиля постановил, что привлечение виновных лиц за военные преступления, преступления против человечности и геноцид носит универсальный характер. А государство, осуществляющее универсальную юрисдикцию, выступает в качестве «агента мирового сообщества» и действует с целью поддержания мира и всеобщей безопасности.

Об использовании универсальной юрисдикции в отношении именно военных преступлений свидетельствует и судебная практика различных стран мира. Так в 1994 г. Р. Сарич – боснийский серб, находившийся на территории Дании с целью получить политическое убежище, за убийства и пытки пленных в боснийском лагере был приговорён датским судом к восьми годам заключения. При этом

---

⁷ Поскольку по общему правилу договор не создает обязательств или прав для третьего государства без его на то согласия, а такого согласия Ливия не давала.

суд квалифицировал его действия как серьёзные нарушения ст. 129 и 130 III Женевской конвенции (1949), ст. 146 и 147 IV Женевской конвенции (1949) в совокупности со ст. 8 (5) УК Дании.

В 1997 г. Верховный Суд Баварии (ФРГ) признал боснийца Дьяжича виновным в четырнадцати эпизодах убийств, основываясь на п. 1 пар. 6 УК ФРГ («убийство») и ст. 3, 146, 147 IV Женевской конвенции (1949). В 1997 г. Верховный Суд Нидерландов за военные преступления, совершённые в отношении мусульман в Боснии и Герцеговине, осудил боснийского серба Д. Кнешевича. В 1997 г. Военный трибунал г. Лозанны (Швейцария) приговорил к пожизненному заключению гражданина Руанды Ф. Ньонтезе, который был признан виновным в военных преступлениях, совершённых в Руанде в 1994 г. Этот приговор был подтверждён Кассационным военным трибуналом Швейцарии.

В 2004 г. окружной суд Роттердама (Нидерланды) осудил гражданина Демократической Республики Конго за пытки, совершённые им в отношении граждан Демократической Республики Конго на территории этой страны.

В 2005 г. окружной суд Гааги осудил двух бывших афганских генералов тайной полиции Афганистана за военные преступления и пытки, совершённые в 80-х годах в Афганистане в отношении граждан Афганистана. В 2005 г. суд в Великобритании приговорил афганского полевого командира Ф. Зардада к 20 годам тюремного заключения за совершение актов пыток и захвата заложников афганцев в Афганистане в середине 90-х годов. В 2005 г. судья в Великобритании вынес постановление о заключении под стражу бывшего израильского генерала Д. Альмога в связи с его участием в серьёзных нарушениях Женевских конвенций (1949) в Секторе Газа.

Допустимость применения универсальной юрисдикции подтверждается и прецедентной практикой Европейского Суда по правам человека (ЕСПЧ), что нашло своё отражение в ряде его решений. Так Постановлением ЕСПЧ (2007) по делу «Йоргич против Германии» признано правомерным осуждение германским судом к пожизненному заключению гражданина Боснии и Герцеговины сербского происхождения Йоргича за совершение в 1992 г. актов геноцида в районе Добой на территории Боснии. Постановлением ЕСПЧ 2009 года по делу «Ульд Дах против Франции» признано правомерным осуждение в 2005 г. французским судом к 10 годам тюремного заключения и штрафу в размере 15 000 евро гражданина Мавритании – офицера разведки мавританской армии за совершение в Мавритании в период 1990-1991 гг. актов пыток в отношении военнослужащих, обвиняемых в подготовке государственного переворота⁸.

К ярким примерам практики привлечения лиц за международные преступления национальными органами, в том числе и на основе универсальной юрисдик-

⁸ Волеводз А.Г., Уголовное дело о военных преступлениях в Украине: на каком основании оно возбуждено в России? // Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2014. № 3(34), с. 52-57.

ции можно отнести также дело А. Пиночета, арест в Сенегале главы Республики Чад, выдача бельгийским судьей ордера на арест министра иностранных дел Республики Конго, единогласное решение от 29 мая 1998 г. Французской Национальной Ассамблеи в отношении проекта закона, согласно которому Франция признает, что в 1915 г. имел место геноцид армян⁹.

Таким образом, судебная практика различных стран мира и практика международного сотрудничества в сфере уголовного преследования лиц, совершивших военные преступления, свидетельствует об использовании принципов экстерриториальной и универсальной юрисдикции, что в корне меняет сам характер расследования, уголовного преследования, судебного разбирательства и его международно-правовой основы. При этом, безусловно, универсальная юрисдикция предполагает использование государствами внутренних механизмов для судебного преследования преступников в соответствии с их внутренними уголовными и уголовно-процессуальными законами.

Особую роль в преодолении практики безнаказанности лиц, виновных в совершении военных преступлений призван играть МУС¹⁰, как «суд последнего уровня». МУС потенциально обладает юрисдикцией для рассмотрения дел о военных преступлениях.

Представляется, что для Республики Армения, которая заинтересована в расследовании военных преступлений, совершенных вооруженными силами Азербайджана, одним из оптимальных вариантов станет ратификация Римского Статута МУС и активное участие в деятельности МУС. Ратификации Римского Статута МУС повлечет за собой необходимость внесения изменений в действующее законодательство путем включения соответствующих предписаний в национальные законодательные акты. Однако решение о ратификации является крайне непростым, требующим политической воли и вряд ли будет разрешено в ближайшее время.

Вышеизложенное предопределяет содержание предлагаемого нами возможного уголовно-процессуального порядка расследования военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта, и отражения ряда существенных принципиальных процессуальных положений и норм Римского Статута МУС в УПК РА. Решение данной проблемы представляется в проецировании указанных положений на УПК РА и разработке соответствующего алгоритма действий. При этом национальным органам уголовной юстиции нужно исходить из того обстоятельства, что, во-первых, доказательства, собранные в ходе расследования, в МУС могут быть рассмотрены в перспективе лишь в качестве документов и вряд ли будут рассматриваться в качестве прямых дока-

⁹ Le Monde. 24 February. 2000. P. 34.

¹⁰ Полномочия МУС и порядок его работы определяются Римским Статутом МУС, Элементами преступлений, Правилами процедуры и доказывания, Регламентом суда, Регламентом Секретариата, Соглашением о привилегиях и иммунитетах, Финансовыми правилами и др.

зательств, тем более, если Республика Армения не будет стороной в международном уголовном процессе, если таковой будет иметь место, во-вторых, для фиксации собранных доказательств национальным органам уголовной юстиции необходимо максимально использовать технические средства¹¹.

Такой подход обеспечит в будущем, с одной стороны, эффективное расследование военных преступлений, совершенных представителями противоборствующей стороны, и уголовное преследование, лиц ответственных за их совершение, а с другой, исходя из национальных интересов РА и не допущения вмешательства во внутренние дела РА, создаст возможность проводить собственное расследование¹² преступлений, совершенных собственными военнослужащими, исключив возможность или сведя к минимуму ситуации, при которых МУС, согласно принципу комплементарности, смог бы принять к производству и распространить свою юрисдикцию на то или иное уголовное дело, ограничивая тем самым государственный суверенитет и создавая угрозу национальной безопасности страны.

Согласно закрепленным в ст. 1 Римского Статута МУС положениям, Суд является постоянным органом, уполномоченным осуществлять юрисдикцию в отношении лиц, ответственных за самые серьезные преступления, указанные в Статуте, и дополняет национальные системы уголовного правосудия.

Именно национальные органы уголовной юстиции должны организовать расследования военных преступлений на национальном уровне и сбор доказательственной информации о военных преступлениях, совершенных противоборствующей стороной вооруженного конфликта, а МУС лишь дополняет национальные органы правосудия, но не действует вместо них.

Следовательно, МУС принципиально уполномочен рассматривать дело только в тех случаях, когда национальные органы не проводят соответствующие расследования или проводят, с целью оградить соответствующее лицо от уголовной ответственности за военные преступления (п. 3 ст. 20 Устава МУС).

Таким образом, исходя из вышеизложенного, перечень военных преступлений в УК РА значительно ограничен, а вышеуказанные обстоятельства свидетельствуют о неполноте и фрагментарности раздела XIII «Преступлений против мира и безопасности человечества» УК РА и обуславливают необходимость устранения нелогичности, незавершенности и недостаточной системности.

Существующее положение может кардинально измениться, если Республика Армения приведет законодательство о военных преступлениях в соответствие с современными международными требованиями. Так, если будет принято поли-

¹¹ *Волеводз А.Г.*, Выступление на заседании Научно-консультативного совета Следственного комитета при прокуратуре Российской Федерации // Вестник СК РФ. 2009. №3(5). С. 65-72 URL:<http://www.old.mgimo.ru/files/145637/109d12f01d26f2fd4037dd39e707f457.pdf>

¹² Это будет свидетельствовать о том, что национальные органы РА должным образом относятся к соблюдению норм международного права, регулирующих основные права и свободы человека, независимо от его национальной принадлежности и послужит одним из аргументов, на основании которых Аз.Р может быть отказано в удовлетворении жалобы как в ЕСПЧ так и, возможно, в МУС.

тическое решение о ратификации Римского Статута МУС, то необходимо будет внести поправки в действующее законодательство Республики Армения.

Для привлечения военно-политического руководства Азербайджанской Республики к ответственности за совершение военных преступлений, в силу правовой определенности и доказательственной перспективности, необходимо внесение соответствующих поправок в УК РА, УПК РА, УИК РА и другие законы, что обеспечит возможность Республике Армения самой осуществлять уголовное преследование за военные преступления, минимизируя случаи, когда ситуация, согласно принципу комплементарности может быть принята к производству МУС.

При этом национальное законодательство, касающееся имплементации, необходимо для тех положений договоров, которые не обладают сами по себе исполнительной силой и поэтому требуют законодательного акта, чтобы быть примененными.

Необходимо на основе трехступенчатого деления, с учетом родового объекта, в составе раздела XIII УК РА «Преступления против мира и безопасности человечества» сформировать три отдельные главы по видовому объекту, «Преступления против мира», «Преступления против человечности», «Военные преступления», отделив внутри каждой главы друг от друга преступления по непосредственному объекту преступного посягательства и, например, в главе «Военные преступления» по смешанному способу имплементации отразить, как нормы обычного международного гуманитарного права, предусматривающих ответственность за военные преступления, так и 50 различных составов военных преступлений с учетом их перечня, данного в ст.8 Римского Статута МУС, а в главе «Преступления против человечности» – преступления с учетом их перечня, данного в ст.7 Римского Статута МУС и т.д.. Также необходимо перенять положительный опыт международных органов уголовной юстиции относительно института соучастия, доктрины СПД и доктрины ответственности командиров, а положения национального УПК об условиях принятия к производству и порядке расследования военных преступлений привести в соответствие с порядком расследования военных преступлений, предусмотренных Римским Статутом МУС.

Представляется, что одним из лучших вариантов для Республики Армения станет ратификация Статута, подписанная 1 октября 1999 г., и активное участие в деятельности МУС. Необходимо уже сегодня, в условиях отсутствия решения о ратификации Статута МУС, в соответствии со ст. 88 Статута МУС, о том, что государства-участники обеспечивают наличие процедур, предусмотренных их национальным правом, для всех форм сотрудничества с МУС, начать проведение правотворческой деятельности по правовому обеспечению расследования военных преступлений в законодательстве Республики Армения, что предусматривает активизацию работы по имплементации положений Статута МУС, подготовку проектов законов о внесении в законодательство Республики Армения изменений и дополнений, направленных на обеспечение сотрудничества Армении с МУС,

и приведении законодательства Республики Армения в соответствие с Римским Статутом МУС, устранив пробелы в УПК РА, обеспечив возможность самостоятельного расследования военных преступлений, подпадающих под юрисдикцию МУС.

При таком подходе, Республика Армения, в силу принципа *pacta sunt servanda* (т. е. принципа добросовестного выполнения государством взятых на себя обязательств по соответствующему международному соглашению, который закреплен в ст. 26 Венской конвенции о праве международных договоров 1969 г.), с учетом, того, что основания для осуществления универсальной юрисдикции в отношении военных преступлений присутствуют и в обычном праве,¹³ имеет все правовые основания возбуждать уголовные дела по фактам военных преступлений, в т.ч. и совершенных на территории Нагорно-Карабахской Республики (далее НКР) и без каких либо двусторонних соглашений или договоров с НКР, как акт доброй воли в борьбе с военными преступлениями, с согласия органов государственной власти НКР, способных осуществлять эффективный контроль, поддерживать правопорядок и самостоятельно проводить эффективное расследование, в общем порядке расследовать дела на территории НКР, по принципу *in absentia* (т.е. в отсутствие подозреваемого или обвиняемого на территории государства, ведущего производство по уголовному делу).

Пока такие юридические механизмы отсутствуют, осуществление правосудия в отношении представителей военно-политического руководства Азербайджанской Республики за совершение военных преступлений остается лишь предметом академического теоретизирования.

Annotation. This article analyzes one of the least developed problems in the theory of international law - the problem of criminal procedure in cases of international crimes. In particular, we focused on the study of the criminal procedural features of the investigation of cases on bringing to justice representatives of the military-political leadership of the Republic of Azerbaijan for committing war crimes. Based on the results of the analysis, we came to the conclusion that it is necessary to make amendments and additions to the Legislation of the Republic of Armenia, bring it in line with the Rome Statute of the ICC, eliminating the gaps in the RA Criminal Procedure Code, which will ensure the possibility of independent investigation of war crimes falling under the jurisdiction of the ICC.

Ամփոփում: Հոդվածում միջազգային իրավական իրավակարգավորումների համատեքստում վերլուծվում է տեսական գարևորագույն ուղղություններից մեկի՝ միջազգային հանցագործությունների քննության քրեադատավարական հրատապ հիմնախնդիրները: Մասնավորապես՝ հետինակը կենտրոնացել է ռազմական հանցագործությունների կատարման համար Ադրբեջանի Հանրապետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերի քննության քրեադատավարական

¹³ Договорным правом охватываются только серьезные нарушения, обычном правом охватываются все нарушения законов и обычаев войны, являющиеся военными преступлениями.

կառուցակարգի առանձնահատկությունների ուսումնասիրության վրա: Վերլուծության արդյունքում հեղինակը հանգում է այն եզրակացության, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության մեջ անհրաժեշտ է կատարել փոփոխություններ և լրացումներ, այն համապատասխանեցնել ՄՔԴ-ի Հռոմի կանոնադրությանը՝ վերացնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի բացերը, ինչը կապահովի ռազմական հանցագործությունների արդյունավետ քննության կառուցակարգերի կիրառման հնարավորությունը:

Ключевые слова: международное право, уголовный процесс, уголовное дело, эффективное расследование, уголовная ответственность, военные преступления, военно-политическое руководство.

Բանալի բառեր – միջազգային իրավունք, քրեական դատավարություն, քրեական գործ, արդյունավետ քննություն, քրեական պատասխանատվություն, ռազմական հանցագործություններ, ռազմաքաղաքական ղեկավարություն:

Keywords: international law, criminal proceedings, criminal case, effective investigation, criminal responsibility, military crimes, military-political leadership.

Г.М. ГРИГОРЯН - Председатель Следственного комитета Республики Армения, государственный советник юстиции третьего класса, кандидат юридических наук.

Статья представлена в редакцию 25.02.2021 г., отправлена на рецензию 25.02.2021 г., рецензент – доктор юридических наук, профессор Ваге Енгибарян, принята к печати 17.03.2021 г.

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/
THEORY OF INVESTIGATIVE ACTIVITIES/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

ԱՋԱՏ ԲԱԳՐԱՏՅԱՆ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետության և
իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի դասախոս, ոստիկանության մայոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

AZAT BAGRATYAN

*Lecturer at the Chair of State and Law Theory and the
Constitutional Law at the Police Academy of the
Republic of Armenia,
Police major, Doctor of Law*

АЗАТ БАГРАТЯН

*Преподаватель кафедры теории государства и
права и конституционного права
Академии образовательного комплекса полиции РА,
майор полиции, кандидат юридических наук*

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

LEGAL FRAMEWORK FOR OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITY

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին օրենսդրությունը բաղկացած է ՀՀ Սահմանադրությունից, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքից, ՀՀ մաքսային օրենսգրքից, «Դատախազության մասին», «Ազգային անվտանգության մարմինների մասին», «Ոստիկանության մասին», «Ռեզիստանսի մասին», «Քրեակատարողական ծառայության մասին», «Հարկային ծառայության մասին», «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքներից, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքից, այլ իրավական ակտերից, ինչպես նաև ՀՀ միջազգային պայմա-

նագրերից¹:

Այնուամենայնիվ, անդրադառնանք այն նորմատիվ-իրավական ակտերին, որոնք ուղղակիորեն նշված չեն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում: Այս առումով դժվար է թերագնահատել ՀՀ քրեական օրենսգրքի դերը: Իրավաբանական գրականության մեջ արդարացիորեն նկատվում է, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության համար կարևորությունը պետք է դիտարկել ոչ թե առանձին նորմերի, այլ որոշ քրեաիրավական ինստիտուտների տեսանկյունից²:

Համաձայն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ յուրաքանչյուր անձ իր նկատմամբ քրեական գործի հարուցումը մերժվելուց կամ հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճվելուց՝ հանցագործության դեպքի բացակայության կամ արարքի կատարման մեջ հանցակազմի բացակայության պատճառով, կամ պատճառված վնասը քրեական օրենքով օրինաչափ համարվելուց կամ արդարացման դատավճիռ կայացվելուց կամ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթն ավարտվելուց հետո՝ եռամսյա ժամկետում, կարող է պահանջել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները:

Հանցակազմի հասկացությունը բացահայտելու համար պետք է դիմել քրեական իրավունքին: Այսպես, քրեական պատասխանատվության միակ հիմքն այնպիսի արարք կատարելն է, որը պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները³: Վերջինս բնութագրվում է որպես հանրորեն վտանգավոր արարքի հատկանիշների համակցություն⁴:

Պատճառված վնասը քրեական օրենքով օրինաչափ համարվելու մասին խոսելիս առաջին հերթին դիտարկենք օրինաչափի փոխարեն իրավաչափ տերմինը գործածելու հնարավորությունը: Թեպետ վերջիններս հոմանիշներ են, սակայն իրավաչափը, որպես իրավունքի նորմերին համապատասխանող⁵, ավելի հստակ է փոխանցում դիտարկվող հասկացության իմաստը: Միաժամանակ, ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի, քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման մի շարք դեպքերում, այդ թվում,

¹ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը:

² Տե՛ս Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2018. – X, 762 с. – (Высшее образование: Бакалавриат). – с. 80:

³ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս (չորրորդ իրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով)/Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբրույան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ, Երևան, ԵՊՀ իրատ., 2009, էջ 97: *Л.Д. Гаухман*, Квалификация преступлений: закон, теория, практика, 3-е изд., перераб. и дополн, М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2005, С. 32; *В.Н. Кудрявцев*, Общая теория квалификации преступлений, 2-е изд., перераб. и доп, М.: Юристъ, 2006, с. 59,

⁵ Տե՛ս *է. Բ. Աղայան*, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» իրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 508:

երբ վնաս պատճառած արարքը քրեական օրենքով համարվում է իրավաչափ⁶: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում «օրինաչափ» բառը նույնպես փոխարինվել է «իրավաչափ» բառով⁷: Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ անհրաժեշտ է ղեկավարվել քրեադատավարական նորմերով և օգտագործել պատճառված վնասը քրեական օրենքով իրավաչափ համարվելու հասկացությունը:

Պատճառված վնասն իրավաչափ է համարվում ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների առկայության դեպքում՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունը, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, ծայրահեղ անհրաժեշտությունը, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքը, հիմնավորված ռիսկը, հրաման կամ կարգադրություն կատարելը: Տվյալ համատեքստում կարող են գնահատվել օպերատիվ ստորաբաժանման աշխատակցի գործողությունները ղեկավարի հրամանները կամ ցուցումները կատարելիս⁸, հանցանք կատարած անձին ձերբակալելիս: Եթե հանցագործը դիմադրություն է ցուցաբերում և սպառնում անձանց կյանքին, առողջությանը և իրավունքներին, հասարակության կամ պետության շահերին, օպերատիվ ստորաբաժանման աշխատակցի գործողությունները կարող են դիտարկվել անհրաժեշտ պաշտպանության շրջանակում:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի իրավական նորմը, ըստ որի՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձինք ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից⁹: Տվյալ դրույթը պահանջում է ավելի խորն ուսումնասիրություն այլ աշխատության շրջանակում, սակայն արձանագրենք, որ համագործակցող անձանց ազատումը քրեական պատասխանատվությունից որպես առանձին հիմք ամրագրված չէ քրեական օրենքով: ՀՀ քրեական օրենսգրքը նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու գործուն զոջալու, տուժողի հետ հաշտվելու, իրադրության փոփոխման դեպքերում և վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով: Համագործակցող անձինք կարող են ազատվել քրեական պատասխանատվությունից միայն քրեական օրենքով սահմանված հիմքերով:

Համաձայն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ ներքին դիտում, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են միայն այն դեպքերում, երբ անձը կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ: Այստեղ

⁶ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածը:

⁷ Տե՛ս «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 08.07.2006 թվականի ՀՕ-91-Ն ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածը:

⁸ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁹ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

նույնպես վկայակոչվում են քրեական իրավունքի նորմերը՝ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների էությունը պարզելու համար:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում գոյություն ունեն և այլ դրույթներ, որոնք հնարավոր չէ բացահայտել առանց հանցագործության, քրեական պատասխանատվության և պատժի, հանցագործության փուլերի և այլ քրեաիրավական կատեգորիաների:

Ինչպես տեսնում եք, քրեական իրավունքի նորմերն անկասկած օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին օրենսդրության բաղադրամասն են: Եվ եթե տարածական կերպով թվարկվում են ուսումնասիրվող ոլորտի իրավական հիմքերը, ապա, կարծում եմ, ՀՀ քրեական օրենսգիրքն ի սկզբանե պետք է ուղղակիորեն նախատեսվեր «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքից անմիջապես հետո: Այլ խնդիր է՝ արդյոք անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով առանձնացնել բազմաթիվ նորմատիվ իրավական ակտերը: Այս տեսանկյունից օրենսդիրն ընտրել է այլ եղանակ, ինչի մասին է վկայում նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին 2020 թվականի ապրիլի 16-ի թիվ 250-Ն ՀՀ օրենքը, որի համաձայն դիտարկվող նորմատիվ իրավական ակտերի ցանկը համալրվել է «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքով: Նույն տրամաբանությամբ հիշատակման են ենթակա, օրինակ, «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքը, «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքը, «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքը, «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքը: Տվյալ ոլորտի իրավական հիմքերի մասին լայն իմաստով խոսելիս կարող ենք առանձնացնել նաև «Ազգային ժողովի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը, ՀՀ դատական օրենսգիրքը, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը և այլն:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը հստակեցնում է նաև ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի շրջանակը, որոնք ուղղակիորեն կարգավորում են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտը: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նախապատրաստման և անցկացման գործելակերպը, համագործակցող անձանց հավաքագրման, ներդրման և վճարման կարգը, ինչպես նաև օպերատիվ հաշվառման գործերի ցանկը, գործերը վարելու, դրանցով անցնող անձանց հաշվառման կարգը սահմանվում են օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերով: Քրեական պատասխանատվությունից խուսափող, անհայտ կորած անձանց, պարտապանների հետախուզման կարգը սահմանում է ՀՀ կառավարությունը: ՀՀ կառավարությունը հաստատում է նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկաց-

ման ընթացքում օգտագործվող հատուկ տեխնիկական միջոցների ցանկը¹⁰:

Վերը նշված իրավական նորմերում առկա են որոշակի անճշտություններ: Այսպես, հետախուզական աշխատանքների ոլորտում չեն առանձնացվում բոլոր ուղղությունները և անձանց կատեգորիաները: Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նախապատրաստման և անցկացման գործելակերպին, ապա օրենսդիրը, ըստ էության, նկատի է ունեցել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման կարգը: Օպերատիվ հաշվառման գործերի առումով որոշակի հակասությունները թեպետ կապված են անցած ժամանակահատվածի հետ, այնուամենայնիվ, արձանագրենք հետևյալ հանգամանքը: Այսպես, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին 2019 թվականի մայիսի 31-ի թիվ 51-Ն ՀՀ օրենքի, օպերատիվ հաշվառման գործերի ցանկը, գործերը վարելու, դրանցով անցնող անձանց հաշվառման կարգը սահմանվում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների իրավական ակտերով: Լրացումն ընդունելուց հետո շուրջ մեկ տարի շարունակել է գործել ուժը կորցրած ՀՀ կառավարության համապատասխան որոշումը:

Միաժամանակ արձանագրենք, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտը կարգավորող հիմնական ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը հիշատակվում են «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի տարբեր հոդվածներում: Կարծում եմ՝ անհրաժեշտ է դրանք կենտրոնացնել միևնույն հոդվածում:

Այս ամենի հետ մեկտեղ ասենք նաև իրավական ակտ հասկացության կիրառման մասին: Օրինակ, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում, որն անվանվում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը կարգավորող իրավական ակտերը», առանձնացվում են «այլ իրավական ակտեր» բառակապակցությունը: «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը 2018 թվականի ապրիլի 7-ին ճանաչվել է ուժը կորցրած և շրջանառության մեջ է մտել «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը: Այսպիսով, պետք է դեկավարվել «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներով և իրավական ակտի փոխարեն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում ընդհանուր առմամբ գործածել նորմատիվ իրավական ակտ հասկացությունը՝ ապահովելով միասնական տերմինաբանությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նպատակահարմար եմ համարում «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին օրենսդրությունը կազմված է ՀՀ Սահմանադրությունից, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքից, այլ նորմատիվ իրա-

¹⁰ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 40-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

վական ակտերից, ինչպես նաև ՀՀ միջազգային պայմանագրերից»: Մինչույն ժամանակ առաջարկում եմ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասում կենտրոնացնել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտը կարգավորող հիմնական ենթօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը՝ հաշվի առնելով համապատասխան հստակեցումները:

Annotation. This article is dedicated to the legislation of regulating operational-search activity. The norms of criminal law are studied in this work, normative legal acts are mentioned, which are not directly prescribed in the law on operational-inspection of the Republic of Armenia. At the same time, the questions regarding the matching of the legal norms and the usage of the uniform terminology are discussed. With this regard, regulations are proposed.

Аннотация. Статья посвящена законодательству в сфере оперативно-розыскной деятельности. В работе исследуются уголовно-правовые нормы, упоминаются нормативно-правовые акты, которые непосредственно не закреплены Законом РА «Об оперативно-розыскной деятельности». В то же время рассматриваются вопросы корреспонденции правовых норм и использования единых понятий. В связи с этим предлагаются определенные решения.

Բանալի բառեր - օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմիններ, նորմատիվ իրավական ակտեր, արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներ:

Keywords: operational-search activity, the bodies carrying operational-search activity, normative legal act, circumstances precluding the crime of the act.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность; органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность; нормативно-правовые акты; обстоятельства, исключающие преступность деяния.

Ա. Բագրատյան - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետության և իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ոստիկանության մայր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ verdi2003@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 08.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 08.12.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի գիտական աշխատանքների բաժնի պետ, ոստիկանության մայր, ի.գ.թ. Ա. Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 17.03.2021 թ.:

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

ВЕРОНИКА ПЕТРОСЯН

Старший специалист департамента совершенствования законодательства и анализа офиса по координации работ инспекционных органов аппарата Премьер-министра РА, аспирант кафедры Международного и европейского права Института права и политики РАУ

ՎԵՐՈՆԻԿԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Վարչապետի աշխատակազմի տեսչական մարմինների աշխատանքների համակարգման գրասենյակի օրենսդրության կատարելագործման և վերլուծությունների վարչության ավագ մասնագետ, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի միջազգային և եվրոպական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

VERONIKA PETROSYAN

Senior specialist of the legislation improvement and analysis department of the inspection bodies coordination office of the RA Prime-minister's office, PhD student at the Chair of International and European Law of RAU Institute of Law and Politics

**КОНЦЕПЦИЯ РЕПРОДУКТИВНОГО НАСИЛИЯ В
МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ**

**ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ ԲՈՒՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ**

**THE CONCEPT OF REPRODUCTIVE VIOLENCE IN
INTERNATIONAL CRIMINAL LAW**

Репродуктивное насилие имеет различные проявления в условиях вооруженных конфликтов. Однако, несмотря на его распространенность, оно, тем не менее, остается недостаточно изученной разновидностью насилия. Иногда репродуктивное насилие переплетается с сексуальным насилием, однако в большинстве случаев оно является самостоятельным преступлением и должно анализироваться отдельно, поскольку совершаемые действия затрагивают репродуктивную способность и репродуктивную автономию человека.

В международном уголовном праве термин «репродуктивное насилие» не встречается. Концепция репродуктивного насилия тесно связана с сексуальным

насилием, следовательно, необходимо сравнить и выявить как общие, так и отличительные черты обоих явлений.

Положения, касающиеся репродуктивных прав женщин, затронутых конфликтами, особенно в случаях сексуального насилия, довольно эволюционировали в международном уголовном праве. Международные уголовные трибуналы разработали свод законов, устанавливающих индивидуальную уголовную ответственность за совершение преступлений сексуального насилия, а Канцелярия обвинителя Международного уголовного суда (далее – МУС) признала сексуальные и гендерные преступления «одними из самых тяжких в соответствии со Статутом МУС»¹. Согласно Римскому статуту МУС, сексуальное насилие охватывает следующие преступления: изнасилование, сексуальное рабство, принудительная проституция, принудительная беременность, принудительная стерилизация и любые другие формы сексуального насилия сопоставимой тяжести². Сексуальное насилие может выступать в качестве военного преступления, преступления против человечности, либо как элемент преступления геноцида. Так, акт сексуального насилия может квалифицироваться как военное преступление, если оно совершено в контексте международного или немеждународного конфликта и исполнитель осознавал обстоятельства, определяющие ситуацию в качестве вооруженного конфликта.

Любые акты сексуального насилия могут быть преступлениями против человечности, если они совершаются в контексте широкомасштабного или систематического нападения, нацеленного на гражданское население. Акт сексуального насилия может достичь масштабов преступления против человечности при условии, что оно является частью или государственной политики, или широко распространенной практики зверств, которые совершаются и допускаются правительством, фактической властью либо организованной вооруженной группой.

Сексуальное насилие также может выступать как элемент геноцида. Преступление представляет собой геноцид, когда «лицо совершает запрещенное деяние с намерением уничтожить полностью или частично национальную, этническую, расовую или религиозную группу»³. Совершенное с этими намерениями сексуальное насилие может быть равносильным акту геноцида.

Что касается непосредственно репродуктивного насилия, то в результате его совершения женщина лишается возможности делать собственный выбор относительно своей репродуктивной системы. Исходя из этого, становится ясно, что ре-

¹ International Criminal Court (ICC), Office of the Prosecutor, Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, at 25 (June 2014), available at <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/otp-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes-June-2014.pdf>; Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, para. 11, Case No. ICTR-96-4-T (2 Sept. 1998); Prosecutor v. Furundžija, para. 42, Case No. IT-95-17/1-T ICTY (10 Dec. 1998).

² UN General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court* (last amended 2010), 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6.

³ UN General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court* (last amended 2010), 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6.

продуктивное насилие выражается в виде принуждения женщины забеременеть, принуждения родить ребенка или сделать аборт, принуждения к стерилизации, препятствия к получению и использованию средств контрацепции. В результате нарушается право на репродуктивную автономию девочек и женщин.

Репродуктивная автономия представляет собой право делать выбор в отношении воспроизводства, даже когда другие могут считать такой выбор неразумным или противоречащим общественным интересам. Дворкин, философ и теоретик права, описывает репродуктивное насилие людей как «право контролировать свою собственную роль в деторождении, если у государства нет веских причин отказывать им в этом контроле»⁴.

Вопрос «репродуктивной автономии» все еще редко встречается в области международного уголовного права. Когда Совет Безопасности Организации Объединенных Наций (далее – ООН) учредил Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии (далее – МТБЮ), концепция репродуктивной автономии пока еще не фигурировала в данной правовой системе. Нарушение репродуктивной автономии не было квалифицировано как военное преступление или преступление против человечности ни в одном из уставов Нюрнбергского и Токийского трибуналов, в Женевских конвенциях 1949 года или дополнительных протоколов к ним 1977 года. Хотя Конвенция о геноциде 1948 года определяла «введение мер по предотвращению рождаемости» как акт геноцида, цель состояла в том, чтобы защитить существование группы, а не репродуктивный выбор ее членов⁵.

Последующие годы характеризовались медленным прогрессом в деле судебного преследования за репродуктивное насилие по международному праву. Многие разновидности репродуктивного насилия, такие как, принуждение к зачатию или оплодотворению, использованию контрацепции, осуществлению аборта либо продолжению беременности, пока еще не были четко криминализованы в международных документах. В практике международных уголовных судов репродуктивное насилие также занимало второстепенное место. Например, ни МТБЮ, ни Международный уголовный трибунал по Руанде (далее – МУТР) не предъявили обвинений в насильственном оплодотворении женщин, хотя тысячи женщин были оплодотворены без их согласия в соответствующих конфликтах, и это поведение, можно было квалифицировать как «оскорбление личного достоинства» или «другие бесчеловечные действия»⁶.

Примеры репродуктивного насилия были задокументированы в большинстве

⁴ *Dworkin R.*, *Life's Dominion*. London: Harper Collins, 1993:148.

⁵ *R. Grey*, 'The ICC's First "Forced Pregnancy" Case in Historical Perspective' (2017) 15(5) *Journal of International Criminal Justice* 905; *W. Schabas*, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (2nd edn, Cambridge University Press 2009), at 197-198.

⁶ *S. Verrall*, 'The Picture of Sexual Violence in the Former Yugoslavia Conflicts as Reflected in ICTY Judgments' in *S. Brammertz and M. Jarvis* (eds), *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY* (Oxford University Press 2016) 299, at 329. *R. Grey* 2017 (n 2), at 915-917, 928.

конфликтов, где применялось международное уголовное право. Например, во время Второй мировой войны нацисты подвергали еврейских и цыганских мужчин и женщин принудительной стерилизации, а также подвергали беременных женщин принудительным родам и абортам в зависимости от расы ожидаемого ребенка⁷. В ходе конфликтов, которые привели к созданию МТБЮ и МУТР, тысячи женщин забеременели в результате изнасилования, многим из которых было запрещено прерывать свою беременность под предлогом того, что в результате ребенок будет носить этническую принадлежность насильника⁸. Есть много других примеров крупномасштабного, поддерживаемого государством репродуктивного насилия, которые не попали в поле зрения международных уголовных судов. Примером может служить запрет на аборт в Румынии в 1960-80-е годы, который в сочетании с ограничениями на контрацепцию и неустанной пропагандой, призывающей женщин рожать детей для государства, оставил несколько тысяч женщин мертвыми от небезопасных абортов и самый высокий общий уровень материнской смертности в Европе⁹. Другим примером является так называемая «политика одного ребенка» в Китае, которая была введена в 1980 году и продолжалась в различных формах до 2015 года¹⁰. Из-за чрезмерного усердия местных властей эта политика привела ко многим случаям принудительной стерилизации, принудительных абортов и принудительного введения внутриматочных устройств или других контрацептивов.

Римский статут, принятый в 1998 году, стал первым документом, в котором принудительная стерилизация и принудительная беременность были четко определены как преступления по международному праву. Тем не менее, по первому преступлению еще не было предъявлено обвинения, а по второму – только единоразово – по делу Онгвена.

В более ранних делах МУС многочисленные акты репродуктивного насилия оставались безнаказанными. Например, во время судебного процесса по делу Лубанги, исходя из ситуации в Демократической Республике Конго, несколько свидетелей обвинения дали показания об изнасиловании женщин-детей-солдат в группе Лубанги, и один из них отметил, что девочек, которые были оплодотворены в результате изнасилования, затем заставляли делать аборт¹¹. Адвокат

⁷ R. Grey, 'The ICC's First "Forced Pregnancy" Case in Historical Perspective' (2017) 15(5) Journal of International Criminal Justice 905; W. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (2nd edn, Cambridge University Press 2009), at 197-198.

⁸ См. там же.

⁹ G. Kligman, *When Abortion is Banned: The Politics of Reproduction in Ceausescu's Romania, and After* (National Council for Soviet and East European Research 1992), at iii, 28-29, 45.

¹⁰ M. Fong, *One Child: The Story of China's Most Radical Experiment* (Houghton Mifflin Harcourt 2016), 60-62; Human Rights in China, 'Caught between Tradition and the State: Violations of the Human Rights of Chinese Women' (1996) 17(3) Women's Rights Law Reporter 285, at 294-299.

¹¹ Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Lubanga (ICC-01/04-01/06-2842), Trial Chamber I, 5 April 2012, §§ 629-631. See also R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes at the International Criminal Court* (Cambridge University Press, 2019), at 136-137; Y.M. Brunger, E. Irving and D. Sankey,

потерпевшей стороны попросил суд дать новую характеристику произошедшим событиям, добавив новые обвинения в виде жестокого или бесчеловечного обращения в связи с принудительным оплодотворением и принудительным абортom. Но Суд постановил, что эти обвинения не могут быть добавлены, поскольку из-за упущений обвинения на досудебной стадии доказательства сексуального и репродуктивного насилия выходят за рамки предъявленных Лубанге обвинений.

В деле Бембы, исходя из ситуации в Центральноафриканской Республике, обвинение утверждало, что в результате этого многие женщины, ставшие жертвами изнасилования, забеременели. Однако обвинений в насильственном оплодотворении женщин не было предъявлено. Вместо этого принудительное оплодотворение было рассмотрено как следствие изнасилования¹².

Еще один, недавний пример акта репродуктивного насилия можно увидеть в решении чрезвычайных палат судов Камбоджи от 2019 года. Приговор касался преступлений, совершенных в период с 1975 по 1979 год так называемыми «красными кхмерами», то есть Коммунистической партией Кампучии. После судебных разбирательств, длившихся более десяти лет, два бывших лидера Красных кхмеров были осуждены за военные преступления, геноцид и преступления против человечности. На суде были представлены многочисленные доказательства того, что мужчин и женщин принуждали к браку, который они должны были заключить, чтобы произвести больше рабочих и солдат для государства¹³. И все же за это насильственное размножение не было ни предъявлено обвинений, ни вынесено обвинительных приговоров. Обвинения в сексуальном и гендерном насилии ограничивались принуждением людей к вступлению в брак и изнасилованием в рамках этого брака, но не были связаны с принуждением мужчин к оплодотворению женщин (что отличается от *actus reus* изнасилования и представляет собой отдельное унижение) или принуждением женщин к беременности и родам – грубое нарушение их достоинства и автономии, которое усугублялось их одновременными пытками голодом, принудительным трудом и отказом в элементарной медицинской помощи¹⁴.

Рассмотренные случаи «репродуктивного насилия» можно также квалифицировать как «сексуальное насилие». Тем не менее, репродуктивное насилие имеет свои характерные особенности. Данные особенности, во-первых, заключаются в том, что в судебной практике международных уголовных судов термин «сексуальное насилие» употребляется в широком смысле. В отличие от актов сексуального насилия, которые широко преследуются по закону, иные виды насилия, тесно

¹² Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo' in L. Hodson and T. Lavers (eds), *Feminist Judgments in International*

¹³ Grey 2017 (n 2), at 915-917, 928. See also S. Verrall, 'The Picture of Sexual Violence in the Former Yugoslavia Conflicts as Reflected in ICTY Judgments' in S. Brammertz and M. Jarvis (eds), *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY* (Oxford University Press 2016) 299, at 329.

¹⁴ Judgment, Case 002/02 (002/19-09-2007/ECCC/TC), Trial Chamber, 27 March 2019.

¹⁵ R. Grey, "Seen and Unseen: Sexual and Gender-Based Crimes in the Khmer Rouge Tribunal's Case 002/02 judgment" (2019) 25(3) *Australian Journal of Human Rights* 466.

связанные с репродукцией (принудительная беременность и роды, принудительная стерилизация, принудительный аборт), таковыми не являются. Во-вторых, термин «сексуальное насилие» не дает полного описания того вреда, который причиняется совершением вышеперечисленных преступлений. Он предполагает, что первичным ущербом является нарушение сексуальной автономии жертвы, которое было признано в качестве отличительного вреда, причиненного изнасилованием и другими сексуальными преступлениями¹⁵. Тем не менее, существует дополнительная ценность, которая оскорбляется репродуктивным насилием – репродуктивная автономия, то есть способность свободно определять свой репродуктивный выбор, в том числе возможность решать, следует ли и при каких обстоятельствах иметь детей. Поэтому ученые в области международного уголовного права и иных областях все чаще начинают использовать термин «репродуктивное насилие»¹⁶.

Таким образом, репродуктивное насилие можно рассматривать как в качестве разновидности сексуального насилия, так и в качестве самостоятельного преступления. Отличительная черта репродуктивного насилия, полагаем, заключается в том, что объектом посягательства выступает, в первую очередь, репродуктивный выбор и репродуктивная автономия человека. Как и иные формы сексуального насилия, так и репродуктивное насилие может совершаться лицами любого пола и в отношении лиц любого пола. Его совершение также связано с понятиями пола, расы и этнической принадлежности.

Ամփոփում: Սույն գիտական հոդվածը նվիրված է միջազգային քրեական իրավունքում վերարտադրողական բռնության հասկացության ուսումնասիրությանը: Հեղինակը հոդվածում համեմատում է վերարտադրողական բռնությունը սեռական բռնության հետ՝ բացահայտելու այդ երևույթների ընդհանուր և տարբերակիչ գծերը: Հեղինակը նաև ուսումնասիրում է վերարտադրողական բռնության վերաբերյալ գործերով բավականին հարուստ դատական պրակտիկան: Հետազոտության արդյունքում առաջ է քաշվում այն գաղափարը, որ վերարտադրողական բռնությունը կարող է դիտարկվել որպես միջազգային քրեական իրավունքի ինքնուրույն հանցագործություն:

Annotation. This scientific article is devoted to the study of the concept of reproductive violence in international criminal law. In the article, the author compares reproductive violence with sexual violence in order to identify common and distinctive features of these phenomena. Also in the article, the author studies a fairly rich judicial practice in cases of reproductive violence. As a result of the

¹⁵ Judgment, Kunarac et al., (IT-96-23-T&IT-96-23/1-T), Trial Chamber, 22 February 2001, § 457.

¹⁶ K.D. Askin, War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals (Martinus Nijhoff Publishers 1997), 397-403; Boon (n 11), 630, 638, 664, 673, D. de Vos, 'Can the ICC prosecute forced contraception?', Int Law Grrls, 14 March 2016, available at <https://ilg2.org/2016/03/14/can-the-icc-prosecuteforced-contraception/>; C. Laverty and D. de Vos, "'Ntaganda' in Colombia: Intra-Party Reproductive Violence at the Colombian Constitutional Court", Opinio Juris, 25 February 2020, available at: <https://opiniojuris.org/2020/02/25/ntaganda-in-colombia-intra-party-reproductive-violence-at-the-colombian-constitutional-court/>; Grey 2017 (n 2); Grey 2019 (n 8).

study, the idea is put forward that reproductive violence can be considered as an independent crime under international criminal law.

Ключевые слова: *репродуктивное насилие, репродуктивная автономия, сексуальное насилие, международное уголовное право, принудительная беременность.*

Բանալի բառեր - *վերարտադրողական բռնություն, վերարտադրողական ինքնավարություն, սեռական բռնություն, սիջազգային քրեական իրավունք, հարկադիր հղիություն:*

Keywords: *reproductive violence, reproductive autonomy, sexual violence, international criminal law, forced pregnancy.*

В. Петросян – старший специалист департамента совершенствования законодательства и анализа офиса по координации работ инспекционных органов аппарата Премьер-министра РА, аспирант кафедры Международного и европейского права Института права и политики РАУ, эл. почта veronika05petrosyan@gmail.com.

Статья представлена в редакцию 04.02.2021 г., отправлена на рецензию 04.02.2021 г., рецензент – преподаватель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института права и политики РАУ, (к.ю.н.) В.О. Сукиасян, принята к печати 17.03.2021 г.

ՎԴ/1979/05/17

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի փետրվարի 12-ին

գրավոր ընթացակարգով, քննելով Ջաքար Զերեջյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 08.06.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ջաքար Զերեջյանի ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության (այսուհետ՝ Ծառայություն)՝ Ծառայության 16.02.2017 թվականի թիվ 1705737118 որոշումը (այսուհետ՝ Որոշում) անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ջաքար Զերեջյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա. Ծատուրյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 03.08.2017 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 08.06.2018 թվականի որոշմամբ Ծառայության վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է, Դատարանի 03.08.2017 թվականի վճիռը բեկանվել է և փոփոխվել է, հայցը մերժվել է, Ջաքար Զերեջյանից հոգուտ Ծառայության բռնագանձվել է 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախատեսված պետական տուրքի փոխհատուցում:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ջաքար Զերեջյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածը, սխալ է մեկնաբանել իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ և 6-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ տեսանյութում երևում է, որ Զաքար Զերեջյանին պատկանող «MERCEDES-BENZ» մակնիշի 33 PL 091 պետհամարանիշի ավտոմեքենան հատել է խաչմերուկը, սակայն նշված խաչմերուկը կարգավորող հիմնական (խաչմերուկից առաջ աջ կողմում տեղակայված) լուսացույցը տեսանյութում չի երևում, իսկ կրկնող (կրկնվող) լուսացույցը մեծ դժվարությամբ է երևում:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել նաև, որ միայն այն փաստի առկայությունը, որ տեսանյութում չի երևում հիմնական լուսացույցը, որը պետք է տեղադրված լինի խաչմերուկից առաջ աջ մասում, ինքնին բավարար է ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանության առումով կասկած հարուցելու համար, հետևաբար ի սկզբանե վարչական մարմինը պետք է զերծ մնար որոշում կայացնելուց:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ ամենից առաջ Դատարանը պետք է Ծառայությունից պահանջեր ներկայացնել Որոշման ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի նյութերը, ներառյալ իրավախախտման փաստն արձանագրած տեսանյութերը, քանի որ Ծառայության ինտերնետային կայքում ներկայացված տեսանյութերի ուսումնասիրությունը բավարար չէ Որոշմամբ նկարագրված իրավախախտման փաստը հաստատված համարելու համար:

2) Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել «Պեղական Կորուքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «թ» ենթակետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով այն հանգամանքը, որ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ որոշումները դատական կարգով բողոքարկելիս անձը չի կրում պետական տուրք վճարելու պարտականություն, այդուհանդերձ իր վրա դրել է նման պարտականություն՝ դրանով իսկ խախտելով քաղաքացու դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության և դատարան դիմելու կամ արդարադատության մատչելիության սահմանադրական իրավունքները:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 08.06.2018 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել համապատասխան դատարան՝ նոր քննության՝ սահմանելով նոր քննության ծավալը կամ մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել դատական ակտը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Որոշմամբ Զաքար Զերեջյանը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի կիրառմամբ ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության և նրա նկատմամբ նշանակվել է տուգանք 20.000 ՀՀ դրամի չափով այն բանի համար, որ 16.02.2017 թվականին ժամը 15:33-ին Երևան քաղաք Սեբաստիա-Ա.Վեգներ խաչմերուկի հատվածում չի ենթարկվել լուսացույցի արգելող ազդանշանին (**գ.թ. 5**).

2) Վարչական գործի նյութերում առկա չէ Որոշման հիմքում ընկած տեսանյութը:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ վարչական իրավախախտման փաստը հաստատող տեսաձայնագրության ձեռք բերմանն ուղղված դատավարական գործողությունների առանձնահատկությունների, ինչպես նաև վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումները վիճարկելիս պետական տուրք վճարելու պարտականություն ունենալու մասին, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

1) Քննելով վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հետևյալ եզրահանգման.

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը.

- արդյո՞ք դատարանն իրավասու է տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով վարչական իրավախախտումը հաստատված համարել այն պարագայում, երբ վարչական ակտի հիմքում ընկած

դեսանյութը, որպես ապացույց, գործում առկա չէ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ապացույցներ են վկայի ցուցմունքը, փորձագետի եզրակացությունը (ցուցմունքը), գրավոր ապացույցները, իրեղեն ապացույցները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրեղեն ապացույցներ են նյութական աշխարհի այն օբյեկտները, որոնք իրենց առկայությամբ, դրությամբ, արտաքին տեսքով, ներքին հատկություններով, գտնվելու վայրով կամ այլ հատկանիշներով կարող են գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատման միջոց դառնալ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրեղեն ապացույցներ են նաև լուսանկարները (լուսաժապավենները), ձայնագրություններն ու տեսագրությունները (...): Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ իրեղեն ապացույցները հետազոտվում են զննման միջոցով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած իր որոշումներից մեկում իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ տեսագրությունը և լուսանկարը վարչական դատավարությունում դասվում են օրենքով նախատեսված իրեղեն ապացույցների շարքին (տե՛ս, Գագիկ Կոչոյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/5059/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելիս գնահատում է ապացույցները: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունը որոշվում է այդ ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված ապացույցների շրջանակում (...):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշումներից մեկով անդրադառնալով վերը նշված նորմի վերլուծությանը, արձանագրել է, որ դատարանը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելու նպատակով գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը պարզում է ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով: (...) ապացույցների հետազոտումը դատական ապացույցների **անմիջական ընկալումն ու վերլուծությունն է՝** դրանցից յուրաքանչյուրի վերաբերելիությունը, թույլատրելիությունն ու արժանահավատությունը որոշելու և գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը հաստատելու համար դրանց համակցության բավարարությունը պարզելու նպատակով, իսկ ապացույցների գնահատումը ենթադրում է ապացույցների տրամաբանական և իրավաբանական որակում՝ դրանց վերաբերելիության,

թույլատրելիության, արժանահավատության և բավարարության տեսանկյունից: Ապացույցների գնահատումը՝ որպես ապացուցման գործընթացի տարր, մտավոր, տրամաբանական գործունեություն է, որի արդյունքում դատարանի կողմից եզրահանգում է արվում ապացույցներից յուրաքանչյուրի թույլատրելիության, վերաբերելիության, հավաստիության և ապացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքների բացահայտման համար ապացույցների համակցության բավարարության մասին (տե՛ս, *Ջաջուռի գյուղապետարանն ընդդեմ ՀՀ կառավարության առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի և մյուսների թիվ ՎԴ5/0029/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.11.2015 թվականի որոշումը*):

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումներով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթի իրավախախտման հատկանիշների պարզման փուլում իրավախախտումը հիմնավորող ապացույցն իրավախախտումն ամրագրած տեսանյութն է կամ լուսանկարը:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է իրավախախտման հատկանիշների պարզման և վարչական ակտի ընդունման փուլերից:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավախախտման հատկանիշների պարզումը վարույթ իրականացնող վարչական մարմնի կողմից տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների համադրումն է իրավախախտման հատկանիշների հետ:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավախախտման հատկանիշները

համարվում են պարզված, երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանությունը կասկած չի հարուցում (...):

«Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վերոնշյալ իրավանորմերի վերլուծությանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ նշել է, որ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով իրավախախտման հատկանիշները համարվում են պարզված, այսինքն՝ առկա է իրավախախտման փաստը, եթե տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների միջև առկա է ակնհայտ համընկնում, որը որևէ կասկած չի հարուցում: Այլ կերպ ասած՝ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների համար անձին պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտ պայման է տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանության կասկած չհարուցելը (տե՛ս, Աիդա Նազարյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/6199/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը):

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով կայացված վարչական ակտերը վիճարկելու պահանջի հիման վրա հարուցված դատական գործերի քննության շրջանակներում վիճարկվող որոշման հիմքում ընկած տեսանյութի կամ լուսանկարի ձեռքբերումն ունի էական նշանակություն, քանի որ այդ որոշման իրավաչափությունը պայմանավորված է նաև տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանությամբ:

Համադրելով վերը նշված իրավակարգավորումները կատարված վերլուծությունների հետ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով կայացված վարչական ակտերի հիմքում ընկած տեսանյութը կամ լուսանկարը նյութական աշխարհի այն օբյեկտներն են, որոնք իրենց առկայությամբ կարող են հիմնավորել կատարված իրավախախտման փաստը: Ընդ որում նշված իրեղեն ապացույցները դատարանին ներկայացնելու պարտականությունը կրում է վարչական մարմինը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով կայացված վարչական ակտերի իրավաչափությունը գնահատելու, այսինքն՝

գործի լուծման համար առանցքային նշանակություն ունեցող ապացույցն իրավախախտումն արձանագրած տեսանյութն է, որը ներկայացնելու պարտականությունը կրում է այդ տեսանյութի հիման վրա վարչական ակտն ընդունած վարչական մարմինը: Ըստ այդմ դատարանն այդ ապացույցի հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է իրավախախտման փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով վարչական իրավախախտման փաստը կարող է հաստատված համարվել վարչական ակտի հիմքում ընկած տեսանյութի հետազոտման և գնահատման արդյունքում, ինչը գործնականում հնարավոր է միայն այն պարագայում, երբ նշված տեսանյութը, որպես ապացույց, օրենքով սահմանված կարգով ներկայացվել է ապացուցման բեռը կրող վարչական մարմնի կողմից և գտնվում է գործում:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վարչական գործը հարուցվել է Ջաքար Ջերեջյանի կողմից ներկայացված վիճարկման հայցի հիման վրա, որով վերջինս պահանջել է վերացնել Որոշումը: Նշված վարչական ակտով Ջաքար Ջերեջյանը ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124.3-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի կատարման համար, այն է՝ չի ենթարկվել լուսացույցի արգելող ազդանշանին **(գ.թ. 5)** :

Դատարանը 02.05.2017 թվականի որոշմամբ գործը նշանակել է դատաքննության և Ծառայությունից պահանջել է դատարան ներկայացնել «Վարչական տույժ նշանակելու մասին» 16.02.2017 թվականի թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը **(գ.թ. 15)**:

Ծառայության ներկայացուցիչը 20.07.2017 թվականին նշանակված դատաքննությանը չի ներկայացել, ինչպես նաև Դատարան չի ներկայացրել պահանջված իրեղեն ապացույցը:

Դատարանը բավարարել է Ջաքար Ջերեջյանի հայցը, պատճառաբանելով, որ Ծառայության կողմից չի ներկայացվել տեսանյութը, որով կապացուցվեր լուսացույցի արգելող ազդանշանին չենթարկվելու փաստը, ուստի դրա բացասական հետևանքները կրում է Ծառայությունը:

Վերաքննիչ դատարանը Ծառայության վերաքննիչ բողոքը բավարարել է, Դատարանի վճիռը բեկանել, փոփոխել և Ջաքար Ջերեջյանի հայցը մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ իրավախախտման փաստի բացահայտված չլինելու մասին Դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն: Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը հիմնավոր չի որակել նաև Դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ

Ծառայության կողմից տեսանյութը չներկայացնելը հանգեցնում է հայցի բավարարմանը, քանի որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի փաստական հանգամանքները դատարանը պարզում է ի պաշտոնե (“ex officio”), հետևաբար Դատարանն իրավասու էր ինքնուրույն ուսումնասիրել անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունը և պարզել իրավախախտում կատարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը: Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ տեսանյութը տվյալ դեպքում հնարավորություն տալիս է հատկորոշել վարորդի արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների միջև ուղիղ համապատասխանությունը, ուստի պետք է փաստել, որ տրանսպորտային միջոցի վարորդի արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների միջև ուղիղ համապատասխանության առկայությունը կասկած չի հարուցում: Իսկ նշվածի արդյունքը, փաստորեն, հայցվորի կողմից իրավախախտում թույլ տրված լինելու անխոցելի եզրահանգումն է: Նման պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ իրավախախտման փաստի բացահայտված չլինելու մասին Վարչական դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն: Մինչույն ժամանակ, լուծելով դատական ծախսերի բաշխման հարցը, Վերաքննիչ դատարանը որոշել է Զաքար Զերեջյանից հօգուտ Ծառայության բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար վճարված պետական տուրքի փոխհատուցման գումար:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Տվյալ դեպքում հայցվորին վերագրված վարչական իրավախախտման փաստն արձանագրած տեսանյութը, որպես գործի լուծման համար առանցքային նշանակություն ունեցող ապացույց, սույն վարչական գործում առկա չէ, հետևաբար գործնականում հնարավոր չէ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով հետազոտել և գնահատել գոյություն չունեցող ապացույցը: Մինչդեռ, Վերաքննիչ դատարանը դատողություններ է կատարել ենթադրյալ իրավախախտումն արձանագրած տեսանյութի մասին՝ մասնավորապես արձանագրելով հետևյալը. «Այսպես, վիճարկվող որոշման ընդունման համար հիմք ծառայեցված տեսանյութն ամրագրել է հետևյալ իրողությունը. Ծառայության հապկորոշած ճանապարհահատվածում հայցվորը, իր վարած տրանսպորտային միջոցով մոտենալով խաչմերուկին, տեսանկարահանող սարքի ցուցիչով ժամը 15:33:39-ին մոտենալով Կանոններով նախատեսված «Կանգ-գիծ» զծանշանը՝ շարունակում է երթևեկությունը՝ հատելով խաչմերուկն իր նախընտրած ուղղությամբ այն պայմաններում, երբ իր ուղղության երթևեկությունը կարգավորող լուսացույցի վրա վառված է կարմիր՝ երթևեկությունն արգելող, ազդանշանը: Փաստորեն, տվյալ իրադրությունում հայցվորը, երթևեկությունը շարունակելով իր նախընտրած ուղղությամբ այդ ուղղությամբ երթևեկությունն արգելող կարմիր ազդանշանի պայմաններում, խախտում է Կանոնների 7-րդ կետի 5-րդ ենթակետի պահանջն առ այն, որ լուսացույցի կարմիր ազդանշանը, այդ թվում նաև՝

թարթող, արգելում է երթևեկությունը: Ընդ որում, հայցվորի մատնանշված վարքագիծն ակնհայտ է տեսանյութի ամրագրած տվյալներով: Այսինքն, տեսանյութի ամրագրած տվյալներն ուղղակիորեն ի ցույց են դնում հայցվորի կողմից իրավախախտում թույլ տրված լինելու փաստը»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում անդրադարձել է ապացույցների թույլատրելիության ընդհանուր և հատուկ կանոններին՝ արձանագրելով, որ ապացույցների թույլատրելիության ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն ապացուցողական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատական ակտի հիմքում: Ապացույցների թույլատրելիության այս կանոնը վերաբերում է ապացույցները ձեռք բերելիս օրենքով նախատեսված ձևական-ընթացակարգային պահանջների պահպանվածությունը և ենթադրում է. (ա) աղբյուրի օրինականություն՝ ապացույցը պետք է ձեռք բերվի միայն օրենքով սահմանված աղբյուրներից, (բ) ձեռքբերման միջոցների օրինականություն՝ պետք է պահպանված լինեն ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված գործողություններ կատարելուն օրենքով առաջադրված պահանջները, (գ) պատշաճ ձևակերպում՝ ապացույցը, դրա ձեռքբերման գործընթացը պետք է օրենքով սահմանված կարգով ենթարկվեն պատշաճ ձևակերպման, (դ) լիազորված սուբյեկտ՝ ապացույցը պետք է ստացված լինի ապացույց ձեռք բերելու լիազորությամբ օժտված պաշտոնատար անձի կողմից: Բացի վերոգրյալ ընդհանուր կանոնից, գոյություն ունի նաև ապացույցի թույլատրելիության հետևյալ հատուկ կանոնը. եթե օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով նախատեսված է, որ գործի հանգամանքները պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, ապա այդ հանգամանքները չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով: Այսինքն՝ որոշ դեպքերում ապացույցը կարող է անթույլատրելի համարվել նաև այն պատճառով, որ այն չի հանդիսանում տվյալ փաստական հանգամանքը հաստատելու համար օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով կանխորոշված «անհրաժեշտ» ապացույցը՝ այն որոշակի ապացույցը, որով, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, կարող է հաստատվել տվյալ փաստական հանգամանքը (*տե՛ս, Գազիկ Կոջոյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/5059/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը*):

Տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը, ըստ էության, «հետազոտել է» սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի հիմքում ընկած ենթադրյալ իրավախախտման փաստն արձանագրած տեսանյութը, սակայն որևէ դատողություն չի արել այն մասին, թե այդ ապացույցն ինչ եղանակով է «ձեռք բերվել»: Նման պայմաններում հնարավոր չէ գնահատել «հետազոտված» ապացույցի համապատասխանությունը թույլատրելիության պահանջներին, ինչպես նաև եզրահանգում անել տեսանյութի հիման վրա հայցվորի կողմից իրավախախտում թույլ տրված լինելու փաստը հաստատված համարելու Վերաքննիչ դատարանի դիրքորոշման վերաբերյալ:

Անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն եզրահանգմանը, որ Դատա-

րանն իրավասու էր ինքնուրույն ուսումնասիրել անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունը և պարզել իրավախախտում կատարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել հետևյալը.

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը պարտավոր է նաև ներկայացնել վարչական վարույթի բոլոր նյութերը, ինչպես նաև իր տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում եղած այն բոլոր ապացույցները, որոնք հիմնավորում են հակառակ կողմի պահանջները կամ առարկությունները: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գործի լուծման համար անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու նպատակով դատարանն իր նախաձեռնությամբ ձեռնարկում է համարժեք միջոցներ:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե բոլոր ապացույցները հետազոտելուց հետո գործի ելքը պայմանավորող որևէ փաստ մնում է չապացուցված, ապա դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման բեռը կրող կողմը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ ապացուցման բեռը կրում է՝ վիճարկման հայցով՝ վարչական մարմինը, որն ընդունել է միջամտող վարչական ակտը՝ դրա համար հիմք ծառայած փաստերի մասով:

«Վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում արձանագրել է, որ «Վարչական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ վարչական դատավարությունում գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունն ապացուցելու ծանրությունը՝ ապացուցման բեռը, օրենսդրի կողմից դիտարկվում է որպես գործին մասնակցող անձի դատավարական պարտականություն, որն ապահովված է որոշակի անբարենպաստ հետևանքների առաջացման սպառնալիքով: «Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական դատավարությունում բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո որևէ փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը վիճելի մնալու բացասական (անբարենպաստ) հետևանքները, ըստ էության, հանգում են հետևյալին. բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո որևէ փաստի առկայության կամ բացակայության վիճելի մնալու դեպքում դատարանը կարող է համապատասխան փաստի գոյությունն իրավաչափորեն համարել հերքված (չապացուցված): Վարչական դատավարությունում ապացուցման գործընթացի ճիշտ կազմակերպման, ապացուցողական նյութի լրիվության, վարույթի բնականոն ընթացքի ապահովման և արդյունքում գործի ճիշտ լուծման համար կարևոր նշանակություն ունի այն հարցը, թե դատավարության կոնկրետ որ մասնակցի վրա է ընկնում գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների ապացուցման ծանրությունը կամ ապացուցման բեռը: Ըստ այդմ՝ գործին մասնակցող անձանց միջև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու հարցը կարգավորող օրենսդրական նորմերը՝ ապացուցման բեռի բաշխման կանոնները, հանդես են գալիս այն կառուցակարգի դերում, որը թույլ է տալիս գործով ձեռք բերված

ապացույցների ոչ բավարար լինելու, դրանց հակասականության կամ բացակայության պայմաններում որոշելու այն սուբյեկտին, ով պարտավոր է ներկայացնել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները հաստատող ապացույցները և պետք է կրի այդ պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու բոլոր անբարենպաստ հետևանքները:

Մինևույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի ուժով միջամտող վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու հայցապահանջի (վիճարկման հայց) հիման վրա հարուցված վարչական գործի շրջանակներում այդ վարչական ակտի համար հիմք ծառայած փաստերի ապացուցման բեռը կրում է վարչական մարմինը: Ընդ որում, վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունը, ըստ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, որոշվում է այդ ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված ապացույցների շրջանակում: Հետևաբար՝ միջամտող վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո տվյալ վարչական ակտի ընդունման համար հիմք ծառայած որևէ փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը վիճելի մնալու դեպքում վարչական դատարանը կարող է համապատասխան փաստի գոյությունն իրավաչափորեն համարել հերքված (չապացուցված) (*տե՛ս, Ալեքսանդր Կարալովն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/4315/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը*):

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ լուսացույցի արգելող ազդանշանին չենթարկվելու արարքի համար անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ վարչական ակտի վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված գործով վարչական մարմինը կրում է այդ վարչական ակտի համար հիմք ծառայած փաստերի, մասնավորապես՝ պատասխանատվության ենթարկված անձի կողմից լուսացույցի արգելող ազդանշանին չենթարկվելու փաստի, ապացուցման բեռը: Հետևաբար՝ նշված փաստը հաստատող ապացույցը ներկայացնելու պարտականության կրողն անվիճելիորեն վարչական մարմինն է: Ընդ որում, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասով օրենսդիրը վարչական մարմնի վրա է դրել վարչական վարույթի բոլոր նյութերը ներկայացնելու պարտականությունը, ինչը համահունչ է ոչ միայն ապացուցման բեռը սահմանող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի պահանջների հետ, այլ նաև վարչական արդարադատության էության և բովանդակության հետ, որի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետությունում հետապնդել է դատավարությունում ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց նկատմամբ հանրային-իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ունեցած փաստացի առավելությունները վերացնելու նպատակ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մա-

սերի, 25-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերի, 28-րդ հոդվածի համակարգված վերլուծության հիման վրա փաստել է, որ գործով օբյեկտիվ եզրահանգման գալու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված դատարանը պետք է ձեռնարկի համարժեք միջոցներ անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու համար: Ընդ որում, ապացույցներ ձեռք բերելու նպատակով դատարանը կայացնում է որոշում առանձին դատական ակտի ձևով՝ դրանում նշելով նաև ապացույցները դատարան ներկայացնելու համար իր սահմանած ժամկետը: Նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո դիտարկելով սույն գործի փաստերը Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է. «(...) Վարչական դատարանը սույն դեպքում Ծառայությունից ապացույց պահանջելը պայմանավորել է «Վարչական գործը դատաքննության նշանակելու մասին» 2017 թվականի մայիսի 02-ի որոշման ընդունմամբ, որում էլ մատնանշել է, թե ինչ ապացույց է պահանջել Ծառայությունից՝ միաժամանակ չվկայակոչելով, թե ինչ ժամկետում է պատասխանողը պարտավոր ներկայացնելու համապատասխան ապացույցը: Սա նշանակում է, որ Վարչական դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, որը հանգեցրել է գործի սխալ լուծմանը:

(...) Վարչական դատարանը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ, 27-րդ հոդվածների պահանջներին համապատասխան բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտությամբ չի գնահատել գործում եղած բոլոր ապացույցները, և չկիրառելով դրանց նկատմամբ կիրառելի իրավական ակտերը՝ եկել է սույն գործի լուծման վերաբերյալ սխալ եզրահանգման»:

Վճռաբեկ դատարանը նախ հարկ է համարում արձանագրել, որ Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանին վերագրելով գործում եղած բոլոր ապացույցները բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտությամբ գնահատելու ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի պահանջների խախտում, անտեսել է այն հանգամանքը, որ գործում առկա չէ թույլատրելի ապացույց, մասնավորապես ենթադրյալ իրավախախտման փաստն արձանագրած տեսանյութը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու համար համարժեք միջոցներ ձեռնարկելու դատարանի պարտականությունն սահմանող օրենսդրական իրավակարգավորումները՝ գտնելով, որ Դատարանն իրավասու էր ինքնուրույն ուսումնասիրել անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած իր որոշումներում անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի վերլուծությանը, արձանագրել է, որ նշված իրավակարգավորումից բխում է, որ գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու („ex officio“) սկզբունքը դատական ապացուցման գործընթացում, մասնավորապես, դրսևորվում է կոնկրետ գործի լուծման համար անհրաժեշտ իրավաբանական փաստերի վերաբերյալ հնարավոր և հասանելի տեղեկություններ ձեռք բերելու նպատակով անհրաժեշտ **ապացույցներ պահանջելու** վարչական դատարանի պարտականությամբ (տե՛ս, Ալեքսանդր Կարալովի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի՝ թիվ ՎԴ/4315/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը ևս մեկ անգամ փաստում է, որ դատարանի կողմից գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե („ex officio“) պարզելու սկզբունքը վարչական արդարադատությանը բնորոշ կարևորագույն առանձնահատկություններից մեկն է: Քննարկվող վարչադատավարական սկզբունքի էությունն օրենսդիրը բացահայտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածում, որի բովանդակությունը հանգում է հետևյալին.

1) վարչական դատարանը կաշկանդված չէ վարչական դատավարության մասնակիցների ներկայացրած ապացույցներով, միջնորդություններով, առաջարկություններով, բացատրություններով, առարկություններով.

2) վարչական դատարանը պարտավոր է՝

- իր նախաձեռնությամբ ձեռնարկել համարժեք միջոցներ՝ կոնկրետ գործի լուծման համար անհրաժեշտ իրական փաստերի վերաբերյալ հնարավոր և հասանելի տեղեկություններ ձեռք բերելու համար,

- պահանջել, որ ներկայացվեն գործի փաստական հանգամանքները պարզելու և գնահատելու համար անհրաժեշտ բոլոր ապացույցները,

- մատնանշել հայցադիմումներում առկա ձևական սխալները,

- առաջարկել ճշտել ոչ հստակ հայցային պահանջները, ոչ ճիշտ հայցատեսակները փոխարինել պատշաճ հայցատեսակներով, տարբերակել հիմնական և ածանցյալ պահանջները, համալրել ոչ բավարար փաստական տվյալները:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե ("ex officio") պարզելու՝ վարչական դատարանին ուղղված օրենսդրական պահանջը նպատակաուղղված է վարչական արդարադատության առջև դրված առանձնահատուկ խնդիրների լուծմանը և հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերից բխող գործերի քննության ու լուծման միջոցով ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության միջոցի կենսագործունեության ապահովմանը: Վարչադատական գործընթացում գործի փաստերն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքի իրավական ամրագրումը հետապնդում է դատավարությունում ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց նկատմամբ հանրային-իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ունեցած փաստացի առավելությունները վերացնելու նպատակ: Քննարկվող իրավական սկզբունքը հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերից բխող գործերի քննության ընթացքում վարչական դատարանին օժտում է ակտիվ դերակատարությամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս արդյունավետորեն ապահովելու իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ընդունած իրավական ակտերի, գործողությունների ու անգործությունների դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության իրացումը:

Վերոգրյալը, սակայն, չի կարող մեկնաբանվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ և 18-րդ հոդվածներով ամրագրված դատավարական կանոններից անջատ:

Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը պարտավոր է ապահովել, որ կողմերն ունենան հավասար հնարավորություններ գործի քննության ամբողջ ընթացքում, ներառյալ՝ յուրաքանչյուր կողմին ընձեռել քննվող գործի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ներկայացնելու լիարժեք հնարավորություն:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ կողմերը պետք է բարեխղճորեն օգտվեն իրենց դատավարական իրավունքներից և բարեխղճորեն կատարեն իրենց դատավարական պարտականությունները:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ դատավարության մասնակիցների համար օրենսդիրը երաշխավորվել է քննվող գործի վերաբերյալ իրենց դիրքորոշումները ներկայացնելու լիարժեք հնարավորություն, միաժամանակ վերջիններիս ծանրաբեռնելով իրենց դատավարական իրավունքներից բարեխղճորեն օգտվելու և իրենց դատավարական պարտականությունները բարեխղճորեն կատարելու պարտականությամբ: Միևնույն ժամանակ օրենսդիրը սահմանել է նաև դատավարական պարտականությունները կատարելու ընդհանուր և հատուկ կանոններ՝ վիճարկման հայցերով վարչական մարմնի վրա դնելով վարչական ակտի հիմքում ընկած հանգամանքների ապացուցման բեռը: Հետևաբար՝ վարչական մարմինը, իրազեկվելով վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված գործի մասին, պարտավոր է կատարել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իր պարտականությունը և դատարան ներկայացնել վարչական վարույթի բոլոր նյութերը, այդ թվում նաև վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման համար հիմք հանդիսացած բոլոր ապացույցները: Ընդ որում, այդ պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու բոլոր անբարենպաստ հետևանքներն օրենսդիրը դրել է ապացուցման բեռը կրող կողմի վրա, որը վիճարկման հայցերով վիճարկվող վարչական ակտն ընդունած վարչական մարմինն է, հետևաբար վերջինիս կողմից ապացույցներ ներկայացնելու օրենքով ամրագրված իր պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում միայն դատարանը ստիպված է ձեռնարկել համարժեք միջոցներ վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման համար հիմք հանդիսացած բոլոր ապացույցները ձեռք բերելու ուղղությամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը սահմանել է ապացույցներ ձեռք բերելու համար համարժեք միջոցներ ձեռնարկելու դատարանի կողմից կիրառման ենթակա գործիքակազմը: Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ապացույցներ ձեռք բերելու նպատակով դատարանն իրավասու է կայացնելու որոշում՝ առանձին դատական ակտի տեսքով, **դրանք պահանջելով** դատավարության այն մասնակիցներից, պետական և տեղական ինքնակառավարման այն մարմիններից (դրանց պաշտոնատար անձանցից), ինչպես նաև դատավարությունում չներգրավված ֆիզիկական և իրավաբանական այն անձանցից, որոնց ազդեցության ոլորտում են դրանք կամ պետք է լինեն՝ սահմանելով ժամկետ դրանք դատարան ներկայացնելու համար:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանի պահանջները պարտադիր են կատարման համար նրա սահմանած ժամկետում: Այդ ժամկետում կատարման անհնարինության դեպքում պահանջի հասցեատերը պարտավոր է գրավոր դիմել դատարան՝ հայցելով կատարման նոր ժամկետ կամ հայտնելով որոշման կատարման անհնարինության մասին՝ նշելով անհնարինության պատճառները: Դատարանն իր որոշմամբ կարող է սահմանել նոր ժամկետ կամ վերացնել նախկինում ընդունած որոշումը:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ գործի լուծման համար անհրաժեշտ ապացույցները ձեռք բերելու նպատակով դատարանը կայացնում է որոշում՝ առանձին դատական ակտի տեսքով, **դրանք պահանջելով** դատավարության այն մասնակիցներից, որոնց ազդեցության ոլորտում են դրանք կամ պետք է լինեն՝ սահմանելով ժամկետ դրանք դատարան ներկայացնելու համար: Ընդ որում, դատարանի պահանջները պարտադիր են կատարման համար նրա սահմանած ժամկետում:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Դատարանը 02.05.2017 թվականի որոշմամբ գործը նշանակել է դատաքննության: Նույն որոշմամբ Դատարանը Ծառայությունից պահանջել է դատարան ներկայացնել «Վարչական տույժ նշանակելու մասին» 16.02.2017 թվականի թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը **(գ.թ. 15)**: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Դատարանն առանձին ակտի տեսքով կայացված որոշմամբ չի սահմանել պահանջվող ապացույցը՝ թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը դատարան ներկայացնելու ժամկետ, սակայն նույն որոշմամբ Ծառայությանը տեղեկացրել է դատական նիստի անցկացման ժամանակի և վայրի մասին:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ օրենսդիրը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում ամրագրելով դատավարության մասնակիցների դատական նիստին ներկա գտնվելու իրավունք, պատշաճ երաշխիքներ է նախատեսել նաև այդ իրավունքի իրացման համար: Ըստ այդմ, դատարանը պարտավոր է պատշաճ ձևով ծանուցել դատավարության մասնակիցներին դատական նիստի անցկացման ժամանակի և վայրի մասին: Մինչույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ դատական նիստին ներկա գտնվելու իրավունքի իրացման սուբյեկտիվ իրավունքը բոլոր դեպքերում պատկանում է դատավարության մասնակիցներին և նրանք են որոշում իրենց իրավունքի իրացման եղանակն ու կարգը: Այդուհանդերձ դատական նիստին ներկա լինելու իրավունքի իրացումից հրաժարվելը, դատավարության մասնակցին չի ազատում դատավարական պարտականությունները կատարելու պարտականությունից: Այլ կերպ ասած՝ եթե դատավարության մասնակիցը չի ցանկանում ներկա գտնվել դատական նիստին, ապա վերջինս չի կարող չկատարել կամ ոչ պատշաճ կատարել օրենքով և դատարանի որոշմամբ իր վրա դրված դատավարական պարտականությունները:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով 20.07.2017 թվականին նշանակված դատաքննությանը Ծառայության ներկայացուցիչը չի ներկայացել, ինչպես նաև Դատարան չի ներկայացրել պահանջված իրեղեն ապացույցը: Փաստորեն Ծառայությունը, կրելով սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման համար հիմք ծառայած փաստերի մասով ապացուցման բեռը, ցուցաբերել է դատավարական անգործություն և չի կատարել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, «Վարչական գործը դատաքննության նշանակելու մասին» Դատարանի 02.05.2017 թվականի որոշմամբ սահմանված պարտականությունը, այն է՝ դատարան չի ներկայացրել թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև Դատարանն առանձին ակտի տեսքով կայացված որոշմամբ չի սահմանել պահանջվող ապացույցը՝ թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը դատարան ներկայացնելու ժամկետ, այդուհանդերձ միայն այդ հանգամանքով պայմանավորված իրավաչափ չի կարող գնահատվել այդ ապացույցը չներկայացնելու Ծառայություն գործողությունը, քանի որ վերջինս, կրելով սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման համար հիմք ծառայած փաստերի մասով ապացուցման բեռը, նշված ապացույցը պարտավոր էր դատարան ներկայացնել առնվազն դատաքննության ժամանակ: **Ընդ որում, ինչպես վերը նշվեց, ապացույցներ ներկայացնելու Ծառայության պարտականությունն ամրագրված է օրենքով, հետևաբար վերջինս իր պարտականությունը պարտավոր էր կատարել բարեխղճորեն՝ չսպասելով նույնիսկ ապացույց պահանջելու մասին Դատարանի կողմից առանձին ակտի ձևով որոշում կայացնելուն:**

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Ծառայության կողմից դատավարական անգործությունը դրսևորվել է նաև հայցադիմումն պատասխան ներկայացնելու պարտականությունը չկատարելով: Այսպես.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատասխանողը պարտավոր է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն ստանալուց հետո՝ երկշաբաթյա ժամկետում, վարչական դատարան ուղարկել հայցադիմումի պատասխանը:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ պատասխանի հետ պատասխանողը, ի թիվս այլնի, ներկայացնում է նաև իր տիրապետման ներքո առկա գրավոր կամ իրեղեն ապացույցները:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելն ու դրա հետ մեկտեղ գրավոր կամ իրեղեն ապացույցները ներկայացնելն օրենսդիրը սահմանել է որպես պատասխանող կողմի պարտականություն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին» Դատարանի 09.03.2017 թվականի որոշումը Ծառայու-

թյանն է ուղարկվել թիվ ԴԴ-9-11354 գրությամբ, որով միաժամանակ հայտնվել է հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու Ծառայության պարտականության և այդ պարտականությունը չկատարելու իրավական հետևանքների մասին: Նշված գրությունը Ծառայությունը ստացել է 20.03.2017 թվականին (**գ.թ. 13-14**), սակայն օրենքով սահմանված ժամկետում չի կատարել հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու և իր տիրապետման ներքո առկա գրավոր կամ իրեղեն ապացույցները դատարան ներկայացնելու պարտականությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ծառայությունը, կրելով սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման համար հիմք ծառայած փաստերի մասով ապացուցման բեռը, ցուցաբերել է դատավարական անգործություն և «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին» Դատարանի որոշումը ստանալու պահից մինչև գործի դատաքննության ավարտը չի կատարել ինչպես օրենքով, այնպես էլ Դատարանի 02.05.2017 թվականի որոշմամբ սահմանված պարտականությունը, այն է՝ օրենքով սահմանված ժամկետում չի ներկայացրել հայցադիմումի պատասխան՝ դրան կցելով իր տիրապետման ներքո առկա գրավոր կամ իրեղեն ապացույցները, այդ թվում նաև թիվ 1705737118 որոշման համար հիմք հանդիսացած վարչական իրավախախտման փաստն ամրագրած տեսանյութը, ինչի հետևանքով վարչական իրավախախտման փաստը մնացել է վիճելի, որի բացասական հետևանքները Դատարանն իրավացիորեն դրել է Ծառայության վրա, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Ամբողջ վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն անհիմն է համարում Վերաքննիչ դատարանի իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ Դատարանն իրավասու էր ինքնուրույն ուսումնասիրել անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունը: Անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու համար համարժեք միջոցներ ձեռնարկելու օրենսդրական իրավակարգավորումները Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վերաբերում են **ապացույցներ պահանջելու** վարչական դատարանի պարտականությանը, ինչից հետևում է, որ դատարանը դատավարության մասնակիցներից, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից (դրանց պաշտոնատար անձանցից), ինչպես նաև դատավարությունում չներգրավված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից, որոնց ազդեցության ոլորտում են կամ պետք է լինեն այդ ապացույցները, առանձին դատական ակտի տեսքով կայացված որոշմամբ պահանջում է ներկայացնել դատարան, այլ ոչ թե այդ անձանց փոխարեն անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունն ինքնուրույն ուսումնասիրելուն: Ընդ որում, տեսանյութը, որպես իրեղեն ապացույց, հանդիսանալով նյութական աշխարհի օբյեկտ, պետք է ներկայացված լինի օրենքով սահմանված կարգով, առկա լինի գործի նյութերում և զննման միջոցով հետազոտվի դատաքննության ընթացքում: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերի միջոցով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով կայացված վարչական ակտերի իրավաչափությունը գնահատելու, այսինքն՝ գործի լուծման համար առանցքային նշա-

նակություն ունեցող ապացույցի, այն է՝ իրավախախտումն արձանագրած տեսանյութի գործում առկա լինելու օրենսդրական պահանջը կարևորվում է նաև նշված վեճերով վարչական դատարանի կայացրած դատական ակտերի բողոքարկման դեպքերում, քանի որ անհատական ծածկագրով տեսանյութի <https://www.police.am/> կայքում պահպանման «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 9-րդ մասով նախատեսված ժամկետներով պայմանավորված վերադաս դատական ատյաններում դրա ուսումնասիրումը՝ այդ ապացույցը վերացված լինելու կամ տեխնիկական խնդիրների պատճառով կարող է անհնար լինել, ինչի հետևանքով հնարավոր չի լինի նաև եզրահանգում անել վարչական իրավախախտման փաստի առկայության կամ բացակայության մասին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով վարչական դատավարությունում ապացուցման բեռի բաշխման կանոնների, այդ կանոններին համապատասխան ապացույցներ ներկայացնելու օրենքով սահմանված պարտականությունը Ծառայության կողմից կատարված չլինելու, գործի նյութերում իրեղեն ապացույցի բացակայության փաստերը, եզրահանգել է, որ Դատարանն իրավասու էր ինքնուրույն ուսումնասիրել անհատական ծածկագրով տեսանյութի բովանդակությունը, դատավարության մասնակիցներից մեկին, տվյալ դեպքում վարչական մարմնին, ըստ էության, ազատելով ապացույցներ ներկայացնելու պարտականության կատարումից, այդ թվում նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դեպքում նույն օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 11-րդ մասով սահմանված՝ դատական ծախսերի եռապատիկի չափով դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավախախտման փաստը սույն գործով ապացուցված չլինելու հիմքով Ծառայության թիվ 1705737118 որոշումն անվավեր ճանաչելով՝ Դատարանը կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտ, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

2) Քննելով վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հետևյալ եզրահանգման.

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը.

- արդյո՞ք վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարչական ակտը վիճարկելու պահանջով դատարան դիմելու համար սահմանված պետական փորձից օրենքի ուժով ազատված հայցվորի վրա կարող է դրվել պարասխանող վարչական մարմնի կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական փորձի փոխհատուցման պարտականություն այն դեպքում, երբ այդ վե-

րաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում գործի ելքը փոխվել է ի վնաս հայցվորի:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական տուրքի չափի, դրա վճարումից ազատելու, պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու կամ տարաժամկետելու և դրա չափը նվազեցնելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է (...) մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» ենթակետի 6-րդ պարբերության համաձայն՝ դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են ոչ առևտրային կազմակերպությունները և ֆիզիկական անձինք՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ համապատասխան լիազորված մարմինների ընդունված որոշման դեմ բողոքներով:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի առաջին մասում նշված անձինք տուրքի վճարումից ազատվում են նաև դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դատարան դիմելու համար պետական տուրք վճարելու պարտականությունից ազատման ձևով օրենքի ուժով սահմանված արտոնություն՝ դատական բողոքարկման փուլերում կիրառման առանձնահատկություններին անդրադարձել է *Գագիկ Ավետիսյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/1390/05/17 վարչական գործով 30.11.2018 թվականի որոշմամբ*: Նշված որոշման շրջանակներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավակիրառ պրակտիկայում խնդրահարույց է դատական ծախսերի բաշխման հարցն այն իրավիճակում, երբ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարչական ակտերի վիճարկման պահանջի հիման վրա հարուցված դատական գործը վարչական դատարանում լուծվում է հայցվորի օգտին, վարչական դատարանի դատական ակտը վերադաս դատական աստյան է բողոքարկվում ոչ թե հայցվորի, այլ պատասխանող վարչական մարմնի կողմից, և այդ բողոքի քննության արդյունքում գործի ելքը փոխվում

է ի վնաս հայցվորի: Նշված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարել իրավական դիրքորոշումներ ձևավորել հենց այդ խնդրահարույց իրավիճակի վերաբերյալ՝ հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 10.07.2018 թվականի թիվ ՍԴՈ-1423 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշված որոշմամբ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասը ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող սահմանադրաիրավական այնպիսի մեկնաբանությամբ, համաձայն որի՝ այն դեպքերում, երբ դատավարության մասնակիցն իրավունքի ուժով օգտվել է պետական տուրքի գծով արտոնությունից, դատարանի որոշմամբ կարող է կրել դատական ծախսերը, որը չի կարող ներառել այդ արտոնությամբ նախատեսված պետական տուրքի վճարը: Նույն որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» ենթակետի 6-րդ պարբերությունը ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող սահմանադրաիրավական այնպիսի մեկնաբանությամբ, համաձայն որի՝ դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են ոչ առևտրային կազմակերպությունները և ֆիզիկական անձինք՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ համապատասխան լիազորված մարմինների ընդունած որոշման դեմ բողոքներով՝ դատական բողոքարկման բուրյուր փուլերում:

Նպատակ ունենալով ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից 10.07.2018 թվականի թիվ ՍԴՈ-1423 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները ներդնել վարչական գործերով իրավակիրառ պրակտիկայի հիմքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է հետևյալ եզրակացության. եթե վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարչական ակտի վիճարկման գործերով պատասխանող վարչական մարմնի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա օրենքի ուժով պետական տուրք վճարելու պարտականությունից ազատված սուբյեկտի հայցը վերաքննիչ վարչական դատարանի կողմից մերժվում է, ապա վերջինս չպետք է կրի պատասխանող վարչական մարմնի կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված կամ վճարման ենթակա պետական տուրքի հատուցման պարտականություն: Այլ կերպ ասած՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարչական ակտը վիճարկելու պահանջով դատարան դիմելու համար սահմանված պետական տուրքից օրենքի ուժով ազատված հայցվորի վրա չի կարող դրվել պատասխանող վարչական մարմնի կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի փոխհատուցման պարտականություն՝ անկախ այդ վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում գործի ելքն ի վնաս հայցվորի փոխվելու հանգամանքից: Այդ դեպքում վերաքննիչ վարչական դատարանը պարտավոր է վերաքննիչ բողոք բերելու համար պատասխանող վարչական մարմնի կողմից վճարված պետական տուրքի հարցը համարել լուծված (տե՛ս, Գազիկ Ավետրիսյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/1390/05/17 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.11.2018 թվականի որոշումը):

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Ջաքար Ջերեջյանը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» ենթակետի 6-րդ պարբերության հիմքով ազատված է Որոշման՝ որպես անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ վարչական ակտի, վիճարկման հայցով դատարան դիմելու համար սահմանված պետական տուրք վճարելու պարտականությունից:

Դատարանը, ինչպես վերը նշվեց, բավարարել է Ջաքար Ջերեջյանի հայցը՝ Որոշումը ճանաչելով անվավեր:

Դատարանի վճիռը վերաքննության կարգով բողոքարկել է պատասխանող Ծառայությունը: Ծառայությունն ազատված չէ վերաքննիչ բողոքի համար պետական տուրք վճարելու պարտականությունից և վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարել է պետական տուրք՝ 10.000 ՀՀ դրամի չափով: Վերաքննիչ դատարանը, բավարարելով Ծառայության վերաքննիչ բողոքը, բեկանել ու փոփոխել է Դատարանի վճիռը և հայցը մերժել է: Անդրադառնալով դատական ծախսերի բաշխման հարցին՝ Վերաքննիչ դատարանը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի կիրառմամբ Ջաքար Ջերեջյանից հօգուտ Ծառայության բռնագանձել է 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախատեսված պետական տուրքի փոխհատուցում:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի որոշման իրավաչափությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը Ծառայության կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի հատուցման պարտականությունը դրել է պետական տուրք վճարելու պարտականությունից ազատված ֆիզիկական անձի՝ Ջաքար Ջերեջյանի վրա:

Մինչդեռ, հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 10.07.2018 թվականի թիվ ՍԴՈ-1423 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում սույն որոշմամբ արված իրավական հետևությունները և նկատի ունենալով, որ սույն գործով վերաքննիչ բողոքը փոստային առաքմամբ Ծառայությունը ներկայացրել է **28.08.2017 թվականին**՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում պետական տուրք վճարելու պարտականությունից ազատված հայցվոր Ջաքար Ջերեջյանի վրա չի կարող դրվել պատասխանող վարչական մարմնի կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի փոխհատուցման պարտականություն՝ անկախ վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում գործի ելքն ի վնաս հայցվոր Ջաքար Ջերեջյանի փոխվելու հանգամանքից, քանի որ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ համապատասխան լիազորված մարմինների ընդունած որոշումների դեմ բո-

դրքներով դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ֆիզիկական անձինք ազատվում են դատական բողոքարկման բոլոր փուլերում:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը, պետական տուրք վճարելու պարտականությունից ազատված հայցվոր Ջաքար Զերեջյանի վրա պետական տուրք վճարելու (փոխհատուցելու) պարտականություն ղնելու փոխարեն, պարտավոր էր վերաքննիչ բողոք բերելու համար պատասխանող Ծառայության կողմից վճարված պետական տուրքի հարցը համարել լուծված:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտին օրինական ուժ տալիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին

և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Զաքար Զերեջյանը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» ենթակետի 6-րդ պարբերության ուժով ազատված է վճռաբեկ բողոքի համար պետական տուրքի վճարման պարտականությունից: Հաշվի առնելով վերոգրյալը և նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Զաքար Զերեջյանը տվյալ դեպքում վճռաբեկ բողոքի համար պետական տուրք չի վճարել, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 08.06.2018 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ ՀՀ վարչական դատարանի 03.08.2017 վճռին:
2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԳԴ5/0004/01/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2020 թվականի մայիսի 26-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալներ Վահան Արտաշեսի Մարգարյանի և Վարդան Ժորայի Ներսիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի դեկտեմբերի 20-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2015 թվականի հունվարի 22-ին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 62201115 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի ապրիլի 28-ի որոշմամբ Վարդան Ներսիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի ապրիլի 29-ի որոշմամբ Վահան Մարգարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մայիսի 4-ի որոշմամբ Վ.Ներսիսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մայիսի 5-ի որոշմամբ Վ.Մարգա-

րյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մայիսի 18-ի որոշմամբ թիվ 62201115 քրեական գործից Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի կողմից իրենց պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու և Սևադա Հայրապետյանի կատարած հանցանքի դրդչություն կատարելու վերաբերյալ մասն անջատվել և առանձնացվել է առանձին վարույթում՝ շնորհելով թիվ 62211815 համարը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի փետրվարի 11-ի որոշմամբ Վ.Մարգարյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել, լրացվել է և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի փետրվարի 12-ի որոշմամբ Վ.Ներսիսյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել, լրացվել է և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2016 թվականի փետրվարի 29-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 18-ի դատավճռով Վ.Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղսագրված արարքը վերաորակվել է, նա մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ Վ.Մարգարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 1 (մեկ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: Վ.Մարգարյանը ազատվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի համար քրեական պատասխանատվությունից, և այդ մասով նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով:

Նույն դատավճռով Վ.Ներսիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղսագրված արարքը վերաորակվել է, նա մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ Վ.Ներսիսյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: Վ.Ներսիսյանը ազատվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի համար քրեական պատասխանատվությունից, և այդ մասով նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով:

3. Մեղադրող Վ.Լազարյանի և ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանի պաշտպան Հ.Սուքիասյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2018 թվականի դեկտեմբերի 20-ի որոշմամբ պաշտպանի բողոքը բավարարվել է, իսկ մեղադրողի բողոքը՝ մերժվել:

Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 18-ի դատավճիռը բեկանվել և փոփոխվել է: Վ.Մարգարյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: Վ.Մարգարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված՝ չհեռանալու մասին ստորագրությունը վերացվել է:

Նույն որոշմամբ Վ.Ներսիսյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ «Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ նաև Համաներման մասին օրենք) 2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետի կիրառմամբ: Վ.Ներսիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված՝ չհեռանալու մասին ստորագրությունը վերացվել է:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 18-ի դատավճիռը մնացած մասով թողնվել է անփոփոխ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 14-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանի պաշտպան Հ.Սուքիասյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի բողոքը վարույթ ընդունելը մերժել: Պաշտպանը գտել է, որ բողոքում բացակայում են վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված հիմքերը: Բացի այդ, պաշտպանը նշել է, որ բողոքի հիմնավորումները փաստարկված չեն, չեն բխում գործի նյութերից և գործում առկա ապացույցների համակցությունից:

Դատավարության մյուս մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Նախաքննության մարմնի կողմից Վահան Մարգարյանին ՀՀ քրեական

օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ. «նա, 2011 թվականի նոյեմբերի 11-ից մինչև 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ն ընկած ժամանակահատվածում աշխատելով ՀՀ ոստիկանության Գեղարքունիքի մարզային վարչության Մարտունու բաժնի պեպի պաշտոնում, ունենալով ոստիկանության փոխգնդապետի հատուկ կոչում, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքով մշտապես իրականացնելով իշխանության ներկայացուցչի լիազորություններ, սպասարկվող փարածքում կատարված հանցագործությունների բացահայտման բացասական ցուցանիշներ չունենալու, այդ ցուցանիշներն առերևույթ բարձր ներկայացնելու անձնական շահագրգռվածությունից, կարերիստական դրդումներով, խմբային շահերից ելնելով, իր օպերատիվ գծով տեղակալ Վարդան Ներսիսյանի հետ նախնական համաձայնությամբ պաշտոնեական դիրքն օգտագործել է ծառայության շահերին հակառակ. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի բնակիչ Սևադա Հայրապետյանին նյութապես ապահովելու խոստումներով համոզելու եղանակով դրդել են առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի ձեռք բերել, իր մոտ ապօրինի պահել, փոխադրել զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի թմրամիջոց հեփագայում այն, իբրև, ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունք հայտնաբերելու, իբր, թմրանյութի ապօրինի շրջանառության դեպքի բացահայտում արձանագրելու նպատակով: Սևադա Հայրապետյանի կողմից ապօրինի թմրամիջոց ձեռք բերելուց, պահելուց և փոխադրելուց հետո, պայմանավորվածության համաձայն, Վահան Մարգարյանի ու Վարդան Ներսիսյանի կազմակերպմամբ խեղաթյուրվել է իրականությունը, ձևակերպվել է, թե իբր, Սևադա Հայրապետյանը թմրամիջոց պահելու կասկածանքով 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին բերման է ենթարկվել Մարտունու բաժին, և հրավիրված, մոլորության մեջ գտնվող ընթերականների ու օպերատիվ այլ աշխատակիցների ներկայությամբ նրա անձնական խուզարկությամբ հայտնաբերվել ու առգրավվել է մարիխուանա տեսակի թմրամիջոցը, որի մասին կազմվել են համապատասխան դատավարական արձանագրություններ և կցվել իբր բացահայտված հանցագործության վերաբերյալ նախապատրաստված նյութերին: Սևադա Հայրապետյանի խոստովանական բացատրությամբ հանդերձ նյութերը, ըստ ենթակայության, ուղարկվել են Մարտունու քննչական բաժին, դեպքի առթիվ հարուցվել և քննվել է քրեական գործ, Սևադա Հայրապետյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանք կատարելու համար, քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է դատարան, և ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2014թ. հոկտեմբերի 30-ի դատավճռով 1 փարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելուց հետո Սևադա Հայրապետյանը փաստացի 4 ամիս գտնվել է անազատության մեջ՝ քրեակատարողական հիմնարկում: Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի վերը նշված գործողություններն էական վնաս են պատճառել Սևադա Հայրապետյանի իրավունքներին և օրինական

շահերին, պետության օրինական շահերին, հեղինակազրկվել է պետական իշխանության մարմինը՝ ՀՀ ոստիկանությունը, խաթարվել է արդարադատության շահը, որն էլ անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք:

Այսպես՝

Վահան Մարգարյանը, հանդիսանալով հիշյալ բաժնի հանցագործությունների բացահայտման ուղղությամբ բաժնի աշխատանքները կազմակերպելու, իր ենթակա աշխատողներին գործնական օգնություն ցույց տալու, աշխատանքները վերահսկելու լիազորությամբ օժտված պաշտոնատար անձ, 2014 թվականի օգոստոսի 4-ին մեկնարկած «Կանեփ-կակաչ 2014» համալիր հանրապետական օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառման շրջանակներում բաժնի ցուցանիշները բարելավելու անձնական շահագրգռվածությունից, կարիերիստական դրդումներով խմբային շահերից ելնելով, իր օպերատիվ գծով տեղակալ Վարդան Ներսիսյանի հետ նախնական համաձայնությամբ 2014 թվականի օգոստոսի 6-ից 7-ն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժին են հրավիրել ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի բնակիչ Սևադա Հայրապետյանին, և նրա նկատմամբ, իբր, բարիդրացիական վերաբերմունքի համար փոխադարձ ծառայություններ մատուցելու հորդորով իր աշխատասենյակում համոզել, դրդել են ապօրինաբար որևէ տեղից ձեռք բերել, իր գրպանում պահել, փոխադրել զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի թմրամիջոց, որպեսզի կարողանան իրականությունը խեղաթյուրելով ձևակերպել, թե, իբր, ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների արդյունքում հիշյալ թմրամիջոցը հայտնաբերվել է նրան բերման ենթարկելուց հետո կատարված անձնական խուզարկության ժամանակ, կարողանան արձանագրել հանցագործության բացահայտման դեպք: Սևադա Հայրապետյանին հորդորել են նաև գործի քննության բոլոր փուլերով խոստովանական ցուցմունքներ տալ, քրեական վարույթն իրականացնող մյուս մարմիններից թաքցնել իրականությունը, ներկայացրել են, որ դեպքի առթիվ կհարուցվի քրեական գործ, նրան մեղադրանք կառաջադրվի, ապա դատարանը նրան կդատապարտի առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի թմրամիջոց պահելու համար: Միաժամանակ նախատեսել են իրենց գործողությունների արդյունքում առաջացող ծանր հետևանքները՝ Սևադա Հայրապետյանի ազատազրկման դատապարտվելու հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավարապես հույս են ունեցել, որ դրանք կկանխվեն, և Սևադա Հայրապետյանին երաշխավորել են, որ կնշանակվի անազատության հետ չկապված պարիս: Ստանալով Սևադա Հայրապետյանի համաձայնությունը՝ Վահան Մարգարյանը պլանավորած հետագա գործողությունների կազմակերպումը հանձնարարել է Վարդան Ներսիսյանին:

Պայմանավորվածության համաձայն՝ Սևադա Հայրապետյանը ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի անտառամերձ հատվածում վայրի աճած կանեփի

բույսից քաղել, ապօրինի ձեռք է բերել և իր մոտ ապօրինի պահել, փոխադրել է զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի 0.61 գրամ թմրամիջոց: Դրանից հետո՝ 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին՝ ժամը 15:50-ի սահմաններում, Վարդան Ներսիսյանը նույն բաժնի ՔՀ բաժանմունքի օպերիազոր Ավետիք Դանիելյանի միջոցով Սևադա Հայրապետյանին հրավիրել է ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժին, որտեղ կազմվել է ապօրինի թմրամիջոց օգտագործելու և պահելու կասկածանքով վերջինիս բերման ենթարկելու մասին իրականությանը չհամապատասխանող արձանագրություն: Ապա հրավիրված և իրականության մասին չտեղեկացված ընթերականների ներկայությամբ Սևադա Հայրապետյանը ենթարկվել է անձնական խուզարկության, որի արդյունքում նրա գրպանից հայտնաբերվել է 0.61 գրամ կանեփանման զանգված, այդ մասին ևս կազմվել է անձնական խուզարկության ենթարկելու արձանագրություն: Նշված գործողությունների և դրանց արդյունքների մասին Վարդան Ներսիսյանը զեկուցել է Վահան Մարգարյանին:

Դրանից հետո Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի կողմից ՀՀ ոստիկանության հերթապահ մասի միջոցով ներկայացվել է թմրամիջոցի հայտնաբերման և բացահայտման մասին օպերատիվ ամփոփագիր:

Այնուհետև Սևադա Հայրապետյանի կողմից ապօրինի թմրամիջոց պահելու դեպքի առթիվ ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժնում նախապարաստված նյութերի հիման վրա ՀՀ ՔԿ Մարտունու քննչական բաժնում հարուցվել է քրեական գործ, որի նախաքննության ընթացքում Սևադա Հայրապետյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, խոստովանել կատարած հանցանքը, և գործն ուղարկվել է ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարան: 2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ի դատավճռով 1 փորձի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելուց հետո Սևադա Հայրապետյանը փաստացի շուրջ 4 ամիս գտնվել է անազատության մեջ՝ քրեակատարողական հիմնարկում:

Սևադա Հայրապետյանի՝ ազատազրկման վայրում գտնվելու ընթացքում վերջինիս կնոջ՝ Նորեմա Էլոյանի բողոքի հիման վրա ՀՀ ոստիկանության ներքին անվտանգության վարչությունում նախապարաստված նյութերի ընթացքում իրենց կատարած հանցավոր արարքները չբացահայտվելու, Նորեմա Էլոյանի կողմից ներկայացված բողոքից հրաժարվելու, իրականությունը կրկին խեղաթյուրելու նպատակով Վահան Մարգարյանն անձամբ, ինչպես նաև իր մտերիմ ընկեր Արմեն Ավետիսյանի և Վարդան Ներսիսյանի միջոցով Նորեմա Էլոյանին են տվել 5000 ԱՄՆ դոլար, 263.000 ՀՀ դրամ, երկու բջջային հեռախոս և չորս պարկ այլուր:

Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի վերը շարադրված դիտավորյալ գործողությունների արդյունքում կատարվել է Սևադա Հայրապետյանի կատարած հանցանքի դրոշխություն, կազմված դատավարական փաստաթղթերում խեղաթյուրվել է օբյեկտիվ իրականությունը, էական վնաս է պատճառվել Սևադա Հայրապետյանի իրավունքներին և օրինական շահերին, պետության օրինա-

կան շահերին, հեղինակագրկվել է պետական իշխանության մարմինը՝ ՀՀ ոստիկանությունը, խաթարվել է արդարադատության շահը, որն էլ անզուգուրությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք»¹:

6. Նախաքննության մարմնի կողմից Վարդան Ներսիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ. «նա, 2011 թվականի դեկտեմբերի 19-ից մինչև 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ն ընկած ժամանակահատվածում աշխատելով ՀՀ ոստիկանության Գեղարքունիքի մարզային վարչության Մարտունու բաժնի պետի օպերատիվ գծով տեղակալի պաշտոնում, ունենալով ոստիկանության փոխգնդապետի հատուկ կոչում, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքով մշտապես իրականացնելով իշխանության ներկայացուցչի լիազորություններ, սպասարկվող տարածքում կատարված հանցագործությունների բացահայտման բացասական ցուցանիշներ չունենալու, այդ ցուցանիշներն առերևույթ բարձր ներկայացնելու անձնական շահագրգռվածությունից կարերիստական դրդումներով, խմբային շահերից ելնելով, նույն բաժնի պետ Վահան Մարգարյանի հետ նախնական համաձայնությամբ պաշտոնական դիրքն օգտագործել է ծառայության շահերին հակառակ. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի բնակիչ Սևադա Հայրապետյանին նյութապես ապահովելու խոստումներով համոզելու եղանակով դրդել են առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի ձեռք բերել, իր մոտ ապօրինի պահել, փոխադրել զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի թմրամիջոց, հետագայում այն, իբրև, ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունք հայտնաբերելու, իբր, թմրանյութի ապօրինի շրջանառության դեպքի բացահայտում արձանագրելու նպատակով: Սևադա Հայրապետյանի կողմից ապօրինի թմրամիջոց ձեռք բերելուց, պահելուց և փոխադրելուց հետո, պայմանավորվածության համաձայն, Վարդան Ներսիսյանի ու Վահան Մարգարյանի կազմակերպմամբ խեղաթյուրվել է իրականությունը, ձևակերպվել է, թե, իբր, Սևադա Հայրապետյանը թմրամիջոց պահելու կասկածանքով 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին բերման է ենթարկվել Մարտունու բաժին, և հրավիրված, մոլորության մեջ գտնվող ընթերականների ու օպերատիվ այլ աշխատակիցների ներկայությամբ նրա անձնական խուզարկությամբ հայտնաբերվել ու առգրավվել է մարիխուանա տեսակի թմրամիջոցը, որի մասին կազմվել են համապատասխան դատավարական արձանագրություններ և կցվել, իբր, բացահայտված հանցագործության վերաբերյալ նախապատրաստված նյութերին: Սևադա Հայրապետյանի խոստովանական բացատրությամբ հանդերձ նյութերը, ըստ ենթակայության, ուղարկվել են Մարտունու քննչական բաժին, դեպքի առթիվ հարուցվել և քննվել է քրեական գործ, Սևադա Հայրապետյանին մեղադրանք է առաջադրվել

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11, թերթեր 164-168:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանք կատարելու համար, քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է դատարան, և ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2014թ. հոկտեմբերի 30-ի դատավճռով 1 տարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելուց հետո Սևադա Հայրապետյանը փաստացի 4 ամիս գտնվել է անազատության մեջ՝ քրեակատարողական հիմնարկում:

Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի վերը նշված գործողությունն էական վնաս են պատճառել Սևադա Հայրապետյանի իրավունքներին և օրինական շահերին, պետության օրինական շահերին, հեղինակազրկվել է պետական իշխանության մարմինը՝ ՀՀ ոստիկանությունը, խաթարվել է արդարադատության շահը, որն էլ անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք:

Այսպես՝

Վարդան Ներսիսյանը, հանդիսանալով հիշյալ բաժնի քրեական հետախուզության բաժանմունքի անմիջական ղեկավարում իրականացնող և քրեական հետախուզության գծով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կազմակերպման համար անձնական պատասխանատվություն կրող պաշտոնատար անձ, 2014 թվականի օգոստոսի 4-ին մեկնարկած «Կանեփ-կակաչ 2014» համալիր հանրապետական օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառման շրջանակներում բաժնի ցուցանիշները բարելավելու անձնական շահագրգռվածությունից կարերիստական դրդումներով, խմբային շահերից ելնելով, նույն բաժնի նախկին պետ Վահան Մարգարյանի հետ նախնական համաձայնությամբ 2014 թվականի օգոստոսի 6-ից 7-ն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժին են հրավիրել ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի բնակիչ Սևադա Հայրապետյանին, և նրա նկատմամբ, իբր, բարիդրացիական վերաբերմունքի համար փոխադարձ ծառայություններ մատուցելու հորդորով համոզել, դրդել են ապօրինաբար որևէ տեղից ձեռք բերել, իր գրպանում պահել, փոխադրել զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի թմրամիջոց, որպեսզի կարողանան իրականությունը խեղաթյուրելով ձևակերպել, թե, իբր, ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների արդյունքում հիշյալ թմրամիջոցը հայտնաբերվել է նրան բերման ենթարկելուց հետո կատարված անձնական խուզարկության ժամանակ, կարողանան արձանագրել հանցագործության բացահայտման դեպք: Սևադա Հայրապետյանին հորդորել են նաև գործի քննության բոլոր փուլերով խոստովանական ցուցմունքներ տալ, քրեական վարույթն իրականացնող մյուս մարմիններից թաքցնել իրականությունը, ներկայացրել են, որ դեպքի առթիվ կհարուցվի քրեական գործ, նրան մեղադրանք կառաջադրվի, ապա դատարանը նրան կդատապարտի առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի թմրամիջոց պահելու համար: Միաժամանակ նախատեսել են իրենց գործողությունների արդյունքում առաջացող ծանր հետևանքները՝ Սևադա Հայրապետյանի ազատազրկման

դատապարտվելու հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս են ունեցել, որ դրանք կկանխվեն և Սևադա Հայրապետյանին երաշխավորել են, որ կնշանակվի անազատության հետ չկապված պատիժ:

Պայմանավորվածության համաձայն՝ Սևադա Հայրապետյանը ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի անտառամերձ հատվածում վայրի աճած կանեփի բույսից քաղել, ապօրինի ձեռք է բերել և իր մոտ ապօրինի պահել, փոխադրել է զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի 0.61 գրամ թմրամիջոց: Դրանից հետո՝ 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին՝ ժամը 15:50-ի սահմաններում, Վարդան Ներսիսյանը նույն բաժնի ՔՀ բաժանմունքի օպերիվազոր Ավետիք Դանիելյանի միջոցով Սևադա Հայրապետյանին հրավիրել է ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժին, որտեղ կազմվել է ապօրինի թմրամիջոց օգտագործելու և պահելու կասկածանքով վերջինիս բերման ենթարկելու մասին իրականությանը չհամապատասխանող արձանագրություն: Ապա հրավիրված և իրականության մասին չտեղեկացված ընթերականների ներկայությամբ Սևադա Հայրապետյանը ենթարկվել է անձնական խուզարկության, որի արդյունքում նրա գրպանից հայտնաբերվել է 0.61 գրամ կանեփանման զանգված, այդ մասին ևս կազմվել է անձնական խուզարկության ենթարկելու արձանագրություն:

Դրանից հետո Վարդան Ներսիսյանի և Վահան Մարգարյանի կողմից ՀՀ ոստիկանության հերթապահ մասի միջոցով ներկայացվել է թմրամիջոցի հայտնաբերման և բացահայտման մասին օպերատիվ ամփոփագիր:

Այնուհետև Սևադա Հայրապետյանի կողմից ապօրինի թմրամիջոց պահելու դեպքի առթիվ ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժնում նախապատրաստված նյութերի հիման վրա ՀՀ ՔԿ Մարտունու քննչական բաժնում հարուցվել է քրեական գործ, որի նախաքննության ընթացքում Սևադա Հայրապետյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, խոստովանել կատարած հանցանքը, և գործն ուղարկվել է ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարան: 2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ի դատավճռով 1 տարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելուց հետո Սևադա Հայրապետյանը փաստացի շուրջ 4 ամիս գտնվել է անազատության մեջ՝ քրեակատարողական հիմնարկում:

Սևադա Հայրապետյանի ազատազրկման վայրում գտնվելու ընթացքում վերջինիս կնոջ՝ Նորեմա Էլոյանի բողոքի հիման վրա ՀՀ ոստիկանության ներքին անվտանգության վարչությունում նախապատրաստված նյութերի ընթացքում իրենց կատարած հանցավոր արարքները չբացահայտվելու, Նորեմա Էլոյանի կողմից ներկայացված բողոքից հրաժարվելու, իրականությունը կրկին խեղաթյուրելու նպատակով Վարդան Ներսիսյանը և Վահան Մարգարյանը նրան են տվել 5000 ԱՄՆ դոլար, 263.000 ՀՀ դրամ, երկու բջջային հեռախոս և չորս պարկ այլուր:

Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի վերը շարադրված դիտավոր-

րյալ գործողությունների արդյունքում կատարվել է Սևադա Հայրապետյանի կատարած հանցանքի դրդչություն, կազմված դատավարական փաստաթղթերում խեղաթյուրվել է օբյեկտիվ իրականությունը, էական վնաս է պատճառվել Սևադա Հայրապետյանի իրավունքներին և օրինական շահերին, պետության օրինական շահերին, հեղինակազրկվել է պետական իշխանության մարմինը՝ ՀՀ ոստիկանությունը, խաթարվել է արդարադատության շահը, որն էլ անզուգույնությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք»²:

7. Ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ բաժնի ցուցանիշները վատ լինելու, Ս.Հայրապետյանին թմրամիջոց առաջարկելու հարցեր Վ.Ներսիսյանի հետ չի քննարկել, Ս.Հայրապետյանին նյութական խոստումներ տալու ու շահագրգռելու ոչ մի պայմանավորվածություն Վ.Ներսիսյանի հետ չի ունեցել, և որևէ հանցավոր համաձայնության չի եկել, մինչև Ս.Հայրապետյանին ձերբակալելը վերջինիս հետ այդ գործով ոչ մի առնչություն չի ունեցել և Ս.Հայրապետյանին իր աշխատասենյակում չի եղել:

2014 թվականի հուլիս ամսին ստացել են օպերատիվ տեղեկություններ, որ Ս.Հայրապետյանն ապօրինի ձեռք է բերել և պահում է թմրամիջոց, իսկ օգոստոսի 8-ին վերջինս թմրամիջոց պահելու կասկածանքով օպերատիվ աշխատողների կողմից բերման է ենթարկվել ոստիկանության Մարտունու բաժին, ինչի մասին Վ.Ներսիսյանին իրեն զեկուցել է ներքին կապով: Նշված օրը Ս.Հայրապետյանին տեսել է Վ.Ներսիսյանի աշխատասենյակում՝ հայտնաբերված թմրամիջոցի վերաբերյալ փաստաթղթեր կազմելիս, իսկ նախորդ օրերին նրա հետ առնչություն չի ունեցել: Ս.Հայրապետյանը Վ.Ներսիսյանի մոտ խոստովանել է, որ կանեփաման գանգվածն իրենն է:

Ս.Հայրապետյանի գործով դատական նիստի օրը՝ վերջինիս ոստիկանության Մարտունու բաժնի ձերբակալվածներին պահելու վայր բերելուց հետո, Ն.Էլոյանն առաջին հարկում աղմկել է: Քանի որ չեն կարողացել նրան հանդարտեցնել, Ս.Հայրապետյանին բերել են այդտեղ, որպեսզի սաստի կնոջը: Բաժնի աշխատանքները չխաթարելու համար նրանց բարձրացրել են իր աշխատասենյակ, որտեղ Ն.Էլոյանը հայտնել է, որ շատ պարտքեր ունեն և հարցրել, թե երեխաների վրճակը ինչ պետք է լինի: Ինքը խոստացել է օգնել և այդ ժամանակ Ս.Հայրապետյանի տղային հեռախոս է տվել, իսկ Ն.Էլոյանի գնալուց հետո հանձնարարել է 4 պարկ ալյուր տանել Ս.Հայրապետյանի տուն: Հետագայում ինքը և Վ.Ներսիսյանը տեղեկացել են, որ իրենց հետ ունեցած խոսակցությունները Ն.Էլոյանը և նրա տղան ձայնագրել են, ներկայացրել ներքին անվտանգության վարչություն, ինչից հետո իրեն և Վ.Ներսիսյանին ազատել են աշխատանքից:

Ն.Էլոյանը զանգել է իր ընկեր Արմեն Ավետիսյանին, որից հետո վերջինս հան-

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11, թերթեր 211-215:

դիպել է նրան: Նրանց միջև եղել է գումարային խոսակցություն և պայմանավորված գումարը՝ 5000 ԱՄՆ դոլարը, Ա.Ավետիսյանը մաս-մաս տվել է Ն.Էլոյանին, որից 3000 ԱՄՆ դոլարը Վ.Ներսիսյանն էր տվել: Ա.Ավետիսյանի և Ն.Էլոյանի հանդիպման մասին իմացել է հետագայում: Ըստ Ա.Ավետիսյանի խոսքերի՝ նշված գումարն օգնության կարգով է տվել, որպեսզի Ն.Էլոյանը չբողոքի: Ինքը տեղյակ չի եղել, որ Ս.Հայրապետյանի դատվածությունը մարված չէ, այնուամենայնիվ հնարավոր է, որ Ս.Հայրապետյանի դատվածության հետ կապված խոսակցություն ունեցած լինի, սակայն չի հիշում, թե կոնկրետ ինչ են խոսել:

Նախաքննության ընթացքում Վ.Մարգարյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2014 թվականի օգոստոսի 6-ին կամ 7-ին Վ.Ներսիսյանը հայտնել է, որ առաջարկել է Ս.Հայրապետյանին թմրամիջոց պահել, որից հետո իրենց ծառայողները նրան կբերեն բաժին և կձևակերպեն, թե իբր դա նրա մոտից է հայտնաբերվել: Իր այն մտահոգությանը, որ Ս.Հայրապետյանը նախկինում դատապարտված է, և կարող են խնդիրներ առաջանալ, Վ.Ներսիսյանը պատասխանել է, որ Ս.Հայրապետյանի դատվածությունը մարված է, իսկ եթե հարկ լինի, կօգնեն նրան: Մի քանի օր անց Վ.Ներսիսյանը տեղեկացրել է, որ Ս.Հայրապետյանի վերաբերյալ կազմում են փաստաթղթեր, ինչից հետո Վ.Ներսիսյանի աշխատասենյակում տեսել է Ս.Հայրապետյանին: Վերջինիս այն հարցին, թե իր վերջը ինչ է լինելու, պատասխանել է, որ լավ կլինի: Վ.Ներսիսյանն այդ քայլին գնացել է ցուցանիշներ ապահովելու նպատակով: Ինքը համաձայնվել է, քանի որ Վ.Ներսիսյանը վստահեցրել է, որ ոչ մի խնդիր չի առաջանա, կարող է այդ գործը նորմալ ավարտել: Եթե Վ.Ներսիսյանի և Ս.Հայրապետյանի միջև պայմանավորվածություն չլիներ, Ս.Հայրապետյանի մոտ թմրամիջոց չէին հայտնաբերի: Վ.Մարգարյանը նաև նշել է, որ Վ.Ներսիսյանն է պայմանավորվել Ս.Հայրապետյանի հետ իրենց գործողությունների վերաբերյալ³:

7.1. Ամբաստանյալ Վ.Ներսիսյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ համաձայն չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ, բայց գիտակցում է, որ կատարել է որոշակի արարք, որի համար ենթակա է քրեական պատասխանատվության: Վերջինս նշել է, որ եթե Վ.Մարգարյանը ոչնչից տեղյակ չէր, ապա ինչու պետք է Ս.Հայրապետյանը զանգահարեր նրան, ինչու պետք է Վ.Մարգարյանն օգներ Ս.Հայրապետյանի ընտանիքին: Եթե Վ.Մարգարյանը ոչնչից տեղյակ չլիներ, Ն.Էլոյանի բողոքելու ժամանակ իրեն կասեր՝ դու ես արել, դու էլ գնա պատասխան տուր: Եթե միայն ինքը Ս.Հայրապետյանին հանցանք կատարելուն դրդեր, Վ.Մարգարյանը և նրա ընկերները չէին միջամտի այդ հարցին:

2014 թվականի օգոստոսի 7-ին աշխատանքները վերլուծելու ժամանակ Վ.Մարգարյանը խոսել է «Կանեփ-կակաչ 2014» միջոցառման շրջանակներում թմրամիջոցի ապօրինի շրջանառության դեպք հայտնաբերելու անհրաժեշտու-

³ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

թյան մասին և հայտնել, որ ըստ բաժնի օպերաշխատողի՝ Ս.Հայրապետյանն ապօրինի թմրամիջոց է պահում: Նրա հարցին, թե արդյոք ապօրինի թմրամիջոցի վերաբերյալ տեղեկություններ կան, ինքը պատասխանել է, որ Ս.Հայրապետյանի վերաբերյալ առկա է օպերատիվ հաղորդում: Վ.Մարգարյանը հանձնարարել է Ս.Հայրապետյանին բերել իր մոտ, իսկ ինքը գնացել և այդ մասին Վաղաշենում հայտնել է Ս.Հայրապետյանին, ով խոստացել է գալ գործերն ավարտելուց հետո, այնուհետև վերադարձել է բաժին: Որոշ ժամանակ անց Ս.Հայրապետյանը 2-3 անգամ զանգահարել է իրեն, սակայն զանգերին չի պատասխանել՝ մտածելով չխառնվել Վ.Մարգարյանի և Ս.Հայրապետյանի խոսակցություններին: Երբ քիչ անց Վ.Մարգարյանը ներքին հեռախոսակապով կանչել է իր աշխատասենյակ, տեսել է Վ.Մարգարյանին և Ս.Հայրապետյանին զրուցելիս: Վ.Մարգարյանը Ս.Հայրապետյանին ասել է, որ նրա օգնության կարիքը կա, իսկ իրեն ասել է, որ Ս.Հայրապետյանը թմրամիջոցով կգա, և պետք է ձևակերպեն որպես հայտնաբերում: Ինքը և Ս.Հայրապետյանը գնացել են իր աշխատասենյակ՝ հետագա անելիքները պայմանավորվելու համար: Ինքը Ս.Հայրապետյանին հարցրել է, թե արդյոք չի վախենում դատապարտվելուց, իսկ Ս.Հայրապետյանը պատասխանել է, որ ինը երեխաների հորը ով պետք է դատապարտի, բացի այդ հայտնել է, որ Վ.Մարգարյանը նրան խոստացել է, որ չեն դատապարտի: Վ.Մարգարյանն իրեն հանձնարարել է նաև պարզել Ս.Հայրապետյանի դատվածության մարվածության հանգամանքը: Պարզելով, որ Ս.Հայրապետյանի դատվածությունը մարված է, այդ մասին զեկուցել է Վ.Մարգարյանին: Նույն օրը Վ.Մարգարյանը հանձնարարել է Ս.Հայրապետյանին փոխանցել, որ իրեն էլ չզանգի և կապն իր՝ Վ.Ներսիսյանի հետ պահի: Հաջորդ օրը Ս.Հայրապետյանն իր զանգերին չի պատասխանել: Ինքը օպերիվազոր Ա.Դանիելյանին ուղարկել է Ս.Հայրապետյանի հետևից: Ս.Հայրապետյանի և Ա.Դանիելյանի գալուց հետո վերջիններս մնացել են իր աշխատասենյակում, իսկ ինքը գնացել է Վ.Մարգարյանի մոտ և զեկուցել, որ Ս.Հայրապետյանն իր մոտ է, և մոտը թմրամիջոց կա: Վ.Մարգարյանը հանձնարարել է նյութեր նախապատրաստել: Ինքը նախաքննության ժամանակ ցուցմունք է տվել, որ Ս.Հայրապետյանի հետ է մտել Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակ, բայց դա այդպես չէ: Իրականում իր աշխատասենյակում արձանագրություն կազմելու ժամանակ ներս է եկել Վ.Մարգարյանը, ով Ս.Հայրապետյանի այն հարցին, թե իր վերջը ինչ է լինելու, պատասխանել է, որ ամեն ինչ լավ կլինի:

Ս.Հայրապետյանի գործով դատական նիստի նախորդ օրը՝ հոկտեմբերի 29-ին, իր աշխատասենյակի պատուհանից տեսել է Ս.Հայրապետյանին ու Վ.Մարգարյանին ոստիկանության բակում զրուցելիս: Հետագայում Վ.Մարգարյանն իրեն պատմել է, որ Ս.Հայրապետյանը եկել էր հարցնելու, թե ինչ է լինելու:

2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ին, երբ բաժնի ձերբակալվածներին պահելու վայր են բերել Ս.Հայրապետյանին, հերթապահ մասում Ն.Էլոյանն աղմկել է: Վ.Մարգարյանը հանձնարարել է իր աշխատասենյակ բերել Ս.Հայրապետյանին, հետո կանչել է իրեն, ապա նաև Ս.Հայրապետյանի կնոջն ու տղային: Ս.Հայրա-

պետյանի կնոջ այն հայտարարությանը, թե պարտքեր ունեն, հաց չեն կարողանում գնել, Վ.Մարգարյանը խոստացել է այլուր ուղարկել և նույն օրն օպերիվազոր Ա.Դանիելյանի միջոցով 4 պարկ այլուր է ուղարկել Ս.Հայրապետյանի տուն: Վ.Մարգարյանը Ս.Հայրապետյանի տղային տվել է նաև հեռախոս:

Դեկտեմբերի 20-ից 23-ն ընկած ժամանակահատվածում Վ.Մարգարյանի հետ ունեցած հեռախոսազրույցի ժամանակ, վերջինս իրեն հասկացրել է, որ մտքը գումար ունենա, որպեսզի հանդիպեն: Հանդիպմանը ներկա է եղել նաև Վ.Մարգարյանի ընկեր Ա.Ավետիսյանը: Զրույցի ժամանակ Վ.Մարգարյանն ասել է, որ Ն.Էլոյանին համոզել են գրել, որ բողոք չունի, և համաձայնվել են հարցը լուծել 7000 ԱՄՆ դոլարով, որից ինքը պետք է տա 3500 ԱՄՆ դոլար: Ինքը 2000 ԱՄՆ դոլար տվել է Վ.Մարգարյանին, իսկ հաջորդ օրը 1000 ԱՄՆ դոլար տվել է Ա.Ավետիսյանին՝ խնդրելով իր փոխարեն տալ մնացած 500 ԱՄՆ դոլարը՝ հետագայում վերադարձնելու պայմանով: Հետո իմացել է, որ Ն.Էլոյանը պահանջել է 5000 ԱՄՆ դոլար, իսկ Ա.Ավետիսյանը և Վ.Մարգարյանը խաբելով իրենից ավելի շատ գումար են վերցրել: Բացի այդ, Ա.Ավետիսյանը, դարձյալ խաբելով, Ն.Էլոյանին ասել է, որ այդ գումարը տալիս է Վ.Մարգարյանի դեմ չբողոքելու համար, իսկ Վ.Ներսիսյանը գումար չի տալիս, ինչից ելնելով էլ Ս.Հայրապետյանը միայն իր դեմ է բողոքել: Ինքը Հատուկ քննչական ծառայության շենքում Ն.Էլոյանին հայտնել է, որ այդ գումարից 3000 ԱՄՆ դոլարն ինքն է տվել և հետ չի պահանջում: Այդ պատճառով Ս.Հայրապետյանը դատարանում հայտնել է ճշմարտությունը:

Նախաքննության ընթացքում Վ.Ներսիսյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ Ս.Հայրապետյանի գործով դատական նիստի նախորդ օրը՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 29-ին, Վ.Մարգարյանն իրեն պատմել է, որ բաժնի դիմաց հանդիպել է Ս.Հայրապետյանին, ով եկել էր հետաքրքրվելու գործի քննությունից և ում նա վստահեցրել է, որ դատարանում խնդիրներ չի ունենա: Այդ օրը Վ.Մարգարյանն իրեն նույնպես վստահեցրել է, որ խնդիրներ չեն լինի, քանի որ Ս.Հայրապետյանն ինը երեխա ունի, և քիչ քանակով թմրամիջոցի համար նրան չեն կալանավորի:

2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ին՝ դատական նիստից հետո, Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում Ս.Հայրապետյանը, իր ներկայությամբ դիմելով Վ.Մարգարյանին, հարցրել է, թե այս ինչ սարքեցին իր գլխին, ինչի համար դա արեցին, ինչին Վ.Մարգարյանը պատասխանել է, որ չէր սպասում, որ դատավորը կարող է նման պատիժ նշանակել: Ս.Հայրապետյանը տեղեկացրել է, որ պարտքեր ունի, որոնք իրենք խոստացել են մարել: Նույն պահին Վ.Մարգարյանը 4 պարկ այլուր է ուղարկել Ս.Հայրապետյանի տուն, իսկ հետագայում Ն.Էլոյանին տվել են նաև 263.000 ՀՀ դրամ և սննդամթերք⁴:

7.2. Տուժող Ս.Հայրապետյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին ոստիկանությունում Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը լուցկու տուփի մեջ լցված կանեփ են առաջարկել՝ ասելով, որ պետք է օգնի իրենց: Իր

⁴ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

մտավախությանը, որ եթե չկարողանան հետո օգնել՝ կդատապարտվի, Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը պատասխանել են, որ դրա համար իրեն ամենաշատը մեկ տարի դատապարտեն՝ ավելացնելով, որ կմտնի դատարանի դահլիճ և դուրս կգա: Ինքն ասել է, որ այդ պայմաններում ինչպես ցանկանում են, թող այդպես էլ անեն:

Երբ Վ.Ներսիսյանի հետ միասին գնացել են ոստիկանություն, սկզբից մտել են Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակ: Վ.Ներսիսյանը Վ.Մարգարյանին ասել է, որ Սևադային բերել են ու հարցրել, թե հետո ինչ պետք է անեն: Այդ ժամանակ է եղել նրանց կողմից իրեն թմրամիջոց առաջարկելը:

Մի անգամ ոստիկանությունում հանդիպելով Վ.Մարգարյանին և Վ.Ներսիսյանին՝ ասել է, որ գործը շատ է ձգձգվում: Վերջիններս պատասխանել են, որ ոչինչ, կեսից հետո չեն կանգնելու: Այդ ժամանակ Վ.Մարգարյանը թույլատրել է բարձրանալ իր աշխատասենյակ, իսկ մնացած բոլոր հարցերով Վ.Ներսիսյանի հետ է խոսել:

Դատարանից ծանուցում ստանալուց հետո գնացել է ոստիկանություն, մոտեցել է ոստիկանության դիմաց կանգնած Վ.Մարգարյանին, տեղեկացրել է, որ իրեն դատարանից ծանուցում է եկել և հարցրել, թե նա ինչ է մտածում այդ կապակցությամբ: Վ.Մարգարյանը պատասխանել է, որ ամեն ինչ պայմանավորված է, ինչպես ասել են՝ այդպես էլ կլինի: Դատից հետո Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում կնոջ և որդու ներկայությամբ հարցրել է, թե ինչ է լինելու իր վերջը, չէ որ ընտանիք պետք է պահի ու շատ պարտքեր ունի: Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը վստահեցրել են, որ ամեն ինչ կանեն և իր տան բոլոր հարցերը կլուծեն:

Այն ժամանակ մտածել է, որ եթե Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը նման պաշտոններ են զբաղեցնում ու վստահեցնում են, որ ամեն ինչ նրանց ներկայացրածով է լինելու, հետևաբար կարելի է վստահել: Ինքը չգիտի՝ Վ.Ներսիսյանը և Վ.Մարգարյանը, առաջարկելով իրեն թմրամիջոց պահել, չարաշահել են լիազորությունները, թե ոչ, բայց կարող է ասել, որ նրանք իրեն դրդել են այդ քայլին գնալ: Մինչև դատարան գնալը ներքուստ համոզված է եղել, որ հնարավոր է, որ ազատագրվվի, բայց քանի որ ոստիկանապետը և նրա տեղակալն իրեն վստահեցրել են, որ լավ կլինի, հավատացել է նրանց:

Մինչ ներքին անվտանգության վարչություն բողոք ներկայացնելը Վ.Ներսիսյանը և Վ.Մարգարյանը տվել են 263.000 ՀՀ դրամ, 4 պարկ ալյուր և երկու բջջային հեռախոս, իսկ 5000 ԱՄՆ դոլարը տվել են բողոքելուց հետո, որպեսզի կինը բողոքը հետ վերցնի:

Ս.Հայրապետյանը հայտնել է նաև, որ Վ.Ներսիսյանը Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում իրեն ասել է, որ ցուցանիշների հետ կապված խնդիրներ կան: Իսկ դատական նիստից մեկ օր առաջ ոստիկանության դիմաց Վ.Մարգարյանը վստահեցրել է, որ ամեն ինչ լավ է լինելու:

Նախաքննության ընթացքում տուժող Ս.Հայրապետյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին Վ.Մարգարյանին չի տեսել: 2014

թվականի ընթացքում նշված թմրամիջոցի գործով նրան տեսել է մեկ անգամ հոկտեմբերի 29-ին, երբ հարցրել է, թե ինչ է լինելու իր գործը: Վ.Մարգարյանը պատասխանել է՝ «մտի դատարան, դուրս արի և տուն գնա»: Վ.Ներսիսյանն իրեն հայտնել է, որ ամեն ինչի մասին պետք տեղյակ է, այդ իսկ պատճառով հոկտեմբերի 29-ին, մոտենալով Վ.Մարգարյանին, հարցրել է, թե իր գործն ինչ է լինելու: Ինքը Վ.Մարգարյանի հետ նրա աշխատասենյակում պայմանավորվածություն չի ունեցել թմրամիջոց պահելու հարցով:

Նախաքննական և դատաքննական ցուցմունքներում առկա հակասությունների առումով տուժողը հայտնել է, որ նախաքննության ընթացքում իր տված ցուցմունքն այն մասին, որ Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում չի եղել, իրականությանը չի համապատասխանում: Այդ մասին ճշմարտությունը հայտնել է դատաքննության ընթացքում, ըստ որի՝ ինքը մեկ-երկու րոպեով եղել է Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում⁵:

7.3. Վկա Ն.Էլոյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2014 թվականի օգոստոսի 8-ին ոստիկանությունից վերադառնալուց հետո ամուսինը պատմել է, որ Վ.Ներսիսյանը և Վ.Մարգարյանն ասել են, որ թմրամիջոցի հարցով պետք է օգնի: Ինքը ցանկացել է գնալ ոստիկանություն՝ պարզելու տեղի ունեցածը, բայց Ս.Հայրապետյանը չի թողել՝ ասելով, որ պաշտոնով մարդիկ ինչու պետք է խաբեն: Ամուսնուն ասել են նաև, որ տանը պետք է չիմանան ոստիկանություն կանչելու պատճառը և հավատացրել, որ դատարանից տուն կգնա: Հոկտեմբերի 27-ին դատարանից ծանուցում են ստացել, որ դատական նիստը լինելու է նոյեմբերի 1-ին: Ս.Հայրապետյանը գնացել է ոստիկանություն, ուր նրան վստահեցրել են, որ խնդիր չունի, դատարանից տուն է գնալու: Դատական նիստի օրը՝ դատարանից Ս.Հայրապետյանին ոստիկանություն տանելուց հետո, Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում եղել են Վ.Ներսիսյանը, ինքը, տղան, ամուսինը: Վերջինս հարցրել է, թե ինչու այսպես ստացվեց, չէ որ իրեն ասում էին, որ ամեն ինչ լավ է լինելու, դատարանից տուն է գնալու: Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը վստահեցրել են, որ բոլոր հարցերով կօգնեն: Հաջորդ օրն իրենց տանը տեսել է Վ.Մարգարյանի ուղարկած 4 պարկ պլուրը: Դատական նիստից երկու օր հետո ոստիկանության աշխատակից Ավոն իրենց տուն է բերել 100.000 ՀՀ դրամ, իսկ մեկ շաբաթ անց բերել է ևս 100.000 ՀՀ դրամ: Բացի այդ, Վ.Ներսիսյանը 63.000 ՀՀ դրամ է տվել իրեն: Իրենց տվել են նաև 2 բջջային հեռախոս:

Իր կողմից բողոք ներկայացնելուց հետո իրենց տուն է եկել Ա.Ավետիսյանը, ներկայացել որպես Վ.Մարգարյանի մտերիմ ընկեր և պահանջել ձայնագրությունները: Ինքը դրա դիմաց 5000 ԱՄՆ դոլար է պահանջել: Ա.Ավետիսյանը սկզբից տվել է 1400 ԱՄՆ դոլար և միասին գնացել են, որպեսզի ինքը բողոքը հետ վերցնի: Հետագայում իրեն տվել են նաև պահանջված գումարի մնացած մասը: Ա.Ավետիսյանն իրենից պահանջել է թղթի վրա գրել պարտք-պահանջ չու-

⁵ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

եննալու մասին: Ա.Ավետիսյանի կողմից գումար տալու նպատակն եղել է այն, որ ինքը չբողոքի Վ.Մարգարյանի դեմ:

Մինչև դատական նիստի օրն իր այն հարցին, թե ինչ է լինելու գործի վերջը, ամուսինը պատասխանել է, որ անհանգստանալու կարիք չկա, խոստացել են, որ լավ է լինելու: Ամուսինը հավատացել է Վ.Ներսիսյանի և Վ.Մարգարյանի խոսքերին, ովքեր վստահեցրել են, որ նրա դատվածությունը մարված է, ինը երեխա ունի, չի դատվի: Մինչ այդ գործը Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանն իրենց դրամական օգնություն չեն ցուցաբերել⁶:

7.4. Վկա, տուժողի որդի Վահան Հայրապետյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ մորից տեղեկացել են հորը ոստիկանություն կանչելու պատճառի մասին, ինչը հայրը հետագայում հաստատել է: Հորը վստահեցրել են, որ չի դատապարտվի և դատարանից տուն կգնա: Երբ գնացել են ոստիկանություն հորը տեսակցության, Վ.Ներսիսյանը և Վ.Մարգարյանը խոստացել են, որ ամեն ինչ կանեն, և լավ կլինի: Հետագայում ոստիկանության աշխատակիցներից Ավոն իր հիշելով 150.000-ից 160.000 ՀՀ դրամի չափով դրամական օգնություն է բերել, այնուհետև բերել են բրինձ, ձեթ և այլն: Դրանից հետո Ա.Ավետիսյանը, ներկայանալով որպես բարեգործ, բողոքը հետ վերցնելու համար իրենց է տվել 5000 ԱՄՆ դոլար: Գումարի մի մասը տվել է առավոտյան, երբ պետք է Ա.Ավետիսյանի հետ գնային բողոքը հետ վերցնելու, իսկ մյուս մասը՝ նույն օրը երեկոյան: Գումարը տալուց հետո իրենցից թուղթ է վերցրել Վ.Մարգարյանի նկատմամբ բողոք չունենալու վերաբերյալ:

Հայրը պատմել է, որ ոստիկանությունում Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանն ասել են, որ թմրամիջոցի գործն իր վրա վերցնի, որի դիմաց խոստացել են լավություն անել:

Դատական նիստի օրը Վ.Ներսիսյանի աշխատասենյակում վերջինս ասել է, որ չէին սպասում, որ հայրը կդատվի, նույն խոսակցությունը եղել է Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում, որտեղ Վ.Մարգարյանն իրեն նաև հեռախոս է տվել: Հետո 3-4 պարկ ալյուր են բերել իրենց տուն՝ ասելով, որ այն ուղարկել են Վ.Ներսիսյանը և Վ.Մարգարյանը: Բացի իրեն տված հեռախոսից, Ավոն կրկին հեռախոս է տվել՝ ասելով, որ այն Վ.Մարգարյանն է ուղարկել⁷:

7.5. Վկա, տուժողի որդի Երեմ Հայրապետյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ ըստ մոր պատմածի՝ հորն առաջարկել են թմրամիջոցի գործ վերցնել իր վրա՝ հավաստիացնելով, որ չի դատապարտվի և դատարանից դուրս կհանեն: Հայրը թմրամիջոցի գործը վերցրել է իր վրա, իսկ նրանք չեն կարողացել դատարանից ազատել հորը: Հետագայում իրենց տուն բերել են 4 պարկ ալյուր և 260.000 ՀՀ դրամից ավելի գումար: Մայրն ասել է, որ գումարը նրանք են ուղարկել, իսկ ալյուրը բերելիս ասել են, որ դա Վ.Մարգարյանն է ուղարկել: Ա.Ավետիսյանը 5.000 ԱՄՆ դոլար տվել է, որպեսզի իրենք չբողոքեն: Գումարը տալու ժամանակ Ա.Ա-

⁶ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

⁷ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

վետիսյանն ասել է, որ Վ.Մարգարյանն իր ընկերն է, բայց գումարը տալիս է որպես երեխաներին օգնություն՝ ավելացնելով, որ չբողոքեն: Հետո Ա.Ավետիսյանը մորից թուղթ է վերցրել՝ բողոք չունենալու մասին:

Հոր վերաբերյալ թմրամիջոցի գործը Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանն են սարքել՝ ասելով, որ թմրամիջոցի գործ վերցնի իր վրա պայմանով, որ նրանք կազատեն հորը: Հայրը, նրանց մտերիմ համարելով, համաձայնվել է՝ հայտնելով, որ եթե կազատեն, խնդիր չկա⁸:

7.6. Վկա Ժենիկ Մանուկյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ ամբաստանյալներն իրեն շատ անգամներ են օգնել: Բացի իրենից, Վ.Մարգարյանը Սուսան Գրիգորյանին է օգնել 5000 ՀՀ դրամով, Նունե Սուքիասյանին՝ ալյուրով, Նազոյի աղջկան՝ ալյուրով և ձեթով: Ամեն անգամ, երբ դիմել է Վ.Մարգարյանին, նա իրեն տվել է 5000 ՀՀ դրամ: Վ.Մարգարյանն իր օգնությունների դիմաց իրենից ոչինչ չի ակնկալել և ինքն էլ հանցանք չի կատարել: Ամսեկան ամենաքիչը երկու անգամ գնացել է Վ.Մարգարյանի մոտ, և նա իրեն տվել է 1000-5000 ՀՀ դրամ⁹:

7.7. Վ.Մարգարյանի, Վ.Ներսիսյանի, Ա.Ավետիսյանի, Ս.Հայրապետյանի, Ա.Դանիելյանի և մյուսների մուտքային ու ելքային հեռախոսազանգերի, տեղանշման վերաբերյալ տեղեկությունները պարունակող լազերային սկավառակների և դրանց զննության արձանագրության համաձայն՝

- Ս.Հայրապետյանը 2014 թվականի օգոստոսի 7-ին՝ ժամը 14:44:52-ին և 14:45:42-ին, զանգահարել է Վ.Մարգարյանին.

- Ս.Հայրապետյանը Վ.Մարգարյանին զանգահարել է նաև 2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ին՝ ժամը 09:18:37-ին և 09:23:03-ին.

- 2014 թվականի դեկտեմբերին Վ.Ներսիսյանի և Ա.Ավետիսյանի միջև կատարվել է շուրջ 14 հեռախոսազանգ¹⁰:

7.8. Ի տարբերություն 2013 թվականի անցկացված միջոցառման շրջանակում արձանագրված թմրամիջոց պահելու և օգտագործելու կասկածանքով բերման ենթարկելու մեկ դեպքի՝ 2014 թվականին այդ միջոցառման շրջանակում բացի Ս.Հայրապետյանից, այլ անձանց բերման ենթարկելու դեպքեր Մարտունու բաժնում չեն արձանագրվել¹¹:

8. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի համաձայն՝ «(...) Մեղադրանքի այն մասը, որ. «Վահան Մարգարյանի և Վարդան Ներսիսյանի (...) գործողություններն էական վնաս են պատճառել Սևադա Հայրապետյանի իրավունքներին և օրինական շահերին, որն էլ անզուգույն արագացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք: (...) Միաժամանակ նախատեսվել են իրենց գործողությունների արդյունքում առա-

⁸ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

⁹ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

¹⁰ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 9, թերթեր 100-126:

¹¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 203-204:

ջացող ծանր հետևանքները՝ Սևադա Հայրապետյանի ազատագրկման դատապարտվելու հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավարահորեն հույս են ունեցել, որ դրանք կկանխվեն և Սևադա Հայրապետյանին երաշխավորել են, որ կնշանակվի անազատության հետ չկապված պատիժ, (...) որն էլ անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատագրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք», Դատարանը, ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով, որը կբացառեր հակառակի ողջամիտ հավանականությունները, հաստատված չի համարում:

(...)

Դատարանը գտնում է, որ տվյալ պարագայում բացակայում է հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր տարր հանդիսացող արարքի և հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապը՝ պաշտոնական լիազորությունները չարաշահելու որակյալ հանցակազմի մասով:

Այսպես, թեև դատաքննությամբ հետազոտված որոշ ապացույցներով ամբաստանյալներ Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը տուժող հանդիսացող Ս.Հայրապետյանին հայտնել են, որ չի դատապարտվի և դատարանի դահլիճից կգնա տուն, սակայն, այդ արարքը պատճառահետևանքային կապի մեջ չի գտնվում տուժող հանդիսացող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման և պատիժ կրելու հետ, մասնավորապես, դատաքննությամբ հետազոտված վերը նշված ապացույցներից, ինչպես նաև ամբաստանյալներին առաջադրված մեղադրանքից բխում է, որ Ս.Հայրապետյանը, պայմանավորվածության համաձայն, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Վաղաշեն գյուղի անտառամերձ հատվածում վայրի աճած կանեփի բույսից քաղել, ապօրինի ձեռք է բերել և իր մոտ պաօրինի պահել, փոխադրել է զգալի չափերով մարիխուանա տեսակի 0.61 գրամ թմրամիջոց: ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին արյանի դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 30-ի դատավճռով Ս.Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատագրկման՝ 1 տարի ժամկետով, վերը նշված արարքը կատարելու համար: Այսինքն, Ս.Հայրապետյանը ազատագրկման է դատապարտվել և որոշակի ժամկետով պատիժ է կրել իր կատարած հանցանքի համար և դրա արդյունքում նրա ազատության իրավունքը ոչ թե խախտվել, այլ սահմանափակվել է, այն է՝ դատարանի դատավճռով կիրառվել է պետական հարկադրանքի միջոց՝ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ, որը արտահայտվել է օրենքով նախատեսված անձի ազատության իրավունքի սահմանափակմամբ:

Այսինքն, տուժող հանդիսացող Ս.Հայրապետյանի ազատության իրավունքը տվյալ պարագայում չի խախտվել, այլ սահմանափակվել է, որը դրսևորվել է Դատարանի կողմից իր կատարած արարքի համար պատիժ նշանակելով և այդ պատիժը կրելով և այդ սահմանափակումը պատճառահետևանքային կապի մեջ չի գտնվում ամբաստանյալների արարքի հետ: Փաստորեն, սույն գործով ամբաստ-

փանյալների արարքում, բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը:

(...) [S]վյալ պարագայում ամբաստանյալների կատարած արարքի արդյունքում Ս.Հայրապետյանին անմիջականորեն չի պատճառվել և չէր էլ կարող պատճառվել բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային էական վնաս:

(...)

Դատարանը հանգում է այն հետևության, որ սույն գործով ամբաստանյալները և փուժող հանդիսացող Ս.Հայրապետյանը հանցակիցներ են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության մասով, մասնավորապես, Ս.Հայրապետյանը հանդիսացել է կատարող, որի համար (...) ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության և պատժի, իսկ Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը հանդիսացել են դրդիչներ, որի համար սույն քրեական գործով մեղադրվում են:

(...) Դատարանը գտնում է, որ Վահան Արփաշեսի Մարգարյանի արարքը համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներին (...):

(...) Դատարանը գտնում է, որ Վարդան Ժորայի Ներսիսյանի արարքը համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներին (...):¹²:

9. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) Ինչպես հետևում է (...) մեղադրանքների բովանդակային վերլուծությունից, նախաքննության մարմինը պաշտոնական լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմի որակյալ հատկանիշի առկայությունը պայմանավորել է բացառապես նրանով, որ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման՝ գտնելով, որ դրա արդյունքում խախտվել է Սևադա Հայրապետյանի՝ բարձրագույն արժեք հանդիսացող ազատության իրավունքը («[Խ]թարվել է արդարադատության շահը, որն էլ անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանք՝ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման, որի արդյունքում խախտվել է վերջինիս ազատության իրավունքը, որպես բարձրագույն արժեք»): Այն դեպքում, երբ հենց նույն մեղադրանքների փաստական կողմերի նկարագրության մեջ նախաքննության մարմինը հենց ինքն է հաստատված համարել և փաստել, որ Սևադա Հայրապետյանը դատապարտվել և ազատազրկման ձևով պատիժ է կրել իր իսկ կատարած արարքի համար (...):»:

Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ վերը նշվածն արդեն իսկ բավարար հիմք է փախ համաձայնելու Առաջին արյանի դատարանի՝ (...) առնվազն այն դատողություններին, որ. «(...) [S]վյալ պարագայում բացակայում է հանցակազմի

¹² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 16, թերթեր 76-224:

օբյեկտիվ կողմի պարտադիր տարր հանդիսացող արարքի և հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապը՝ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու որակյալ հանցակազմի մասով: (...) Ս.Հայրապետյանը ազատագրված է դատապարտվել և որոշակի ժամկետով պատիժ է կրել իր կատարած հանցանքի համար և դրա արդյունքում նրա ազատության իրավունքը ոչ թե խախտվել, այլ սահմանափակվել է, այն է՝ դատարանի դատալծող կիրառվել է պետական հարկադրանքի միջոց՝ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ, որը արտահայտվել է օրենքով նախատեսված անձի ազատության իրավունքի սահմանափակմամբ: Այսինքն, փուժող [ճանաչված] Ս.Հայրապետյանի ազատության իրավունքը փոխադարձաբար չի խախտվել, այլ սահմանափակվել է, որը դրսևորվել է դատարանի կողմից [նրա] կատարած արարքի համար պատիժ նշանակելով և այդ պատիժը կրելով (...):»

(...)

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ Մեղադրողի՝ (...) վերաքննիչ բողոքը բավարարելու իրավաչափ հիմքեր չկան, ուստի այն ենթակա է մերժման:

(...) [Մ]արիխուանա տեսակի թմրամիջոցի զգալի չափն այլևս սկսվում է 2.5 գրամից, իսկ առանց իրացնելու նպատակի մանր չափերով թմրամիջոց, որպիսին փոխադրված է հանդիսանում է 0.61 գրամ մարիխուանան, ապօրինի ձեռք բերելուն, պահելուն և փոխադրելուն դրդելը հանցագործություն չի համարվում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքով այդպիսին նախատեսված չլինելու հիմքով (...): Այլ կերպ՝ սույն գործով ամբաստանյալներ Վարդան Ներսիսյանին և Վահան Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղսագրվող արարքում բացակայում է հանցակազմը:

(...) Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով ամբաստանյալների նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումն ինքնին ենթակա է դադարեցման՝ հենց միայն մեղսագրվող համապատասխան արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

(...)

Առաջադրված մեղադրանքում Վահան Մարգարյանին իրեն մեղավոր չի ճանաչել և փոխադրված ցուցմունքներով հերքել է իր կողմից պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հանգամանքը՝ ընդհանրապես, և իրեն վերագրվող արարքի շարժառիթի իրավաբանական լինելը, իր կողմից Սևադա Հայրապետյանին ապօրինի թմրամիջոց ձեռք բերելուն, պահելուն կամ փոխադրելուն որևէ կերպ դրդելու կամ այդ հարցով Վարդան Ներսիսյանի հետ որևէ պայմանավորվածություն ունենալու հանգամանքները մասնավորապես (...):

(...) [Գ]ործի նյութերից երևում է, որ Վահան Մարգարյանի մեղադրանքի առանցքային հանգամանքների վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունների հիմքում դրվել են ինչպես ներքին հակասություններով լի, այնպես էլ միմյանց հակասող ցուցմունքներ, այդ թվում՝ ակնհայտորեն գործի ելքով

շահագրգռված և Վահան Մարգարյանի հանդեպ առերևույթ բացասական տրամադրված:

- Վարդան Ներսիսյանի նախաքննական և դատաքննական ցուցմունքները, որոնք ոչ միայն հակասում են մյուսների կողմից տրված ցուցմունքներին ու արժանահավատության տեսանկյունից կասկած չհարուցող գրավոր ապացույցներով հիմնավորվող փաստական տվյալներին, այլև ակնհայտորեն հակասում են հենց միմյանց (...),

- Սևադա Հայրապետյանի կողմից դատաքննության ընթացքում տրված ցուցմունքները, որոնք Վահան Մարգարյանին վերաբերելի մասով ակնհայտորեն հակասում են հենց իր իսկ կողմից նախաքննության ընթացքում տրված բոլոր ցուցմունքներին (...),

- Սևադա Հայրապետյանի կնոջ ու որդիների՝ ներքին հակասություններով լի և դատաքննությամբ հետազոտված մյուս փաստական տվյալների, այդ թվում նաև՝ հենց միմյանց ու Սևադա Հայրապետյանի կողմից տրված ցուցմունքների հետ էական հակասությունների մեջ գտնվող ցուցմունքները, որոնք դրանով հանդերձ, իրենցում կոնկրետ Վահան Մարգարյանի կողմից Սևադա Հայրապետյանին ապօրինի թմրամիջոց ձեռք բերելուն, պահելուն կամ փոխադրելուն որևէ կերպ դրդելու կամ այդ հարցով Վարդան Ներսիսյանի հետ որևէ պայմանավորվածություն ունենալու հանգամանքների վերաբերյալ, բացի ենթադրությունից, էական նշանակություն ունեցող որևէ կոնկրետ փաստ չեն պարունակում (...):

Դրա հետ մեկտեղ, այլ աղբյուրներից ստացված և Առաջին ափսոսանքի դատարանի դատաքննությամբ հետազոտված մյուս տեղեկություններից [վկաներ Ա.Դանիելյանի նախաքննական և դատաքննական, Ա.Ավետիսյանի դատաքննական, Ժ.Մանուկյանի դատաքննական ցուցմունքները] (...) ամբողջությամբ, իսկ [ապացույցների] (...) զգալի մասը (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ ոստիկանության Գեղարքունիքի մարզային վարչության Մարտունու բաժնի կողմից թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի շրջանակներում հայտնաբերված հանցագործությունների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները, ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Գեղարքունիքի մարզի քննչական բաժնի Մարտունու քննչական բաժնի քննիչի՝ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2014 թվականի օգոստոսի 6-ի որոշումը, ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿԿ-ի պետի՝ թիվ Ե-40/18-7-2439 և թիվ Ե-40/18-7-2526 գրությունները, ՀՀ ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր վարչության պետի՝ 2017 թվականի փետրվարի 23-ի թիվ 3/1614 և ՀՀ ոստիկանության իրավաբանական վարչության պետի՝ 2015 թվականի հուլիսի 9-ի թիվ 24/1959 գրությունները, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին առընթեր ՀԿԳ ավագ քննիչի՝ 2015 թվականի հունվարի 29-ի թիվ 18-150կգ-15 գրությունը, 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը) ընդհանուր առմամբ համընկնում և հիմնավորում են ամբաստանյալ Վահան Մարգարյանի՝ իր անմեղության վերաբերյալ պնդումները, իսկ սույն որոշման [մեջ] (...) շարադրված մյուս փաստական

տվյալները՝ չեն հակասում և առնվազն չեն հերքում դրանք:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով, որը կբացառի հակառակի ողջամիտ հավանականությունը, չեն հերքվել ամբաստանյալ Վահան Մարգարյանի անմեղության վերաբերյալ վերջինիս և նրա պաշտպանի՝ Առաջին ատյանի դատարանի դատաքննության ընթացքում և սույն որոշման 20-րդ կետում շարադրված վերաքննիչ բողոքում ներկայացված պնդումները: Այլ կերպ՝ առկա է ամբաստանյալ Վահան Մարգարյանի անմեղության վերաբերյալ չփարատված կասկած, որն այն աստիճանի ցածր չէ, որպեսզի հնարավորություն տար հաղթահարելու անմեղության կանխավարկածը, և բացառելով հակառակի ողջամիտ հավանականությունը, անվերապահ հետևություն անել առ այն, որ ամբաստանյալ Վահան Մարգարյանը մեղավորությամբ կատարել է նախաքննության մարմնի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով որակված, իսկ Առաջին ատյանի դատարանի իրավական գնահատականի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված, իրեն վերագրվող արարքը (...)¹³:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոշարադրյալ հիմնավորումներով.

10. Բողոքի հեղինակը նշել է, որ ամբաստանյալներին մեղսագրվող արարքները վերաորակելու մասով մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը մերժելով և ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանի նկատմամբ արդարացնող հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելով՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, չի կիրառել այն նյութական օրենքը, որը ենթակա էր կիրառման, ինչպես նաև սխալ է գնահատել գործում առկա ապացույցները:

10.1. Ըստ բողոքաբերի՝ ամբաստանյալների արարքները պատճառահետևանքային կապի մեջ են տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման և պատիժ կրելու հետ: Տվյալ դեպքում տեղի է ունեցել պետական իշխանություն կրող անձանց կողմից անձին հանցավոր արարք կատարելու դրոշխություն, որն անձը չէր կատարի առանց այդ դրոշխության և դրա համար քրեական պատասխանատվության ու պատիժ չէր ենթարկվի, և նրա ազատությունը չէր սահմանափակվի: Բողոքաբերը գտել է, որ ամբաստանյալների արարքներում առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքը:

10.2. Բացի այդ, ըստ բողոքաբերի՝ հիմնավոր չեն Վերաքննիչ դատարանի պնդումները՝ Վ.Մարգարյանի մեղադրանքի առանցքային հանգամանքների վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից իր հետևությունները ներքին հակասություններով լի, միմյանց հակասող և ակնհայտորեն գործի ելքով շա-

¹³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 19, թերթեր 1-102:

հազրգոված անձանց ցուցմունքների վրա կառուցած լինելու և այդպիսով առանց ապացույցների բավարար համակցության Վ.Մարգարյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի կատարման համար մեղադրական դատավճիռ կայացնելու վերաբերյալ:

10.3. Բողոքաբերը գտել է նաև, որ Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել կիրառման ենթակա քրեական օրենքը, ինչպես նաև քրեական գործով հետազոտված ապացույցներին տվել է սխալ իրավաբանական գնահատական: Արդյունքում խախտվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված՝ օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու պահանջը:

11. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի դեկտեմբերի 20-ի որոշումը, Վ.Մարգարյանին և Վ.Ներսիսյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, նրանց նկատմամբ նշանակել պատիժ՝ ազատազրկում՝ 4 (չորս) տարի ժամկետով և Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի կիրառմամբ վերջիններիս ազատել պատժից:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավորված և պատճառաբանված են արդյո՞ք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները՝ ամբաստանյալ Վ.Ներսիսյանին մեղսագրված արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու, ինչպես նաև ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելու վերաբերյալ:

13. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Պաշտոնապար անձի կողմից իր պաշտոնեական դիրքը ծառայության շահերին հակառակ օգտագործելը կամ ծառայողական պարտականությունները չկատարելը՝ շահադիպական, անձնական այլ շահագրգռվածությունից կամ խմբային շահերից ելնելով, որն էական վնաս է պատճառել անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին (գույքային վնասի դեպքում՝ հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկի չափը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը) (...):*

2. Նույն արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ (...):»:

13.1. Քննարկվող հանցակազմի հիմնական անմիջական օբյեկտը հանրային իշխանության համակարգի որևէ օղակի նորմալ գործունեությունն է: Միաժամանակ, քննարկվող հանցակազմն ունի նաև լրացուցիչ օբյեկտ՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, քաղաքացիների, կազմակերպություն-

ների, պետության գույքային, տնտեսական և այլ շահերը:

13.2. Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման օբյեկտիվ կողմն իր մեջ ընդգրկում է երեք պարտադիր հատկանիշ՝

ա) պաշտոնատար անձի կողմից իր պաշտոնեական դիրքը հակառակ ծառայության շահերի օգտագործելը կամ ծառայողական պարտականությունները չկատարելը,

բ) հանրորեն վտանգավոր հետևանքները՝ անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին էական վնաս հասցնելու ձևով,

գ) պատճառական կապն արարքի և հետևանքների միջև:

13.3. Պաշտոնեական դիրքի օգտագործումը, նախ, կարող է դրսևորվել պաշտոնատար անձի կողմից իրեն վերապահված լիազորությունները հակառակ ծառայության շահերի իրականացնելով: Պաշտոնատար անձի լիազորությունները սահմանվում են համապատասխան իրավական ակտերով: Հետևաբար, որպես պաշտոնեական լիազորությունների օգտագործում՝ պետք է դիտարկել այնպիսի արարքի կատարումը, որը բխում է պաշտոնատար անձի լիազորություններից: Միևնույն ժամանակ, պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ է, որ այդ լիազորություններն օգտագործվեն հակառակ ծառայության շահերի, այսինքն՝ կատարվող արարքը չպետք է բխի ծառայողական անհրաժեշտությունից: Ընդ որում, որպես ծառայության շահեր պետք է դիտարկել ոչ միայն այն պետական մարմնի, հիմնարկի, կազմակերպության կամ ձեռնարկության շահերը, որտեղ աշխատում է տվյալ պաշտոնատար անձը, այլև առհասարակ հանրային կառավարման համակարգի շահերը:

Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման օբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել նաև պաշտոնից բխող հեղինակությունն օգտագործելով, երբ պաշտոնատար անձը, իր հեղինակությունն օգտագործելով, ներգործում է մեկ ուրիշ անձի վրա՝ դրդելով նրան հանցանքի կատարման: Այս պարագայում նրա արարքը պետք է որակել որպես համապատասխանաբար պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահում և այն հանցագործության դրդչություն, որի կատարմանը նա դրդել է:

13.4. Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ են հանրորեն վտանգավոր հետևանքները: Քննարկվող հանցակազմի դեպքում այդպիսի հետևանք է համարվում անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին պատճառված էական վնասը: Էական վնասը կարող է դրսևորվել ոչ միայն գույքային, այլ նաև ոչ գույքային վնասի ձևով:

Այդպիսի վնաս կարող են համարվել մարդու իրավունքների ու ազատությունների ոտնահարումը, իշխանության մարմինների հեղինակազրկումը, նրանց

գործունեության խաթարումը, հասարակական կարգի խախտումը, խոշոր չափերի հավիշտակությունների կամ այլ ծանր հանցագործությունների պարտակումը և այլն:

Ոչ գույքային վնասի էական լինելը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել քաղաքացիներին, հասարակությանը և պետությանը հասցված բարոյական վնասի ծանրությունը, տուժած քաղաքացիների քանակը, ոտնահարված իրավունքների ու ազատությունների կարևորությունը, դրանց ոտնահարման աստիճանը, հիմնարկության, կազմակերպության կամ ձեռնարկության նորմալ գործունեության խաթարման աստիճանը և այլն:

13.5. Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է մեղքի դիտավորյալ ձևով: Ընդ որում, նշված հանցանքը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանցագործության շարժառիթը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածում որպես այդպիսին նշված են շահադիտական կամ անձնական այլ շահագրգռվածությունը կամ խմբային շահերը:

Պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը՝ շահադիտական շարժառիթից ելնելով, որպես կանոն, դրսևորվում է պաշտոնատար անձի կողմից հանցանքը նյութական օգուտ ստանալու կամ ծախսերից կամ պարտավորություններից խուսափելու համար կատարելով:

Անձնական այլ շահագրգռվածությունը կարող է դրսևորվել բազմազան ձևերով: Դրա հիմնական դրսևորումներն են ապօրինի վարքագծի վրա հիմնվող կարիերիզմը, հովանավորչությունը, իրականությունը բարենպաստ լույսի ներքո ներկայացնելու ցանկությունը, փոխադարձ ծառայություն ստանալու, տեղի ունեցած իրավախախտումներն ու հանցագործությունները թաքցնելու ցանկությունը և այլն: Անձնական շահագրգռվածության դրսևորում է նաև ծառայության շահի կեղծ ընկալումը, երբ պաշտոնատար անձն արդարանում է նրանով, որ իր արարքը, իբր, չի հակասում այն կազմակերպության շահերին, որտեղ ինքն աշխատում է, դեռ ավելին, օգտակար է այդ շահերի համար: Բայց, եթե նման դեպքերում, պաշտոնատար անձի արարքը հակասում է առհասարակ հանրային կառավարման համակարգի բնականոն գործունեության շահերին, ապա քննարկվող հանցակազմն առկա է:

Խմբային շահագրգռվածությունը կարող է դրսևորվել անձանց միավորումների շահերը պաշտպանելու ցանկության ձևով:

13.6. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում ծանրացնող հանգամանքներում պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման համար: Որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված է անզգուշությամբ ծանր հետևանքներ առաջացնելը:

Հարկ է նշել, որ «ծանր հետևանքներ»-ն արժեքավորվող հասկացություն է:

Ծանր հետևանքներ կարող են համարվել մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները, խոշոր արտադրական կամ այլ բնույթի վթարը, տրանսպորտի աշխատանքի կամ արտադրական գործընթացի երկարատև խափանումը, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հիմնարկների ու ձեռնարկությունների աշխատանքի կազմալուծումը, առանձնապես խոշոր չափերի նյութական վնասը, մարդու մահը կամ առողջությանը ծանր վնաս հասցնելը և այլն:

13.7. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմը և դրա որակյալ տեսակը նյութական հանցակազմեր են, այսինքն՝ ավարտված հանցագործության առկայությունն օրենսդիրը կապում է հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջացման հետ: Այլ կերպ, դրանց օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ են հանդիսանում՝ արարքը, հանրորեն վտանգավոր հետևանքը, արարքի ու հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արարքի և հանրորեն վտանգավոր հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը հաստատելու համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր դեպքում անդրադառնալ հետևյալ հարցերին՝

ա) հանցավորի արարքը ժամանակային առումով նախորդել է հետևանքի (հանցավոր արդյունքի) առաջացմանը, թե՛ ոչ:

բ) հանցավորի արարքն արդյո՞ք հետևանքի առաջացման անհրաժեշտ պայման է (այսինքն, այնպիսի պայման, առանց որի հետևանքը վրա չէր հասնի), թե՛ ոչ:

գ) հանցավորի արարքը տվյալ իրադրության մեջ տվյալ հետևանքն առաջացնելու իրական հնարավորություն պարունակել է, թե հետևանքն առաջացել է նրա արարքի հետ պատահականորեն կապված այլ անձի արարքի կամ այլ հանգամանքների ազդեցության արդյունքում:

Քննարկվող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշի՝ արարքի և հանրորեն վտանգավոր հետևանքի միջև պատճառական կապի առկայության մասին հնարավոր է հետևության հանգել միայն վերոնշյալ երեք հարցերին դրական պատասխան տալու դեպքում: Հակառակ պարագայում, պետք է արձանագրել, որ բացակայում է համապատասխան պատճառական կապը, հետևաբար նաև՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը:

14. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Վ.Մարգարյանին և Վ.Ներսիսյանին մեղադրանքներ են առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով¹⁴.

- Առաջին ատյանի դատարանը, Վ.Մարգարյանին և Վ.Ներսիսյանին ՀՀ քրե-

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 5-6-րդ կետերը:

ական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքները վերաորակելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով, արձանագրել է, որ բացակայում է հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր տարրը՝ արարքի և հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապը՝ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու որակյալ հանցակազմի մասով: Առաջին ատյանի դատարանը նշել է, որ թեև դատաքննությամբ հետազոտված որոշ ապացույցների համաձայն՝ ամբաստանյալներ Վ.Մարգարյանը և Վ.Ներսիսյանը տուժող Ս.Հայրապետյանին հայտնել են, որ չի դատապարտվի և դատարանի դահլիճից կգնա տուն, սակայն, նրանց արարքները պատճառահետևանքային կապի մեջ չեն գտնվում տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման և պատիժ կրելու հետ: Ըստ Առաջին ատյանի դատարանի՝ Ս.Հայրապետյանն ազատագրվման է դատապարտվել և որոշակի ժամկետով պատիժ է կրել իր կատարած հանցանքի համար և դրա արդյունքում նրա ազատության իրավունքը ոչ թե խախտվել, այլ սահմանափակվել է, այն է՝ դատարանի դատավճռով կիրառվել է պետական հարկադրանքի միջոց՝ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ, որն արտահայտվել է օրենքով նախատեսված անձի ազատության իրավունքի սահմանափակմամբ և այդ սահմանափակումը պատճառահետևանքային կապի մեջ չի գտնվում ամբաստանյալների արարքների հետ¹⁵:

- Վերաքննիչ դատարանը համաձայնվել է Առաջին ատյանի դատարանի այն դատողությունների հետ, որ ամբաստանյալների արարքները պատճառահետևանքային կապի մեջ չեն գտնվում տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման և պատիժ կրելու հետ:

Միաժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը Վ.Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արդարացրել է՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով՝ փաստելով, որ առկա է ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանի անմեղության վերաբերյալ չփարատված կասկած, որն այն աստիճան ցածր չէ, որպեսզի հնարավորություն տար հաղթահարելու անմեղության կանխավարկածը, և բացառելով հակառակի ողջամիտ հավանականությունը՝ անվերապահ հետևություն անել առ այն, որ ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանը մեղավորությամբ կատարել է նախաքննության մարմնի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով որակված, իսկ Առաջին ատյանի դատարանի իրավական գնահատականի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխանող արարքը¹⁶:

15. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 7-7.8-րդ կետերում վկայակոչված ապացույցների և 13-13.7-րդ կետերում մեջբերված իրավադրույթների ու արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, համաձայնվելով Առաջին ատյանի դատարանի կողմից Վ.Ներսի-

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

այսինն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու հետ, ինչպես նաև Վ.Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելով, պատշաճ գնահատման չի ենթարկել գործում առկա ապացույցները, ինչպես նաև պատշաճ իրավական վերլուծության չի ենթարկել ամբաստանյալների արարքների և տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման ու պատիժ կրելու միջև պատճառահետևանքային կապի առկայության հարցը:

16. Այսպես, անդրադառնալով ամբաստանյալների արարքների և տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման ու պատիժ կրելու միջև պատճառահետևանքային կապի առկայության հարցին, Վերաքննիչ դատարանը համաձայնվել է Առաջին ատյանի դատարանի այն դատողության հետ, որ տուժող Ս.Հայրապետյանի ազատության իրավունքը տվյալ պարագայում չի խախտվել, այլ սահմանափակվել է, որը դրսևորվել է դատարանի կողմից նրա կատարած արարքի համար պատիժ նշանակելով և այդ պատիժը կրելով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, վերոնշյալ դատողության հետ համաձայնվելով, հաշվի չի առել այն, որ ամբաստանյալների կողմից պաշտոնական դիրքը ծառայության շահերին հակառակ օգտագործելը դրսևորվել է նրանում, որ Ս.Հայրապետյանին նյութապես ապահովելու վերաբերյալ խոստումներով համոզելու եղանակով նրանք դրդել են վերջինիս առանց իրացնելու նպատակի թմրամիջոց ապօրինի ձեռք բերելուն, պահելուն և փոխադրելուն ու միաժամանակ երաշխավորել են, որ նա չի զրկվի ազատությունից: Այսինքն, ամբաստանյալների գործողությունների արդյունքում է Ս.Հայրապետյանի մոտ ծագել հանցանք կատարելու դիտավորությունը: Այլ կերպ, առանց ամբաստանյալների դրդչության և տված երաշխիքի, Ս.Հայրապետյանը չէր կատարի այն արարքը, որի համար ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության և կրել է ազատագրկման ձևով պատիժ՝ փաստացի շուրջ 4 (չորս) ամիս գտնվելով անազատության մեջ՝ քրեակատարողական հիմնարկում: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ստորադաս դատարանները պատշաճ չեն գնահատել քրեական գործում առկա այն փաստական տվյալները, համաձայն որոնց՝ Ս.Հայրապետյանի կողմից Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի առաջարկին համաձայնվելը և առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի թմրամիջոց ձեռք բերելը, պահելը, փոխադրելը պայմանավորված է եղել նաև բարձր պաշտոններ զբաղեցնող Վ.Մարգարյանին և Վ.Ներսիսյանին վստահելու և հավատալու հանգամանքով¹⁷: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վ.Մարգարյանը հանդիսացել է ՀՀ ոստիկանության Գեղարքունիքի մարզային վարչության Մարտունու բաժնի պետը, իսկ Վ.Ներսիսյանը՝ նույն բաժնի պետի օպերատիվ գծով տեղակալը, վերջիններս օժտված են եղել իրենց ծառայողական ենթակայության տակ չգտնվող

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 7.2-7.3-րդ կետերը:

անձանց նկատմամբ կարգադրիչ լիազորություններով և կոչված լինելով կանխել, խափանել, հայտնաբերել և բացահայտել հանցագործությունները, ըստ նրանց առաջադրված մեղադրանքների, կատարել են արարքներ, որոնք ուղղակիորեն հակասում են ոստիկանության առջև դրված խնդիրներին¹⁸:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ հանգամանքների հաշվառմամբ՝ ամբաստանյալների արարքների և տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման ու պատիժ կրելու միջև պատճառահետևանքային կապի առկայության հարցը որոշելու նպատակով ստորադաս դատարանները պետք է քննարկեին այն, թե արդյո՞ք ամբաստանյալներ Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի արարքները վերոնշյալ հետևանքների (տուժող Ս.Հայրապետյանի դատապարտման ու պատիժ կրելու) առաջացման անհրաժեշտ պայման են եղել (այսինքն, այնպիսի պայման, առանց որի հետևանքը վրա չէր հասնի), և արդյո՞ք ամբաստանյալների արարքները տվյալ իրադրության մեջ նշված հետևանքներն առաջացնելու իրական հնարավորություն պարունակել են, թե՛ հետևանքներն առաջացել են նրանց արարքների հետ պատահականորեն կապված այլ անձի արարքի կամ այլ հանգամանքների ազդեցության արդյունքում:

17. Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Վերաքննիչ դատարանը, Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանին մեղավոր ճանաչելու մասով բեկանելով և վերջինիս արդարացնելով, ըստ էության, բավարարվել է ապացույցների թվարկմամբ և դրանցում առկա հակասությունների մասին ընդհանուր բնույթի դատողություններ անելով՝ առանց մատնանշելու, թե որոնք են այդ հակասությունները և արդյոք դրանք ունեն էական նշանակություն առաջադրված մեղադրանքը գնահատելու հարցում¹⁹: Վերոնշյալի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ ապացույցների միջև հակասության առկայության դեպքում դատարանները, դրանցից յուրաքանչյուրը ենթարկելով բազմակողմանի հետազոտման ու գնահատման, պետք է դրանց արժանահավատության հարցում գան համապատասխան հետևության՝ մասնավորապես նշելով, թե որ ապացույցն են առավել արժանահավատ գնահատում²⁰:

17.1. Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ չի գնահատել՝

- Վ.Մարգարյանի՝ որպես կասկածյալ տված ցուցմունքը²¹.
- Ս.Հայրապետյանի դատվածությունը մարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը պարզելու վերաբերյալ Վ.Ներսիսյանի և Վ.Մարգարյանի ցուցմունքները: Հատկանշական է, որ հետագայում, երբ Վ.Մարգարյանը չի ընդունել իրեն առաջադրված մեղադրանքը, այնուամենայնիվ նշել է, որ հնարավոր է, որ Ս.Հայրա-

¹⁸ Տե՛ս «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Վարդան Անտոնյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 26-ի թիվ ԼԴ2/0056/01/16 որոշման 19-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

պետյանի դատվածության հետ կապված խոսակցություն ունեցած լինի,

- գործում առկա ապացույցներն այն մասին, որ 2014 թվականի հոկտեմբերի 29-ին՝ Ս.Հայրապետյանի գործով դատական նիստի նախորդ օրը, Վ.Մարգարյանը Ս.Հայրապետյանին վստահեցրել է, որ դատարանում խնդիրներ չեն առաջանա²²,

- ամբաստանյալներ Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի կողմից ու նրանց անունից տուժողի ընտանիքին նյութական օգնություն ցուցաբերելու (4 պարկ ալյուր, երկու բջջային հեռախոս, 263.000 ՀՀ դրամ, 5000 ԱՄՆ դոլար) մասին գործում առկա տվյալները: Հատկանշական է, որ տուժող Ս.Հայրապետյանի ընտանիքին ցուցաբերված օգնությունն ակնհայտորեն գերազանցում է Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի կողմից այլ անձանց ցուցաբերված նյութական օգնության ծավալները²³,

- այն փաստական տվյալները, համաձայն որոնց՝ Վ.Մարգարյանի ընկեր Ա.Ավետիսյանը նրա անունից 5.000 ԱՄՆ դոլար է տվել Ն.Էլոյանին՝ ՀՀ ոստիկանության ներքին անվտանգության վարչություն ներկայացրած բողոքը հետ վերցնելու համար,

- 2014 թվականի օգոստոսի 7-ին (այդ օրը, ըստ Վ.Ներսիսյանի ցուցմունքի, Վ.Մարգարյանի աշխատասենյակում հանդիպել են Ս.Հայրապետյանին) և հոկտեմբերի 30-ին (Ս.Հայրապետյանի գործով դատական քննության օրը՝ առավոտյան) Ս.Հայրապետյանի կողմից Վ.Մարգարյանին զանգահարելու վերաբերյալ գործում առկա տվյալները: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ Ս.Հայրապետյանի՝ վերը նշված օրերին կատարված զանգերին Վ.Մարգարյանի չպատասխանելու հանգամանքը ստորադաս դատարանի կողմից պետք է գնահատվեր գործում առկա այն տվյալների համատեքստում, համաձայն որոնց՝ Վ.Մարգարյանն ասել է, որ Ս.Հայրապետյանն այլևս իրեն չգանգահարի և կապ պահպանի Վ.Ներսիսյանի հետ:

- «Կանեփ-կակաչ 2014» համալիր օպերատիվ կանխարգելիչ միջոցառման շրջանակներում ՀՀ ոստիկանության Մարտունու բաժնի կողմից ցուցանիշներ ապահովելու վերաբերյալ գործում առկա տվյալները: Այս առումով, հատկանշական է, որ ի տարբերություն 2013 թվականի անցկացված միջոցառման շրջանակում արձանագրված՝ թմրամիջոց պահելու և օգտագործելու կասկածանքով բերման ենթարկելու մեկ դեպքի՝ 2014 թվականին այդ միջոցառման շրջանակում բացի Ս.Հայրապետյանից, այլ անձանց բերման ենթարկելու դեպքեր Մարտունու բաժնում չեն արձանագրվել²⁴:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանին մեղավոր ճանաչելու մասով բեկանելով և վերջինիս արդարացնելով, կայացրել է

²² Տե՛ս սույն որոշման 7.1-7.2-րդ կետերը:

²³ Տե՛ս սույն որոշման 7.6-րդ կետը:

²⁴ Տե՛ս սույն որոշման 7.8-րդ կետը:

չպատճառաբանված դատական ակտ: Մինչդեռ, դատական ակտի պատճառաբանությունները պետք է կառուցվեն տրամաբանորեն կապված և գործի փաստական հանգամանքներից բխող հստակ, որոշակի և համոզիչ հետևությունների վրա, ուստիև դատական ակտի պատճառաբանությունների հիմքում վերացական, ընդհանրական դատողությունների առկայությունն անմիջականորեն վկայում է այդպիսի պատճառաբանության ոչ պատշաճ լինելու մասին²⁵:

18. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները՝ ամբաստանյալ Վ.Ներսիսյանին մեղսագրված արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու, ինչպես նաև ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելու վերաբերյալ, հիմնավորված և պատճառաբանված չեն:

19. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ, 126-րդ, 127-րդ, 358-րդ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածների խախտումներ: Այսինքն, թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ և 398-րդ հոդվածներով նախատեսված քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում և քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք հիմք են Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը նույն դատարան նոր քննության ուղարկելու համար:

Նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է մեղադրողի և ամբաստանյալ Վ.Մարգարյանի պաշտպանի վերաքննիչ բողոքները քննության առնի՝ հաշվի առնելով սույն որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումները:

20. Անդրադառնալով ամբաստանյալների նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վ.Մարգարյանի և Վ.Ներսիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց պետք է ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

²⁵ Տե՛ս *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Ֆրունզիկ Գալստյանի գործով 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ԵԿԴ/0058/11/09, Գևորգ Խնուսյանի գործով 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԷԴ/0030/01/12, Արսեն Մակարյանի գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԿԴ/0016/11/15, Արամայիս Հակոբյանի գործով 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0224/01/14, Մարտուն Հակոբյանի գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ԱՐԴ/0005/11/16, Արարատ Սարգսյանի գործով 2019 թվականի հունիսի 12-ի թիվ ԵԱԴԴ/0005/01/17 որոշումները, Գեղամ Ղազարյանի գործով 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ԱՐԴ/0121/01/11 որոշման 19-րդ կետը:

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի դեկտեմբերի 20-ի որոշումը մասնակիորեն՝ ամբաստանյալ Վահան Արտաշեսի Մարգարյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և ամբաստանյալ Վարդան Ժորայի Ներսիսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով, բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Ամբաստանյալներ Վահան Արտաշեսի Մարգարյանի և Վարդան Ժորայի Ներսիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Նաիրա ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Նաիրա ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր
Սերժիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Անի ՄԽԻԹԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Լիանա ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Զարուհի ՆԱԽՇՔԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Արմինե ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի նախագահ
Հովհաննես ԱՎԱԳՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Անի ԴԱՆԻԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*